

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КОВАЧ АТТІЛА ІШТВАНОВИЧ

УДК 37.048.4:37.036:069

**ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ УЧНІВ У МУЗЕЙНО-ОСВІТНЬОМУ
СЕРЕДОВИЩІ ЗАКАРПАТТЯ (20-ті р. ХХ – початок ХХІ століття)**

спеціальність 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ А. І. Ковач

Науковий керівник: **Опачко Магдалина Василівна**,
доктор педагогічних наук, доцент

Ужгород – 2020

АНОТАЦІЯ

***Ковач А. І.* Професійна орієнтація учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття (20-ті р. ХХ – початок ХХІ століття). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.**

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет», Ужгород, 2020. – Рівненський державний гуманітарний університет, Рівне, 2021.

ЗМІСТ АНОТАЦІЇ

У дисертації вперше виокремлено етапи становлення професійної орієнтації молоді в контексті зарубіжного та вітчизняного культурно-історичного поступу суспільства. Проаналізовано процес становлення та розвитку профорієнтації як системи цілеспрямованого впливу на учнів для їхнього професійного самовизначення й подальшого вибору життєвого, трудового шляху, а відтак розкрито його зв'язок із суспільним, науково-технічним, виробничо-промисловим прогресом, який розгортався на таких етапах, як: доіндустріальний, індустріальний, постіндустріальний, інформаційний. Розглянуто засадничі тенденції й основні чинники розвитку системи професійної орієнтації крізь призму змісту кожного етапу.

У межах осмислення сучасних тенденцій вивчення проблем профорієнтації найважливішими тенденціями розвитку інформаційного суспільства (початок ХХІ ст.), які позначаються на розробленні та розвитку сучасної моделі професійної орієнтації, названо: інформатизацію всіх сфер життя, виробництва, економіки, промисловості; формування суспільного запиту на освіченого, культурного, творчого, інтелектуального фахівця, здатного до виконання нестандартних професійних завдань; глобалізацію як перспективу розвитку суспільств у сучасному цивілізованому світі; методологію синергетики в освіті загалом і у професійному розвитку зокрема; утвердження принципу «навчання впродовж життя»;

трансформацію бачення сутності професіоналізму, професійного розвитку особистості як саморганізованої та самодостатньої, внутрішньоактивної системи, яка у виборі професії керується корисністю, комфортністю, задоволенням і відповідною оплатою праці; зосередження уваги в дослідженнях на якостях і властивостях особистості фахівця на протигагу вивченню специфіки професійної діяльності на основі її зовнішніх атрибутів; підписання угоди з європейськими асоціаціями праці, розвиток трудового законодавства; розвиток ІК технологій, компетентнісно орієнтований підхід у навчанні, онлайн-освіту, розроблення нових технологій профорієнтаційної роботи, використання комп'ютерного дизайну для інформування про професії, доступність у ході самодіагностування; рефлексію досвіду минулого та проєктування професійного майбутнього тощо.

До спектра інноваційних підходів розроблення проблем професійної орієнтації учнівської молоді зараховано застосування засобів музейної педагогіки, що набувають реалізації у музейно-освітньому середовищі.

У площині формування поняттєвого апарату дослідження на ґрунті аналізу наукової літератури з проблеми останнього простежено наявність у сучасному педагогічному дискурсі множини підходів до трактування сутності поняття «освітнє середовище». Узагальнення різних аспектів (філософського, психологічного, педагогічного, культурологічного) визначення «освітнього середовища» уможливило його представлення як компонентної структури, що охоплює: частину освітнього простору (обмеженого особливостями та матеріально-технічними можливостями закладів загальної середньої освіти); інформаційно-технологічні умови реалізації завдань і цілей профорієнтації; комплекс організаційно-діяльнісних впливів на учнів для досягнення профорієнтаційних цілей.

З'ясовано, що музейне середовище – це сукупність музейних предметів, які об'єднані однією або кількома спільними ознаками (музейна колекція) та є об'єктом спеціального виду наукової й культурно-освітньої діяльності. Таке середовище передбачає: комплектування, зберігання, охорону, використання

музеями культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини України. Інтеграція знань про освітнє і музейне середовища уможливила визначення музейно-освітнього середовища, складниками якого названо: музейне довкілля (предмети, експозиції, приміщення, обладнання), музейно-освітній процес (цілі, зміст, завдання, методи, форми, засоби, технології, методики), суб'єкти (учитель і учні) комунікації у музейно-освітньому процесі. Узагальнення моделей освітніх середовищ слугувало підґрунтям для позиціонування проєктованого в дослідженні музейно-освітнього середовища як моделі інтегрованого типу, що відображає поєднання елементів інформаційної, інноваційної, дослідницької та культурологічної моделей.

Схарактеризовано поняття «музейно-освітнє середовище Закарпаття», виокремлено різні за тривалістю й динамікою етапи його розвитку, як-от: домuzeйний, становлення музейної справи, розвитку (чехословацький період), занепаду (угорський період), відродження (радянський період), оновлення (період незалежності), трансформації (сучасний період). Розкрито історичні особливості становлення культурного тла (фону) дослідження. Простежено зв'язок школи та музею на прикладі «профорієнтаційної ланки», осмислено сутність такого зв'язку на виокремлених етапах.

Розглянуто специфіку становлення музейно-освітнього середовища в чехословацький період і його подальший розвиток до сучасних днів. Сформовано перелік характеристик музейно-освітнього середовища Підкарпатської Русі (назва Закарпаття в чехословацьку добу), у якому: нівелювання дистанції між школою та музеєм; проведення значної кількості виставок з участю вчителів і учнів; забезпечення спеціально організованої «виставкової» роботи для підготовки експонатів виставок; залучення до створення музейних експонатів учнів різних шкіл (народних, горожанських, ремісничих) і різних національних груп (русинів, угорців, чехів, євреїв, румунів); підтримка та безпосередня участь у музейно-освітньому процесі товариств «Педагогічного», «Етнографічного», «Товариства «Просвіта» й

«Общества А. Духновича». Констатовано, що профорієнтаційний вплив музейно-освітнього середовища полягав у популяризації та підтримці властивих тому чи тому регіонові народних ремесел, організації численних курсів з овочівництва, садівництва, квітникарства, тваринництва, бджільництва тощо.

Етап Відродження в еволюційному поступі відзначається загальним піднесенням і розквітом музейно-освітнього середовища Закарпаття на тлі ідеологічної (комуністично-партійної) його заангажованості. У проєкції профорієнтаційного впливу музейно-освітнього середовища йдеться про піднесення ролі та статусу культосвітніх працівників (фахівців клубної, бібліотечної, музейної, архівної справи, організаторів соціокультурної діяльності, фахівців музичного, сценічного, хореографічного мистецтва) і орієнтацію молоді на переважно робітничі професії та передові будівництва.

Схарактеризовано сучасний етап розвитку музейно-освітнього середовища, рушійною силою якого є трансформація традиційних уявлень про музей, спричинена суспільно-економічним і культурно-історичним розвитком суспільств. У сучасній постмодерністській інтерпретації культури й інноваційній модернізації музей унаслідок появи нових форм може функціонувати як: «уявний музей», «музей-форум», віртуальний музей, кібер-музей, музей-бібліотека, архів-музей, музей-бренд тощо. Відтак профорієнтаційний вплив сучасного музейно-освітнього середовища припускає можливість відвідування віртуальних музейних експозицій, які не лише представляють окремі артефакти, а й створюють уявлення про професійну діяльність загалом. Це передбачає формування розгорнутої культурно-історичної картини еволюції професії – від зародження, становлення професії до її розвитку (знаряддя праці, виробничі процеси) та трансформації (перетворення чи повне зникнення).

Констатовано, що технологія віртуальної реальності створює унікальні перспективи розв'язання нових завдань інноваційної освіти, зокрема організації відеопереглядів, віртуальних профорієнтаційних екскурсій,

формування банку навчально-методичних матеріалів для дистанційної освіти, профорієнтаційної підготовки тощо.

У контексті розгляду особливостей проектування музейно-освітнього середовища для профорієнтації учнів окреслено місце засобів музейної педагогіки в останньому та, відповідно, їхню роль. Для цього поняття «педагогічний потенціал музейної педагогіки» витлумачено як таке, що пов'язане із нерозробленими та невикористаними можливостями технологій (форм, методів і засобів) музейної педагогіки. У контексті дослідження розкриття педагогічного потенціалу полягало в: а) розробленні сучасних інтерактивних засобів музейної педагогіки; б) застосуванні технологій музейної педагогіки для профорієнтації учнів, зокрема угорськомовних шкіл Закарпаття.

Зазначено, що перший напрям зреалізовано в авторських методичному посібникові для учнів і вчителів закладів загальної середньої освіти та постійно діючому віртуальному комплексі «Музей професійної орієнтації» (іноді фігурує робоча назва «Музей професій»), який підлягає використанню в ході профорієнтаційної роботи з учнями й під час навчання, й у позакласній та позашкільній роботі.

Другий напрям утілено за допомогою профорієнтаційних технологій як сукупності прийомів, способів, форм, методів, засобів, які забезпечують взаємопов'язану діяльність суб'єктів (учителів і учнів) освітнього процесу у музейно-інформаційно-освітньому середовищі, спрямовану на розширення профорієнтаційних знань і вмінь учнів, формування їхньої профорієнтаційної компетентності. Залежно від сфери використання (вид діяльності та специфіка музейного середовища) профорієнтаційні технології бувають освітні, виховні, розвивальні.

Узагальнення уявлень про профорієнтацію учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття уможливило представлення моделі реалізації профорієнтаційних технологій, що постає на синтезі музеєцентричного, освітньо-центричного та культуро-творчого принципів.

Модель представлена освітнім і музейним блоками, які взаємодіють у змісті реалізації конкретних профорієнтаційних технологій.

Проведений аналіз виникнення, становлення та розвитку музейно-освітнього середовища Закарпаття сприяв уточненню та стратифікації засадничих для створення моделі принципів, до них належать: 1) принцип урахування особливостей профорієнтаційної роботи у музеях різного профілю (історичних, природничих, технічних, архітектурних тощо); 2) принцип обов'язкової присутності учнів у процесі реалізації тієї чи тієї профорієнтаційної технології; 3) принцип урахування регіональної специфіки у профорієнтаційній роботі; 4) принцип політкультурності та політкоректності в організації профорієнтаційної взаємодії; 5) принцип урахування особливостей психофізіологічного й інформаційно-комунікативного розвитку сучасних учнів.

Реалізацію моделі профорієнтації учнів конкретизовано у змісті: а) дисциплін природничо-наукового циклу; б) позашкільної та гурткової роботи. Доведено, що підґрунтям організації профорієнтаційної роботи з учнями слугує використання профорієнтаційного потенціалу інноваційного музейного середовища, яким є «Музей професій». Специфіку застосування інтерактивних засобів музейної педагогіки для ознайомлення учнів із різними професіями, поширеними у краї, складають «відвідування» учнями віртуального «Музею професій», а також доповнення наявної інформації про світ професій новими відомостями, які учні отримують у ході проектної діяльності.

У дисертації представлено особливості роботи постійно діючого віртуального комплексу «Музей професійної орієнтації», використовуваного й у процесі навчання, й у позакласній і позашкільній роботі з учнями.

Наповнення музейного середовища професійно-орієнтованим змістом і спеціально організованою діяльністю, спрямованою на формування знань про світ професій, види професійної діяльності, умови, знаряддя та результати праці, уможливорює надання системної допомоги учням у виборі

майбутньої професійної діяльності під час вивчення природничо-наукових дисциплін.

Основними компонентами музейно-освітнього середовища визначено музейно-педагогічну взаємодію (організація навчальної взаємодії на засадах демократизації, гуманізації, діалогізації, інформатизації, технологізації тощо), матеріально-технічне оснащення, технологічне забезпечення (програмно-методичний супровід).

Для конкретизації компонентів музейно-освітнього середовища музейно-педагогічну взаємодію потрактовано як процес взаємопов'язаної діяльності педагога й учнів, зорієнтований на ознайомлення з культурно-історичними експонатами та формування пізнавальних інтересів учнів, їхніх особистісних якостей, а також визначено такий вектор останньої в дослідженні, як формування в учнів знань про професії, розвиток їхніх професійних інтересів. Серед методів музейно-педагогічної взаємодії виокремлено: словесні, наочні (один із найбільш цікавих – відеометод), практичні (до високорезультативних належить метод проєктів).

Аналіз форм музейної педагогіки, оптимальних для ознайомлення учнів зі світом професій, сприяв увиразненню переваг екскурсії як інтегративної форми, що передбачає поєднання елементів музейної педагогіки з профорієнтаційною роботою. Залежно від змісту профорієнтаційної роботи екскурсії підлягали розмежуванню на групи екскурсій: до краєзнавчих музеїв, заповідників, на виробництво (підприємства). У роботі акцентовано на традиційних для Закарпаття промислових ресурсах (з огляду на природні, кліматичні, економічні, геополітичні, полікультурні чинники), як-от: сільське господарство, деревообробна промисловість, машинобудівна галузь, лісово-паркове господарство, тваринництво, вівчарство, народні промисли, швейно-ткацька промисловість тощо.

Установлено, що матеріально-технічне оснащення музейно-освітнього середовища представлене такими засобами, як: візуальні (музейні експонати), технічні (мультимедійний проєктор, кодоскоп, інтерактивна

дошка, комп'ютер), віртуальні (віртуальні музейні центри, онлайн-музеї, різні музейні інтернет-портали).

Описано третій компонент музейно-освітнього середовища – технологічний, сутність якого полягає в розробленні програмно-методичного супроводу для забезпечення пошуково-пізнавальної діяльності учнів, а саме: конкретних технологій, які є частиною музейно-освітнього середовища та припускають поєднання форм, методів і засобів музейної педагогіки в ході краєзнавчої, полікультурної та профорієнтаційної роботи з учнями. Зазначено, що в ході дослідження найбільше послуговувалися проектною технологією, що – як розвивальна – уможлилювала оптимізацію використання екскурсії (як форми музейної педагогіки) та низки візуальних, технічних, віртуальних засобів. Проектна технологія передбачала об'єднання і методів, і форм, і засобів музейної педагогіки в цілісну систему виховного впливу на учнів, підпорядковану конкретній меті виховання та розвитку особистості учня.

Проаналізовано експериментальну роботу, проведenu у два етапи та спрямовану на вивчення стану профорієнтації в окремих школах Закарпатської області. За результатами виконаного на другому етапі експерименту оцінювання ефективності використання постійно діючого віртуального «Музею професійної орієнтації» як новітнього засобу професійної орієнтації учнів констатовано про те, що такий містить профорієнтаційні можливості та становить значний інтерес для учнів, сприяє активізації системи профорієнтаційної роботи в школах.

Ключові слова: професійна орієнтація, музейно-освітнє середовище, становлення музеїв Закарпаття, методи, форми технології профорієнтації учнів.

ABSTRACT

Kovach A. I. Vocational guidance of students in the museum-educational environment of Transcarpathia (20s of the XX – beginning of the XXI century). – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – State University «Uzhhorod National University», Uzhhorod, 2020. – Rivne State University of Humanities, Rivne, 2021.

In the thesis for the first time the stages of formation of vocational guidance of youth have been defined in the context of foreign and domestic cultural-historical progress of society. The process of formation and development of vocational guidance as a system of purposeful influence on students directed on their professional self-determination and further life and work path is analyzed. Thus, its connection with social, scientific-technical, industrial progress has been disclosed at the following stages: pre-industrial, industrial, post-industrial, information. The basic tendencies and factors of development of the system of vocational guidance through a prism of the content of each stage have been considered.

Within understanding of the current trends in the study of vocational guidance, the most important trends in the information society (early XXI century) impacting the development of a modern model of vocational guidance have been provided, in particular: formation of a public demand for an educated, cultural, creative, intellectual specialist capable of performing non-standard professional tasks; globalization as a perspective for the development of society in the modern civilized world; methodology of synergetics in education in general and in the professional development in particular; approval of the principle of «lifelong learning»; transformation of the vision of the essence of professionalism, professional development of an individual as a self-organized and self-sufficient, intraactive system, who in the choice of profession is guided by usefulness,

comfort, satisfaction and appropriate salary; focusing in research on the qualities and personality traits of the specialist as opposed to studying the specifics of professional activity on the basis of its external attributes; signing an agreement with European labor associations, development of labor legislation; development of information technologies, competence-oriented approach to learning, online education, development of new technologies of vocational guidance, use of computer design to inform on professions, accessibility during self-diagnosis; reflection on the experience of the past and projecting a professional future, etc.

The use of museum pedagogy, implemented in the museum-educational environment, has been included to the range of innovative approaches of development of issues on vocational guidance of student youth.

In the plane of formation of the research conceptual apparatus we have studied, based on the analysis of scientific literature, the presence in modern pedagogical discourse of set of approaches to the interpretation of essence of the concept «educational environment». Generalization of various aspects (philosophical, psychological, pedagogical, cultural) to the definition of «educational environment» has made it possible to present: it as a component structure, covering: part of the educational environment (limited by the specificity and material-technical possibilities of institutions of general secondary education); information-technological conditions for the implementation of tasks and goals of vocational guidance; a set of organizational-activity influences on students to achieve vocational guidance goals.

It has been found that the museum environment is a set of museum objects, united by one or more common features (museum collection). It is the object of a special type of scientific, cultural-educational activities. The environment includes: gathering, storage, protection, and use by museums of cultural values and objects of cultural heritage sites of Ukraine. The integration of knowledge on the educational-museum environment has made it possible to define the museum-educational environment, the components of which are: museum environment (objects, expositions, premises, equipment), museum-educational process (goals,

content, tasks, methods, forms, means, technologies, methods), subjects (educator and students) of communication in the museum-educational process. Generalization of models of educational environments has served as a basis for positioning the museum-educational environment, projected in the research, as a model of integrated type, reflecting the combination of elements of information, innovation, research and cultural models.

The concept of «museum-educational environment of Transcarpathia» has been characterized and the stages of its development by duration and dynamics have been defined as following: pre-museum; formation of museum affairs; development (Czechoslovak period); decline (Hungarian period); revival (Soviet period); renewal (independence period); transformation (modern period). The historical features of the formation of the cultural background of the study have been revealed. The connection between school and museum has been traced on the example of «vocational guidance». The essence of the connection at separate stages has been comprehended.

The specifics of formation of the museum-educational environment in the Czechoslovak period and its further development until the present day have been considered. The list of characteristics of the museum-educational environment of Subcarpathian Rus (the name of Transcarpathia in the Czechoslovak period) has been formed: leveling the distance between school and museum; holding a large number of exhibitions with the participation of educators and students; holding specially organized «exhibition» work for the preparation of exhibits; involvement of students from different schools in the creation of museum exhibits (folk, urban, artisan) and different national groups (Ruthenians, Hungarians, Czechs, Jews, Romanians); support and direct participation in the museum-educational process of societies: «Pedagogical», «Ethnographic», «Prosvita» and «Obschestvo A. Dukhnovycha». It has been stated that the vocational guidance influence of museum-educational environment supposed: to popularize and support the folk crafts specific to a particular region; to organize numerous courses in vegetable growing, horticulture, floriculture, animal husbandry, beekeeping, etc.

The Renaissance stage in evolutionary progress is marked by the general rise and prosperity of the museum-educational environment of Transcarpathia against the background of ideological (communist-party) involvement. The projection of vocational guidance influence of the museum-educational environment is about raising the role and status of cultural-educational workers (specialists of club, library, museum, and archival affairs; organizers of social-cultural activities; specialists of music, performing, and choreographic arts) and orientation of young people to mainly working professions and advanced constructing.

The current stage of development of the museum-educational environment has been characterized with its driving force of transformation of traditional ideas about museum, caused by the social-economic and cultural-historical development of societies. In the modern postmodernist interpretation of culture and innovative modernization, museum due to the emergence of new forms can function as: «imaginary museum», «museum-forum», virtual museum, cyber-museum, museum-library, archive-museum, museum-brand, etc. Thus, vocational guidance influence of modern museum-educational environment presupposes the possibility of visiting virtual museum expositions, which not only represent individual artifacts, but also create an idea of professional activity in general. This involves the formation of a detailed cultural-historical picture of profession evolution – from the origin, formation of profession to its development (labor tools, production processes) and transformation or complete disappearance.

It has been stated that the technology of virtual reality creates unique prospects for solving new problems of innovative education, including the organization of video viewings, virtual vocational guidance tours, the formation of a bank of educational materials for distance education, vocational guidance training, etc.

In the context of consideration of features of projecting the museum-educational environment for vocational guidance of students, the place of means of museum pedagogy and, accordingly, its role has been outlined. For this purpose, the concept of «pedagogical potential of museum pedagogy» has been interpreted

as related to the undeveloped and unused possibilities of technologies (forms, methods and means) of museum pedagogy. In the study context, pedagogical potential has been disclosed as: a) the development of modern interactive means of museum pedagogy; b) application of museum pedagogy technologies for vocational guidance of students, in particular of schools with the Hungarian language of instruction in Transcarpathia.

It has been noted that the first direction is implemented in the author's manual for students and teachers of secondary schools and the permanent virtual complex «Museum of Vocational Guidance» (with the working name «Museum of Professions») to be used during vocational guidance work with students under study time, both in out-of-class and out-of-school activities.

The second direction is embodied with the help of vocational guidance technologies as a set of techniques, methods, forms, means that provide interconnected activities of subjects (educators and students) of the educational process in the museum information-educational environment aimed at: expanding vocational guidance knowledge and skills of students; formation of their vocational competency. Depending on the field of application (type of activity and specifics of the museum environment) vocational guidance technologies are educational, upbringing, and developmental.

The generalization of ideas on vocational guidance of students in the museum-educational environment of Transcarpathia has made it possible to present a model of implementation of vocational guidance technologies, based on the synthesis of museum-centric, educational-centric, and cultural-creative principles. The model has been presented by educational and museum blocks that interact in the content of the implementation of specific vocational guidance technology.

The conducted analysis of the origin, formation and development of the museum-educational environment of Transcarpathia has contributed to the clarification and stratification of the following basic principles for development of a model: 1) the principle of taking into account the features of vocational guidance in museums of different profiles (historical, natural, technical, architectural, etc.);

2) the principle of mandatory participation of students in the implementation of vocational guidance technology; 3) the principle of taking into account of regional specifics in vocational guidance work; 4) the principle of political culture and political correctness in the organization of vocational guidance interaction; 5) the principle of taking into account of peculiarities of psychophysiological and information-communicative development of modern students.

The implementation of the model of vocational guidance of students has been specified in the content: a) courses of the natural science cycle; b) extracurricular and group work. It has been proved that the basis of organization of vocational guidance work with students is the use of vocational guidance potential of the innovative museum environment, which is the «Museum of Professions». The specifics of using interactive means of museum pedagogy to acquaint students with different professions common in the region are the «visits» of students to the virtual «Museum of Professions», as well as supplementing existing information on the world of professions with new information that students receive during project activities.

The thesis has demonstrated the peculiarities of the work of the permanent virtual complex «Museum of Vocational Guidance», used both in the educational process, out-of-class and out-of-school work with students.

Filling the museum environment with professionally directed content and specially organized activities aimed at forming knowledge on the world of professions, types of professional activities, conditions, tools and results of work, has allowed providing systematic assistance to students in choosing future professional activities while studying courses of natural sciences.

The main components of museum-educational environment have been defined as following: museum-pedagogical interaction (organization of educational interaction on the basis of democratization, humanization, dialogue, informatization, technologization, etc.); material-technical equipment; technological support (software and methodological support).

To specify the components of the museum-educational environment, museum-pedagogical interaction has been interpreted as a process of interrelated activities of educators and students, focused on acquaintance with cultural and historical exhibits and the formation of cognitive interests of students, their personal qualities, as well as the formation of students' knowledge on professions, development of their professional interests. Among the methods of museum-pedagogical interaction have been defined the following: verbal; visual (one of the most interesting – video method); practical (especially method of projects).

The analysis of forms of museum pedagogy, optimal for acquainting students with the world of professions, has helped to highlight the benefits of the tour as an integrative form, involving the combination of elements of museum pedagogy with vocational guidance work. Depending on the content of vocational guidance work, excursions have become the subject to division into groups of excursions to: local lore museums, reserves, production (enterprises). The thesis has focuses on the following traditional for Transcarpathia industrial resources (taking into account natural, climatic, economic, geopolitical, and multicultural factors): agriculture, woodworking industry, machine building, forestry, livestock, sheep, folk crafts, sewing and weaving industry, etc.

The material-technical equipment of the museum-educational environment has been represented by such means as: visual (museum exhibits); technical (multimedia projector, overhead projector, interactive whiteboard, computer); virtual (virtual museum centers, online museums, various museum Internet portals).

The third component of museum-educational environment has been characterised with its technological essence to develop software and methodological support to ensure research and cognitive activities of students, namely: specific technologies that are part of the museum-educational environment and involve a combination of forms, methods and means of museum pedagogy in the course of local lore, multicultural and vocational guidance work with students. The conducted research has allocated much attention to the project technology as

the most applicable. Being developmental, it has enabled the optimization of the use of excursion (as a form of museum pedagogy) and a number of visual, technical, and virtual means. Project technology involved the integration of methods, forms and means of museum pedagogy into a holistic system of educational influence on students, subject to the specific purpose of education and development of the student's personality.

The experimental work has been carried out in two stages and has been aimed at studying the state of vocational guidance in particular schools of the Transcarpathian region. According to the results of the experiment, conducted at the second stage, on evaluating the effectiveness of the permanent virtual «Museum of Vocational Guidance» as the newest means for vocational guidance of students, it has been stated that it contains vocational guidance potential and is of great interest to students, promoting activation of vocational guidance in schools.

Key words: vocational guidance, museum-educational environment, development of museums of Transcarpathia, methods, forms, technologies of vocational guidance of students.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні результати дисертації

1. Ковач А. І., Керестень І. С., Попова Т. М. Використання елементів музейної педагогіки в природничо-науковій освіті для розвитку професійних інтересів учнів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Чернігів: Видавництво ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2015. Вип. 127. С. 167–170.
2. Ковач А. І., Керестень І. С. Форми музейної педагогіки в сучасних умовах функціонування заповідників Закарпатської області. *Освіта Закарпаття в загальноєвропейському контексті: колективна монографія*. Ужгород: АУТДОР-ШАРК, 2017. С. 63–76.

3. Ковач А. І. Використання інноваційних технологій музейної педагогіки у профорієнтації учнів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Чернігів: Видавництво ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2018. Вип. 153. С. 56–60.
4. Ковач А. І., Опачко М. В. Використання засобів музейної педагогіки у професійній орієнтації учнів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. Чернігів: Видавництво ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2019. Вип. 158. С. 135–141
5. Ковач А. І., Опачко М. В. Професійна орієнтація учнів у історико-педагогічному дискурсі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. Збірник наукових праць. Мукачеве: Вид-во МДУ, 2020. Вип. 1 (11). С. 35–38.
6. Ковач А. Поняття музейно-освітнього середовища в сучасному педагогічному дискурсі. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Наукове видання. Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Глухів: ГНПУ імені Олександра Довженка, 2020. Вип. 3 (44). С. 45–54.
7. Kovach A., Opachko M. Vocational guidance of students of transcarpathian schools with hungarian language of instruction by interactive means of museum-educational environment. *International Journal of Educational Theory and Practice (IJETP)*, 2020. Volume 7, Issue 14. P. 13–22.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Ковач А. І. Екскурсія до ботанічного саду як форма професійної інформації молоді. *Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції*. Тернопіль, 2013. С. 12–16.
9. Ковач А. І. Екскурсія учнівської молоді до заповідних територій і до музеїв природничого профілю Закарпатської області. *Перспективні напрямки світової науки: збірник статей учасників ХХVI Міжнародної наукової конференції «Інноваційний потенціал світової науки – ХХІ сторіччя»*. Запоріжжя, 2014. С. 102–103.

10. Keresztény I., Kovács A. Múzeumpedagógia az oktatásban. A múzeumpedagógia történelmi fejlődésének áttekintése, módszereinek alkalmazása különböző korú diákok esetében. *Nyelvi és kulturális sokszínűség Közép-Kelet – Európában: értékek és kihívások Nemzetközi Interdiszciplináris Konferencia*. Beregszász: AUTDOR – SHARK, 2016. C. 243–248.
11. Kovács A., Keresztény I., Opachko M. A múzeumpedagógia eszközeinek felhasználása kiskorú gyerekek pályaorientációjában. *Kora gyermekkori nevelés szakmai megújításának útjai, lehetőségei*. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Hajdúböszörmény: Debreceni Egyetemi Kiadó «Press», 2017. C. 52–62.
12. Ковач А. І. Дослідження ефективності використання засобів музейної педагогіки у формуванні знань учнів про світ професій. *Педагогічні інновації у фаховій освіті: збірник наукових праць*. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2018. Вип. 1 (9). С. 58–66.
13. Ковач А. І. Профорієнтація учнів у позашкільному вихованні з використанням музейно-освітнього середовища Закарпаття. *Педагогічні інновації у фаховій освіті: матеріали Х Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції*. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. Вип. 1 (10). С. 89–97.
14. Ковач А. І. Профорієнтація учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття в змісті гурткової роботи. *Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Київ-Біла Церква: Вид-во «Авторитет» ФОП Курбанова Ю.В., 2019. С. 202–206.
15. Ковач А. Надання освітніх послуг з профорієнтації молоді засобами музейної педагогіки. *Надання соціальних послуг в умовах децентралізації: проблеми та перспективи: матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції (м.Ужгород, 25 вересня 2020 р.) /за ред. О. Бартош, С. Литвинової, В. Панка, Ф. Шандора*. Ужгород: ФОП Роман О. І., 2020. 110 с. С. 47–48.

Праці, які додатково відображають результати дисертації

16. Ковач А. І., Опачко М. В. Впровадження інноваційних засобів музейної педагогіки для професійної орієнтації учнів у процесі вивчення дисциплін природничо-наукового циклу: біології, хімії, фізики: навчально-методичний посібник. Ужгород: Видавництво «Інвазор», 2019. 47 с.

ЗМІСТ

ВСТУП	22
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ В УМОВАХ МУЗЕЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	32
1.1. Професійна орієнтація учнів у історико-педагогічному дискурсі	33
1.2. Аналіз поняттєвого апарату дослідження	60
1.3. Музейно-освітнє середовище Закарпаття як чинник виховання, розвитку та професійного становлення учнівської молоді	86
Висновки до першого розділу.....	119
Список використаних джерел до першого розділу	121
РОЗДІЛ 2. ВИКОРИСТАННЯ МУЗЕЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ПРОФЕСІЙНІЙ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ	146
2.1. Роль і місце засобів музейної педагогіки у професійній орієнтації учнів.....	147
2.2. Професійна орієнтація учнів із використанням музейно-освітнього середовища Закарпаття у процесі вивчення природничо-наукових дисциплін	165
2.3. Професійна орієнтація із використанням музейно-освітнього середовища Закарпаття у позашкільній і позакласній роботі з учнями	175
2.4. Використання історико-педагогічного досвіду й інформаційного середовища у створенні сучасних профорієнтаційних технологій	184
2.4.1. Особливості створення віртуального музею професій	184
2.4.2. Аналіз результатів педагогічного експерименту.....	206
Висновки до другого розділу	208
Список використаних джерел до другого розділу	211
ВИСНОВКИ	225
ДОДАТКИ	230

ВСТУП

Актуальність дослідження. Процес досягнення українським суспільством європейських стандартів вимагає суттєвої модернізації всіх суспільних інститутів, зокрема освітніх і культурних. Освітні реформи спрямовані на створення нових умов для навчання, виховання, розвитку особистості, її якостей, властивостей, компетентностей. Сформованість у випускника загальноосвітньої школи сукупності компетентностей означає його спроможність спілкуватися (рідною й іноземною мовами), розв'язувати задачі прикладного змісту з математики, фізики, інженерно-технічної галузі, бути комп'ютерно грамотним, уміти вчитися й організовувати свій час для навчання та дозвілля, мати навички прийнятної соціальної та громадянської поведінки, виявляти ініціативність і практичність, винахідливість і творчість у різних сферах соціального та культурного життя, а також, що особливо важливо, усвідомлено ухвалювати рішення про освітній і професійний розвиток, сферу професійної діяльності, з якою пов'язує свою подальшу долю, власний життєвий шлях.

Професійна орієнтація, що її у шкільному житті забезпечують зусиллями ентузіастів, відчутно позначається на професійному самовизначенні учнівської молоді. З огляду на завантаженість учителів, їхню зосередженість на організації умов для засвоєння навчального матеріалу профорієнтація позбавлена системного характеру, а випускники шкіл відчують проблеми із професійним самовизначенням. Серед випускників угорськомовних шкіл, які здебільшого зорієнтовані на Угорщину не тільки через мовні проблеми, а й унаслідок браку повноцінної інформації про професії, здобуття яких можливе у країні, способів її донесення до учнів, а відтак обирають свій подальший життєвий шлях методом «проб і помилок», відсоток таких осіб особливо високий.

Сучасна система профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю потребує оновлення та модернізації. Сьогодні цей процес виходить на новий

рівень, пов'язаний із поєднанням та інтеграцією різних форм, методів і засобів (традиційних та інноваційних). Спектр інноваційних підходів до розроблення проблем професійної орієнтації учнівської молоді охоплює використання засобів музейно-освітнього середовища Закарпаття. На основі аналізу проблеми дослідження постає очевидною недостатність висвітлення в українській і зарубіжній фаховій літературі профорієнтаційного потенціалу музейної педагогіки (за винятком історії розвитку освіти у поєднанні зі становленням музеїв Закарпаття).

У сучасному трактуванні музей є соціально-науковим інститутом, спрямованим на ознайомлення відвідувачів із різними (живими або неживими) експонатами й унікальними експозиціями.

Інформаційний, освітній і виховний потенціал вітчизняних музеїв використовують неповністю, зважаючи на низку причин, а насамперед – фінансування за «залишковим принципом» упродовж десятків років, недоліки в системі управління тощо. Як відомо, музеї Європи дуже популярні серед відвідувачів не лише завдяки зберіганню цінних і рідкісних предметів, мистецьких шедеврів, унікальних колекцій, а й через оптимальні способи представлення музейних експонатів і форми взаємодії з відвідувачами. Йдеться про дедалі частіше застосування у мистецьких акціях інформаційних і цифрових технологій та засобів, як-от можливість подорожувати музеями світу в соціальних мережах.

У такому контексті, а також з огляду на те, що відвідування музеїв сприяє ефективному ознайомленню із професіями – їхньою історією, умовами, знаряддями, результатами праці, специфікою та регіональними особливостями тієї чи тієї професійної діяльності, використання досвіду минулого у поєднанні із сучасним потенціалом інформаційних технологій уможливорює оптимізацію системи профорієнтаційної роботи з учнями загальноосвітніх шкіл, зокрема Закарпаття.

Проблеми теорії та історії професійної орієнтації молоді знайшли своє відображення в численних публікаціях і наукових розробках українських –

Ю. Барабаш, Л. Гуцан, Д. Закатнов, А. Гончарова Т. Колісник, С. Комарова, В. Копетчук, Н. Михайленко, О. Олеярник, В. Панченко, М. Піддячий, Н. Побірченко, Х. Процко, Е. Смирнова, М. Тименко, Б. Федоришин, М. Янцур, а також зарубіжних – С. Бредлі (С. Bradley), Л. Картер (L. Carter), М. Мекнайт (M. Mcknight), Г. Реєр (G. Reier), зокрема угорських – К. Голомбош (K. Galambos), Л. Захер (L. Zacher), М. Кендерфій (M. Kenderfi) авторів.

Проблеми теоретико-методичних засад професійного самовизначення молоді розроблено у працях О. Безкоровайної, Н. Гончарової, О. Джури, В. Єндальцева, Л. Йовайші, І. Козубовської, Е. Клімова, Т. Козак, М. Леврінц, В. Рибалки, Т. Козак, С. Чистякової, О. Литвина, Н. Литвинової, В. Онищенко, Б. Федоришина, В. Ярошенко й ін.

Проблеми професійної орієнтації учнівської молоді в загальноосвітніх навчальних закладах, позашкільних освітніх закладах та інших соціальних інститутах розкрито у публікаціях І. Бежа, І. Загашева, С. Загребельного, А. Іванової та ін. Питання профорієнтаційної роботи у змісті викладання окремих предметів природничого профілю досліджено в доробках В. Барко, Н. Буринської, С. Д'яковича, Д. Епштейна, М. Поліщука (хімія); Н. Андрєєвої, Ц. Барабаш, Ю. Барабаша, Е. Бруновт, І. Зверєвої, А. М'ягкової, Н. Малиновської (біологія); В. Шарко (екологія); Г. Баса, А. Глазунова, Т. Гнедіної, Б. Гусарєва, В. Полякова, М. Опачко, Н. П'ятківської, В. Разумовського, Л. Резнікова, В. Сагарди, В. Свічара, А. Усової (фізика); В. Хільковець (навчально-трудова діяльність) і багатьох інших дидактів і методистів.

Питання професійної орієнтації молоді в зарубіжних країнах осмислено у студіях Н. Абашкіної, М. Кузіва (Німеччина); Н. Балацької (Англія); О. Бордякової, Л. О. Пьорта (Польща); С. Гриншпуна, Ю. Загребнюком (США, Великобританія, Франція); Т. Гурмана, Н. Лавриченко, І. Керестеня (Угорщина); О. Носкової (Росія); Фукуями (Японія).

Відомості про музейно-освітнє середовище Закарпаття, його зв'язок із вихованням і становленням особистості відображено в архівних джерелах, матеріалах «Товариства «Просвіта» й «Общества А. Духновича», періодиці Закарпаття на різних історико-культурних етапах розвитку краю.

Таким чином, актуальність досліджуваної проблеми зумовлена *суперечностями* між:

- суспільним замовленням на освіченого, культурного, творчо мислячого, компетентного, здатного до самостійного вибору подальшого професійного шляху випускника школи та стихійним характером профорієнтаційних впливів на учнів у її стінах;
- потребою здійснення компетентнісного підходу до реалізації змісту освіти в сучасній школі та неопрацьованим досвідом використання краєзнавчої, полікультурної, регіональної історико-культурної спадщини у формуванні компетентностей, зокрема й тих, що забезпечують самостійний і усвідомлений вибір професійного життєвого шляху випускниками шкіл;
- потребою оновлення та модернізації підходів до профорієнтаційної роботи з учнями та відсутністю на практиці інноваційних профорієнтаційних проєктів, що ґрунтуються на використанні освітнього, інформаційного та музейного середовищ.

Зв'язок дослідження з науковими програмами, планами, темами.

Напрямок дисертаційної роботи пов'язаний із темою наукового дослідження кафедри педагогіки і психології Ужгородського національного університету «Розвиток вітчизняної педагогічної освіти в світовому контексті» (державний реєстраційний номер № 018U004996). Тему дисертації затверджено вченою радою Ужгородського національного університету (протокол № 3 від 24.03.2016) та уточнено вченою радою Ужгородського національного університету (протокол № 10 від 21.10.2019).

Актуальність дослідження й окреслена тематика сприяли визначенню основних його компонент.

Мета дослідження: узагальнити теоретичні надбання та практичний досвід професійної орієнтації у виокремлених хронологічних рамках функціонування музейно-освітнього середовища Закарпаття та виявити можливості використання цінних надбань минулого у поєднанні із сучасними інформаційними технологіями для профорієнтаційної роботи з учнями.

Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань:**

1. Дослідити становлення професійної орієнтації молоді в контексті зарубіжного та вітчизняного культурно-історичного суспільного розвитку.
2. Обґрунтувати поняттєвий апарат дослідження.
3. Схарактеризувати особливості професійної орієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття впродовж столітнього періоду.
4. Виявити можливості використання історичного досвіду для профорієнтації учнів у змісті освітньо-виховної та гурткової, позакласної та позашкільної роботи в умовах сучасного музейно-освітнього середовища.
5. Проаналізувати результати емпіричного дослідження на предмет вивчення стану профорієнтаційної роботи в сучасній школі та розробити методичні рекомендації для вчителів.

Об'єкт дослідження: музейно-освітнє середовище Закарпаття (20-ті рр. ХХ – початок ХХІ століття).

Предмет дослідження: профорієнтація учнів засобами музейно-освітнього середовища Закарпаття у визначений період.

Виконання поставлених завдань детермінувало залучення таких методів дослідження, як: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, систематизація, класифікація), використані для аналітичної обробки наукових джерел і виокремлення етапів розвитку профорієнтації учнів упродовж столітнього періоду; *пошуково-бібліографічний* – для вивчення архівних і бібліотечних фондів, каталогів, описів, видань у межах відтворення хронології становлення та розвитку музейно-освітнього

середовища Закарпаття; *системно-історичний* – для опрацювання вітчизняних і зарубіжних науково-педагогічних джерел із проблеми становлення та розвитку професійної орієнтації; *історико-порівняльний* – для порівняння подій, явищ, фактів, поглядів на аналізовану проблему з реаліями сьогодення; *прогностичний* – для окреслення напрямів застосування історико-культурного досвіду в сучасних умовах організації професійної орієнтації учнів із використанням можливостей музейно-освітнього середовища й упровадження прогресивного історичного досвіду у практику профорієнтації учнів у сучасних умовах; *емпіричні* (спостереження, бесіда, тестування, інтерв'ю та самооцінювання) – з'ясування стану профорієнтаційної роботи в окремих школах регіону й ефективності запропонованої моделі профорієнтації в сучасних умовах музейно-освітнього середовища Закарпаття; математичні (математичної статистики) – для обробки результатів емпіричного дослідження, кластерного аналізу.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 20-тих років ХХ століття до початку ХХІ століття.

Розвиток соціально-культурних та освітніх інститутів на Закарпатті збігається з початком у краї демократичних перетворень, спричинених входженням Закарпаття на правах автономії до складу Чехословаччини із назвою «Підкарпатська Русь». Тому нижня межа – 1920 рік – пов'язана зі становленням нової держави, суспільних інститутів (школи, музеїв зокрема), розбудовою економічної, політичної, виробничо-промислової, господарської суспільних ланок, які впливали на формування регіонального ринку праці, забезпечення краю необхідними професіями. Верхня межа – 2020 рік – спроектована на актуалізацію проблеми вибору учнівською молоддю подальшого професійного шляху. З огляду на перспективи інтеграції України до європейського простору молодь у пошуках кращої долі вибирає європейські вищі школи, тоді як вітчизняна освіта, зорієнтована на потреби внутрішнього ринку праці, залишається без потенційних здобувачів.

Джерельну базу дослідження складають матеріали та документи Державного архіву Закарпатської області в Ужгороді та Берегові, архівів Закарпатського краєзнавчого музею, фондів і наукової бібліотеки Ужгородського національного університету, серед яких – підручники, програми, які використовували в освітньо-виховному процесі шкіл Закарпаття на різних історико-культурних етапах розвитку, річні звіти про діяльність закладів загальної середньої освіти, навчально-методична та наукова література, матеріали періодики, а також сучасні дослідження з проблем музейної педагогіки та профорієнтації («Педагогічна газета», журнал «Музей»).

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження полягає в тому, що автором *уперше*:

- розроблено періодизацію становлення та розвитку музейно-освітнього середовища Закарпаття у визначених хронологічних межах (20-ті роки ХХ століття – початок ХХІ століття);
- визначено особливості профорієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття в кожний із виокремлених періодів;
- висвітлено етапи становлення професійної орієнтації молоді в контексті зарубіжного та вітчизняного суспільного розвитку й визначено найважливіші чинники, що впливали на зміст, форми, методи і засоби профорієнтації учнів на кожному культурно-історичному етапі;
- виявлено можливості використання столітнього досвіду профорієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття;
- розкрито науково-методичні засади та модель реалізації мети й завдань професійної орієнтації учнів в умовах трансформації музейно-освітнього середовища Закарпаття на основі залучення досвіду минулого у поєднанні із сучасними інформаційними технологіями;

уточнено:

- сутність понять «професійна орієнтація учнів», «профорієнтаційний потенціал музейної педагогіки», «музейно-освітнє середовище»,

«музейно-освітній процес», «музейно-освітня взаємодія», «профорієнтація учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття»;

- сутність профорієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі з використанням інформаційних технологій;

удосконалено:

- засоби та методи профорієнтаційної роботи з учнями закладів загальної середньої освіти у музейно-освітньому середовищі Закарпаття;

подальшого розвитку набули засоби та методи профорієнтаційної роботи з учнями закладів загальної середньої освіти у музейно-освітньому середовищі Закарпаття.

Практичне значення результатів полягає у створенні віртуального комплексу «Музей професійної орієнтації»; упровадженні профорієнтаційних методів, форм, засобів роботи в умовах музейно-освітнього середовища з біологічними, фізичними, хімічними та географічними стендами; підготовці методичного посібника для вчителів-предметників на допомогу у профорієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття із застосуванням сучасних інформаційних ресурсів.

Основні положення та висновки дисертації може бути використано під час розроблення лекційних занять і семінарів з історії розвитку вітчизняної педагогічної думки, матеріалів на допомогу вчителям, студентам-практикантам в організації професійної орієнтації учнів у змісті вивчення дисциплін природничо-наукового циклу, а також позакласній і позашкільній роботі.

Результати дослідження впроваджено в освітньо-виховний процес ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (довідка № 709101-14 від 27.02. 2020 р.), Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (довідка № 09-10/125 від 27.02.2020 р.), Мукачівського державного університету (довідка № 1174 від 08.06.2015 р.); загальноосвітніх шкіл: Великодобронської загальноосвітньої школи I–III ступенів Ужгородської районної ради Закарпатської області (довідка № 148 від 24.02.2020 р.);

Червонівської загальноосвітньої школи I–III ступенів Ужгородської районної ради Закарпатської області (довідка № 01-12/17 від 24.02.2020 р.); Рафайнівської загальноосвітньої школи I–II ступенів з угорською мовою навчання Берегівської районної ради Закарпатської області (довідка № 5/01-14 від 24.02.2020 р.); Середнянської загальноосвітньої школи I–III ступенів Ужгородської районної ради Закарпатської області (довідка № 221 від 24.02.2020 р.).

Апробація результатів дослідження. Одержані результати дослідження знайшли відображення в колективній монографії, у статтях, що вміщені у фахових журналах із педагогіки, збірниках наукових праць, матеріалах конференцій:

- *міжнародних*: «Kora gyermekkori nevelés szakmai megújításának útjai» (Hajdúböszörmény, 2017), «Nyelvi és kulturális sokszínűség Közép-Kelet Európában: értékek és kihívások Nemzetközi Interdiszciplináris» (Beregszász 2016);
- *усеукраїнських*: «Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації» (Тернопіль, 2013), «Інноваційний потенціал світової науки – XXI сторіччя» (Запоріжжя, 2014), «Педагогічні інновації у фаховій освіті» (Ужгород, 2016), «Музейна педагогіка в науковій освіті» (Київ, 2019).

У статті «Використання елементів музейної педагогіки в природничо-науковій освіті для розвитку професійних інтересів учнів» (у співавторстві з Т. М. Поповою й І. С. Керестеньом) (2015 р.) авторові належить опрацювання теоретичних джерел (0,4 др. арк.); «A múzeumpedagógia eszközeinek felhasználása kiskorú gyerekek pályáorientációjában» (у співавторстві з І. С. Керестеньом і М. В. Опачко) (2016 р.) – розроблення основних напрямів використання засобів музейної педагогіки у початкових класах (0,4 др. арк.); «A múzeumpedagógia történelmi fejlődésének áttekintése, módszereinek alkalmazása különböző korú diákok esetében» (у співавторстві з І. С. Керестеньом) (2016 р.) – розгляд основних періодів розвитку музейної педагогіки (0,37 др. арк.); «Форми музейної педагогіки в сучасних умовах

функціонування заповідників Закарпатської області» (у співавторстві з І. С. Керестеньом) (2017 р.) – виклад структури віртуального музейного центру «Музей професій» (0,9 др. арк.); «Використання засобів музейної педагогіки у професійній орієнтації учнів» (у співавторстві з М. В. Опачко) (2019 р.) – розроблення шляхів застосування засобів музейної педагогіки у профорієнтаційній роботі з учнівською молоддю (0,2 др. арк.); «Професійна орієнтація учнів у історико-педагогічному дискурсі» (у співавторстві з М. В. Опачко) (2020 р.) – визначення чинників, які впливали на становлення та розвиток професійної орієнтації як системи підготовки молоді до життя і праці (0,16 др. арк.); «Впровадження інноваційних засобів музейної педагогіки для професійної орієнтації учнів у процесі вивчення дисциплін природничо-наукового циклу: біології, хімії, фізики» (у співавторстві з М. В. Опачко) (2020 р.) – окреслення напрямів упровадження та використання засобів музейної педагогіки у процесі вивчення природничо-наукових дисциплін (біології, хімії) (1,95 др. арк.).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційної роботи висвітлено в 16 наукових публікаціях (із них 10 одноосібних), серед них: 7 відображають основні результати дисертації (1закордонне наукове періодичне видання), 8 мають апробаційний характер, 1 додатково відображає результати дисертації.

Структура дисертації: дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, висновків, списків використаних джерел до кожного з розділів, висновків, додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 288 сторінок (основна текстова частина – 190 сторінок).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ В УМОВАХ МУЗЕЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

Окреслення перспектив використання потенціалу музейно-освітнього середовища Закарпаття для профорієнтаційної роботи із сучасними учнями детермінує потребу з'ясування: 1) сутності поняття «профорієнтування учнів», а відтак залежності змісту профорієнтації учнів від історико-культурних умов розвитку суспільства; 2) змістового наповнення поняття «музейно-освітнє середовище» як одного із засадничих понять дослідження; 3) етапності розвитку та становлення музейно-освітнього середовища Закарпаття у періоди функціонування різних урядів та панування різних ідеологій, а також ролі останнього у профорієнтації учнів на кожному з виокремлених етапів. Наведені напрями наукового пошуку спроектовували на формування історіографії дослідження, стратифікованої на чотири групи: першу групу складають праці філософів, учених, педагогів, психологів, присвячені розкриттю загальних питань розвитку освіти на сучасному етапі інформаційних викликів і пов'язаних із ними проблем; другу групу – студії українських і зарубіжних науковців, у яких висвітлено процес становлення та розвитку професійної орієнтації як системи цілеспрямованого впливу на учнів для їхнього професійного самовизначення; третю групу – наукові розвідки, що уможливають розгляд середовищ – освітнього загалом і музейного зокрема, аналіз поняттєвого апарату дисертації та формулювання визначення музейно-освітнього середовища; четверту групу – джерельна база Державного архіву Закарпатської області (ДАЗО), що охоплює три підгрупи, а саме: 1) матеріали ДАЗО; 2) нормативно-законодавчі й урядові розпорядження, розміщені на сторінках «Урядового вісника»; 3) педагогічна періодика, представлена часописами «Народна школа», «Подкарпатська Русь», «Пчблка», «Учитель»,

1.1. Професійна орієнтація учнів в історико-педагогічному дискурсі

У контексті розкриття сутності засадничого для дослідження поняття «професійна орієнтація» варто зазначити, що на сьогодні в українському лінгвосоціумі побутує два загальноживані значення слова «орієнтація»: перше співвідносне із семантикою слів «направляти», «вказувати», «порадити», а друге – зі змістовим наповненням словосполучення «бути обізнаним» (бути в курсі справ, виявляти поінформованість). Професійну орієнтацію, відтак, доцільно витлумачувати як орієнтування на професію, вибір сфери професійної діяльності, надання допомоги у виборі професії. Традиційно термін «професійна орієнтація» вживають щодо учнів закладів загальної середньої освіти: остання передбачає їхнє спрямування на майбутню професію, підготовку до вибору сфери майбутньої професійної діяльності. На сучасному етапі терміном «професійна орієнтація» послуговуються також для називання процесу підготовки молоді до подальшого професійного шляху. Еволюція аналізованого терміна у другому сенсі (професійна орієнтація молоді) пов'язана зі значеннєвою трансформацією понять «передача знань і досвіду наступним поколінням про виконання різних видів трудової діяльності», «навчання ремеслу, підготовка до життя та праці» під впливом низки об'єктивних і суб'єктивних чинників.

Об'єктивні чинники еволюції терміна «професійна орієнтація» дотичні до розвитку виробничих сил, які позначаються на суспільному прогресі загалом і на розробленні засобів виробництва, технологій, ресурсів, поділі сфер виробництва та виникненні видів професійної діяльності зокрема. Це увиразнює те, що нові завдання, які поставали і постають перед професійною орієнтацією, безпосередньо зумовлені розвитком суспільних та економічних потреб [32].

Сукупність об'єктивних чинників, які опосередковано детермінують еволюцію поняття «професійна орієнтація», уможлиблюють виокремлення кількох етапів його розвитку – доіндустріального, індустріального, постіндустріального, інформаційного.

Доіндустріальний етап позначений відсутністю терміна «професійна орієнтація» у звичному сенсі на тлі узвичаєної практики відбору осіб для провадження тих чи тих видів діяльності. На сьогодні не видається сумнівною загальновідома істина, що перші професії з'явилися паралельно із виникненням примітивних людських колоній. Перші професії (полювання, збирання ягід, їстівних плодів рослин) були потрібні для початкового розвитку та подальшої життєдіяльності первісних людей. Професійна придатність у період первіснообщинного ладу залежала від таких чинників, як: а) стать, б) вік, в) здатність.

Як зауважує М. Янцур, первіснообщинні люди були дуже обмежені у виборі професій, оскільки підтримували своє життя тим, що полювали, виготовляли найпростіші знаряддя праці, шукали їстівні корені та ягоди. Внаслідок цього з'являлися такі перші професії – мисливці, гончарі, зброярі тощо [224, с. 8].

Розвиток людської цивілізації призвів до соціалізації особистості, що дотична до появи перших міст і селищ. У селах люди вирощували сільськогосподарську продукцію, а у містах створили центри культури й індустрії.

На сьогодні в науці напрацьовано низку теорій виникнення професійної орієнтації як окремої галузі знань. С. Комарова наполягає на започаткуванні основ професійної орієнтації ще у III столітті до н.е. у Стародавньому Вавилоні.

Особливо вагомою в означений період була особа переписувача, який умів вимірювати ділянки землі, ділити майно та грати на різних музичних інструментах. На думку науковця, також «під час випробувань перевіряли його вміння розбиратися в тканинах, металах, рослинах, а також знання всіх чотирьох арифметичних дій» [111, с. 5].

Це дає підстави стверджувати, що у вказаний період звертали увагу на придатність людини до виконання певного виду робіт, наявність чи відсутність знань про мету, засоби, очікувані результати. Вищезгаданий

історичний етап прикметний зародженням і розвитком навчальних майстерень, ремісничих шкіл, удосконаленням засобів виробництва.

Узагальнення тенденцій, пов'язаних із професійним вибором і становленням професійної орієнтації як системи в доіндустріальний період, уможливорює виокремлення таких основних особливостей останнього, як:

- виникнення мануфактурного виробництва;
- поява ринку праці, формування попиту на окремі професії;
- розроблення основ професійної придатності, звернення уваги на підготовленість претендентів, їхню навченість і вихованість;
- розвиток сфер виробництва: транспорту, зв'язку, теплоенергетики, машинобудування;
- розвиток засобів виробництва;
- суттєві зміни у сфері військових і будівельних професій;
- забезпечення тогочасного виробництва робочою силою;
- виникнення професійних консультаційних бюро для розв'язання проблеми співвідношення попиту роботодавців із бажаннями та можливостями людини працювати в тій чи тій сфері;
- виконання прикладних досліджень, присвячених удосконаленню знарядь праці, виробленню обґрунтованих вимог професії до людини та діагностуванню професійної придатності.

Для індустріального періоду властиве виокремлення профорієнтаційної діяльності в самостійну галузь, що сприяло змістовому наповненню поняття, набуття ним самостійних інформаційних блоків. Розвиток професійної орієнтації як діяльності інтенсифікував процес теоретичного розроблення останнього його оформлення його в систему підготовки молоді до трудової діяльності.

Автором першої класичної теорії професійної орієнтації, створеної в аналізованій період, був Ф. Парсонс (F. Parsons), який 1908 р. заснував у США перше консультативне бюро з питань вибору професії. Йому ж

належить перша масштабна робота з питань професійної орієнтації ХХ століття «*Choosing a vocation*» (Вибирай професію) [243].

У своїй праці Ф. Парсонс називає основними критеріями професійної орієнтації працівників консультативного бюро їхні завдання й обов'язки. Так, до завдань консультантів належить надання не лише комплексної та доступної інформації у межах своєї країни, а й можливостей подальшого навчання в інших країнах.

На переконання першого розробника теорії професійної орієнтації, у переліку найважливіших методів консультативних бюро містяться:

- 1) самоаналіз у формітестування;
- 2) інформація про різні галузі виробництва;
- 3) інформація про здібності, інтереси, мотиви претендентів на роботу;
- 4) співпраця з кандидатами на роботу;
- 5) систематичні інструктажі, управління.

Як вважає Ф. Парсонс, основні завдання консультативного бюро підлягають реалізації на трьох етапах:

I етап: використання психологічних тестів для визначення психофізіологічних особливостей людини;

II етап: розроблення порівняльного аналізу між вимогами різних професій і психофізіологічними особливостями особистості;

III етап: розроблення раціональних рекомендацій для консультантів на основі одержаних результатів перших двох етапів [243, с. 45].

Подальший розвиток професійної орієнтації індустріального (капіталістичного) світу пов'язаний з іменами таких відомих американських науковців, як: К. Гінзберг (K. Ginzberg), Голланд (Holland), Д. Маккеланд (D. McClelland), Д. Сюпер (D. Super).

Класифікацію професійної системи запропонував відомий американський учений Джон Голанд (J. Holland), з огляду на що останню називають «Код Голадна» (The Holland Code). Розглянемо його.

Так, класифікація професій Дж. Голланда [235], [239] складається із шести типів моделей, а саме: реалістичний тип, дослідницький тип, художній тип, соціальний тип, підприємливий тип, звичайний тип.

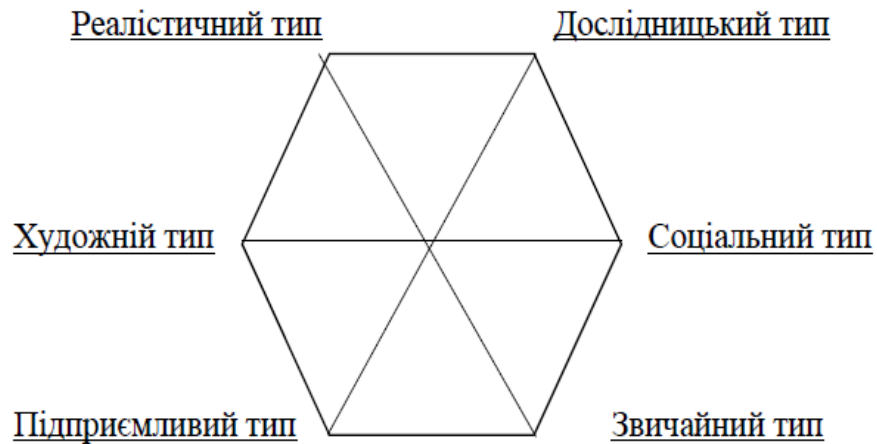

Рис. 1.1. Схематичне зображення системи Дж. Голланда

Варто зазначити, що класифікація Дж. Голланда слугувала вектором для розроблення таких елементів професійної орієнтації, як професіографія та професійна консультація.

Індустріальний період розвитку професійної орієнтації також позначений активізацією досліджень залежності вибору майбутнього життєвого шляху від вікових особливостей молоді. Знаний науковець Е. Гінзберг (E. Ginzberg) довів логіку виокремлення трьох життєвих стадій, які загалом відповідають вибору професії залежно від вікових особливостей дітей. Ідеться про етап фантазії, який триває до одинадцяти років (перший); попередній етап, що триває від одинадцяти до сімнадцяти років і пов'язаний із розвитком професійних інтересів (другий); реалістичний етап, який розпочинається із сімнадцяти років (третій) [233].

На середину ХХ століття припадає бурхливий розвиток у західних країнах усіх складників професійної орієнтації. Зокрема, у 50-х роках ХХ століття Дональд Сюпер (D. Super) [247, с. 15] продовжив студії К. Гінзберга,

доповнивши запропоновані останнім три стадії життя дітей іще двома з деталізацією структурних частин усіх п'яти, серед яких:

- 1) стадія зростання – від народження до чотирнадцяти років;
- 2) стадія розвідувальної роботи – від п'ятнадцяти до двадцяти чотирьох років;
- 3) стадія стабілізації – від двадцяти п'яти до сорока чотирьох років;
- 4) стадія обслуговування – від сорока п'яти до шістдесяти чотирьох років;
- 5) зниження – від шістдесяти п'яти з такими особливостями, як: уповільнення, пенсійне планування [247].

Аналіз праць учених західного зарубіжжя в контексті розроблення проблем професійної орієнтації дає змогу зробити висновок про ґрунтованість їхньої методології на гуманістичних, особистісно-розвивальних засадах, сформованих у межах гуманістичної, особистісної, диференціальної, когнітивної психології, тобто на засадах посиленої уваги до особистості – її цілісності, індивідуальних властивостей, особистісних якостей, інтересів, здібностей, можливостей, життєвих цілей і прагнень. Особливістю системи професійної орієнтації «західного» типу є її розвиток незалежно та відокремлено від, власне, навчально-пізнавальної діяльності учнів.

У середині ХХ століття у країнах ССРСР і соціалістичного табору паралельно із заходом триває інтенсивний розвиток системи професійної орієнтації. Проте на відміну від «капіталістичного типу професійної орієнтації» професійна орієнтація в Радянському Союзі загалом і в Україні зокрема відзначалася спрямованістю на учнівську молодь.

Так, у другому томі творів С. Шацького «Педагогические Сочинения» у статті «На пути к трудовой школе» розкрито вплив позашкільного виховання на формування професійних інтересів молоді, якісні показники фахової підготовки педагогів. Орієнтацію на професію, на думку вченого,

варто започатковувати вже в дошкільних навчальних закладах, оскільки у виборі професії відіграє роль не тільки школа [220].

Відомо, що погляди С. Шацького на трудове виховання, професійне становлення молоді формувалися під впливом праць класиків педагогіки Я. Коменського, Ж.-Ж. Руссо, Й. Песталоцці, тому дещо суперечили офіційній ідеології радянського суспільства.

Ранні етапи розвитку та становлення професійної орієнтації як системи підготовки молоді до свідомого вибору професії позначені розробленням ідеологічного складника трудового виховання й підготовки молоді до вибору професії, а саме – акцентуванням на робітничих професіях, особливо затребуваних у соціалістичних країнах. Від молоді людини очікували свідомого жертвування власними інтересами заради вищих суспільних цінностей на тлі оспівування не просто праці, а прагнення до праці творчої. Творча ж праця, за висловом А. Макаренка, «можлива тільки тоді, коли людина ставиться до роботи з любов'ю, коли вона свідомо вбачає в ній радість, розуміє користь і необхідність праці, коли праця робиться для неї основною формою виявлення особистості до таланту» [134, с. 273].

Вибудувана на методологічних засадах діяльнісного підходу, професійна орієнтація учнів на практиці набувала реалізації шляхом утілення у навчанні та вихованні молоді принципів політехнізму, зв'язку навчання з життям і працею, із трудовим вихованням молоді. Відтак професійна орієнтація стає обов'язковою частиною навчальних планів і програм середніх закладів освіти.

Підтвердженням цього слугують конгреси 1952 (XIX з'їзд КПРС) та 1956 (XX з'їзд КПРС) років, на яких трудове виховання, а також удосконалення політехнічної освіти проголошено вагомими складниками шкільних програм, чим передбачено у змісті навчання учнів закладів загальної середньої освіти годин на практичні заняття в різних галузях виробництва та сільського господарства (на заводах, колгоспах, радгоспах) і

видання кожному учневі після закінчення такого навчання сертифіката про здобуття тієї чи тієї робітничої спеціальності.

Додамо, що вищезгадане навчання супроводжувалося поділом класів на дві групи, що припускав вибір між двома чи більше спеціальностями, як-от: робітника, садівника, виноградаря, водія вантажного автомобіля, дояра тощо.

Середина ХХ століття прикметна збагаченням теорії професійної орієнтації «радянського типу». Особливо плідно працював у царині поглиблення теорії профорієнтації В. Сухомлинський [199], який у власній фундаметальній книзі «Серце віддаю дітям» називав завданнями школи виховання поваги до праці, людей праці, орієнтацію на працю. З огляду на це великий педагог стверджує, що: «треба навчити дітей працювати, навчити думати, спостерігати, розуміти, що таке розумова праця, що значить добре працювати – і лише потім можна ставити оцінки за успіхи» [199, с. 141].

В означений період учені зарубіжжя, зокрема Угорщини, розробляли наукову концепцію політехнічної. Сутність, функціонування та завдання діяльності політехнічної школи в Угорській Народній Республіці досліджували І. Борі [227], Г. Вереш [24], І. Гордош [234], С. Фолуді [230] та ін.

Під час вивчення змісту політехнічного навчання у школах Угорської Народної Республіки Г. Вереш з'ясовує, що у навчальному плані для учнів 5–8 класів було передбачено навчальні години для ознайомлення дітей із різними видами робіт [24, с. 82].

Аналіз кількості годин, відведених на виконання різних видів робіт, представленої в таблиці 1.1 дає підстави стверджувати про поступове зростання обсягу останніх і зміну їх відповідно до ускладнення завдань та урізноманітнення засобів (знарядь праці, матеріалів тощо).

На початок 70-х р. ХХ ст. припадає завершення формування психологічної концепції «теорії діяльності», що зумовило інтесифікацію розвитку системи професійної орієнтації. Серед досягнених унаслідок цього

зрушень варто згадати пропозицію здійснення професійної орієнтації, передбаченої у змісті загальної освіти, у площині трудової підготовки та політехнічного навчання. Відтак мету профорієнтаційної роботи у школі вбачали у «посиленні політехнічної підготовки учнів і ознайомленні їх із різними видами трудової діяльності людей» [160, с. 152].

Таблиця 1.1

Розподіл навчального часу для ознайомлення учнів із різними видами робіт

Види робіт	Класи				Усього годин	У % співвідношенні
	5	6	7	8		
робота з папером	22	-	-	-	22	8,53 %
робота з металом	20	24	24	-	68	25,76 %
робота з деревом	-	16	16	-	32	12,12 %
основні дії за допомогою машин	-	-	-	18	18	6,82 %
основи електротехніки та практичні роботи	-	-	-	18	18	6,82 %
змішані та комплексні роботи	20	20	20	24	84	31,82 %
усього на види робіт	62	60	60	60	242	91,67 %
навчальні екскурсії	4	6	6	6	22	8,33 %
усього:	66	66	66	66	264	100 %

У контексті розкриття еволюційного поступу змісту політехнічної освіти М. Опачко у своїй дисертації зауважує, що політехнічна освіта, за визначенням класиків марсизму-ленінізму, «знайомить з основними принципами всіх процесів виробництва і водночас дає ... підлітку навички спілкування з простішими знаряддями всіх виробництв» [151, с. 25]. Означене положення набуло розвитку в доробку Н. Крупської, яка підкреслювала корисність політехнічної освіти, що «дозволяє ... свідомо обирати спеціальність» [151, с. 25]. Крім того, у межах осмислення питань професійної орієнтації та вибору професії згадана авторка підкреслювала важливість любові до професії, до праці свого життя [151, с. 25]. Загалом постає очевидним, що, з точки зору класиків марксизму, випадковість вибору

професії спричинена вузькістю загальноосвітньої та політехнічної підготовленості учнів.

Середина 70-х років ХХ століття – унаслідок нарощення потужностей індустріального суспільства – відзначається посиленням динаміки ускладнення змісту професійної орієнтації молоді шляхом збагачення останнього результатами наукового пошуку ряду вчених – О. Голомштока [29], В. Єндальцева [80], Л. Йовайші [92], С. Карпіловської, Е. Ткаченко [95], С. Чистякової [160], Б. Федоришина [211] – [213] та ін.

Зміст професійної орієнтації учнів крізь призму діяльнісного підходу охоплює такі функції, як: проведення, організацію, виступ, демонстрування, ознайомлення, виконання тощо, тобто спроектована на професійну орієнтацію як вид діяльності. Проте з огляду на декларативність інтересів особистості, її бажань і потреб на практиці профорієнтаційна робота часто набувала вияву заходів профорієнтаційного виміру.

Знаний український психолог Г. Костюк, для розкриття психологічних аспектів професійної орієнтації старшокласників, акцентує на неприпустимості під час вибору юнаками та юнками майбутньої професії «влаштування заходів» чи «показових виступів»: «Невдачі зазнає те виховання, яке зводиться до сукупності «заходів», зовнішньої дії на вихованців, ігнорує внутрішній світ його потреб, думок, почуттів...» [112, с. 16].

Типова для вищезазваного періоду ідеологізація профорієнтаційної діяльності виступила детермінантом її формалізації, а частково – й повного нівелювання цінності профорієнтаційної ідеї.

На такому тлі означений період, утім, вирізняється особливою увагою до розроблення низки аспектів і напрямів профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю. Так, О. Голомшток [30] у своїй праці доводить, що зміст профорієнтаційної роботи зі школярами передбачає їхнє ознайомлення із різними галузями народного господарства. У такому ключі автор зупиняється на питаннях періодичної професійної консультації учнів, а також

управління професійним вибором старшокласників. В. Єдналицев вважає доцільним для належного рівня профорієнтаційної роботи увиразнити соціальні, економічні та педагогічні чинники вибору професії [80]. В. Ярошенко ж виокремлює такі детермінанти вибору професії, як: соціально-економічний, мотиваційний, психофізіологічний, операційний [225].

Цікаво, що Л. Йовайша [92] у проєкції розроблення проблеми професійного інформування доводить логіку дотримання первинності інформування учнів знаннями, потрібними для тієї чи тієї спеціальності, порівняно з ознайомленням останніх зі специфікою різних професій.

Відомий український дослідник у галузі професійної орієнтації школярів Б. Федоришин підкреслював, що успішна профорієнтаційна робота завжди залежить від детальної розповіді учням про різні професії, умови опанування тією чи тією професією тощо [211].

Когорта вчених – Г. Бас, Є. Кадацький, І. Карцев, Е. Смірнова, Ю. Якуба – обрали предметом наукових власних візій питання профорієнтаційної роботи з дітьми сільської місцевості.

Так, Г. Бас підкреслює, що профорієнтація на сільськогосподарські професії полягає у прищепленні кожному учневі любові до роботи; вихованні почуттів любові до природи та Батьківщини, громадянського обов'язку; допомозі у виборі майбутньої професії в житті учнів; формуванні інтересу до різних професій [11, с. 5]. Дослідник зазначає, що «профорієнтація неможлива без постійних тісних зв'язків школи з виробничими колективами, з їх кращими представниками – наставниками молоді» [11, с. 12].

Аналізований період також особливий наданням школі статусу важливого складника процесу профорієнтації молоді. Крім частотного для цього часу явища створення регіональних центрів профорієнтації, у школах також було поширеним облаштування профорієнтаційних кутків; внесення вихователями (учителями, класними керівниками) у плани виховної роботи профорієнтаційних годин тощо.

Видається посутнім зауважити про позиціонування в указаний період професійної орієнтації як складника народної освіти й у Радянському Союзі, і в європейських країнах соціалістичної співдружності. Таку тенденцію простежує й обґрунтовує у своїй праці закарпатський дослідник В. Гомоннай [30].

Таблиця 1.2

База трудового навчання та професійної орієнтації учнів старших класів

	Усього	Зокрема	
		У міських поселеннях	У сільських поселеннях
Кількість міжшкільних навчально-виробничих комбінатів трудового навчання та професійної орієнтації учнів	29	13	16
Із них учнів, які проходять трудове навчання (у відсотках від загальної кількості учнів старших класів)	20,8	22,7	19,6
Кількість міжшкільних навчально-виробничих майстерень	16	11	5
Із них учнів, які проходять трудове навчання (у відсотках від загальної кількості учнів старших класів)	2,0	3,1	1,2
Кількість професійно-технічних училищ, у яких проходять трудове навчання школярі	3	3	–
Із них учнів, які проходять трудове навчання (у відсотках від загальної кількості учнів старших класів)	0,1	0,2	–
Кількість робочих місць, що устатковані базовими підприємствами для суспільно корисної продуктивної праці школярів	8,6	4,1	4,5
Зокрема на самому підприємстві (у відсотках від загальної кількості місць)	36,7	47	27,2

У площині осмислення поступу царини народної освіти Радянського Закарпаття В. Гомоннай, оперуючи статистичними даними, розкриває очевидну детермінованість трудового виховання учнів їхньою професійною орієнтацією [31, с. 61] (див. табл. 1.2).

В. Гомоннай також акцентує на перевагах зв'язку між професійною орієнтацією та позашкільною й позакласною роботою учнів, зокрема, зазначаючи: «позакласна і позашкільна виховна робота стали невід'ємною частиною усієї системи навчання та ідейно-морального виховання молодого покоління» [31, с. 120]. Специфіку налагодження профорієнтаційної роботи на Закарпатті вчений убачає у відкритті в Ужгороді нового обласного Палацу піонерів та школярів (1986 р.), де учні отримали змогу займатися в різних секціях (акробатики й аеробіки, спортивної і художньої гімнастики, юних футболістів, юних шахістів, піонерського цирку, юних хокеїстів, юних стрільців) і гуртках (клуб любителів природи, клуб юних туристів, клуб юних інспекторів дорожнього руху), а відтак – розвивати власні здібності, інтереси, формувати ціннісне ставлення до майбутнього вибору фаху. Динаміку системи позашкільної роботи з учнями розкрито в таблиці (див. табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Дитячі позашкільні заклади, підвідомчі обласному відділу народної освіти
Закарпаття

	1950	1960	1970	1980	1985	1986
палаці, будинки піонерів і школярів	14	15	15	15	15	15
станції юних техніків	1	2	2	7	11	11
станції юних натуралістів		2	2	5	6	6
станції юних туристів		1	1	1	1	1
дитячі спортивні школи	2	5	10	12	13	13
дитячі залізниці	1	1	1	1	1	1

Крім того, В. Гомоннай наголошує на такій особливості шкіл Закарпаття в означений період, як високі показники проведення гурткової роботи, тематичних вечорів і ранків, олімпіад, турнірів, оглядів, диспутів, вечорів запитань і відповідей, туристичної, краєзнавчої роботи, *музейів* (виділено автором – А.К.), суспільних оглядів знань, усних журналів із науково-політичними чи гумористичними розділами, позакласної фізкультурно-спортивної роботи, зльотів, клубів суботнього чи вихідного дня

тощо. Це забезпечувало можливість набуття у позашкільних закладах трудових навичок, вироблення основ творчого підходу до життя, праці, формування творчої ініціативності та самодіяльності [31, с. 121].

Значне зацікавлення учнів технічною творчістю, зумовлене типовими для вказаного хронологічного зрізу високою динамікою науково-технічного прогресу, механізацією й автоматизацією виробництва, досягненнями в царинах електротехніки, обчислювальної техніки, телемеханіки, здобутками в космічній сфері, В. Гомоннай спроектує на функціонування обласної станції юних техніків, спрямоване на розвиток винахідництва, раціоналізаторства. Результатами такої діяльності виявилася низка *виставок (виділено автором – А.К.)*, як-от: «Юні техніки – школі», «Юні раціоналізатори і конструктори – промисловості, будівництву, сільському господарству, армії, авіації, флоту» [31, с. 124].

Плідну позашкільну роботу станції юних натуралістів обласного центру (м. Ужгород), що виступала координатором дослідницьких ініціатив педагогів області в лабораторіях колгоспів і радгоспів, на шкільних присадибних ділянках, учений розглядає крізь призму позитиву останньої для організації гуртків з охорони природи, що передбачала розкриття учням основ лісового господарства, виноградарства та садівництва [31, с. 124].

Крім того, у контексті осмислення змісту функціонування Палацу піонерів і школярів м. Ужгорода, а також спектра районних будинків піонерів (міст Виноградово, Тячева, Хуста, Рахова, Іршави), В. Гомоннай констатує про пріоритет у їхній роботі «виховання в піонерів марксистсько-ленінського світогляду, комуністичних переконань, потреби в праці, пізнавальних та дослідницьких інтересів, прищеплення умінь та навичок до самостійної творчої роботи» [31, с. 122].

Загалом індустріальний період в історії розвитку сфери професійної орієнтації учнів і молоді прикметний розробленням і запровадженням низки новітніх методів, форм і засобів останньої (такі, втім, зазнавали поступового

знецінення з огляду на невідповідність часу через різні причини, зокрема ідеологічну заангажованість).

Типовими для індустріального періоду виявилися такі напрями профорієнтаційної роботи з молоддю в загальноосвітніх навчальних закладах, як:

- 1) профорієнтаційна робота у змісті викладання окремих предметів;
- 2) профорієнтаційна робота у змісті виховної роботи;
- 3) профорієнтаційна робота у змісті політехнічної освіти;
- 4) профорієнтаційна робота у змісті професійно-консультаційної роботи.

До спектра найбільш виразних тенденцій індустріального періоду (50-ті роки ХХ століття), які детермінували та стимулювали розвиток професійної орієнтації, належать:

- нарощення енергетичної потужності, розроблення теорії термоядерного синтезу, освоєння комосу;
- трансформація змістового наповнення певних професій, механізація й автоматизація виробництв, облаштування робочого місця, запровадження професії оператора;
- популяризація робітничих та інженерно-технічних професій;
- удосконалення складників професійної орієнтації відповідно до методології наукових пошуків: на теренах зарубіжжя – напрацювання психологічних, психоаналітичних технологій профорієнтаційної роботи, особистісних, когнітивних, гуманістичних детермінантів вибору професії, професійного самовизначення, увага до активності особистості, її мотивів, інтересів; у межах Радянського Союзу – розроблення діяльнісних засад профорієнтації, забезпечення зорієнтованості на потреби тогочасного соціуму у масових професіях, здебільшого робітничих;
- політехнізація освіти, реалізація принципу зв'язку професійного та політехнічного навчання; ідеологізація професійної орієнтації в Радянському Союзі та європейських країнах соціалістичного табору з

огляду на проголошення гаслом останньої тези «людина як об'єкт профорієнтаційного впливу»;

- розвиток методів і форм професійної інформації з домінуванням словесних, ідеологічно спрямованих методів, як-от: пропаганди, агітації, педагогічного впливу; детермінізм побудови кар'єри – від робітника до інженера, а далі керівника; створення регіональних центрів профорієнтації, кабінетів і куточків профорієнтації в школах, навчально-методичних кабінетів, центрів координації (у межах району – професійних центрів, у школі – шкільної ради тощо) і введення посади «методист із професійної орієнтації учнів».

Період «перебудови», що припадає на 90-ті роки ХХ століття, позначений кардинальними змінами в адміністративно-командній системі управління виробництвом і людським ресурсом, упровадженням приватної власності, відкриттям приватних підприємств, господарств.

Вищеназваний період, аба інакше – постіндустріальний, відзначався подальшим розвитком форм і методів профорієнтаційної роботи, переорієнтацією цільового призначення останньої із залучення широких верств населення, зокрема й старшокласників, до вибору робітничих професій до ознайомлення учнів, молоді зі світом професій, а також увиразненням такого аспекту профорієнтаційної роботи, як інформація про вимоги професії до людини, її психофізіологічних та особистісних характеристик.

У межах аналізу методологічних засад проблеми суб'єкта в теорії діяльності znana науковиця К. Абульханова стверджує, що «радянська ідеологія і філософія визначили на багато років лідерство «безсуб'єктного» підходу: матерія – без людини, пізнання, діяльність, психіка – без суб'єкта. ... Акценти на структурі ... діяльності, ...відтіснили на задній план проблему її суб'єкта» [1, с. 109–110].

Важливо, що одним із основних завдань професійної орієнтації постіндустріального періоду було обрано підготовку учнівської молоді до

професійного самовизначення й активізацію розвитку її професійних інтересів з огляду на потребу адекватності вибору професії та здібностей (особливо спеціальних, якщо йдеться про відповідні професії) особистості, її професійної придатності. Видається очевидним, що постіндустріальний період особливий посиленням уваги теоретиків і практиків до розроблення проблем особистості у просторі професійного самовизначення.

У площині переосмислення методології освіти та педагогіки тогочасні студії про людину відображають процес формування гуманістичного підходу як наукового, що припускає розгляд людини не як об'єкта педагогічного впливу, а як активного суб'єкта самотворення, саморозвитку, зокрема професійного. В авангарді причетних до таких гуманістичних зрушень учених доцільно згадати К. Абульханову-Славську [1], І. Бестужева-Ладу [14], колектив української дослідників [96], Є. Клімова [101], Б. Ломова [129], Л. Мітіну [172], В. Полякова, С. Чистякову [160], А. Сейтешева [189], С. Фукуяму [215] та ін.

Так, у радянському науковому середовищі було схвально сприйнято представлену у Москві концепцію професійної орієнтації Ф. Фукуями [215], за якою професійна орієнтація полягала у свого роду «примірюванні» соціальної ролі кожного із шістнадцяти типів професійної діяльності (останніми охоплювали трирічні практичні проби за програмами японських шкіл для підлітків). Вищезгадане «примірювання» передбачало самооцінювання рівня готовності до певного виду роботи, окреслення напрямів самовдосконалення, перевірка можливостей виявлення професійно значущих якостей за три роки.

Викликала зацікавлення радянських учених підготовлена у Фінляндії наукова розвідка, що присвячена аналізу 30-річного досвіду підготовки молоді до майбутньої праці та відображає такий аспект розв'язання кризових проблем, як запровадження держбюджетних соціальних програм і створення умов для їхньої реалізації [237]. Автори розвідки пов'язували значні успіхи в царині підготовки фінської молоді до праці із прогресивними досягненнями в

галузі інформаційних технологій, результати яких підлягають постійному впровадженню в систему підготовки спеціалістів.

Фундаментальною для означеного періоду виявилася нова для сфери профорієнтації робота Є. Клімова [101], у якій узагальнено багаторічні напрацювання в царині розбудови системи профорієнтації, розкрито підвалини професійного самовизначення молоді, представлено найбільш поширену на вітчизняному освітньому просторі класифікацію професій: «Людина – Природа», «Людина – Техніка», «Людина – Людина», «Людина – Знакова система», «Людина – Мистецтво».

Постіндустріальний період в історії розвитку системи профорієнтаційної роботи пов'язаний із кристалізацією низки нових до неї підходів. Один із таких – активізуючий (формувальний, розвивальний), що передбачає пошук особистістю у межах власної активності предметів, умов і ситуацій задоволення потреб, регулювання окремих дій, учинків і, певною мірою, моделювання, перетворення дійсності. У такому вимірі активність постає функціонально-динамічною якістю особистості, що інтегрує та регулює всю її особистісну структуру – потреби, здібності, волю, та свідомість.

Прикметно, що розгляд суб'єктної активності старшокласника, що полягає у зміні ним самого себе для підготовки до успішної діяльності в обраній професійній ніші, супроводжується увиразненням процесів самопізнання, самооцінювання, саморозвитку.

Загалом активізуючий підхід сприяв поповненню практики профорієнтації такими науковими розробками, як профорієнтаційні ігри; карткові методики М. Пряжнікова [171]; методики самопізнання; психолого-педагогічні тренінги Ю. Гільбуха [27, 28]; система задачних ситуацій, що відображають зміст проблем, які виникають у процесі професійного самовизначення, Є. Клімова [101]; комплекс рольових ігор [126]; методика програмування соціальних ролей, зорієнтована на формування адекватної

самооцінки [34]; методика розв'язування профорієнтаційних задач у змісті професіографічних досліджень, Б. Федоришина [211] тощо.

Ще один, уведений до наукового обігу в постіндустріальний період, підхід до профорієнтації – особистісно орієнтований – відзначається спроектованістю на вивчення проблеми саморегуляції особистості та її ролі у підготовці до вибору професії. Сутність названого підходу розкрито в роботах Г. Балла [8-10], М. Гриньової [34], П. Лернера та ін [125], А. Осницького [152], С. Пиняєвої [158], А. Сейтешева [189], а також праці колективу авторів [172]. У площині особистісно орієнтованого підходу система саморегуляції постає складником внутрішнього суб'єктного досвіду – однією з характеристик операційно-функціонального досвіду суб'єкта, що відображає забезпеченість уміннями, потрібними для самостійної діяльності [188]. Важливо, що саморегуляція особистості зумовлена розвитком самосвідомості, а відтак – самопізнання, яке виступає одним із засадничих аспектів проблеми професійного самовизначення особистості.

Як стверджує М. Опачко, діяльнісний підхід до проблеми формування системи саморегуляції пов'язаний із набуттям практичних умінь і навичок, що подібні чи такі самі, як у відповідній професійній діяльності. У межах особистісно зорієнтованого підходу вказана проблема підлягає розв'язанню у процесі моделювання ситуацій, що виникають в той чи той період професійного становлення, що супроводжується усвідомленням і особистісного ставлення до конкретної ситуації, і власних дій, способів розв'язання проблеми [150].

Спектр тенденцій – детермінантів розвитку профорієнтації у постіндустріальний період (90-ті роки ХХ століття – початок ХХІ) – складають такі, як:

- продукування науковоємних засобів виробництва, які вимагають значних капіталовкладень у науку та технології;
- зростання мегаполісів, швидке зникнення з ринку праці переліку професій і поява нових; суттєва трансформація змісту та специфіки трудової

діяльності людини в умовах світового розподілу праці, нарощення конкурентноспроможності виробництва;

- автоматизація й інтелектуалізація галузей виробництва, залучення якісно відмінного фахового потенціалу особистості, а саме – здатності до генерування нових знань та інформації; позиціонування особистості як активного суб'єкта професійного самовизначення та саморозвитку;
- розроблення гуманістичних підвалин формування професіоналізму, розвитку складників майстерності, вивчення проблеми готовності до професійного самовизначення, провадження тієї чи тієї діяльності;
- перетворення професійної орієнтації із системи заходів впливу на процес забезпечення умов (інформаційних, організаційних, психолого-педагогічних, методичних, тощо) допомоги особистості в її активному та свідомому професійному самовизначенні, а також кар'єрному просуванні;
- реалізація цілей Болонського процесу як передумова входження на європейський ринок праці, окреслення зони європейської вищої освіти тощо.

Сучасний етап розвитку професійної орієнтації відзначається симбіозом класичних і новітніх ознак останньої. Утім, насамперед зауважимо, що специфіку сучасного етапу визначають особливості соціуму, де розгортаються дотичні до історії творення системи професійної орієнтації зміни. Як стверджують учені, «головною рисою сучасного суспільства є не те, що воно є індустріальне чи постіндустріальне, демократичне або авторитарне. Сутністю сучасного суспільства стає його глобальність...» [116, с. 147]. Ідеться про глобальність у сенсі «всепланетарності», що окреслює неможливість існування локального соціуму, тобто соціуму поза світовою спільнотою. Відтак глобальне суспільство – це не «особливий соціальний лад, а всепланетна система співробітництва і співіснування різних соціумів і культур. <...>. Воно є тим новим, ще не освоєним історичним простором, освоїти який і досягти успіху в якому має шанс модерна культура» [116, с. 148].

У контексті увиразнення ролі культури у подальшому розвитку суспільних інститутів В. Кремень наголошує на тому значенні, що його у нових суспільних умовах розвитку набуває освіта як суспільний механізм формування особистісних якостей громадян. Уможливорює функціонування такого механізму «аксіологічне спрямування навчального процесу» [116, с. 151–152].

Аксіологізація як наріжний камінь реформування сучасної освіти постає «основою духовної, морально-психологічної культури учнів» [116, с. 153]. Освітнянський процес в Україні, на думку науковця, має бути зорієнтований на «духовне збагачення і творчу діяльність особистості <...> та саморозкриття власних здібностей, власного інтелектуально-духовного потенціалу» [116, с. 153]. Посутнім для пропонованого дослідження є твердження про те, що «характер, спрямованість освіти, а не її рівень стають визначальними пріоритетами з точки зору подальшого розвитку культури, духовності особистості, що саме по собі має велике значення у подоланні суперечностей, викликаних глобалізацією» [116, с. 153].

В. Кремень, прогнозуючи перспективи освітнього розвитку в глобалізованому світі, виокремлює низку типових тенденцій, як-от: тенденцію «перетворення наукового знання на основний стратегічний і комерційний продукт» [116, с. 158], а також тенденцію кількісного оцінювання людського капіталу, що визначається «не тільки кількістю випускників закладів середньої, спеціальної та вищої освіти, а й кількістю фахівців у основних галузях промисловості, транспорту, зв'язку тощо, і що особливо важливе – кількістю науковців в основних сферах виробництва наукового знання» [116, с. 159–160].

Суголосним міркуванням В. Кременя видається постнекласичне трактування світу та людини в ньому, підґрунтям чого слугує зростання рефлексії вчених щодо цінностей і смислових контекстів людського буття. Постнекласичну науку вирізняє поява нового типу наукової раціональності, що відзначається поєднанням науки про природу та науки про дух. За таких

умов особливого значення набувають ті культурні та ціннісно-сміслові контексти, з якими суб'єкт зіставляє реальність, що її пізнає та розуміє [25], [89], [114], [131].

Як узагальнення наукового бачення перспектив розвитку суспільства, освіти, культури можна зробити висновок про провідні тенденції подальшої еволюції системи професійної орієнтації. Передусім згадаємо про таку тенденцію, як аксіологічна спрямованість освітньо-виховного процесу, що передбачає розширення його змісту внаслідок використання ціннісно-сміслової компоненти знання. Увиразнює логіку останнього орієнтація навчання на особистісні надбання учнів: у такому разі введення елементів музейної педагогіки у профорієнтаційну роботу з учнями є одним із можливих варіантів реалізації аксіологічного підходу в роботі з молоддю.

Наступна тенденція в освіті загалом і у професійній орієнтації зокрема – це реалізація компетентнісного підходу, що забезпечує опанування здатності діяти в конкретних ситуаціях адекватно, ухвалювати й утілювати в житті оптимальні за певних обставин рішення.

Для системи професійної орієнтації такий виклик означає переорієнтацію із цільової настанови (інформування учнів про типи професій; мотивування на вибір професійного шляху; консультування та підтримка; професійне планування) на результативні показники. Тобто йдеться не тільки про інформування про професії, а й розкриття їхнього зв'язку з реальним життям – найближчим оточенням, навчанням, вихованням і розвитком учнів; не лише про мотивування до конкретних професій, а й до результатів професійної діяльності (відображених і у предметах культури, музейних експонатах); професійне консультування не тільки з приводу визначення придатності до того чи того виду професійної діяльності, а й із приводу інтегрованого поля компетентностей, сформованість яких сприятиме досягненню гнучкості та мобільності професійного самовираження; робота над професійними планами, їхня наявність постає не лише виявом свідомості та зрілості професійного вибору, а й розгорнутою в часі діяльністю з

окреслення перспективних траєкторій індивідуального, особистісного та професійного зростання.

Відтак компетентнісний підхід у межах професійної орієнтації уможливорює трансформування статичної системи з усталеними компонентами (професійна інформація, професійна спрямованість, професійна консультація, професійні плани) в динамічну модель професійного розвитку та саморозвитку учнів [18].

Для розроблення нової ідеології професійної орієнтації присутнім є увага до того, що інформаційне суспільство має певні, тільки для нього властиві, ознаки, серед яких:

- упровадження неформальної освіти;
- удосконалення безперервної освіти (Life Long Learning);
- культурне різноманіття;
- розвиток комунікаційних здібностей людей [94, с. 44–50].

Значно розширює спектр переваг щодо реалізації цілей і завдань профорієнтації такий підхід, як інформаційно-комунікаційний. Останній припускає застосування сучасних технологій для інтерактивного ознайомлення учнів зі специфікою тієї чи тієї науки [144].

Новітні засоби комунікації слугують інструментарієм організації онлайн-знайомства із світом професій. Так, наприклад, Інтернет дає змогу учням відвідати дитяче місто професій «KidsWill» (інтерактивний ігровий центр для дітей, що є зменшеною версією дорослого світу, «подорожування» яким уможливорює ознайомлення в ігровій формі із понад дев'яностома різними професіями, навчитися заробляти гроші та витратити їх на свій розсуд), що, на думку розробників, буде сприяти відкриттю маси талантів, здібностей і вподобань дитини у професійному орієнтуванні [164].

Прогнозована очевидність незмінного розвитку й удосконалення інформаційних технологій у майбутньому зумовлюватиме потребу їхнього опанування. З огляду на високе поцінування в сучасному світі фахівців зі знаннями відразу в декількох галузях будуть видаватися особливо

затребуваними крос-функційність, а також мобільність – здатність швидко опанувати різні професії, тобто навчатися. Це супроводжуватиметься зростанням потреби в «універсальних солдатах» – фахівцях, які знають кілька іноземних мов, основи менеджменту, маркетингу та фінансів.

Ще одна характеристика інформаційного суспільства – це зникнення та видозмінення багатьох відомих на сьогодні професій. Учені з Оксфордського університету переконують, що вже протягом десяти-двадцяти років у Сполучених Штатах Америки майже половину робочих місць буде заміщено інформаційним інтелектом – комп'ютерами. Аналітичний онлайн-огляд містить відомості про зникнення до 2030 року майже п'ятдесяти трьох професій, а також появу ста вісімдесяти шести нових. Передусім ідеться про трансформацію, або зникнення, низки таких професій, як бухгалтер, копірайтер, кошторисник, бібліотекар, юрист-консультант, нотаріус, логіст, диспетчер, штурман, коректор, журналіст, перекладач. Серед робітничих професій утратять актуальність професії білетера, наглядача у музеї, охоронця, листоноші, оператора call-центру, швачки, гірника тощо [170]. Так, у одному з Інтернет-видань подано таке повідомлення: «Медичний маркетолог, молекулярний дієтолог, рециклінг-еколог, спеціаліст із навігації в умовах Арктики та дизайнер віртуальних світів. Усі ці слова – це не терміни із футуристичного блокбастера, а цілком реальні професії вже найближчого майбутнього» [7].

Зрозуміло, що опанування професій майбутнього детермінує потребу набуття компетентностей із кількох базових галузей (напрямів), тобто передбачає крос-спеціалізацію, а також вимогу наявності потрібного для цього набору якостей, серед яких:

- системне мислення (уміння самостійно визначати складні завдання та виконувати їх);
- мультимовність, знання кількох іноземних мов;
- френдлі-гнучкість, тобто вміння налагоджувати взаємини та працювати з колективом, окремими людьми та групами;

- програмування IT-рішень, роботи зі штучним інтелектом і вміння керувати складними автоматизованими комплексами;
- вміння керувати проєктами та процесами, ставити завдання собі самостійно, без вказівок керівництва;
- клієнтозорієнтованість;
- стресостійкість, або вміння працювати в режимі швидкої зміни умов завдань, вміння оперативно ухвалювати рішення, керувати та розподіляти свій час і ресурси;
- креатив та естетичний смак, розуміння сучасних трендів та їхнє тонке відчуття [7].

Варто зазначити, що виокремлені якості корелюють із тими, які може бути сформовано за умови впровадження компетентісно орієнтованого підходу в освіті.

Також актуалізує потребу вироблення вказаних якостей реалізація інтегративного підходу, прикладом втілення якого слугує STEM-освіта. В інформаційному повідомленні про сутність STEM-освіти останню витлумачено як «низку, чи послідовність, курсів або програм навчання, що призначені для підготовки учнів до успішного працевлаштування, до освіти після школи чи для того й того водночас, вимагають різних і більш технічно складних навичок, зокрема із застосуванням математичних знань і наукових понять» [246].

STEM (S – science, T – technology, E – engineering, M – mathematics). Акронім STEM вживають для позначення популярного напрямку в освіті, що охоплює природничі науки (Science), технології (Technology), технічну творчість (Engineering) і математику (Mathematics). Специфіку такого напрямку в освіті складає посилення у навчальних програмах природничонаукового компонента й інноваційних технологій (останні використовують навіть у ході вивчення творчих, мистецьких дисциплін).

STEM-освіта, крім усього, прикметна активним розвитком її креативного складника, що охоплює творчі та художні дисципліни – промисловий дизайн, архітектуру й індустріальну естетику тощо.

Прикладом застосування інтегративного підходу до розроблення проблем сучасної динамічної моделі профорієнтації за зразком STEM-освіти може слугувати потенціал музейної педагогіки. Модернізаційні процеси у музейній галузі, упровадження інформаційно-комунікаційних технологій сприяли появі новітніх музейних форм, як-от: «музею-форуму», «музею без кордонів», «пара-музею», «музею ідей» тощо. Поступове розмивання власне змісту та дефінітивної визначеності терміна «музей», утім, не призведе до втрати останнім функцій збереження культурної та природної спадщини, не вплине негативно на її використання в інтересах людини [143, с. 26].

На сучасному етапі розвитку профорієнтації залишається актуальним психологічний підхід до осмислення її проблем [6]. Залучення потенціалу психологічної науки набуває дедалі більшої популярності в різних соціальних сферах. Потреба застосування психологічних знань на практиці зумовила розвиток прикладних галузей психологічної науки, пов'язаних із «обслуговуванням» таких вимірів практичної діяльності, як освіта, медицина, юриспруденція, економіка, праця, екологія, спорт тощо [88].

Сучасний веб-дизайн уможливило ознайомлення з віртуальною виставкою «Психологія окремих видів діяльності», що інформативна для широкого кола читачів, зацікавлених питаннями психологічної науки, спроектованими на практичну грань життєдіяльності людини [173].

Не менш актуальним є компетентнісний підхід. Як у вітчизняних нормативних документах [85], [165], [167], так і у європейських [176], [245] наскрізною лінією проходить ідея підготовки компетентного фахівця, здатного до навчання впродовж життя.

На сьогодні дослідники констатують також про доцільність використання інформаційних технологій для профорієнтації учнів у змісті вивчення дисциплін природничо-наукового та гуманітарного циклів.

Детальніше результати таких науково-методичних розвідок буде розкрито у другому розділі дисертації.

Отже, провідними тенденціями розвитку інформаційного суспільства (початок XXI ст.), які позначаються на розробленні та розвитку сучасної моделі професійної орієнтації, є:

- інформатизація всіх сфер життя, виробництва, економіки, промисловості;
- формування суспільного запиту на освіченого, культурного, творчого, інтелектуального фахівця, здатного до виконання нестандартних професійних завдань;
- глобалізація як перспектива розвитку суспільств у сучасному цивілізованому світі;
- методологія синергетики в освіті, у професійному розвитку, зокрема; утвердження принципу «навчання впродовж життя»; трансформація бачення сутності професіоналізму, професійного розвитку особистості як саморганізованої та самодостатньої, внутрішньоактивної системи, що у своєму виборі професії керується корисністю, комфортністю, задоволенням і відповідною оплатою праці;
- зосередження уваги в дослідженнях на якостях і властивостях особистості фахівця на противагу вивченню специфіки професійної діяльності на основі її зовнішніх атрибутів;
- підписання угоди з європейськими асоціаціями праці, розвиток трудового законодавства;
- розвиток ІТ-технологій, компетентнісно орієнтований підхід у навчанні, онлайн-освіта, розроблення нових технологій профорієнтаційної роботи, застосування ком'ютерного дизайну для інформування про професії, доступність у самодіагностування;
- рефлексія досвіду минулого та проектування професійного майбутнього тощо.

Загалом професійну орієнтацію молоді, у столітній ретроспекції її розвитку, може бути представлено як динамічний процес, пов'язаний із

суспільним, науково-технічним, виробничо-промисловим прогресом, що розгортався впродовж таких етапів, як: доіндустріальний (із давнини до кінця XIX – початку XX століття), індустріальний (50-ті роки XX століття), постіндустріальний (90-ті роки XX століття – початок XXI ст.), інформаційний (20-ті роки XXI ст.), а також вирізнявся притаманними кожному етапу найважливішими тенденціями й основними чинниками.

1.2. Аналіз поняттєвого апарату дослідження

Формування поняттєвого апарату дослідження професійної орієнтації учнівської молоді вимагає визначення змістового наповнення його базових категорій. Одним із таких вважаємо складник процесу професійної орієнтації учнів – поняття «музейно-освітнє середовище».

Для розкриття сутності поняття «музейно-освітнє середовище» видається логічно виправданим витлумачити значення слова «середовище». Як зазначає В. Ясвін, незважаючи на широке використання, на сьогодні воно не набуло чіткого й однозначного трактування в науці [226, с. 10].

Загалом у лінгвосоціумі лексемою «середовище» послуговуються для називання умов, чинників, які впливають на життя людини [81]. Споріднену з нею лексему «оточення» вживають для номінування низки елементів, зв'язки між якими окреслюють умови та простір людського життя. Проте для людини «середовище» є не тільки навколишнім світом, а й світом, який існує, вибудований нею в ході соціальної взаємодії, спілкування, діяльності, тобто постає проєкцією внутрішніх психологічних (пізнавальних, емоційних, вольових) процесів і психічних станів на конкретні життєві обставини.

У філософському вимірі поняття «середовище» доцільно розглядати крізь призму фундаментального поняття «система»: вивчення сенсу буття людини передбачає зіставлення особливостей «середовища» та специфіки «системи». Позаяк історично поняття «середовище» пов'язане із природничо-науковим пізнанням, у природничих науках співвідношення «середовище – система» є співвідношенням більш складно та високо організованого

(система) й менш складно організованого (середовище): більш складна організація системи припускає її активну поведінку щодо пасивного середовища. Однак для набуття статусу середовища множина процесів повинна бути також системно організованою. З огляду на це зауважимо, що система мислиться філософською категорією, яку використовують для означення цілісної сукупності елементів, які відзначаються таким тісним взаємозв'язком, що постають стосовно навколишніх умов та інших систем єдиним цілим [192].

У руслі системного підходу середовищем варто вважати все те, що постає зовнішнім до системи (прикметно, що це зовнішнє має бути пов'язане із системою мережею комунікацій). Узагальнене бачення середовища представлене тризначенневою дефініцією, вміщеною у Великому тлумачному словнику: «1) речовина, що заповнює простір, а також тіла, що оточують що-небудь; 2) оточення, сукупність природних умов, у яких протікає діяльність людського суспільства, організмів; 3) оточуючі соціально-побутові умови, обстановка, а також сукупність людей, пов'язаних спільністю цих умов» [17]. У Термінологічному словнику з філософії подано дефініцію, уточнену такими соціокультурними аспектами, як: «2) сукупність природних або соціальних умов, у яких протікає життєдіяльність якого-небудь організму; 3) соціально-побутова обстановка, у якій протікає життя Людини; сукупність людей, пов'язаних спільністю соціально-побутових умов існування, спільністю професії, занять» [192, с. 38].

Загалом змістове наповнення поняття середовища оптимально розглядати крізь призму таких категорій, як простір, оточення, умови.

Уточнення особливостей поняття «середовище» уможлиблює його порівняння та протиставлення з поняттям «простір», що також вказує на оточення та припускає виявлення низки важливих параметрів, які пояснюють багато виявів середовища. У філософському сенсі простір є однією з основних об'єктивних форм існування матерії. Поняття простору означає

розташування матеріальних об'єктів один щодо одного, виражає протяжність тіл, їхнє співіснування [192].

Як форма буття простір орієнтує на взаємодію й у ньому (у разі його обмеженості), і поза ним. За своєю природою простір пропонує зовнішній масштаб, початкову орієнтацію та детермінує більш конкретні просторові рухи. З огляду на дотичність до понять «порядок», «розташування» спектра об'єктів, які об'єктивно існують у ньому, простір у вимірі синергетики постає симбіозом хаосу та порядку. Тобто він може підлягати формуванню самостійному (йдеться про його самоорганізування), а може бути й організованим, що розкриває можливість установлення порядку відповідно до певних цілей. Параметри простору, визначені філософами, як-от: структурність, довжина, взаємодія елементів, співіснування, забезпечують апріорний вплив і на почуттєве споглядання (І. Кант). Те, що простір є принципово незамкнутий, може транспозиціонуватися у простір іншої системи, бути багатопов'язаним і невичерпним, сприяє його використанню для впливу на особистість, що розвивається .

Те, що середовище є частиною простору з аналогічними характеристиками щодо самоорганізації й організації, структурності та протяжності дає підстави позиціонувати проєктоване в пропонуваному дослідженні середовище (музейно-освітнє) як частину інтегрованого (музейного та освітнього) простору, формування якого відбувається відповідно до цілепокладання, планування, структурування та прогнозування складників середовища.

Розгляд сутності «середовища» крізь призму «оточення» сприяє увиразненню його більш тонких і, отже, значущих для конструювання середовища характеристик. Термін «оточення» позначає більш близьке розташування чинників, які впливають на людину. Саме в цьому сенсі послуговуються поняттям «навколишнє середовище», потрактованим як середовище перебування та виробничої діяльності й усього людства, і конкретної людини. У навколишньому середовищі виокремлюють природне

(натуральне) та створене людиною штучне середовище. Терміном «оточення» оперував видатний соціолог Т. Парсонс, увівши до наукового обігу поняття «ситуаційне оточення», що відображає й змінні, й незмінні чинники оточення, на які спрямована дія та від яких воно залежить.

Саме Т. Парсонс продемонстрував зацікавлення відкритими системами, зіставивши їх із оточенням і виявивши в кожній із відкритих систем «вхід» і «вихід». У контексті вивчення системи та її оточення вчений виокремив чотири системні потреби, облікувати які варто під час організації середовища, що охоплює освітню систему. Т. Парсонс наполягав на доцільності пристосування кожної системи до свого оточення (це передбачає етап адаптації), набуття нею стану рівноваги (латентність як підтримання статусу взірця), значення (засобів) для побудови послідовності досягнення цілей і мобілізації її ресурсів під час досягнення останніх (цілепокладання), а також єдності, внутрішньої координації частин і нівелювання можливих відхилень (інтеграції). Запропонована Т. Парсонсом теорія орієнтує й на налагодження взаємодії системи з її оточенням. Оточення (або середовище), на переконання науковця, може підлягати трансформуванню в низку підсистем – біологічну, систему особистості, соціальну систему та культурну систему. Останнім притаманний потенціал щодо позиціонування їх як основи організованого середовища, що позначається на освітній системі та взаємодіє з нею [155].

У площині осмислення проблеми взаємовпливу людини та середовища В. Лутай зауважує, що людина, як дотична до різних системи, постає носієм різних природних чи соціальних властивостей, але власне у середовищі й зберігає свою цілісність, і зазнає певних змін [131].

Ще один підхід до визначення сутності «середовища» зумовлений орієнтуванням на умови, що певною мірою діють на «спосіб життя». Як справедливо зауважує А. Прокопенко, «середовище людини – це не просто її оточення, а те оточення, яке вона сприймає, на яке реагує, з яким вступає в контакт, взаємодіє» [166]. Тому термін «середовище» відрізняється від

терміна «оточення» саме реакцією людини, ступенем освоєння оточення в сенсі ефективності його присвоєння, а не тільки впливу. Це слугує підставою для визначення середовища як сукупності умов, що впливають на формування та функціонування людини в суспільстві, як предметне й людське оточення особистості, її здібностей, потреб, інтересів, свідомості, що уможлиблює розгляд останньої як носія, представника середовища. Прикметно, що вплив середовища на особистість не варто вважати прямолінійним, тобто примітивним [166].

Загалом у царині філософії та психології усталилася детермінація первинних залежностей, створених природними зв'язками, іншими – соціальними, які діють не менш жорстко та виразно [148].

У психологічному аспекті «середовище» асоціюють із чинниками, визначальними для розвитку та формування особистості: рівні «середовище – організм», «середовище – індивід», «середовище – особистість» увиразнюють сукупність чинників (природних – біологічні, хімічні, фізичні тощо; соціальних – спілкування, діяльність, поведінка тощо; педагогічних – виховання, навчання, освіта тощо; власне психологічних – процеси, властивості, стани тощо), які зумовлюють життя та діяльність людини. Взаємоз'язок середовища й індивідуального еволюційного поступу людини набуває вияву у фундаментальних психологічних закономірностях, як-от: детермінації, розвитку, єдності розвитку психіки та діяльності.

Цікаво, що в царині психології також послуговуються поняттям «простору». Попри наповнення таким самим змістом, що й у філософії та педагогіці, воно відрізняється від уявлень про простір у педагогіці за «розмірами», а саме – протяжністю, довжиною тощо. Якщо у педагогіці простір уживають контекстуально у словосполученнях «світовий освітній простір», «європейський освітній простір», то у психології простір у контексті особистості постає світом її життя, простором власних ставлень і контактів.

Психологи вважають, що психологічний простір мислиться всередині простору соціального, видозмінюючи його характеристики: соціальний простір – це передусім упорядкованість і взаємодія певних соціальних зв'язків і процесів, суспільних відношень, їхня насиченість, щільність у контексті функціонування держав, класів, партій, громадських об'єднань; тоді як простір психологічний – це насамперед ініціативність людини в уникненні самотності, пошуку та збереженні однодумців, людей із близькими поглядами на життя, подібними цінностями, орієнтирами, очікуваннями. Особистісний, або психологічний, простір є радше ціннісним середовищем, що уможливорює адекватні власній природі самопрояви [201].

У психології, педагогіці також оперують поняттям «віртуального простору», яким позначають «уявний», «ілюзорний», «ірреальний», «потенційний» світ. Віртуальний світ не передбачає сприйняття довкілля як матеріального, проте супроводжується легкістю пізнання й інтуїтивністю застосування об'єктів середовища за призначенням.

У контексті проєктованого в дослідженні музейно-освітнього середовища видається особливо присутнім звернення до віртуальної психології як сукупності настанов, що регулює взаємодію людини з віртуальним оточенням. У дисертації цей термін вжито у зв'язку із сучасними інформаційними технологіями, що створені за допомогою програмного забезпечення та комп'ютерних мереж.

Російський науковець С. Белозеров вважає віртуальним простором «постійно генеровану серверною частиною масового мережевого додатку для багатьох користувачів значну тривимірну територію (або охоплену телепортами систему взаємодоповнюваних територій), наповнену квазіматеріальним віртуальним середовищем, у якому «живуть» багато користувачів і яке уможливорює продуктивну працю й аватар-опосередковану життєдіяльність» [13].

У межах аналізу сутності поняття «віртуальний» учений констатує про наявність принципових відмінностей між значенням слова «віртуальний»,

тобто «уявний», «ілюзорний», «ірреальний», «потенційний», у російськомовній та україномовній науковій літературі та значенням англійського «virtual», тобто «майже такий, однак не зовсім, невідповідний до точного об'єкта» чи «такий самий за суттю або ефектом, однак формально таким не визнаний». Попри різні трактування поняття «віртуальний», створення програмного забезпечення для освітніх потреб припускає використання термінологічного сполучення «віртуальне освітнє середовище».

Віртуальним навчальним (освітнім) середовищем називають комплекс контенту сукупності представлених в Інтернеті (тобто укладених на основі програмного забезпечення чи із застосуванням комп'ютерних мереж) навчальних та інших матеріалів, курсів (і систематичних, тобто тих, які відповідають навчальним програмам закладів загальної середньої освіти та вищих навчальних закладів, курсів підвищення класифікації тощо, і «не програмних», випадкових, розрізнених, так званих «тренінгових»), інформаційних даних, навчального контенту на сайтах іншого спрямування та в соціальних мережах. Ідеться про контент Інтернету, який може бути залучено з навчальною метою (а може й не бути залучено саме так). Той зміст (тобто ті курси та сайти), з яким працює певний суб'єкт, є його віртуальним освітнім простором, створеним, побудованим із доступних йому в Інтернет-середовищі складників. Зрозуміло, що кожен творить власний простір по-своєму – з огляду на мету, готовність до саморозвитку, наявність проєкту саморозвитку, рівень мотивації та навіть рівень комп'ютерної грамотності [76].

Виконаний Ю. Зінченко [88] аналіз віртуальної реальності в сучасній постнекласичній психології уможливив позиціонування сучасного світу як такого, що зазнає постійної еволюції та підлягає ідентифікації у проєкції поняття нестабільності, дотичним до детерміністського хаосу.

За Ю. Зінченко, перелік найважливіших напрямів звернення до віртуальної реальності у психології складають такі, як: розроблення методів

діагностування психічних процесів і станів, проектування нових методів психологічної реабілітації, створення тренажерів і стимуляторів за допомогою математичного моделювання, продукування нових технологій навчання, формування професійно вагомих властивостей і їхнє оцінювання у представників екстремальних професій і спортсменів, розроблення клініко-психологічних додатків для медичних потреб, пошук новітніх методів діагностування неявних знань, відновлення ушкоджених психічних функцій (пам'яті, уваги, сприйняття тощо). Останнє припускають сучасні технології конструювання віртуальних середовищ за назвою «кейв»-технології (The Cave Automatic Virtual Environment, або «доповнена реальність» – з англ. слова Cave – печера), що передбачають об'єднання у віртуальному театрі реальності, ілюзії та фантазії, яке уможливує проведення у безпечному середовищі будь-яких складних експериментів.

Зрештою зауважимо, що технологія віртуальної реальності видається особливо перспективною в аспекті виконання нових завдань інноваційної освіти, зокрема в сенсі організації відеоконференцій, проведення класичних експериментів у віртуальній реальності, створення банку навчально-методичних матеріалів, призначених для дистанційної освіти [148].

У педагогічному вимірі поняття «середовище» варто розглядати крізь призму простору, оточення й умов розвитку та формування особистості.

Рефлексія поняття «середовище» у освітньому вимірі дозволяє відстежити проєкції на інноваційну [97], [184], [216], [218], [219], віртуальну [148] та особистісну [140], [159], [217] площини.

Педагогічне трактування середовища розкриває природу «освітнього простору», а також відмінності між «освітнім простором» і «освітнім середовищем».

А. Минбаєва пропонує розмежовувати «освітній простір» і «освітнє середовище» з огляду на те, що:

- «простір – це освоєне суб'єктом середовище (природне, культурне, соціальне, інформаційне тощо), зорієнтоване на розв'язання певних проблем;
- поняття «освітнє середовище» й «освітній простір» не є ідентичними: середовище – це реальність, яка існує *apriori*, тобто не постає результатом конкретної діяльності людини, а простір – результат діяльного освоєння суб'єктом такої реальності;
- освітнє середовище не складається саме по собі чи на підставі наказу згори; його породжує процес взаємодії суб'єкта з культурним середовищем завдяки спеціально організованій діяльності [146].

Як відзначає А. Минбаєва, простір вирізняється більш глобальним виявом. Так, феноменом сучасності стали «освітній простір» країни, регіону тощо. Ідеться про акцентуацію уваги на статус і межі: світовий простір, як зовнішнє середовище системи освіти будь-якої держави, впливає на нього, тоді як освітній простір у певному сенсі підлягає сприйняттю як освітня діяльність у єдності та цілісності всіх її компонент.

Науковиця зазначає про частотне використання поняття «освітній простір» щодо конкретного освітнього закладу, як-от: «освітній простір гімназії», «освітній простір університету» тощо [146].

Вагомим для дослідження вважаємо погляд В. Лутая на простір освіти з точки зору її основного суб'єкта: освітній простір повинен стимулювати працювати винятково на людину – найбільшу цінність майбутньої освіти з багатовекторним «рухом на випередження» [132, с. 33].

У пропонованому дослідженні оперуватимемо поняттям «середовище» як частиною «простору», а відтак будемо орієнтуватися на цілі, зміст, завдання й організацію сприятливих умов для професійної орієнтації учнів закладів загальної середньої освіти.

Дещо деталізуємо трактування середовища. У новітніх дослідженнях із царини освіти напрацьовано спектр різновекторних характеристик освітнього середовища, зокрема: педагогічне середовище, формування якого

відбувається на засадах взаємодії всіх учасників освітнього процесу; соціо-фізичне середовище як найближче оточення, в якому розгортаються психофізичні процеси та набуває реалізації взаємодія учасників; внутрішнє середовище освітньої системи; внутрішнє та зовнішнє середовище навчального закладу; локальне освітнє середовище та макросередовище; телекомунікаційне навчальне середовище тощо [217].

Дослідниця С. Микитюк подає середовище як узагальнений, сукупний, об'єднаний, цілісний чинник розвитку особистості, що має пріоритетне значення для модифікації професійної поведінки, набутої внаслідок впливу середовища [141].

А. Минбаєва увиразнює поняття «середовище» низкою таких характеристик, як наявність інформації, енергії, часу та «прив'язаності» до простору [146, с.17].

На нашу думку, видається переконливим визначення середовища як сукупності духовно-матеріальних умов функціонування закладу освіти, що забезпечують саморозвиток вільної й активної особистості, реалізацію її творчого потенціалу [97].

У контексті розгляду сутності інновації в її концептуальному, історичному та методологічному вимірах є доцільним звернення до колективної монографії за редакцією В. Кременя, у якій можна чітко простежити вплив інноваційного мислення на розвиток економіки, політики, міжнародного права, культури, людини [115]. Особливо присутнім для пропонованого дослідження вважаємо поданий у роботі аналіз інноваційного розвитку освіти в контексті творчості, що сам по собі постає основою (дороговказом) для проектування інноваційних моделей освітнього середовища різного цільового призначення (відповідно до різновидів творчої діяльності – загальної та спеціальної).

О. Шапран констатує, що інноваційне освітнє середовище – це педагогічно доцільно організований простір життєдіяльності, що інтенсифікує розвиток інноваційного ресурсу особистості; інтегрований засіб

примноження та реалізації інноваційного потенціалу навчального закладу [219].

З огляду на структуру інноваційного освітнього середовища дослідник окреслює такі основні педагогічні умови його формування:

- особистісно орієнтовані та гуманістичні підходи до його створення з урахуванням партнерської співпраці, поваги та довіри всіх учасників навчально-виховного процесу;
- спрямування на розвиток і саморозвиток кожної особистості;
- робота в творчому пошуковому режимі;
- ефективне використання науково-методичних, матеріально-технічних і кадрових можливостей освітніх закладів регіону;
- застосування інноваційних технологій.

Як стверджує А. Кух, структура освітнього середовища охоплює три взаємопов'язані компоненти – суб'єктно-ресурсний, матеріально-технічний та ідейно-технологічний: суб'єктно-ресурсний компонент передбачає суб'єктів освітнього середовища (учнів, учителів) та умови розгортання їхньої суб'єкт-суб'єктної взаємодії; матеріально-технічний – забезпеченість освітнього середовища належним обладнанням; ідейно-технологічний – нормативні методики та технології досягнення прогнозованих результатів у навчанні [122, с. 74].

Аналіз фахової літератури із дисертаційної проблеми дав підстави стверджувати про значну увагу вчених до трактування змісту поняття «освітнє середовище» [140], [141]. Зважаючи на множинність представлених у наукових доробках визначень поняття «освітнє середовище», найбільш часто цитовані з них узагальнено в додатку до дисертації (див. Додаток А1).

У пропонованому дослідженні використання терміна «освітнє середовище» вказує на: 1) протяжність та існування предметів у просторі, не обмеженому рамками приміщення (класу, школи); 2) спеціально організовані умови, які забезпечують досягнення поставлених цілей; 3) оточення як

найближче докільця, що сприяє трансформації цілей у конкретні дії, діяльність.

Узагальнення різних аспектів – філософського, психологічного, педагогічного – трактування поняття «освітнє середовище» уможливорює окреслення його обрисів (побудову архітекtonіки) як частини освітнього простору (обмеженого особливостями та матеріально-технічними можливостями освітніх закладів); як інформаційно-технологічних умов реалізації завдань і цілей профорієнтації; як організаційно-діяльнісних впливів на учнів для їхньої профорієнтації.

Крім філософського, психологічного та педагогічного аспектів тлумачення поняття «середовище», вагомим для обґрунтування змісту (наповнення внутрішнім дизайном «архітектурної споруди») проєктованого в дисертації середовища є розкриття його культурологічного аспекту.

У культурологічному аспекті «середовище» – це умови, що забезпечують існування та збереження тих чи тих суспільних норм і традицій, їхнє передання наступним поколінням.

У сучасному науковому дискурсі культура фігурує зі значеннями сукупності осмисленої творчої діяльності людей; багатофункціональної системи, що містить різноманітні аспекти людської діяльності; категорії для позначення створеного людьми штучного середовища проживання та самореалізації, що виступає джерелом регулювання соціальної взаємодії.

Освітнє середовище – неодмінний складник культури. Для увиразнення орієнтації освіти на сутність і цінності культури в сучасних гуманітарних науках – під час моделювання освітніх систем – оперують принципом культуровідповідності, що підтверджує тісний зв'язок освіти із загальними процесами, що розгортаються в різних царинах культури. Такий зв'язок був реальністю завжди, проте його усвідомлення та прийняття як керівництва до дії є певною мірою нещодавнім атрибутом суспільної свідомості. Одним із особливо вагомих параметрів зв'язку є його двобічність: будь-які зміни в культурі автоматично призводять до змін освітнього середовища, а зміни в

освіті досить часто відчутно позначаються на перебігу загальнокультурних процесів.

Для пропонованого дослідження є цікавою концепція культури французького культуролога Абрахама Моля [203]. Розроблена в 1970-х рр., концепція, що регламентує поділ культури на індивідуальну, соціальну, традиційну та сучасну, залишається актуальною на сучасному етапі.

Бачення особливостей сучасної культури пов'язане із метафоричними образами традиційної (представленої як «екран знань», що нагадує павутину чи сітку) та сучасної (позиціонованої як мозаїка, безліч фрагментів якої не утворюють чіткої конструкції). На відміну від традиційної культури, що передбачає певну ієрархію – упорядкованість ідей, сучасна культура не вирізняється чіткістю, часово-просторовою зумовленістю. Остання вже не є продуктом шкільної чи університетської освіти, а постає результатом дії на особистість хаотичних і системних інформаційних потоків, у яких формування знань відбувається переважно за допомогою засобів масової комунікації.

Варто зазначити, що така особливість сучасної культури впливає на проектування освітнього середовища з огляду на значне скорочення частки традиційних джерел, засобів і способів формування системного знання на тлі поширення онлайн-навчання, або дистанційної освіти, підсиленого сучасними цивілізаційними викликами, серед яких – пандемія «Covid 19».

Аналіз культурно-суспільних явищ, зокрема тих, що дотичні до трансформації освітнього середовища сучасності уможливорює виокремлення низки особливостей сучасного освітнього середовища, як-от: інтенсивний розвиток засобів комунікації; нові підходи до трактування співвідношення робочого часу та дозвілля; зміни в умовах, знаряддях, характері праці тощо.

Вищепредставлені тенденції подальшої освітньої трансформації слугують підставою для обґрунтування потреби створення моделей освітніх середовищ із різним цільовим призначенням. Для розкриття сутності та змісту музейно-освітнього середовища в контексті цілей пропонованого

дослідження узагальнено напрацьовані в науковому дискурсі моделі освітніх середовищ (див. Додаток А 2).

Зі спектра моделей освітніх середовищ проаналізуємо дві, а саме – модель дослідницько-підтримувального навколишнього середовища та культурологічну модель.

Як відзначає С. Клепко, найважливіші тенденції світової освіти відображають ідею створення освітнього середовища, що сприяє самореалізації кожного учня. Це передусім проектування Дослідницьких Підтримуючих Навколишніх Середовищ (Study Support Environments – SSEs) замість «навчальних систем», або «навколишніх середовищ, які вивчають» («instruction systems», або «learn in environments»). Дослідницькі Підтримуючі Навколишні Середовища – SSEs – припускають набуття «місця для дослідження у світі навчання». Цю ідею розвивають у США щонайменше із 1971 року, а найповніше реалізують на сьогодні у приватній школі Ілона Маска AdAstra [100].

З огляду на очевидні переваги ідеї «дослідження у процесі навчання» обґрунтування змісту проєктованого в дисертації музейно-освітнього середовища передбачатиме використання принципів організації дослідницької, творчої, активно-пізнавальної діяльності.

Логіку звернення в роботі до культурологічних моделей освітнього середовища вбачаємо в тому, що одним із засадничих для пропонованого дослідження понять є музей як культурний артефакт.

Насамперед узагальнимо, що культурологічним підходом є напрям у педагогічній практиці, вибудований на принципі культуровідповідності освіти, що не суперечить науковому змісту освіти, а доповнює та збагачує останній.

В. Кремень вважає, що підґрунтям концепції культурологічних основ цілісності змісту мислиться тотожність систем освіти та культури, відображеної у моделі гуманітарної культурно-освітньої системи. Цілісність змісту освіти забезпечує єдність таких аспектів, як: культурологічна сутність

змісту освіти, культурологічно-особистісний підхід до проектування змісту освіти [115].

Культурологічна модель освітнього середовища, представлена в доробку В. Гури, відповідає культурологічному підходові, що, на думку автора, передусім покликаний нівелювати схематизм технократичного підходу «і повернути учневі його суттєво людські характеристики як вільної особистості, яка самовизначається і знаходиться у неперервному діалозі з собою, з іншими особистостями і творами культури» [35, с. 4]. Спектр особливостей моделі складають такі положення: а) заміна схеми «учень – навчальні засоби – знання» схемою «учень – культура – навчальні засоби – знання»; б) контекстна зумовленість навчального матеріалу та багаторівневість діалогових зв'язків у навчальному тексті; в) уведення як ланки системи навчання підсистеми психологічної підтримки для налагодження діалогових зв'язків; г) задоволення інформаційно-пізнавальних потреб учнів і їхнє стимулювання [35, с. 11]. Структура притаманного аналізованій моделі культурного інформаційно-пізнавального середовища охоплює: а) підсистему психолого-педагогічного діагностування; б) інформаційно-орієнтовну підсистему; в) інформаційно-навчальну підсистему. У такому середовищі взаємодію забезпечує реалізація принципів: а) діалогового спілкування; б) культурно-контекстного обґрунтування ключових понять у навчальних модулях; в) особистісного культурного розвитку.

І. Колмогорова вважає культурологічний підхід до проектування освітнього середовища реалізацією «сукупності теоретико-методологічних положень та організаційно-педагогічних заходів, спрямованих на створення умов для освоєння й трансляції педагогічних цінностей і технологій, котрі забезпечують творчу самореалізацію особистості вчителя у професійній діяльності» [110, с. 166], а також акцентує на аксіологічній функції культури, що її відтворює входження людини в культуру як суб'єкта практичного, теоретичного та ціннісного ставлення до світу.

Загалом у вищерозглянутій моделі, попри відображення професійно нормативних вимог до педагогічної діяльності, не взято до уваги інші присутні аспекти проектування освітнього середовища.

О. Тюрдьо є автором інформаційно-культурологічної моделі освітнього середовища, до основних завдань реалізації якої належить формування комунікативної компетентності у полікультурному середовищі для забезпечення практичних цілей вивчення іноземної мови [205].

Суголосними пропонованим у роботі міркуванням виступають культурологічні моделі освіти І. Зязюна й О. Отич. Так, І. Зязюн наголошує на пріоритеті для освітнього та виховного процесу саме людини, а не знань: «Олюднити освіту – значить включити в коло її проблем виховання людини культури як основної цінності» [90, с. 72]. О. Отич же переконує в доцільності формування не людини освіченої, а людини культурної, ядро якої складає свобода, гуманність, духовність, адаптивність, здатність до самовизначення у світі культури й культурної ідентифікації, прагнення до життєтворчості, самоствердження в усіх сферах її життєдіяльності [153]. Культурологія у сучасній освітній практиці розглядається як невід’ємна складова підготовки фахівців, культури їх професійної, творчої та управлінської діяльності [190].

Звернення в дисертації до культурологічного пласту наукових знань пов’язане, серед іншого, із уживанням терміна «музей» і засадничого для дослідження поняття «музейно-освітнє середовище». Розкриємо сутність і змістове наповнення терміна «музей», термінологічного сполучення «музейно-освітнє середовище» та дотичних до них понять.

Для цього проаналізуємо документ «Про музеї та музейну справу» [168], у якому музей визначено як науково-дослідний і культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів і музейних колекцій з науковою й освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини.

Складниками музейного середовища є «музейна колекція» (сукупність музейних предметів, що об'єднані однією або кількома спільними ознаками), «музейна справа» (спеціальний вид наукової та культурно-освітньої діяльності, що охоплює комплектування, зберігання, охорону та використання музеями культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини України, зокрема їхню консервацію, реставрацію, музеєфікацію, наукове вивчення, експонування та популяризацію), «музейний предмет» (культурна цінність, якість або особливі ознаки якої роблять потрібним для суспільства її збереження, вивчення та публічне представлення), «музейний фонд».

У Розділі II «Види музеїв. Порядок створення і матеріальна база музеїв» вищезгаданого документа [168] регламентовано поділ музеїв за їхнім профілем на природничі (антропологічні, біологічні, ботанічні, геологічні, зоологічні, мінералогічні, палеонтологічні), історичні (загальноісторичні, військово-історичні, історії релігії, історико-побутові, археологічні, етнографічні), літературні, художні (образотворчого, декоративно-прикладного, народного, сучасного мистецтва), мистецькі (театральні, музичні, музеї кіно), науково-технічні, комплексні (краєзнавчі, екомuzeї), галузеві тощо.

Логіка подальшого наукового пошуку, спрямованого на визначення змістового наповнення засадничого для дисертаційної роботи поняття музейно-освітнього середовища, а також з'ясування ролі та місця музеїв у профорієнтації учнів, передбачала аналіз доробків учених із галузі музейної педагогіки.

Історію розвитку музеїв, їхній соціально-педагогічний потенціал і значення опрацьовували Ф. Вайдахер [19], С. Лосінська [130], Н. Пусепліна [174], М. Рутинський [185], О. Салата [187], І. Шидловський [221], у роботах [143], [144]; питання музейної комунікації та перспективні напрями музеєзнавства – Р. Маньковська [136] [138]; питання музейного менеджменту – М. Белікова [12], О. Кузьмук [120], [145]; питання змісту і

становлення музейної педагогіки – Т. Белофастова [15], О. Валенкевич [20], Н. Іванова [91], Д. Масленнікова [139], Т. Попова [163], Б. Столяров [195], А. Юрченко [222], М. Юхневич [223], Т. Вашаргеї (Vásárhelyi T.) [248], І. Годнодь (Hadnagy I.) [236], Є. Чеснак (Csesznák É.) [229], І. Фогтутї (Foghtüy I.) [232]; питання співпраці музею і школи (освітнього закладу) – А. Алексанова [4], Н. Капустіна [93], І. Ласкій [124], [125], Н.Титаренко [200] тощо.

У «Великій радянській енциклопедії» (1954 році видання) підкреслено, що музей – це «установа, в якій здійснюють збирання, зберігання і експонування історичних документів, пам'яток духовної і матеріальної культури, творів мистецтва, колекцій, образів природних багатств....» [16, с. 493].

У «Словнику іншомовних слів» подано, що музеєм є «науково-дослідний або науково-освітній заклад, що комплектує, зберігає і виставляє для огляду (експозиція, виставки) твори мистецтва, предмети історії, науки, побуту, промисловості та сільського господарства, матеріали із життя і діяльності видатних людей тощо, які розміщуються за певною системою» [191, с. 563].

Знаний дослідник у царині музеєзнавства О. Салата у своїй праці стверджує, що сучасний музей є концентрованим вираженням духовних спрямувань культури минулого й теперішнього часу, що сприяє розв'язанню актуальних проблем сьогодення й адаптації людини у новому тисячолітті [187].

Як визначає І. Шидловський, музей – «це науково-дослідні й культурно-освітні заклади, у яких збирають, комплектують, вивчають і зберігають пам'ятки історії, матеріальної й духовної культури людства, природничі, етнографічні, меморіальні та інші колекції, завдяки використанню яких в експозиціях, виставках, екскурсіях, лекціях та інших видах наукової й освітньо-виховної роботи поширюють науково-природничі знання,

допомагають формувати і виховувати гармонійно розвинену особистість» [221].

На переконання відомого німецького науковця Ф. Вайдахера [19], музеї належать до закладів суспільного значення, а в історії їхнього розвитку варто виокремлювати такі періоди, як:

- 1) домوزهйна епоха (II тис. до Р.Х. – XIV ст.);
- 2) протомوزهйна епоха (XIV – XVII ст.);
- 3) палеомوزهйна епоха (XVII – XVIII ст.);
- 4) мезомوزهйна епоха (кінець XVIII ст. – перша половина XX ст.);
- 5) каномوزهйна епоха (з 1945 р. – до сьогодні).

На нашу думку, сутність і суспільне значення музеїв детерміновані змістовим складом і типом експонатів, за якими їх класифікують. Попри наявність різних підходів до класифікації музеїв, найбільш відомою в наукових колах залишається класифікація М. Рутинського [185], що передбачає поділ музеїв на: природничі, історичні, художньо-мистецькі, науково-технічні, літературні. Змістовий аналіз класифікації слугує підставою для констатації про те, що музейні експонати, крім статусу культурного надбання та функції збереження, вирізняються активним впливом на розвиток особистості: у музейному просторі відвідувачі не тільки збагачуються новими знаннями, а й емоційно реагують на причетність до минулого.

Як акцентує С. Горова, в умовах інформаційного суспільства, що стрімко розвивається «основні потреби людини, <...>, зосереджуються на залученні і використанні інноваційної, необхідної для цього інформації. За цих обставин стає все більш актуальною потреба особи як і в якісній, корисній інформації, так і у потрібній широкій різноманітності соціальних інформаційних комунікацій.» [33, с. 112].

Дисертаційний контекст передбачав потребу простеження взаємозв'язку школи та музею як вагомого об'єкта наукових педагогічних пошуків.

Відомий пошукач у царині музейної справи С. Майков своїй праці «Шкільний музей як форма додаткової освіти» підкреслює важливість створення шкільних музеїв, а також зосереджує увагу на основних аспектах музейного виховання у навчальних закладах, зокрема зазначає, що «знайомство з життям місцевих видатних осіб, традиціями сприяє формуванню в учнів громадсько-патріотичних рис, підвищенню рівня інтелекту, розвитку інтересів та здібностей» [133].

Як доводить О. Караманов у статті «Музей – школа – університет: особливості педагогічної взаємодії в сучасному суспільстві знань»: «ідея співпраці освіти й музею зумовлена різними аспектами, пов'язаними з їхньою інтеграцією в контексті поширення інформаційних технологій» [94, с. 44].

Для розкриття взаємозв'язків музею та школи особливо результативним є звернення до музейної педагогіки: аналіз історії розвитку музейної педагогіки уможливить виявлення низки «точок дотику» музейного й освітнього середовищ.

У такому ключі передусім зауважимо, що питання становлення музейної педагогіки як науки до сьогодні залишається дискусійним. У науковому середовищі є поодинокими випадки твердження про зародження музейної педагогіки водночас із виникненням музеїв. Заперечимо таку думку тезою про побутування музеїв як наукової системи набагато раніше.

Так, для розвитку музейної педагогіки та педагогіки загалом значно прислужився американський учений Дж. Дьюї (J. Dewey) [228], ім'я якого пов'язують також із розвитком нової філософії освіти ХХ ст. Відомо, що ще 1900 року Джон Дьюї розробив теорію, так званої, ідеальної школи.

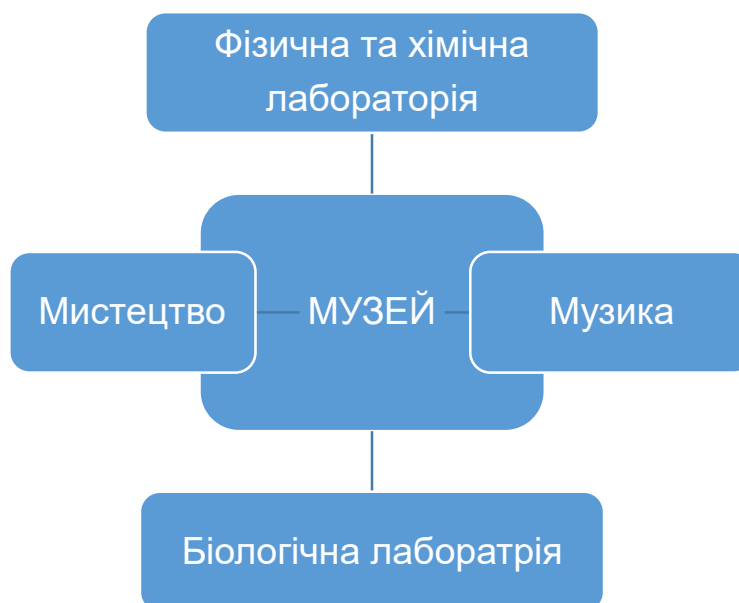

Рис. 1.2. Схема ідеальної школи Дж. Дьюї [228, с. 101]

На переконання дослідника, ідеальна школа передбачає надання прерогативи насамперед музею як середовища організації та проведення культурних заходів. Оскільки, крім музею, ідеальна школа охоплює різного роду лабораторії, зокрема фізичну, хімічну, біологічну, а також мистецькі приміщення, саме музей виконуватиме функції об'єднавчої ланки «лірики» та «фізики» в цілісний творчий тандем. Схематичне зображення ідеальної школи Дж. Дьюї подано на рис 1.2.

Важливо, що процес формування музейної педагогіки розпочався та тривав майже водночас у двох різних країнах – США та Німеччині.

Один зі знаних дослідників історії розвитку музейної педагогіки І. Фогтуї [231] наводить відомості про те, що у Музеї мистецтва Метрополітен, центральною проблемою якого є музейно-освітня діяльність, обговорювали перспективи використання засобів музейної педагогіки для ознайомлення відвідувачів із художніми творами.

Плідно працюють у царині музейної педагогіки угорські науковці, які, зокрема, називають детермінантами організації музейно-освітньої діяльності низку технічних, соціологічних, історичних змін та інтелектуальних тенденцій. Схематично сукупність детермінантів подано на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Детермінанти формування музейного навчання

Зародження музейної педагогіки як складника педагогіки відбулось у 30-pp. XX ст. у Німеччині. Основоположником останньої на сьогодні вважають німецького педагога К. Фрізена, який 1934 року ввів до наукового обігу термін «музейна педагогіка».

На формування музейної педагогіки як наукової галузі мали значний вплив праці таких відомих німецьких учених, як: А. Ліхтварк (Alfred Lichtwark), якого визнають засновником музейного діалогу (йдеться про виникнення під час відвідування музеїв тісного зв'язку між відвідувачами та музейними експонатами); Г. Кершентштайнер (Georg Kerschensteiner), якого називають першим у світі музейним педагогом.

Як відзначає А. Юрченко, на теренах Радянського Союзу питання про доцільність започаткування музейної педагогіки було озвучено «на науковому семінарі «Роль художніх музеїв в естетичному вихованні школярів» , що відбувся 1973 року в Москві. Попри таку ініціативу, послідовного розвитку процес так і не набув [222].

Утвердженню терміна «музейна педагогіка» в сучасному музеєзнавстві сприяла ситуація, пов'язана з новими реаліями суспільного розвитку 1990-х рр. і змінами в системі освіти, пріоритетним завданням якої, як проголошено в Законі України «Про освіту», є «всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства <...> формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання

відповідальних громадян, які *здатні до свідомого суспільного вибору* (вид. автором – К.А.) та <...> збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, *творчого, культурного* (виділено автором – К.А.) потенціалу Українського народу» [84].

Розглянемо варіанти визначення терміна «музейна педагогіка», напрацьовані на сьогодні й уведені до наукового дискурсу.

Б. Столяров вважає, що музейна педагогіка – це «міждисциплінарна галузь наукового пізнання, яке сформоване на перехресті педагогіки, психології, музеєзнавства та професійного музею дисципліни, а також вибудоване на основі практичної діяльності, зорієнтованої на передання культурно-історичного досвіду в умовах музейного середовища» [195].

На думку І. Ласкій, музейна педагогіка – це «галузь діяльності, що здійснює передачу культурного досвіду на основі міждисциплінарного та поліхудожнього підходу через педагогічний процес в умовах музейного середовища» [123, с. 27].

За визначенням М. Юхневич, музейною педагогікою є наукова дисципліна на стику музеєзнавства, педагогіки та психології, що розглядає музей як освітню систему [223, с. 7], а музейною педагогікою – галузь педагогічної науки, що зі своїми формами, методами та засобами сприяє засвоєнню інформації про культурну спадщину народів, а також про трудову, розумову діяльність минулих поколінь.

Варто зазначити, що музейна педагогіка тісно пов'язана з навчанням у музейному середовищі: музейні заняття уможливають ознайомлення відвідувачів з народними традиціями, іграми, а також із різними культурно-історичними надбаннями суспільства.

Важливо, що музейний простір є оптимальним середовищем для проведення навчальних занять з учнями різних вікових груп. Про це йдеться в роботі Крістіни Фогтюї «Нові музейно-педагогічні прагнення в системі вищої освіти та музейній практиці» («Új múzeumpedagógiai törekvések a hazai felsőoktatásban és a múzeumi gyakorlatban»), де авторка згадує інформальну,

нон-формальну, кооперативну (інтерперсональні та групові заняття) форми навчання у музейному середовищі як вагомі чинники розвитку гармонійної особистості (на основі розвитку комунікативних, креативних здібностей учнів) [232, с. 101].

У своїй праці за назвою «Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку» Р. Маньковська підкреслює, що «музейна комунікація спрямована на те, щоб музей став партнером для науковців у їх дослідженнях, змістовним співбесідником для молоді та цікавим місцем відпочинку для широкої громадськості» [137, с. 84].

Додамо зрештою, що музейна педагогіка апріорі неможлива без постаті музейного педагога. Н. Іванова слушно називає музейного педагога «фахівцем, який здійснює освітню діяльність у музеї» [91, с. 204].

Як узагальнення результатів наукових досліджень у галузі музеєзнавства та музейної педагогіки наведено стратифіковані А. Минбаєвою переконливі аргументи на доказ вагомого впливу музеїв на формування особистості:

- як центр збереження культурно-історичної спадщини музеї дотичні до прищеплення підростаючому поколінню зацікавленості та поваги до національної історії, мистецтва, емоційного потягу до свого етнокультурного середовища, звичаїв, традицій;
- музеї уможливають профілактику та подолання духовної кризи суспільства шляхом збереження та транслявання у формі музейних предметів духовної спадщини суспільства;
- музеї виводять індивіда за межі соціуму, у світ цивілізації, загальнолюдських цінностей, у світ культури, що позитивно впливає на його художньо-естетичний розвиток;
- освітнє середовище музею не тільки розширює кругозір і збагачує знаннями, а й постає місцем з належними умовами для самонавчання та саморозвитку особистості, забезпечуючи формування переконань і набуття власного досвіду ставлення до історії та культури [146, с. 31].

З огляду на вищевикладене постає очевидним, що перебування у музеї сприяє виникненню зв'язку між відвідувачем і музейними експонатами, а відтак – уточненню знань, систематизації уявлень, розширенню досвіду ставлення. Це дає підстави стверджувати про особливий вимір і значення музейного середовища.

Для з'ясування сутності поняття «музейно-освітнє середовище» проаналізуємо визначення термінологічних понять «музейний простір» і «музейне середовище».

На погляд А. Минбаєвої, «музейний освітній простір» – це «простір музею, в якому створено систему й умови для розвитку знань, умінь, навичок, пов'язаних із музейними експонатами» [146, с. 18].

І. Поліщук витлумачує музейно-освітнє середовище як «цілісну систему умов, впливів і можливостей розвитку особистості, що охоплюють сукупність взаємодоповнювальних і пов'язаних між собою матеріальних (музейний фонд), предметно-просторових (інтер'єр музею, обладнання, дизайн експозицій), соціально-педагогічних (форми та методи реалізації функцій: виховної, пошуково-експедиційної, проектно-дослідницької, культурно-освітньої), психологічних (стиль управління і взаєностосунків, система традицій, мікроклімат) факторів» [161].

До компонентів музейного середовища Б. Столяров зараховує: загальний музейний простір, музейну споруду; музейну експозицію як презентацію музейних пам'яток, тобто відводить у музейному середовищі центральну роль музейним предметам, музейній експозиції, музейній комунікації, музейному приміщенню та допоміжним матеріалам [195].

Відтак узагальнення знань про освітнє та музейне середовища уможливило формулювання визначення *музейно-освітнього середовища* як частини інтегративного освітнього та музейного просторів, обмеженої особливостями (регіональними, статусними) та матеріально-технічними можливостями освітніх закладів; спеціально створених умов (інформаційно-технологічних, методичних, дидактичних, психологічних) реалізації цілей і

завдань виховання, освіти, навчання; організаційно-педагогічних впливів (музейно-освітнього процесу), що опосередковують взаємопов'язану діяльність і комунікацію вчителя й учнів в оточенні музейних експонатів, предметів тощо. Складниками музейно-освітнього середовища є: музейне довкілля (предмети, експозиції, приміщення, обладнання), музейно-освітній процес (цілі, зміст, завдання, методи, форми, засоби, технології, методики), суб'єкти (вчитель і учні) музейно-освітнього процесу.

У контексті осмислення змісту поняття «музейно-освітній процес» зауважимо, що авторське бачення останнього дещо відрізняється від трактування Б. Стоярова: «музейно-педагогічний процес – це системно організована і чітко спрямована взаємодія музейного педагога та учнів, орієнтована на формування в умовах музейного середовища розвитку творчості особистості» [195, с. 106]. Очевидно, що вчений розглядає музейно-педагогічний процес як взаємодію трьох взаємопов'язаних компонент – музейного педагога, музейного предмета, відвідувача.

Більше точно, на наш погляд, визначення музейно-педагогічного процесу запропонувала Т. Попова, яка називає музейно-педагогічний процес «системно організованою й чітко спрямованою взаємодією учнів з культурно-історичною і науковою спадщиною людства, яка за посередницькою діяльністю вчителя орієнтована на формування навчального музейного середовища, де створюються умови для розвитку творчої особистості з навичками пошуково-дослідницької діяльності» [163, с. 214].

Наступний етап виробленого в дисертації алгоритму наукового пошуку – аналіз особливостей професійної орієнтації учнів у історико-культурному контексті розвитку та становлення музейно-освітнього середовища Закарпаття.

1.3. Музейно-освітнє середовище Закарпаття як чинник виховання, розвитку і професійного становлення учнівської молоді

Проблема професійної орієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття як комплексна охоплює складні та тривалі в часі процеси. Обрані хронологічні межі дослідження (20-ті р. ХХ – початок ХХІ століття) передбачають розгляд майже столітньої історії становлення та розвитку музеїв на Закарпатті. Відтак саме осмислення історичного тла сприяло простеженню еволюції та відтворенню взаємозв'язку школи і музеїв. Такий контекст уможлиблює виявлення витоків педагогічного, соціалізуючого, психологічного впливу музеїв на особистість, її виховання, розвиток, освіти.

Як слушно констатує Р. Маньковська, дослідження якої присвячене теоретичним, практичним та антропологічним вимірам історичного досвіду музейної справи в Україні, упродовж низки історичних епох музей викристалізувався як поліфункціональний заклад із потенціалом не лише примножувати історичну пам'ять і транслювати через автентичні раритети важливу інформацію про розвиток людства, а й виконувати відповідальну місію духовного становлення суспільства [138, с. 3].

На думку вченої, загальносвітові тенденції розвитку музейної галузі відображають зростання суспільної ролі музеїв, їхній безпосередній зв'язок із громадським зацікавленням. Об'єктивний процес розвитку наукових знань у музеології, новітні підходи до ролі музею в суспільстві детермінують вагомість розкриття місця музейної галузі в сучасному соціокультурному просторі, повноцінного використання форм і методів музейної діяльності для утвердження духовних цінностей у суспільстві [138, с. 9–10]. Посилення ролі музею в житті суспільства увиразнило потребу розгляду історії питання ролі та місця в житті конкретної людини, впливу музейного середовища на розвиток, систематизацію, формування уявлень про явища дійсності, зафіксовані у музейних експонатах.

Розкриємо історичні особливості формування культурного тла (фону) пропонованого дослідження. У становленні та розвитку музейного середовища Закарпаття виокремлюємо п'ять періодів: домусейний, становлення музейної справи, розвитку (чехословацький період), занепаду (угорський період), відродження (радянський період), оновлення (період незалежності), трансформації (сучасний період).

У дисертаційному контексті звернення до домусейного періоду присутнє як до часу, що передував зародженню музейної справи на теренах Закарпаття. Це період започаткування традицій збереження та колекціонування пам'яток давнини з території Закарпаття. З огляду на це додамо, що витoki традиції колекціонування старовинних предметів, особливих речей сягають глибокої давнини: ще первісні люди нерідко знаходили старовинні предмети, кам'яні знаряддя праці та використовували їх. Наприклад, на Королівській стоянці було викопано кам'яні вироби зі слідами обробки кількох епох, а в ході численних експертиз простежено наявність на кам'яних знаряддях праці неандертальців сліди обробки людей сучасного типу.

Цікаво, що традиція збирання давніх артефактів налічує десятки тисяч років. До прикладу, у скарбі бронзового віку із села Велика Бейгань Берегівського району було виокремлено фрагмент сокири мідного віку, давніший від бронзових виробів майже на три тисячі років [169].

Прикметно, що у багатьох народів світу стародавні речі, як-от кам'яні сокири, наконечники стріл, вважали наповненими магічною силою, тому часто оперували ними в різних обрядах, клали у поховання видатних людей чи передавали з покоління у покоління, лікували ними хвороби тощо.

Писемні джерела з історії Закарпаття містять дані про те, що вже в історичні часи відомі дворянські родини краю, такі як Другети, Добо, Ракоці чи Перені, колекціонували давні предмети, знахідки, монети. Так, члени ордену павлікіанців, змушені на початку XVI століття тікати від турецької

навали, залишили Другетам на зберігання величезні скарби золотих і срібних предметів.

Скарби Мукачівського замку фігурують в описах XVII – початку XVIII століття, де перераховано не тільки кількість коштовних предметів, а й їхні якості. Йдеться про дорогоцінності, коштовні речі й навіть археологічні знахідки. Закрема відомо, що бабуся князя Ференца Ракоці II Софія Баторі зібрала величезні скарби, частину яких після її смерті чнци-єзуїти вивезли до Польщі, частина потрапила до рук її невістки Ілони Зріні, а дещо було замуровано у потаємних місцях Мукачівського замку. Ще якусь частку цих скарбів було перевезено австрійцями до Відня 1687 року. Серед цих предметів містилася значна кількість коштовних мистецьких речей, які пізніше опинилися в імператорській скарбниці [169].

Місцем збереження частини давніх предметів, знайдених у межах Мукачівської домінії, до середини XIX століття був однойменний замок. Ідеться, зокрема, про унікальну для всього Карпатського басейну бронзову сокиру із напівмісяцеподібним обухом, знайдену в селі Драчини Свалявського району. Вік цього раритету складає приблизно 3,5 тис. років.

Період становлення музейної справи на Закарпатті був досить тривалий. Його початок можна умовно датувати 1701 роком – часом проведення опису Ужгородського замку, що раніше належав графові Міклошу Берчені. Під час останнього, крім картин, гобеленів, килимів, архівних матеріалів, виявили кілька римських монет, що дає підстави стверджувати про схильність власника замку до колекціонування [169].

Детермінантом розвитку музейної справи на Закарпатті можна вважати виникнення традиції колекціонування старожитностей, їхнього збору та зберігання для подальшої демонстрації. Так, активно долучилися до закладання основ музейної справи графи Шенборни, які стали власниками Мукачівської домінії 1728 року й ініціювали збирання знайдених місцевим населенням під час сільськогосподарських робіт стародавніх предметів. Останні надалі передавали до Відня, у палац Шенборнів, де описували та

зберігали. Одним із найдавніших предметів, який потрапив до колекції Шенборнів, була бронзова бойова сокира із села Сасівка Свалявського району [169].

Період розвитку музейної справи, або чехословацький, розпочався у 20-тих роках ХІХ століття, що збігається із відправною точкою хронології пропонованого дослідження. Як відзначає В. В. Палінчак, історія становлення музейної справи на Закарпатті у першій половині ХХ ст. пов'язана з діяльністю таких товариств: 1) 1909–1950 рр. – діяльність із перервами «Музейного товариства ім. Т. Легоцького»; 2) 1920–1939 рр. – функціонування товариства «Просвіта», зокрема у сфері музейництва; 3) 1923–1939 рр. – активна участь «Общества им. А. Духновича» в культурному житті Закарпаття, зокрема музейній справі [154].

У цей час, а саме – 1929 року, після тривалих судових процесів за право володіння колекцією Т. Легоцького, у Мукачеві відбулося офіційне відкриття Земського музею Т. Легоцького. Очолив установу відомий краєзнавець та археолог Йозеф Янкович (1878–1955).

Т. Легоцький проживав у Мукачеві 1854 або 1855 року. Позаяк обіймав посаду головного прокурора графів Шенборнів у Мукачівсько-Чинадіївській домінії, він вільно пересувався територією Березького комітату та збирав, купував різноманітні предмети давніх часів. В історії відомий як ентузіаст музейної справи, який за кілька десятиліть створив одну з найбільших в Угорщині приватних колекцій (Закарпаття в цей період належало до складу Австро-Угорської імперії) [169], що знаходилася в його приватному будинку, розташованому в середмісті Мукачева. Колекція містила цінні артефакти з минулого Мукачева, його околиць і цілого регіону, а також предмети із різних країн Європи, Азії й навіть Африки. Зауважимо, що Т. Легоцький мав змогу ознайомлюватися з музеями та пам'ятками культури багатьох країн, оскільки бував у Лондоні, Берліні, Парижі, Римі, Неаполі, Белграді, Софії, Стамбулі й інших містах, зокрема у Львові. Спектр придбаних у ході таких подорожей старожитностей досить широкий – від єгипетських статуток із

поховань фараонів до кам'яних і кістяних знарядь праці зі швейцарських неолітичних поселень.

Наступний крок на шляху розвитку музейної справи на Закарпатті пов'язаний із заснуванням 22 лютого 1929 р. в Ужгороді – унаслідок реорганізації Ужгородської акваристичної спілки – Земського (крайового) музейного товариства Підкарпатської Русі. Засновники товариства вбачали мету його функціонування в об'єднанні наявних у краї колекцій пам'яток історії, культури, природи для відкриття музею в Ужгороді. Станом на 1932 рік товариство нараховувало приблизно сто постійних членів, розподілених за 5 секціями (історична, природнича, етнографічна, технічна, ентомологічна) [118], які в тому самому році видали друком збірник Земського музейного товариства (редактор і голова редакційної комісії – Ян Вондрачек) зі статтями краєзнавчого змісту та статистичними даними про діяльність організації. Спочатку, 1929 року, товариству для зберігання експонатів та експозицій було надано шість кімнат у будівлі колишнього жупного управління, які раніше використовували як в'язничні камери. У наданих кімнатах музейники розмістили частину експонатів і відкрили музей для відвідувачів. Організації музею в Ужгороді сприяли фахівці Чехословацького Землеробського музею [75].

Зауважимо, що впродовж кількох років між музейними закладами Ужгорода та Мукачева тривало «протистояння» за першість (ужгородське товариство мало такі «переваги», як забезпечення приміщеннями та підтримка влади), що завершилося об'єднанням 1932 року мукачівської й ужгородської музейних організацій у «Підкарпатське крайове музейне товариство» [75]. Відтоді Ужгородський земський музей почав своє функціонування як центральний музей краю з філією у Мукачеві. Прикметно, що для нівелювання суперечностей, які й надалі залишалися між музеями, та забезпечення їхнього повноцінного розвитку 1936 року за кожним із них було закріплено окремі профілі: у мукачівському зроблено акцент на історії й археології, в ужгородському – на етнографії та природі [75].

Уведення території Закарпаття із назвою «Підкарпатська Русь» до складу Чехословаччини значно інтенсифікувало розвиток усіх суспільних ланок, зокрема освітньої та музейної.

Забігаючи дещо наперед, зауважимо, що, незважаючи на складні умови життя та побуту населення тодішнього Закарпаття, музейна справа розвивалася, за оцінкою дослідниці музейної справи в Україні Р. Маньковської, «у контексті європейських тенденцій» [138, с. 20].

Гіядор Стрипський у статті «Пару слів о музеяхъ» (1991 року) згадував про облаштування в кожному великому місті свого музею: «Каждый народъ має свой музей и гордится ними, лишь мы не маеме ани одного!» [196, с. 26].

Чехословацький період прикметний організацією численних виставок, до участі в яких долучалися й учителі, й учні. Низка таких ініціатив 1922–1923 навчального року отримала назву «виставковий рух».

Так, у «Розпорядженні з дня 20 апрѣля 1923», присвяченому проведенню шкільних виставок наприкінці навчального 22/23 року, йдеться про доцільність повідомлення батьків (родичів) про участь дітей у окружних виставках, а також проведення останніх у вересні разом з окружною вчительською конференцією, щоб «малюнки та інші школьнѣ працѣ були складенѣ у методичному поступу по класах» [178, с. 1].

Із «Розпорядження Міністерства Народної Освіти Чехословаччини про організацію виставки та народних вишивок в 1923 р.» [39] отримуємо уявлення про залучення вчителів і учнів до участі в її організації шляхом збирання та виготовлення виставкових предметів. Із переписки організаторів виставки із дирекціями шкіл дізнаємося про копітку працю на місцях, у селах, у всіх шкільних відділах. У справі [41] можна ознайомитися зі складеним Берегівським окружним відділом освіти списком предметів, надісланих Шкільному Реферату для виставки у Братиславі. У список внесено музейні експонати, серед яких – вишивані рушники, подушки, одяг, а також

різьблені з дерева вироби (Баркасово), малюнки на полотнах, вишивки з канви, в'язані речі (В. Гать), вироби з бісеру (Косино) тощо.

Організація крайової виставки народного мистецтва, призначеної на 1924 рік, розкриває діяльність у цьому ключі шкільних інспекторів і організаторів виставки. У справі [39] вміщено доповідні записки Шкільному Реферату від шкільного інспектора Латоричанського шкільного округу в Росвигові (нині – мікрорайон Мукачева) В. Анталовського. Останній у своїй доповідній записці (листі) до шкільного відділу (від 11.II.1923) про стан виконання розпорядження шкільного відділу цивільної управи за ч. 25992 повідомляє шкільний відділ в Ужгороді: «Имею честь заявити, что учительство моего округа еще въ течении месяца февраля получило отъ меня подробные инструкции относительно приготовления окружной и местныхъ выставокъ». У контексті повідомлення шкільного відділу про стан справ зі збиранням предметів для виставок інспектор зауважує, що перешкоджає добору світлин для виставки відсутність у латоричанському окрузі, який нараховує 41 шкільну общину, «машины для фотографирования». Також висловлює стурбованість, занепокоєння неможливістю представити фото таких культурних пам'яток краю, як монастир у Мукачеві на Чернечій горі, будинок пивоварні у Підгорянах (околиця Мукачева), «залізна фабрика і фабрика копачек (мотикъ) та водяний-паровий млин у Фрідяшові, церква «готичного стиля» у Підгорянах, церква «руського стиля» у Бобовищах, «деревляні церкви въ Н Визницѣ, въ Серенчовцяхъ ы въ Шкуратовцяхъ» [39, с. 3].

Іще в одному листі до шкільного відділу (від 16. IV.1923) В. Анталовський нагадує про відсутність «машины для фотографирования», а також просить звернути особливу увагу відбіркової комісії на «превосходные ручные работы женщинъ села Ракошино» [52, с. 5].

У такому контексті згадаємо про формування у 20-х роках минулого століття у м.Ужгороді музейної збірки, основу якої склали пам'ятки народного мистецтва, а саме багата колекція народних вишивок краю [207, с.

36]. Збірку зі значним успіхом експонували у Празі на виставці «Мистецтво і побут Підкарпатської Русі» [98, с. 6].

Проведенням виставки «Мистецтво і побут Підкарпатської Русі» опікувався спеціально призначений комісар С. Маковський, що вів переписку з директорами шкіл та особисто сам подорожував краєм для пошуку нових і цікавих експонатів для виставки. Так, у поданому до Шкільного відділу Цивільної Управи клопотанні комісар обґрунтовує доцільність поїздки до Праги для того, щоб: «1) детально ознакоми́ться съ будущим помѣщеніемъ выставки въ Пражскомъ Промышленномъ музеѣ и разработать проектъ ея архитектоники; 2) заказать... какой-нибудь мебельной фабрике легкие подставки для моделей церквей и этнографическихъ куколъ; 3) заказать сами куклы, чтобы немедленно по моемъ возвращеніи приступить къ изготовленію костюмовъ; привести в ясность желательные для выставки предметы, находящиеся въ Прагѣ: как то экспонаты изъ Народнописного музея, изъ Напрестковскаго музея, изъ частныхъ собраний в Кошицах [42, с. 26].

Досвід власної діяльності С. Маковський сублімував у праці «Народное искусство Подкарпатской Руси», що вийшла друком 1925 року. У передмові до неї автор пояснює завдання виставки: «мета – науково-педагогічна, зібрати музейний матеріал для подальшого систематичного вивчення домашніх ремесел на Підкарпатській Русі» [135, с. 2]. Додамо, що вивчення домашніх ремесел, навчання дітей облаштуванню побуту та веденню господарства, вирощування домашніх тварин, обробіток землі та робота із саджанцями були традиційними заняттями молоді Підкарпатської Русі, спрямованими на підготовку до життя та праці.

Ще один мистецький захід того часу – Перша промислова виставка – відбувся 1927 року. Очевидці й історики називають цю подію одним із найбільш масових і найбільш масштабних заходів в історії Ужгорода [127]. Проведення виставки широко висвітлювали в газетах і журналах того часу, а колекціонери зберегли чимало фото та листівок, їй присвячених. Так, уздовж

берега Ужа розташувалися виставкові павільйони, серед яких стояв павільйон організації «Joint» (ця гуманітарна організація багато років провадила на території Підкарпатської Русі вагому соціальну роботу із надання ремісничої освіти дітям із незаможних сімей – для цього їх влаштовувати у майстерні у Мукачеві, Пряшеві, Ясіні тощо). У павільйоні були представлені чудові плетені джемperi й інший жіночий плетений одяг [60].

На виставці можна було побачити засоби для обробітку ґрунту та косіння, емальовані печі й кухонні плитки, мистецькі речі із заліза (викарбувану залізну книжкову шафу та чудового залізного кошичка із залізними квітами), карети «Томаш, Гевеші і Мартоні», кахлі та керамічні вироби й багато іншого. На виставці вдалося би придбати радіоприймачі, грамофони та друкарські машинки [60].

Цікавим для пропонованого дослідження видається те, що на виставці експонували вироби учнів деревообробного відділення ремісничої школи. «Найкращою можна назвати кафедру у готичному стилі, виготовлену учнями деревообробної школи в Ясіні», – писав журналіст празької газети про цю частину виставки [52, с. 3].

У приміщенні реальної школи на огляд відвідувачів виставили колекцію творів художників Підкарпатської Русі, яка не залишала байдужою жодного відвідувача. Там само репрезентували виробництво тютюну з Мукачева, а в семи кімнатах розіклали зразки народних ремесел краю: вишивки, кераміки, кошинкарства тощо. Ціково, що спочатку організатори промислової виставки планували провести промислову та виставку народних ремесел окремо, а потім вирішили об'єднати ці два заходи в один. Роботи митців Закарпаття були оцінені дуже високо: у газетах писали, що творчий дух і нові мистецькі ідеї варто шукати саме на Підкарпатській Русі [56].

Не менш вагомим досягненням Шкільного Реферату була організація 1928 року зібрання матеріалів для виставки культури у Брно [45], [48], [49], [55], що передбачала демонстрування успіхів у різних сферах суспільного

життя, зокрема: у царині адміністративного та фінансового реформування; розвитку шкільного життя; науки та літератури; народної культури й промислів; мистецтва і кіно [45, с. 1].

Як наголошує В. Кузьма, новим кроком на шляху розвитку музейництва на Закарпатті стала трансформація Ужгородської акваристичної спілки у Крайове музейне товариство 22 лютого 1929 року. У циркулярі Президії крайового управління Підкарпатської Русі йшлося про те, що товариство засновано для створення крайового музею, а його основним завданням визначено таке, як: об'єднати існуючі у краї збірки пам'яток культури та природи у місті Ужгороді [118, с. 165].

Як уже було згадано вище, 1932 року мукачівське й ужгородське музейні товариства було об'єднано у «Підкарпатське крайове музейне товариство» [98], а 1933 року останньому в тимчасове користування передано «сухі та світлі кімнати окружного суду, що розміщався в будові жупанату» [202, с. 149]. Відтоді Ужгородський земський музей починає функціонувати як центральний музей краю з філією у Мукачеві (музей ім. Т. Легоцького), профільна спрямованість якого – етнографічна [118, с. 166]. У музеї було відкрито відділи: 1) етнографія і культура села; 2) етнографічні відносини; 3) природа (палеонтологія, геологія, географія, мінералогія, ботаніка, зоологія); 4) використання природних багатств (землеробство, промисловість, торгівля); 5) шкільництво; 6) картинна галерея; 7) ужгородське міське відділення; 8) додаткові наукові колекції.

«Виставковий рух» сприяв утіленню ініціативи з відкриття етнографічного музею. Так, у ремісничій школі з червня 1937 р. запрацював етнографічний музей Підкарпатської Русі, у створенні якого пріоритетну роль відіграло Етнографічне Товариство Підкарпатської Русі, засноване в Мукачеві 1934 року [208].

Етнографічне товариство повідомляло про плани на відкриття музею, а його члени активно збирали експонати до нього. Для оформлення виставкових павільйонів необхідно було «зібрати зразки та описи народного

одягу, старих речей (дерев'яні дошки, доревляні ваги...)» [63, с. 9]. На сьогодні є відомості про подячні листи читальням товариства «Просвіта» за подаровані етнографічному музею писанки (тільки з Рахова було отримано 23 писанки), зібрані пісні [63, с. 11], надіслані вишивки (у кількості 73 одиниць) [63, с. 17].

У декількох статтях, опублікованих упродовж 1935–1936 рр., і путівнику «Průvods bírkami museav Užhorodě» (1936), автором яких був член вченої ради товариства, викладач ужгородської гімназії Алоїс Маліх (1899–1958), уміщено досить детальну інформацію про діяльність і структуру музею в Ужгороді. Так, 1933 року товариству під експозиційні площі передали додатково просторі приміщення (12 кімнат) окружного суду, що розміщувався у будівлі жупанату, де музейники відразу взяли розкладати експозиції. На той час музейні збірки доповнили цінними експонатами з музею товариства «Просвіта» [63].

Експозиційні площі музею розподілили так: дві зали – під народний одяг і взірці вишивок із різних куточків краю (тут же експонували макети дерев'яних церков), ще дві кімнати – під відображення побуту верховинців, тобто інтер'єру старої хати та господарських будівель (окремо експонували іконостас із закритої церкви с. Нижня Визниця й ікони на різні релігійні сюжети), три інші зали – під представлення чудових природничих колекцій, переважно зразки флори та фауни Підкарпатської Русі.

Окремий зал займала експозиція міського відділення музею, де стояли пам'ятки цехового ремесла, зокрема вироби ужгородських гончарів (вази, глечики та мальовані тарілки), що вирізнялися оригінальністю і були справжніми витворами народного мистецтва. Поряд містилися фрагменти гончарної майстерні та глиняна піч, у якій випалювали керамічні вироби. Історію Ужгорода у музеї було висвітлено за допомогою художніх робіт і фотографій, що відображали не тільки його минуле, а й розбудову та впорядкування міста впродовж 1920–1930-их рр. [63].

Офіційне відкриття оновленого музею Підкарпатської Русі відбулося 28 жовтня 1934 р. у рамках святкування в Ужгороді державного свята – 15-ї річниці проголошення Чехословацької республіки. Першим почесним відвідувачем музею став заступник міністра закордонних справ Чехословаччини К. Крофта. Після урочистого відкриття він прочитав у приміщенні жупанату лекцію «28 жовтня і Підкарпатська Русь».

Загальний опис розвитку музейної справи на Підкарпатській Русі, якому передував «виставковий рух» у чехословацький період, дає змогу сформувати загальне уявлення про зв'язок школи та музеїв у вихованні особистості, підготовці її до життя та праці. Особливості створення музейно-освітнього середовища Закарпаття можна простежити на основі аналізу діяльності товариств – «Педагогічного товариства Підкарпатської Русі» [63], «Просвіти» [50], [61], [66], [99], [128], [197], [198] «Общества А. Духновича» [46], [193] «Етнографічного товариства Підкарпатської Русі» [64], [65], [67] Краєвого музеологічного товариства [37], [68].

Важливо, що у Статуті педагогічного товариства Підкарпатської Русі йдеться про те, що для досягнення своєї мети товариство буде, крім усього іншого, «устроювати отчиты, виставы, выклады, концерты, академіѣ...» [62, с. 4].

Зі Статуту культурно-просвітнього товариства «Просвіта» в Ужгороді дізнаємося, що «цілею товариства є культурне і економічне піднесення руського народу, живучого в межах ЧСР...» [61, с. 3]. Серед завдань, які ставило товариство «для осягнення своїх економічно-просвітніх цілей», є такі, як: «давання почину а також оснування: а) музичних і співацьких товариств, пожарних, гімнастичних і спортивних товариств; б) господарських, промислово-ремесельних товариств та організування курсів і шкіл, гимназій всіх типів, учительських семінарій, шкіл фахових, а також горожанських і народних; в) закладання бібліотек і музеїв і опіка над уже існуючими (вид. автором – К.А.); <...>; г) уладжування музично-декляматорських сходин та аматорських театрів; д) уладжування

промислово-господарських та етнографічних вистав; е) уладжування театральних і кінематографічних представлень, вечерниць з танцями, академій, концертів, балів, прогульок і забав; є) удержування бурс для біднішої молоді, як шкільної, так і ремесельної; ж) висилання на науку і матеріальне підпирання солоді, що учиться в школах нашої республіки або за границею [61, с. 3].

Статутом також було передбачено створення фахових гуртків із усіх царин культурно-національного й економічного життя, як-от: а) літературно-наукової; б) бібліотечно-музейної; в) просвітно-організаційної; г) видавничої; д) економічної [61, с. 4].

Як зазначає відомий дослідник життя краю чехословацького періоду М. Токар, уже у перші роки свого функціонування (1920–1924) товариство стало ініціатором проведення сотень вечорів, присвячених закарпатським і українським громадсько-культурним діячам, театральних і танцювальних вистав, хорових виступів та інших акцій культурно-освітнього виміру [202].

У травні 1921 р. члени товариства «Просвіта» запропонували Шкільному Реферату створити «комісію консерваторів», яка б опікувалася справою охорони пам'яток старовини. До складу комісії було рекомендовано відомих у краї постатей, як-от: Й. Пешек, В. Гебей, В. Гаджега, Ф. Заплетал, В. Сулинчак, М. Радвані, І. Панькевич, М. Новаківський та Г. Стрипський [38], [44]. Шкільний Реферат зреагував на прохання товариства створенням «Інституту консерваторів». Заступник голови музейно-бібліотечної комісії «Просвіти» М. Новаківський подав до Цивільної управи реферат із аналізом справ з охорони пам'яток старовини [86].

Цікаво, що члени комісії зі сторінок періодики звернулися до населення краю із закликом про збирання та надсилання матеріалів для альбому про життя й побут Підкарпатської Русі: малюнки, фотографії, а також вишивки, писанки, одяг, різьблені речі тощо [210].

Уже 25 серпня 1920 року до крайового уряду було подано «Меморіал Музейної та бібліотечної комісії товариства «Просвіта» в Ужгороді для

Цивільної управи Підкарпатської Русі в справі заснування Національного Музею», який містив низку прохань-вимог, серед яких: «1) надати товариству для організації музею та бібліотеки матеріальну допомогу в розмірі 60000 кч. і визначити приміщення; 2) підтримати старання «Просвіти» у справі виявлення історичних пам'яток у музеях Відня та Будапешта, вивезених із Підкарпатської Русі, та посприяти у поверненні їх на батьківщину; 3) заборонити розкрадання та вивезення за межі краю експонатів музею ім. Т. Легоцького в Мукачеві» [37, с. 4–5].

Товариство випускало друком власний вісник (рочник), у якому публікувало результати наукових пошуків, а також неодноразо ініціювало створення музею. 7 жовтня 1928 року відбулося посвячення та відкриття Народного Дому в Ужгороді, на другому поверсі якого розміщувався музей. Незабаром у музеї запрацювала експозиція, що складалася з відділів: 1) етнографічного (одяг, моделі, вишивки, матеріальна культура); 2) церковного (іконопис, різьба, одяг, чаші); 3) археологічного (артефакти доби бронзи); 4) нумізматичного (збірка монет); 5) керамічного (кераміка стара і нова); 6) фотографій дерев'яної архітектури; 7) рукописів (пергаменти і папери з XVI століття); 8) природописного (мінерали Підкарпатської Русі) [65].

«Общество А. Духновича» [46] також долучилося до відкриття музеїв на Підкарпатській Русі, про що навіть зазначено в його статуті: «общество... открывает... музеи и принимает попечение над подобными уже существующими...» [46, с. 13].

За сприяння товариства в регіоні звели низку пам'ятників визначним національним діячам. Найбільш відомі з таких – це пам'ятники О. Духновичу в Севлюші (тепер Виноградово) (1925), Ужгороді (1929), Хусті (1931), Пряшеві (1933); Є. Фенцику в Ужгороді (1926); О. Митраку в Мукачеві (1931); О. Пушкіну в Чинадієві (1937). Общество ім. О. Духновича брало активну участь у літературному та науковому процесі на Закарпатті міжвоєнного періоду, видавало значну кількість російськомовної літератури,

запроваджувало в школах російськомовні підручники, проводило щорічні літературні конкурси тощо [193].

Збір, систематизація, аналіз етнографічних та інших колекційних матеріалів належали до компетенції товариства «Просвіта», Педагогічного товариства Підкарпатської Русі, а також музеїв товариства «Просвіта» і Земського в Ужгороді, історичного імені Т. Легоцького та етнографічного в Мукачеві, краєзнавчого в Рахові. Етнографічне товариство Підкарпатської Русі, засноване 1934 року, розробляло спеціальні питальники (зокрема й ті, що стосувалися житла) та провадило цілеспрямовану народознавчу роботу по всьому краю. Зібраний у цей період матеріал викликає наукове зацікавлення [209].

Вісті Етнографічного Товариства Підкарпатської Русі за 1935 рік повідомляли про утворення наприкінці 1934 року у м. Мукачеві Етнографічного (народознавчого) Товариства. Статут Товариства було затверджено «Земським Урядом Підкарпатської Русі під ч.75. 513 IV-7 дня 29.I.1935» [21, с. 1]. Важливим для пропонованої роботи є передбачення у статуті можливості створення етнографічних гуртків із залученням учнів шкіл [21, с. 2]. Зусиллями культурних і наукових працівників, небайдужих громадян краю товариству вдалося відкрити вищеназваний музей.

У журналі Етнографічного Товариства Підкарпатської Русі «Вісті» за 1937 рік подано повідомлення про урочисте відкриття 20 червня цього самого року Етнографічного музею Підкарпатської Русі у Мукачеві. На святі були присутні високі гості – представники уряду Підкарпатської Русі (губернатор Константин Грабар, шеф Реферату МШАНО в Ужгороді секційний радник Ф. Хмеларж, культурний референт проф. Кайгл та ін.; А. Волошин – голова Етнографічного Товариства – на той час хворів), а також визначні гості із Праги, Словаччини, Моравії [22].

Окрім вищеназваних, відкриття Етнографічного Товариства Підкарпатської Русі відвідали представники різних культурних інституцій і мистецьких організацій міста, а також його громадяни [22, с. 1]. Вітальну

листівку з нагоди відкриття музею у Мукачеві надіслали проф. Софія Русова з Праги, М. Ліськевич, радник Найвищого суду в Брні, товариство «Просвіта» зі Львова, др. Й. Крал, професор Братиславського університету, музей «Бойківщина» із Самбора тощо [22, с. 4].

Метою створення музею вважали не тільки зберігання експонатів і надання можливості для їхнього перегляду відвідувачами, а й служіння науковим цілям для «пізнання нашого рідного краю і нашого народу» [22, с. 2].

Засновником Етнографічного музею Підкарпатської Русі у Мукачеві є Етнографічне товариство, організоване наприкінці 1934 р. Першим отриманим музеєм експонатом стала вишивка, привезена із Квасів др. М. Обідним. До 1937 р. експонати переховували в різних місцях. Узимку 1937 року завдяки зусиллям інспектора професора Фр. Шпалі та директора ремісничої школи у Мукачеві П. Копика Етнографічний музей розмістили в залах останньої.

Аналіз подарованих музеєві речей дає змогу зрозуміти, що широкий перелік експонатів музею складала: 1) предмети одягу та взуття ручної роботи (вишивані сорочки чоловічі та жіночі, вишивані рушники та скатертини, вишивана постільна білизна, підштанки, капелюхи (клебани), хустки, фартух, лайбик, намисто, жіночий вишиваний кожушок, комплекти одягу, постолі, холошні тощо); 2) предмети побуту (гелетка на сир, рожок на сіль, горня на масло, дерев'яна ступка, сільничка, дерев'яний боклаг, миса, талір); 3) знаряддя праці, потрібні для виконання різних трудових (професійних) завдань (веретено, топірець, комплектні кросна, куделя, мотовило); 4) художньо-мистецькі вироби (сопілка, дерев'яна рама на образ, дерев'яний хрест, писанки, стародавні монети, перстені) [22, с. 10–12].

Зауважимо, що під час відвідування музею вихованці шкіл мали нагоду ознайомитися з культурою та побутом краю, який був і залишається неоднорідним у сенсі традицій, культурних звичаїв, географічних особливостей. Окрім того, учні дізнавалися про традиційні професійні

заняття в тому чи тому регіоні, наприклад, на Рахівщині та для Ясіня традиційним заняттям є вівчарство, для Хустщини – робота з деревиною, для Виноградівщини (тогочасна назва – Севлюш), Іршавщини – овочівництво, Мукачівщини, Ужгородщини – виноградарство, Міжгірщини, Воловеччини – лісництво.

Для розширення переліку експонатів музею було заплановано проведення досліджень і наукових розвідок за трьома напрямками: «Про хатне будівництво на Підкарпатській Русі», «Вивчення і опис села», «Збирання і записування народних пісень» [22, с. 16]. Важливо, що активну участь у збиранні матеріалів за всіма напрямками брали учні шкіл, учителі – про це відомо й з архівних матеріалів, і з тогочасної періодики педагогічного профілю.

Зв'язок школи та музеїв, виховання і музейної педагогіки (принаймі, елементів музейної педагогіки з огляду на розгляд організації виставок як елемента музейної педагогіки) є явищем, притаманним чехословацькому періоду. Саме на цей період припадає пошкваллення всіх напрямів шкільного та позашкільного життя. Так, оскільки нова школа, над розбудовою якої починали працювати на Підкарпатській Русі, повинна була поставати школою трудовою, то організація життєдіяльності й у самій школі, і за її межами уподібнювалася приготуванню моделі до життя та праці (досвід організації такого типу шкіл описав А. Волошин у своїй науковій студії «О соціальному вихованню» [26]; про впровадження досвіду організації трудових шкіл за зразком чехословацьких, моравських шкіл ідеться у роботах А. Аліськевича [5], С. Кириченка [103], Й. Пешини [244], А. Полянського [162], та інших працях [204], [206].

Надзвичайної ваги подія, яка стала відправною точкою у реформуванні та модернізації культурно-освітнього життя краю, відбулася у Празі 20 грудня 1919 року. Цього дня Міністерство шкільництва та народної освіти (число справи 62.756-19. 902) на основі «Розпорядку пражського правительства з дня 18 листопада 1919 року, число справи 26.536-1919) ухвалило закон, що

регламентував розвиток освіти, шкільництва, культурно-просвітницьких установ, тобто Закон про «Літературну мову для Карпатської Русі». Закон проголошував, що «у всіх школах мова народу буде мовою навчання, а так само буде урядовою мовою взагалі» [82, с. 35–41].

Надалі, 1922 року, Розпорядженням від 18 лютого 1922, ч. 3181 «О урядовом и выкладовом языке у всех школах Подкарпатской Руси» [177] обрану генеральну лінію щодо мови викладання та розбудови шкільництва й освіти було підтверджено.

Відтак, із 1922 року процес організації шкільних виставок курував шкільний відділ. В «Урядовому віснику» за 1922 рік уміщено розпорядження про зміст, організацію та проведення шкільних виставок [178], відповідно до якого шкільний відділ планував на 1924 рік улаштування краєвої виставки. Це передбачало проведення підготовчих робіт на місцях, добір найкращих експонатів для представлення на краєвому рівні.

Запланована виставка мала тривати впродовж трьох днів наприкінці навчального року. Для цього кожній шкільній управі рекомендували подати на виставку такі експонати: 1) огляд околиці; 2) огляд села; 3) огляд школи; 4) люди – мешканці села, їхній одяг; 5) учні у процесі ігрової або гімнастичної діяльності; 6) предмети, які характеризують село, працю людей, ремесло, їхні вироби, культури, які вирощують; 7) шкільні навчальні засоби, зошити до підручників, дівочі та хлоп'ячі ручні роботи [178, с. 169].

Так, для місцевих шкільних виставок було передбачено термін 28 – 30 червня, а для окружних – 1–7 липня 1923 року. З метою облаштування останніх місцеві шкільні виставки зобов'язані були передати по одному найкращому примірнику із кожного напрямку (окрім навчальних засобів, які на окружній виставці мала представити столична школа) [53].

Принагідно відбувалось облаштування шкіл необхідними засобами навчання [179] та «помочними средствами», як от художні полотна із зображеннями міст і околиць різних куточків краю [180]. Не меншого значення надавалось «собиранню народного матеріала для потреб наукованя»

[47]. Вартують нашої уваги «Шкільні хроніки», які мали відображати організацію життєдіяльності школи впродовж навчального року. У відповідному розпорядженні зазначалось, що «Школьну хроніку веде управитель школы за наступними правилами: вона має містити історію школи, важливі і пам'ятні дати (минулі і теперішні), цінні для історії села і околиці; коротка історія місця, де розташована школа, історія школи до часу заведення школьно́ї хроніки (спосіб навчованя в давнѣших часах перед основанням школы, еѣ розвой, <...>. В записах теперішнього часу мали зазначатися: важливі події із історії міста (села), урочистості та події господарського та культурного значення (наприклад, відкриття читальні, кооперативу, спілки); початок і кінець шкільного року, шкільні урочистості, прогулянки, *виставки*» (вид. нами – К.А.) [181, с. 79].

У четвертому номері Урядового вісника шкільного відділу цивільної управи Підкарпатської Русі за 1925 рік [182] описано організацію моравським учительством за допомогою шкільних адміністрацій та учнів шкіл краюї (в сучасному значенні обласної – *прим. автора – К.А.*) шкільної виставки у Кромеріжі (територія Чехії). На виставці планувалось демонструвати роботи з таких п'ятьох відділах:

- 1) діти до шести років;
- 2) народні школи;
- 3) фахові школи;
- 4) середні школи;
- 5) фізична виховна та шкільна гігієна.

Окремою вимогою виставки була демонстрація розвитку шкільництва за нових демократичних умов (порівняно з німецьким періодом, який тривав до 1919 року), тобто ілюстрування того, як школа «приготовляє молодѣж до життя. Школа – основа живота» [182, с. 77].

Облаштування виставки передбачало використання наочності, яка б розкривала різні аспекти шкільного життя, а саме:

- 1) організацію шкіл: альбоми з малюнками, карти, друковані зошити, реформні проєкти, фотографії, ювілейні листи, річні звіти;
- 2) ретроспекцію (навчальні засоби та книги попередніх років, розвиток навчальних дисциплін, історичні карти, історія шкіл);
- 3) роботу і життя учнів: соціальна опіка учнів, товариства та фонди, педагогічне вивчення учнів, виховання абстинентизму (антиалкогольне виховання), учнівські часописи, художнє виховання (музика, дизайн класу); фізичне виховання та шкільна гігієна (стан фізичної підготовки учнів, стан реалізації завдань зимової та літньої гімнастики, викладання фізичного виховання як фаху, література, народна гімнастика, стан здоров'я учнів);
- 4) викладання: вчительські організації, наукові товариства, підготовка вчителя до уроку та її форми; доповнення та розширення фахової підготовки; позаурочна робота вчителя, пов'язана зі шкільною діяльністю, з іншою культурною роботою; «станові» діаграми, заробітна плата вчителя, підтримка здоров'я вчителів, періодичні видання вчительських товариств;
- 5) навчальні засоби шкільних місцевостей (за окремими предметами), тобто показ участі різних фірм у виготовленні засобів навчання для шкіл; допоміжних засобів навчання, виготовлених учителями, допоміжних засобів для художнього виховання [182, с. 77–79].

З огляду на вищевикладене постає зрозумілим, що залучення вчителів і учнів до організації виставки сприяло систематизації, упорядкуванню відомостей про організацію шкільного життя у моравському краї, набуттю досвіду порівняння сучасного та минулого, наведенню наочних «аргументів» підтвердження тези про позитивну динаміку розвитку шкільництва та, що важливо для дисертації, розкриттю ідеї виставки – продемонструвати особливості підготовки школою учнів до життя в суспільстві, до праці.

В Урядовому віснику за 1925 рік подано повідомлення про організацію та проведення виставки діючої трудової школи в Ужгороді: «Шкільний

оддѣл цив. управы Подк. Руси од 28 юнія до 3 юлія 1926 г. усроює выставу «чинноѣ школы» в Ужгородѣ» [183, с. 207]. У публікації йдеться про одну з новітніх на той час шкіл, які пропонували організацію навчання не в традиціях схоластичного вербалізму, а на засадах діяльності як «моторичных вольных проявов при всѣх предметах народноѣ школы» [183, с. 207].

Виставка мала бути наповнена «дійсними предметами і роботами, діаграмами, фотографіями, нарисами і іншими працями знаменитих і невідомих педагогічних працівників» [183, с. 207]. Окремо було підкреслено, що «концентрація навчання, виховна праця...» мають бути представлені на цій виставі як провідні методи навчання у трудовій школі. На вищезгаданій виставці було заплановано представлення матеріалів за трьома відділами: 1) відділ народних шкіл (поділений на три складники: програма, зміст, предмети: 1-ого року навчання, від 2-го до 5-го року навчання, від 5-го до 8-го року навчання); 2) відділ експериментальних шкіл (поділений на два складники: початкові класи, старші класи); 3) відділ, який мав деталізувати зміст навчальних дисциплін: «1. выкладовый язык; 2. горожанська наука и тѣлесне вихованя; 3. численя, геометрія и геометричнѣ рисунки; 4. наука о родном краю и реалиѣ; 5. ручнѣ работы хлопячѣ и дѣвочѣ, писаня и рисованя; 6. спѣв» [183, с. 208].

Організацію такої виставки розглядаємо як використання елементів музейної педагогіки із демонстрацією досвіду діяльності трудової школи – школи, завдання якої полягало у підготовці молоді до трудової, професійної діяльності. З огляду на це варто згадати, що загальну мету народної школи Підкарпатської Русі пов'язували з тим, «щобы з молодежи сталися честнѣ и для общества ужиточнѣ люде и горожане» на засадах «идеалу всесторонного и гармоничного образования» [103, с. 10].

Крім того, аналіз періодики, що відображала еволюційний поступ музейної справи на Підкарпатській Русі, дає змогу переконатися в залученні до останньої учнів і вчителів різних шкіл. Численні архівні джерела дають повноцінне уявлення про залучення у виставках різного рівня (місцевого:

виставка чинної школи [157]; окружного: виставка дитячих малюнків [51], художніх виробів [57], народних вишивок [40]; закупівлі експонатів для виставки [58]; крайового: участь у Братиславській виставці культури і життя (1924) [43], «Мистецтво і побут Підкарпатської Русі» (1924) [42], виставці сучасної культури в Брно (1928) [3], [48], [49] [56]) інспекторів шкільних округів, директорів, вчителів та учнів шкіл. Підтримувались партнерські зв'язки між Міністерством шкільництва Підкарпатської Русі та Масариковим інститутом народного виховання та музейним товариством у Празі [59]. Зокрема, йшлося про організацію спільної виставки пам'яті Яна Амоса Коменського (1935).

У контексті підготовки молоді до життя і праці вартує уваги робота Степана Довгаля, яка публікувалась у трьох номерах журналу «Пчолка» і відображала суспільні вимоги та очікування, звернені до молоді. У першій частині автор розмірковує над завданнями, які стоять перед молоддю: «1) здобути освіту шкільну; поповнити освіту поза школою та виплекати в собі самовихованням твердість, волю, працездатність; 3) приготувати себе до громадянської праці» [77, с.32].

У іншій частині праці радить молоді у «вільний од шкільного навчання час вкласти в продуктивну діяльність» [78, с. 66]. Під продуктивною діяльністю розуміє організацію кооперативів, які б постачали учням шкільне приладдя, підручники та інші предмети (наводиться приклад студентів торговельної академії в Мукачеві); учнівських бібліотек; спортивних товариств; «поширення й плекання рідного мистецтва» [78, с. 67].

Викликає повагу принциповість автора щодо відстоювання власних інтересів як у розбудові галузей народного господарства краю, так і у виборі професії. «Свою освіту треба пристосувати до потреб країни й не орієнтуватися на чужі, більш розвинені... . И фахи выбирати треба, виходячи з інтересів краю, оцінюючи перспективи всебічного розвитку». Потреба є у фахівцях усіх галузей, але першочергово з огляду на

сільськогосподарський характер краю, С. Довгаль радить обирати такі професії, які потрібні в першу чергу: «агрономів, садоводів, кооператорів, економістів. Не менша потреба є в лісовниках, хеміках, виноробах, лікарях й правниках» [79, с. 249].

Принагідно відмічаємо, що участь у організації музейної справи, виставках, виготовленні виставкових експонатів, з одного боку, показують на тісний зв'язок із шкільним навчанням (зокрема, вивченням краєзнавства у школах Підкарпатської Русі [2], [113]; з іншого – це також складові продуктивної діяльності учнів, їх підготовки до подальшої професійної стежини [87].

Простежимо далі історичні реалії розвитку музейної справи на Закарпатті. Так, у листопаді 1938 р., після передання Ужгорода за рішенням Віденського арбітражу Угорщині, музейні колекції було вивезено на зберігання до с. Кам'яниці, а навесні наступного року повернуто до Ужгорода для збереження там до закінчення Другої світової війни.

Із 1938 року в історії розвитку музейної справи Закарпаття настає період занепаду. 2 листопада 1938 року, коли у Відні, у Бельведерському палаці, за участю міністрів закордонних справ Німеччини, Італії, Чехословаччини та Королівства Угорщини було проведено Перший Віденський арбітраж, мета якого – розв'язання проблеми угорської спільноти, яка за Тріанонським договором (4 червня 1920 р.) належала до Чехословацької Республіки. За рішенням Першого Віденського арбітражу частина Закарпаття знову ввійшла до складу Королівства Угорщини.

На означеному хронологічному зрізі частотним був вихід друком наукових журналів, педагогічних посібників, які насамперед зосереджували увагу на аналізі стану освіти після, так званої, «чехословацької окупації».

Однією з найвідоміших праць є «Альбом угорських учителів» (Magyartanítóalbum), що дає змогу ознайомитися із цінними для дисертації науковими поглядами тогочасних теоретиків і практиків царини педагогіки.

Важливою для пропонованого дослідження визнаємо також роботу Гефті Дьєрдя (Hefty György) [238] «Про музеї», де проаналізовано розвиток музейної справи Угорщини (1938 р.). Цікавим вважаємо твердження автора про розвиток музейної справи паралельно із плинністю історії людства. Так, Д. Гефті називає першими, так званими, «предками» сучасних музеїв могили древніх людей, у які під час поховання складали певні предмети, знаряддя праці, а першими музейними предметами – їхню прикраси та зброю.

Учений також переконує, що історія вивчення древніх культур розвивалася паралельно зі становленням «музейної справи» на початку ХІХ століття, а роль музею в житті людей зумовлена тим, що останній не просто «зупиняє» минуле, а відроджує, створює середовище минулого, дає змогу на основі виникнення асоціативних зв'язків поринути в давні події, аналізувати їх, простежувати причинно-наслідкові залежності.

У контексті дослідження посутньо звернути увагу на популярність у міжвоєнний період в середовищі освітян думки про введення навчальної дисципліни «Музейна справа» до загальних навчальних програм педагогічних інститутів та університетів (із педагогічним профілем).

Гефті Дьєрдь (Hefty György) пропонував реалізувати таку ініціативу шляхом уведення до навчальної програми Педагогічної академії лекцій із музеєзнавства, історії та художньої культури за назвою «Музейна справа та антропологія» (20–24 лекційні заняття) [238, с. 284].

За підрахунками науковця, на території Угорщини 1938 року функціонувало 46 музеїв державного значення, заснованих у період від 1896 року, що вміщували близько 8 мільйонів експонатів, а також мали 408 співробітників (із них 184 за фахом – музеолог, 76 – помічників, 148 – офіцерів).

Утім, діяльність вищезгаданих музеїв була позначена низкою проблем, що негативно впливали на збереження національних цінностей. Серед таких:

- 1) мала кількість працівників у сфері музеєзнавства;
- 2) фінансування;

- 3) відсутність приміщень для аналізу певних музейних предметів;
- 4) необізнаність відвідувачів з елементарними поняттями археології, музеєзнавства;
- 5) відсутність досвідчених працівників;
- 6) відсутність музейних спонсорів.

Попри певні здобутки, період «угорської окупації» був складним для Закарпаття. Як доводять закарпатські дослідники історії краю, «в роки окупації багато культурних цінностей Закарпаття було вивезено в Угорщину. Збереглися записи, з яких стає відомо, що багато наукових книг, вивезених із Закарпаття осіло у бібліотеках Будапешта, Дебрецена, Пейчі. Бібліотека крайової організації «Просвіта» була частково вивезена, а частково знищена. Національний музей у Будапешті поновився закарпатськими рукописними книгами, експонатами музею «Просвіти», стародруками [147, с. 561]. Були вивезені у Будапешт ...складові частини державного архіву <...>, закарпатські музейні експонати, які розміщалися в угорських музеях Будапешта та інших міст країни» [147, с. 562].

Застійність означеного періоду набула вияву й у своєрідному завмиранні розвитку музейної педагогіки в аспекті виховання готовності молоді до життя та праці, а також власне профорієнтаційної роботи. У змісті освіти переважає орієнтування на реальні побутові і господарські (в тому числі, військові) потреби [149], [175],. Тогочасна періодика, зокрема журнал «Народна школа», закликаючи до відданості Святостефанській короні, націлювала молодь на військові спеціальності, на мілітаризацію свідомості [117]. Втім, якщо до недавнього часу таку риторичку трактували однозначно, то сучасна патріотично налаштована пропаганда все ж не відкидає потреби військових професій – особливо зараз, в умовах ведення неоголошеної Росією війни. Саме тому в розробленому в дисертації віртуальному музеї передбачено сторінку військових професій.

Наступний період був часом відродження музейної справи Закарпаття та наповнення новим змістом зв'язку музеїв і шкіл. Державна політика в

галузі освіти і культури полягала в намаганні за допомогою інтелігенції «вирвати народ із пазурів темряви і безкультур'я», щоб «наша національна за формою, і соціалістична за змістом культура набула широкого, небаченого ще розвитку» [147, с. 638]. Як зауважує Р. Маньковська, «таке «одержавлення» призвело до руйнації цілісності колекцій, знищення значної частини історико-культурних пам'яток, ліквідації самобутніх музейних закладів» [137, с. 21]. Дослідниця констатує, що у повоєнний період «музейна політика радянської влади мала ще більш посиленій тоталітарний характер. Партійні та репресивні органи форсованими методами намагались остаточно перетворити музеї на пропагандистські установи. У музеях постійно тривали ревізії фондів з вилученням «ідеологічно шкідливих матеріалів», кадрові чистки, звільнення з роботи досвідчених працівників аж до їхніх арештів та ув'язнення» [137, с. 22].

Безперечно, такі реалії відобразилися на зв'язку між школами та музеями. Музеї, як ідеологічний «плацдарм» влади, віддалялися від людини, її запитів, інтересів. Попри це, простеження історії зв'язку школи та музею в цей період дало змогу з'ясувати низку цікавих фактів [36].

Постановою Народної ради Закарпатської України від 20 червня 1945 р. провідною музейною установою краю проголошено Народний музей Закарпатської України, створений на основі обласного краєзнавчого музею ім. Тиводара Легоцького. На початку формування базис його збірки склали етнографічна та природнича колекції колишнього Земського (крайового) музею в Ужгороді. Згодом, у 1950-их рр., фонди поповнилися експонатами Мукачівського історико-краєзнавчого музею (який також було створено на ґрунті колекцій Земського музею ім. Т. Легоцького) [142].

Відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР і ЦК КП/б/У 1946 року Народний музей в Ужгороді було реорганізовано в Історично-краєзнавчий музей і надано високий статус музею республіканського значення II категорії [69, с. 2–3].

З огляду на те, що музей мав невелику колекцію художніх полотен, згідно з постановою Закарпатського облвиконкому 19 лютого 1946 року місцевою владою було ухвалено рішення про створення у місті Ужгороді картинної галереї та передання під музей приміщення на площі Леніна, 1 [69, с. 4]. Картинну галерею було організовано з матеріалів Земської картинної галереї, що охоплювали переважно твори чеських, словацьких та угорських художників періоду 1920–1930 років модерністського спрямування. Із 1946 року музейну колекцію поповнювали матеріалами, що надходили у вигляді подарунків із центральних художніх музеїв Радянського Союзу, зокрема з музеїв Москви, Ленінграда (нині – Санкт-Петербург), Риги, Києва, Харкова, Одеси, Львова тощо.

Надалі, 1946 року, Рада Міністрів УРСР і ЦК КП(б)У своєю постановою зобов'язали Закарпатський облвиконком надати для Історично-краєзнавчого музею приміщення Ужгородського замку [74, с. 3]. Музей переїхав на нове місце розташування в Ужгородському замку на початку квітня 1947 року. Зважаючи на те, що частину приміщень замку Закарпатський облвиконком виділив Ужгородській обласній картинній галереї, музей зайняв у головному приміщенні замку 35 кімнат, зокрема 23 великі зали, а картинна галерея – 11 кімнат, зокрема 5 великих зал.

Першу експозицію шанувальники історії, етнографії, образотворчого мистецтва могли відвідати в Ужгородському замку 7 листопада 1948 року [74, с. 3].

У нововідведеному приміщенні Ужгородська обласна картинна галерея продовжила поповнювати свою мистецьку колекцію. Одним зі способів надходжень була націоналізація приватних колекцій: низка цікавих творів надійшла зі збірки відомого історика, етнографа, археолога, видатного вченого, колекціонера Тиводара Легоцького. У 1950-х роках правління Мукачівського відділення державного банку передала галереї твори видатних угорських майстрів, залишені банку на зберігання приватними особами.

Значним джерелом надходжень стала також Греко-католицька єпархія, що мала багату колекцію творів різних художників.

Відповідно до постанови Ради Міністрів УРСР «Про мережу державних музеїв в системі Міністерства культури УРСР» і розпорядження Виконавчого комітету Закарпатської обласної Ради депутатів трудящих 1965 року Закарпатський державний краєзнавчий музей із філією «Закарпатська обласна картинна галерея» отримав назву «Закарпатський краєзнавчий музей» із філією «Закарпатський художній музей» [74, с. 6].

Ще один музей Закарпаття – Закарпатський музей народної архітектури і побуту – було засновано 1965 року рішенням Закарпатського облвиконкому, а урочисто відкрито за п'ять років – у червні 1970 року [207].

Цього самого, 1965, року на підставі рішення Виконавчого комітету Закарпатської обласної Ради депутатів трудящих «Про розширення науково-освітньої бази Закарпатського краєзнавчого музею та Закарпатського художнього музею» у м. Мукачеві на базі громадського музею було відкрито відділ Закарпатського краєзнавчого музею – «Мукачівський замок», а в селі Горяни – відділ Закарпатського художнього музею «Горянська Ротонда» [73, с. 4].

9 лютого 1981 року в м. Ужгороді відбулася така культурна акція, як відкриття меморіального музею народного художника УРСР Ф. Ф. Манайла та пам'ятної дошки з барельєфним портретом митця. Музей було розташовано в будинку, де Федір Федорович Манайло жив і працював понад тридцять років. Ідеться про двоповерхову будівлю з невеликим садом, у передпокої та чотирьох кімнатах другого поверху якого розмістили експозицію. Також у передпокої вивісили два великі фотоілюстровані стенди, що ознайомлюють з основними темами творчості митця [214, с. 6].

11 червня 1988 року Радою Міністрів УРСР було прийнято постанову про створення в Ужгороді ще одного меморіального музею – народного художника України А. Коцки. Після смерті А. Коцки його сестра Ганна Андріївна передала в дар державі його живописні полотна, бібліотеку, архів,

меблі, пензлі та фарби. У травні 1990 року меморіальний будинок-музей Андрія Коцки було урочисто відкрито. Тепер численні відвідувачі цього затишного куточка Ужгорода, шанувальники образотворчого мистецтва, отримали змогу розкрити для себе життя та побут художника, поринути в атмосферу його творчості, досягнути глибини самотнього таланту [142, с. 4].

Загалом позитивними аспектами розвитку музейної справи в радянський період було покращення матеріально-технічного становища музейних закладів, налагодження чіткої пам'яткоохоронної роботи у напрямі постійного поповнення музейних фондів, зокрема Закарпатського обласного художнього музею, цінними експонатами [119].

Водночас ініційована комуністичними ідеологами музейна робота почасти перетворювалася на чергові кампанії, приурочені до круглих дат з історії КПРС і СРСР, що зумовлювало збирання ідеологічно препарованих матеріалів, створення подібних одна до однієї експозицій, зростання на папері кількості фіктивних музеїв [119].

Як доводить В. Міщанин, у роботі музеїв пріоритет належав ідеологічному складнику. Станом на 1950 рік в області діяло два музеї – Ужгородський історико-краєзнавчий і Мукачівський історико-краєзнавчий. Ужгородський мав три відділи: природи, історії дорадянського періоду, історії радянського періоду. Протягом 1949 р. музей відвідало 11403 особи. У цей час було відкрито виставку до 70-річчя «великого вождя» Й. Сталіна [142, с. 490]. Додамо, що на 1949 рік припало значне поповнення фондів музею. Йдеться про проведення 104 експедицій, виготовлення 25 нових опудал, збирання понад 500 археологічних старожитностей, отримання 600 таких від Мукачівського музею, накопичення близько 300 мінералів і комах. Крім того, було оброблено археологічний матеріал з околиць Ужгородського замку та Радванки, почато розкопки всередині укріплень замку, проведено археологічні розвідки на околицях Мукачева та Сваляви [142, с. 490].

Мукачівський історико-краєзнавчий музей 1949 року також поповнив фонди багатьма експозиціями, зокрема «пам'ятками з історії боротьби закарпатського народу проти німецько-угорських загарбників та за возз'єднання із Радянською Україною» [142, с. 491]. Співробітники музею взяли участь у розкопках поблизу с. Білки Іршавського району, які вела Львівська група Інституту археології Академії наук УРСР під керівництвом доктора історичних наук, професора М. Ю. Смешка.

У цей час Мукачівський музей відкрив «Відділ боротьби закарпатського народу за своє звільнення», що містив матеріали про комуністичне підпілля та партизанський рух на Закарпатті. Музей долучився до організації виставки на честь дня народження Й. Сталіна у міському парткабінеті [70].

Важливим кроком на шляху розбудови музейної справи на Закарпатті стало створення обласного архіву. Функціонування Центрального державного історичного архіву Закарпатської України було започатковано ухвалою ЦК КПЗУ від 25 серпня 1945 р. і постановою НРЗУ від 6 листопада 1945 р. Пізніше, 1946 р., з огляду на виокремлення Закарпатської області архів зазнав реорганізації в Закарпатський обласний державний архів. До 1961 р. архів перебував у підпорядкуванні обласного УВС, упродовж 1961–1988 рр. – архівного відділу Закарпатського облвиконкому. З 1980 рр. Архів було перейменовано в Державний архів Закарпатської області, а з 1989 р. уведено в систему Головархіву України.

Першими представленими в архіві радянськими документами стали матеріали про роботу сільрад, а також перші вибори до Верховної Ради СРСР, що відбулися 10 лютого 1946 р. на Закарпатті [142, с. 492]. Уже 1948 р. в архіві сконцентрувалося майже 1,3 млн. одиниць [71], [72]. Матеріали зберігали в Ужгороді та Мукачеві, де протягом 1946–1982 рр. обласний архів мав свій філіал. Надалі, 1953 р., архів перевезли до Берегова в приміщення недобудованої австрійським урядом в'язниці. Це сповільнило процес

систематизації документів і відтермінування часу, коли останні стали доступними для досліджень.

Ще один архів на теренах Закарпатської області – обласний партійний архів із функціонуванням незалежно від обласного держархіву – було організовано 1949 р. Із розпадом Радянського Союзу 1991 року приміщення обласного партійного архіву передали обласному архіву [142, с. 493].

Аналіз розвитку музейно-освітнього середовища Закарпаття цього періоду дає підстави стверджувати, що розгортання музейного простору, його укомплектування, розширення експозиційних площ і збагаченням колекційними матеріалами супроводжувалося ідеологічною заангажованістю освітньої політики музеїв, їхньою партійно-політичною спрямованістю на прославлення праці, радянської людини-будівника комунізму, агітаційно-пропагандистською зорієнтованістю на вибір молоддю робітничих професій. У цей період зазнають пасивізації художньо-мистецькі виставки краю з полотнами Й. Й. Бокшая та А. М. Ерделі як такі, що не зовсім відповідають планам розбудови соціалістичної держави [83].

До початку 1960-х рр. вектором музейних наукових досліджень слугувало переважно вивчення колекцій, однак на межі ХХ–ХХІ ст. традиційне бачення музею як місця зберігання колекцій зазнало значної трансформації, пов'язаної зі змінами й у переосмисленні суспільних цінностей, що призвели до перетворення панівної в суспільстві ідеології, й у розумінні ролі музею в житті суспільства, його зв'язку з вихованням, розвитком і становленням особистості.

Із 80-их років комуністична партія взяла курс на перебудову. Новий курс передбачав радикальні економічні перетворення, демократизацію суспільного життя, розширення гласності для побудови «гуманного, демократичного соціалізму», що припускав поєднання ринку із централізованим плануванням, політичну толерантність з керівною роллю КПРС, суверенітет республік зі збереженням єдиної союзної держави.

Складником перебудовчого процесу стало національно-державне відродження в республіках СРСР, зокрема в Україні.

Надалі, із 1991 року, часу різкого припинення фінансування державних культурно-просвітницьких закладів, установ, освітньої галузі, царина музейної справи, як і зрештою освітня галузь, почала занепадати.

Відтак на зламі епох постало питання збереження української автентичності – української мови, культури, навколишнього середовища, а також відродження правдивої історії України.

Улітку 1993 р. у Вашингтоні, в культурному центрі Міжнародного валютного фонду, було відкрито першу виставку незалежної України «Україна: образи V–IV тисячоліття до народження Христа», приурочену до 100-річчя від часу відкриття археологом В. Хвойкою трипільської культури в Україні. На виставці експонували 162 археологічні знахідки трипільської культури та 42 роботи сучасних молодих майстрів [121].

Серед важливих законодавчих актів у галузі культури, які після 1991 р. ухвалила Верховна Рада, варто згадати «Закон про бібліотеки» та «Закон про музеї», укази Президента «Про Всеукраїнський день працівників культури та аматорів народного мистецтва», «Про державну підтримку клубних закладів» (2000 р.).

Значних трансформацій зазнала також освітня галузь. У травні 1991 р. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про освіту», що проголосив школу основою духовного, соціального, економічного, культурного розвитку суспільства та держави, а засадами освіти в Україні визначив гуманізм, демократію, національну самосвідомість, взаємоповагу між націями та народами. Закон також регламентував кардинальні зміни в системі освіти в аспекті надання їй більшої гнучкості та різноманітності, що ознаменувало появу, крім класичної середньої школи, значної кількості ліцеїв, гімназій і коледжів [121].

Процес трансформації музейних і освітніх закладів зрештою призвів до пошуку та налагодження нових культурних і духовних зв'язків між музеєм і

школою, що стало поштовхом для розвитку в Україні музейної педагогіки. Як наслідок – музейна педагогіка постала галуззю педагогіки, що досліджує виховний потенціал аксіології музею, вплив музейного середовища на розвиток і становлення особистості, формування якостей особистості засобами музейного середовища.

Сучасне інформаційне суспільство із притаманним йому розвитком ІТ-технологій позначене дедалі більшим зростанням ролі музеїв у суспільстві загалом і в освітньому середовищі зокрема.

Простеження еволюції поняття «музей» уможлиблює констатацію, що в різні історичні періоди музей потрактовували і як чинник «генерування культури», і як «інститут соціальної пам'яті», і як «культурну форму» [138, с. 15]. Традиційні уявлення про музей зазнали значного доповнення в ході суспільно-економічного, культурно-історичного розвитку суспільства, а також підлягають оновлення в сучасній постмодерністській інтерпретації культури й інноваційній модернізації шляхом появи нових форм, як-от: «уявний музей» (А. Мальро), «музей-форум» (Д. Камерон), віртуальний музей, кібер-музей, музей-бібліотека, архів-музей, музей-бренд тощо.

На сучасному етапі кожний музей веде власний пошук інноваційних форм роботи з відвідувачами та розвиває ті зразки взаємодії, які виявилися успішними в різних типах музеїв і в різних куточках світу. Перед музеями постає завдання адаптуватися до вимог ХХІ століття, створити систему єдиного простору та комунікації з відвідувачем. Успішність виконання таких завдань залежить від здатності працівників музею генерувати й утілювати нові ідеї, експериментувати, рухатися від споглядання до взаємодій.

На сьогодні в області функціонує мережа музеїв (див. Додатки А 3). Особливо популярними серед молоді, окрім наведених у таблиці, є експонати «Зоологічного музею» УжНУ, ботанічного саду, музеїв, що функціонують при вищих освітніх закладах, наприклад, «Музей прикладного мистецтва Закарпаття Мукачівського державного університету» тощо. У Закарпатській області плідно працюють шкільні музеї. Із матеріалів про «Підсумки

районного огляду музеїв при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України станом 12.12.2018 р.» дізнаємося про функціонування в Хустському районі Закарпатської області 13 шкільних музеїв різного спрямування: історико-патріотичного, краєзнавчого, туристичного, екологічного тощо [157].

Варто зазначити, що всі форми традиційної взаємодії музеїв із відвідувачами – постійна експозиція, самостійна екскурсія й екскурсія з гідом – спричиняють «музейну втому» та мають вигляд умовно «застарілої інформації», поданої формально як давня, давно відома, що прийшла в сьогодення «крізь віки». Сучасний відвідувач очікує на ефектне подання інформації, максимально інтерпретоване сучасними засобами трансляції та візуалізації, є досвідченим у швидкому пошуку додаткової та супровідної інформації, сподівається на активну взаємодію з тими, хто таку інформацію доносить. Зауважимо, що основною інноваційною формою взаємодії з відвідувачами в діяльності музеїв є інтерактивні методи роботи, найбільша перевага яких порівняно зі звичайною лекцією чи екскурсією, безумовно, полягає в наявності зворотного зв'язку між лектором і аудиторією.

Особливості організації музейно-освітнього середовища Закарпаття для профорієнтації учнів обрано предметом детального осмислення у наступному розділі дисертації.

Висновки до першого розділу

Аналіз науково-джерельної бази дослідження дав змогу: запропонувати періодизацію розвитку професійної орієнтації як системи підготовки молоді до вибору майбутньої професії; виокремити етапи еволюції професійної орієнтації – доіндустріальний, індустріальний, постіндустріальний, інформаційний; стратифікувати типові, характерні ознаки професійної орієнтації в той чи той період суспільного розвитку; простежити динаміку становлення професійної орієнтації як науково обґрунтованої системи підготовки молоді до вибору професії; розкрити особливості

профорієнтаційної роботи в кожний із виокремлених періодів; окреслити сучасні тенденції та перспективи розвитку форм і методів профорієнтаційної роботи з урахуванням сучасних суспільних, культурних, освітніх, інформаційних викликів.

У ході роботи звернено увагу на особливості проектування новітніх підходів до реалізації цілей і завдань профорієнтації сучасних учнів, підґрунтям яких слугує методологія синергетики, втілена в інтеграції можливостей інформаційних технологій (як динамічного, хаотичного руху) та музейного середовища (як статичного, усталеного, консервативного) в умовах реального освітнього процесу.

На основі аналізу поняттєвого апарату дослідження з'ясовано напрацювання в сучасному педагогічному дискурсі досить широкого спектра підходів до трактування сутності поняття «освітнє середовище». Узагальнення різних аспектів (філософського, психологічного, педагогічного, культурологічного) визначення «освітнього середовища» уможливило його представлення як компонентної структури, що охоплює: частину освітнього простору (обмеженого особливостями та матеріально-технічними можливостями освітніх закладів); інформаційно-технологічні умови для реалізації завдань і цілей профорієнтації; комплекс організаційно-діяльнісних впливів на учнів для досягнення профорієнтаційних цілей.

Констатовано, що музейне середовище – це сукупність музейних предметів, що об'єднані однією або кількома спільними ознаками (музейна колекція), є об'єктом спеціального виду наукової та культурно-освітньої діяльності, а також передбачає комплектування, зберігання, охорону та використання музеями культурних цінностей та об'єктів культурної спадщини України. Інтеграція знань про освітнє та музейне середовища сприяла формулюванню визначення музейно-освітнього середовища. Складниками музейно-освітнього середовища постають такі: музейне довкілля (предмети, експозиції, приміщення, обладнання); музейно-освітній процес (цілі, зміст, завдання, методи, форми, засоби, технології, методики);

суб'єкти (вчитель і учні) музейно-освітньої комунікації. Унаслідок узагальнення моделей освітніх середовищ проєктоване в дослідженні музейно-освітнє середовище зараховано до освітніх середовищ інтегрованого типу, що припускають поєднання елементів інформаційної, інноваційної, дослідницької та культурологічної моделей.

У розділі висвітлено сутність і змістове наповнення поняття «музейно-освітнє середовище Закарпаття», названо різні за тривалістю та динамікою етапи його розвитку: домузейний, становлення музейної справи, розвитку (чехословацький період), занепаду (угорський період), відродження (радянський період), оновлення (період незалежності), трансформації (сучасний період). Розкрито історичні особливості становлення культурного тла (фону) дослідження. Розглянуто зв'язок школи та музею крізь призму «профорієнтаційної ланки», схарактеризовано сутність цього зв'язку на виокремлених етапах.

Список використаних джерел до першого розділу

1. Абульханова К.О. Психология и сознание личности (Проблемы методологий, теорий и исследования реальной личности. Москва : Изд-во НПО "МОДЭК", 1999. 224 с.
2. Агій Ф. Навчання краєзнавства. *Наша школа*, 1936. Р. II. Ч. 1. С.6 - 10
3. Агій Ф. Народні школи на виставі сучасної культури в Брні. *Учитель*, 1928. Р. IX. Ч. 8-10. С.257 - 261.
4. Алексанова А. В. Засоби підвищення ефективності співпраці музею з навчальними закладами. Музейний альманах. наукові матеріали: статті, есе. Черкаси, 2012. С. 57-61
5. Алиськевич А. Типи шкіл. Якої школи нам треба. *Учитель*. 1920. Р. I. Ч. 4. С. 36–39.
6. Баклицький І. О. Психологія праці [Текст] : 2-ге видання, перероб. і доп. Київ : Знання, 2008. 655 с.

7. Балацанова О. Професії майбутнього : які професії будуть затребувані післязавтра. <https://life.pravda.com.ua/columns/2019/02/19/235691/> (дата звернення: 19.02.2019)
8. Балл Г. О., Бастун М. В., Гордієнко В. І., Красильникова Г. В., Красильников С. Р., Крюкова Д. Ф., Кузнецов В. О., Панченко В. І., Перепелиця П. С., Помиткін Е. О. Психологія праці та професійної підготовки особистості. Хмельницький : «Універ», 2001. 329 с.
9. Балл Г. О., Гільбух Ю. З., Левтик М. М., Панченко В. І., Перепелиця П. С., Побірченко Н. А., Рибалка В. В., Смульсон М. Л., Федоришин Б. О. Підготовка учнів до професійного навчання і праці (психолого-педагогічні основи. Київ : Наук. думка, 2000. 188 с.
10. Балл Г. О., Бастун М. В., Вихрущ А. В., Гордієнко В. І., Крюкова Д. Ф., Никоненко Л. В., Панченко В. І., Перепелиця П. С., Побірченко Н. А., Помиткін Е. О. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді : Наук.-метод. посіб. Київ – Тернопіль, 2002. 388 с.
11. Бас Г. Г. Профорієнтаційна робота в сільській школі. Київ : Радянська школа, 1978. 224 с.
12. Белікова М. В., Гресь-Євреїнова С. В. Музейний менеджмент в Україні та світі: проблеми та перспективи. Економіка. Управління. Інновації, 2013. № 2 (10). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_2_8
13. Белозеров С. А. Виртуальные миры MMORPG: часть 1. Определение, описание, классификация. Психология: журнал Высшей школы экономики. 2015. Т. 12, № 1. С. 54–70.
14. Бестужев-Лада И. В. К школе XXI века : Размышления социолога. Киев : Педагогика, 1988. 256 с.
15. Белофастова Т.Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально - культурного центру : Автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.06. Київ, 2003. 14 с.

16. Большая советская энциклопедия / Главн.ред. Б.А. Введенский. Соч. у 50 т. Т. 28. Второе издание. Москва : Госнаучиздат, 1954. 660с.
17. Бусел В.Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ : Перун, 2005. URL : <http://padabum.com/d.php?id=50054>
18. В Україні розпочато програму підтримки профосвіти EU4Skills. <https://osvita.ua/vnz/68166/>
19. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: посібник. Львів : Літопис, 2005. 628 с.
20. Валенкевич О. В. Становлення та розвиток музейної педагогіки. Проблеми освіти: Наук-метод. зб. Київ : Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, 2015. Вип. 85. С. 48-52.
21. Вісті Етнографічного Товариства Підкарпатської Русі. Мукачів : Друкарня Олександра Вельбера, 1935. Ч.І, липень (юлій). 4 с.
22. Вісті Етнографічного Товариства Підкарпатської Русі. Мукачів : Друкарня Мор Грінштайн і сини, 1937. Ч.6-7, грудень (ноябрь). 16 с.
23. Великий Жовтень і розквіт возз'єданого Закарпаття. Матеріали наукової сесії, присвяченої 50 річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції. 29 червня-2 липня 1967 р. Ужгород : Видавництво «Карпати», 1970. 605 с.
24. Вереш Г.И. Трудовое воспитание и политехнические обучение в школах Венгерской Народной Республики. Киев – Ужгород : Радянська школа, 1981. 112 с.
25. Вознюк О. В. Розвиток вітчизняної педагогічної думки: синергетичний підхід: Монографія /за ред. проф. П. Ю. Сауха. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 184 с.
26. Волошин А. О соціальному вихованню. Ужгород: Унію, 1924. 103 с.
27. Гильбух Ю.З. Учитель и психологическая служба школы. Київ : Ін-т псих. АПН України, 1993. 142 с.
28. Гильбух Ю.З., Верещак Е.П. Психологія трудового виховання школярів. Київ : Рад.школа, 1982. 160с

29. Голомшток А.Е. Выбор профессии и воспитание личности школьника. Москва : Педагогика, 1979. 160 с.
30. Гоммонай В.В. Народное образование в Европейских странах социалистического содружества. Киев : Радянська школа, 1978. 120 с.
31. Гомоннай В.В. Народна освіта Радянського Закарпаття. Ужгород: Рад.шк., 1988. 168 с.
32. Гончарова Н.О. Основи професійної орієнтації. Київ : Видавничий дім «Слово», 2010. 168 с.
33. Горова С. В. Особа в інформаційному суспільстві: виклики сьогодення : монографія / Наук. ред. О. С. Онищенко; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2017. 452 с.
34. Гриньова М.В. Теоретико-методичні основи формування саморегуляції навчальної діяльності школярів: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора пед. наук: 13.00.01. Київ, 1998. 48с.
35. Гура В. В. Культурологический поход как теоретико-методологическая основа гуманизации информационных технологий обучения : автореф. дисс. ... канд пед. наук : 13.00.01. Ростов-на-Дону, 1994. 16 с.
36. Державний архів Закарпатської області (далі – ДАЗО). ДАЗО. Президія Народної Ради Закарпатської України. Постанова НРЗУ про організацію системи освіти, розробку тематики занять, внутрішній розпорядок шкіл та посилення шкільної та позашкільної праці вчителів (1945). Ф. 14. Оп. №1. Спр. №600.
37. ДАЗО. Устав краєвого музеологічного заведення ПодкарпатськоЇ Русі. Ф.28. Оп.2. Спр. № 461. 24 арк.
38. ДАЗО. Повідомлення про облік пам'ятників. Ф. 28. Оп.3. Спр. № 146. 1 арк.
39. ДАЗО. Розпорядження шкільного реферату Підкарпатської Русі про організацію крайової виставки народного мистецтва та переписка з шкільними інспекторами по цьому питанню. «Про організації краєвих виставок». Ф. 28. Оп. 3. Спр. № 258. 30 арк.

- 40.ДАЗО. Розпорядження Міністерства Народної Освіти Чехословаччини про організацію виставки та народних вишивок в 1923 р. та переписка з дирекціями шкіл по цьому питанню (1923-1924 рр). Ф. 28. Оп. 3. Спр. № 259. 22 с. (Список предметов отправленных Школьному Реферату для выставки въ Братиславе)
- 41.ДАЗО. Переписка про участь у окружній виставці. Ф. 28. Оп.3. Спр. № 300. 112 арк.
- 42.ДАЗО. Розпорядження шкільного реферату Підкарпатської Русі «Про організацію виставки в 1924 р. «Мистецтво і побут Підкарпатської Русі» Ф. 28. Оп. 3. Спр. № 306. 35 арк.
- 43.ДАЗО. Переписка з школами і установами Подкарпатської Русі про участь у Братиславській виставці культури і життя (1924). Ф.28. Оп.3. Спр. № 408. 61 арк.
- 44.ДАЗО. Розпорядження шкільної управи Підкарпатської Русі про охорону старинних пам'ятників в 1925 р. Ф.28. Оп.3. Спр. № 446. 15 арк.
- 45.ДАЗО. Переписка з Міністерством освіти Чехословаччини, Ужгородською горожанською школою про надіслання експонатів для виставки в Празі (Брні) 1928-1929. Ф.28. Оп 3. Спр. № 760. 16 арк.
- 46.ДАЗО. Устав «Русского культурно-просветительного общества имени А. Духновича» (1923). Ф.28. Оп.7. Спр. №10. 16 арк.
- 47.ДАЗО. Розпорядження з дня 26 серпня 1921 р. (ч. 12478) “О собираню народного матеріяла для потреб наукованя” Ф. 28. Оп. 7. Спр. 19. 22 арк.
- 48.ДАЗО. Листування з культурно-просвітительними установами про організацію виставки сучасної культури в Брно. Ф.28. Оп.7 Спр. № 213. 118 арк. (Розпорядження з дня 20 октобра 1927 число 78532 о участи матерских, народных и горожанских школ на виставцѣ сучасноѣ культуры в Брно в р. 1928 . С.44-63)

- 49.ДАЗО. Звіти о результатах виставки експонатів шкіл Закарпаття на школьній виставке в Брно (1928). Ф.28. Оп.7. Спр. №214. 99 арк.
- 50.ДАЗО. Устав культурно-освітнього товариства «Просвіта». Ф.28. Оп.7. Спр. №257. 53 арк.
- 51.ДАЗО. Циркуляр шкільного відділу про своєчасне пересилання виставки учнівських малюнків. Ф. 28. Оп 9. Спр. № 83. 7 арк.
- 52.ДАЗО. Лист про виготовлення експонатів для виставки. Ф. 28. Оп 9. Спр. №160. 6 арк.
- 53.ДАЗО. Розпорядження про крайову шкільну виставку. Ф. 28. Оп 9. Спр. № 212. 1 арк.
- 54.ДАЗО. Повідомлення управителя школи у В.Визниці про наявність експонатів для виставки в Празі з етнографії (1924). Ф. 28. Оп 9. Спр. № 232. 2 арк.
- 55.ДАЗО. Циркуляри Ужгородського Шкільного інспекторату про скликання окружної учительської конференції. План екскурсії учителів до Чехії (1924-1925 р.р.). Ф. 28. Оп 9. Спр. № 251. 13 арк.
- 56.ДАЗО. Розпорядження Шкільного відділу освіти і Реферату освіти в Братиславі про підготовку до виставки сучасної культури в Брно. Ф. 28. Оп 9. Спр. №317. 26 арк.
- 57.ДАЗО. Циркуляр про відкриття освітньої виставки художніх виробів. Ф. 28. Оп 9. Спр. № 346. 3 арк.
- 58.ДАЗО. Циркуляр про закупівлю експонатів до виставки. Ф. 28. Оп 9. Спр. № 349. 3 арк.
- 59.ДАЗО. Листування з Міністерством освіти, Масариковим інститутом народного виховання, музейним товариством про театри, музей й виставку пам'яті Яна Амоса Коменського (1935). Ф.28. Оп.9 Спр. № 560. 30 арк.
- 60.ДАЗО. Циркуляр про запровадження в школах вивчення моделювання літаків як обов'язкового предмета (1937 р). Ф.28. Оп 9. Спр. №637. 1 арк.

61. ДАЗО. Статут Товариства «Просвѣти». Ф. 50. Оп. 2. Спр. №23. 3 арк.
62. ДАЗО. Переписка с выставочными комитетами об устройстве выставки современной культуры в Брно и первой промышленной выставке в Ужгороде. Ф.50. Оп. 3. Спр. №86. 5 арк.
63. ДАЗО. Статут Педагогического Товариства Подкарпатскоѣ Руси. Ужгород, 1926. Ф.72. Оп.2. Спр. № 14. 15 арк.
64. ДАЗО. Етнографічне товариство Підкарпатськоѣ Руси. Ф.72. Оп.2. Спр. № 87. 32 арк.
65. ДАЗО. Реєстрація вхідних і вихідних листів Ужгородського етнографічного товариства. Ф.72. Оп.2. Спр. №87. 36 арк.
66. ДАЗО. Статут культурно-просвітницького товариства «Просвіта». Ф.72. Оп.2. Спр. № 23. 21 арк.
67. ДАЗО. Оголошення етнографічного музею. Ф.72. Оп.2. Спр. №126. 21 арк.
68. ДАЗО. Годовой отчет секретаря комиссии Министерства культа. Ф. 1096. Оп.1. Спр. № 19. 11 арк.
69. ДАЗО. Переписка с Министерством культа и просвещения. Ф.1096. Оп.1. Спр. №28. 93 арк.
70. ДАЗО. Листування з партійними і радянськими органами та установами по організаційних питаннях (1946). Ф.1713, Оп.№1, Спр.№7. 44 арк.
71. ДАЗО. Експозиційні плани музею на 1948 р. Інформації та довідки про роботу музею (ж. 1951). Ф. 1713, Оп. №1, Спр. № 40. 7 арк.
72. ДАЗО. Матеріали по обміну музейними експонатами з музейними, археологічними та іншими установами Чехословаччини (списки експонатів, акти передачі, листування). Ф. 1713, Оп.№1, Спр. №74. 123 арк.
73. ДАЗО. Справи и информации о работе Закарпатского госуд. краев. музея за 1962 г. Ф. 1713, Оп. №1 Спр. 114. 72 арк.
74. ДАЗО. Звіт про роботу музею за 1946 р. Ф.1719, Оп.№1, Спр.№5. 27 арк.

75. Джахман М. Унікальна музейна спадщина (до 90-річчя музейної справи на Закарпатті). <https://www.zkmuseum.com/2019/10/90.html>
76. Дистанційне навчання: психологічні засади : монографія. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. 240 с.
77. Довгаль С. Сучасна молодь та єї завдання. *Пчџлка*. 1931. Р Х. Ч.2. С. 32 – 34
78. Довгаль С. Сучасна молодь та єї завдання. *Пчџлка*. 1931. Р Х. Ч.3. С. 66 – 69
79. Довгаль С. Сучасна молодь та єї завдання. *Пчџлка*. 1932. Р Х. Ч.9. С. 247 – 250
80. Ендальцев В. С. Выбор профессии: социальные, экономические и педагогические факторы. Киев : Вища школа, 1982. 150 с.
81. Жадько В. А. Термінологічний словник: філософія, релігієзнавство: Словник. Запоріжжя : ЗДМУ, 2004. 85 с.
82. За рідне слово. Ч1. Полеміка з русофілами. Мукачів : Накладом учительської громади в Ужгороді; Севлюш : Друкарня Ігната Рота, 1937. 116 с.
83. Закарпатський обласний художній музей ім. Й. Бокшая: Збірник статей і матеріалів. Ужгород, 2008. 128 с.
84. Закон України «Про музеї та музейну справу». (Документ 249/95-ВР, чинний, поточна редакція. Редакція від 25.09.2020) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
85. Закон України «Про освіту». (Документ 2145-VIII, чинний, поточна редакція. Редакція від 23.04.2021). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/>
86. Залозецкій В. Задачџ консерваторскоџ працџ для охорони памяток мистецтва на Подкарпатской Руси. Науковий зборник товариства «Просвџта» в Ужгородџ за рок 1922 / Під ред. А. Волошина, В. Гаджеги, И. Панькевича, В. Бирчака. Ужгород : Книгопечатня акційного товариства «Унію», 1922. Р. I. С. 112-123.

- 87.Звіт держ. руської горожанської школи в Ужгороді за шкільний рік 1927-28. С.28.
- 88.Зинченко Ю. П. Презентація: Виртуалізація реальності: от когнитивних ілюзій к новому типу моделей в психології. URL: <http://www.authorstream.com/Presentation/s15505-1375053-2011-10-19> (дата звернення: 20.01.2016)
- 89.Знаков В. В. Суб'єкт, личность и психология человеческого бытия. Москва : Изд-во «Институт психологии РАН», 2005. 383 с
- 90.Зязюн І. А. Культуротворча функція виховання студентів педагогічного вузу. Вища педагогічна освіта : наук.-метод. зб. Київ : б. в., 1994. Вип. 17. С. 66- 72.
- 91.Иванова Н. П. Музейная педагогика: учеб. пособие Барнаул : Изд-во АлтГУ, 2014. 214 с
- 92.Йовайша Л. А. Проблемы профессиональной ориентации школьников. Москва : Педагогика, 1983. 128 с.
- 93.Капустіна Н.І. Психолого-соціологічні дослідження ефективності музейних програм і занять для школярів. Дніпро, 1998. С. 28-36.
- 94.Караманов О. В. Музей – школа – університет: особливості педагогічної взаємодії в сучасному "суспільстві знань". Освіта та педагогічна наука. Луганськ, 2013. № 4. С. 44-50.
- 95.Карпиловская С.Я., Ткаченко Е.М. Профконсультационная работа со старшеклассниками. Київ : «Рад. школа», 1980. 160 с.
- 96.Карпіловська С.Я., Мітельман Р.Й., Синявський В.В., Ткаченко О.М., Федоришин Б.О., Ящишин О.О. Основи професіографії: Навч. посіб. Київ : МАУП, 1997. 148 с.
- 97.Каташов А. І. Педагогічні основи розвитку інноваційного освітнього середовища сучасного ліцею : автореф. дис. на здобуття ступеня кандидата пед. наук: 13.00.01. Луганськ, 2001. 20 с.

98. Качій Ю. З історії музейної справи на Закарпатті. *Науковий збірник Закарпатського краєзнавчого музею*. Ужгород : Патент, 1995. Вип. 1. С. 5-8.
99. Керецман Н. Краєзнавча діяльність «Просвіти» на Закарпатті. *Науковий збірник Товариства «Просвіта» в Ужгороді*. Річник I (XV). Ужгород: Закарпатське крайове Товариство «Просвіта», 1996. С. 52-57.
100. Клепко С. Дверні ручки і сучасне освітнє середовище: навколо дискурсу у медіа частина I. URL : <http://education-ua.org/ua/articles/1223-dverni-ruchki-i-suchasne-osvitne-seredovishche-navkolo-diskursu-u-media-chastina-i> (дата звернення: 16.03.2020)
101. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. Ростов-на-Дону : «Феникс», 1996. 512 с.
102. Керестень І.С., Ковач А.І. Формування професійних інтересів учнів у сучасній школі. Матеріали міжнародної наукової психолого-педагогічної конференції «Інноваційні методи психолого-педагогічної практики у світлі євроінтеграційних процесів України», Берегово:ТОВ «РІК-У», 2016. С. 209. 214.
103. Кириченко С. Трудова школа и начування в ній. *Учитель*. Прилога Урядового Вѣстника школьного оддѣла цивильноѣ управы Подкарп. Руси / Редакторы Йосиф Пешина и Юліян Ревай. Р. VIII, Ч. 6-7, 30 септембра 1927. С.10-15
104. Ковач А.І. Використання інноваційних технологій музейної педагогіки у профорієнтації учнів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. Чернігів: Видавництво ЧНПУ імені Т.Г. Шевченка, 2018. Вип.153. С. 56-60.
105. Ковач А. І. Опачко М. В. Використання засобів музейної педагогіки у професійній орієнтації учнів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія : Педагогічні науки. 2019. Вип. 158. С.135-141

106. Ковач А. І. Опачко М. В. Професійна орієнтація учнів у історико-педагогічному дискурсі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету серія «Педагогіка та психологія»*. Збірник наукових праць. Випуск 1(11). Мукачево: Вид-во МДУ, 2020. С. 35-38.
107. Ковач А., Опачко М. Розвиток системи профорієнтації учнів у постіндустріальний період. IX International Scientific and Practical Conference „Dynamics of the development of world science”. Vancouver, Canada: Perfect Publishing, 2020. С. 612-617.
108. Ковач А.І., Опачко М.В. Особливості професійної орієнтації учнів у індустріальний період суспільного розвитку. XVI Scientific and practical conference „Prospects for the development of modern science and practice” Graz, Austria: Bookwire, 2020. С. 239-243.
109. Ковач А.І., Опачко М.В. Розвиток ситеми профорієнтації учнів в сучасних умовах інформаційного суспільства. XXI International Scientific and Practical Conference „Theoretical and practical foundations of social process management” San Francisco,USA: Bookwire, 2020. С. 209-215.
110. Колмогорова И.В. Культурологический подход к формированию педагогической культуры учителя. *Известия Уральского государственного университета*. 2008. № 60. С. 163 - 167.
111. Комарова С.М., Смирнова Е.А. Профессиональная ориентация учащихся учреждений общего среднего образования: Методические рекомендации. Гомель : ГУО «Гомельский областной институт развития образования», 2014. 80 с.
112. Костюк Г.С. Избранные психологические труды. Москва : Педагогика, 1988. 304 с.
113. Краєзнавча прогулька. *Учитель*. 1927. Р.8. Ч. 3. С.142-143.
114. Кремень В. Г. Духовність і культура суспільства визначаються розвитком освіти. *Освіта у полікультурних суспільствах* / за ред. Василя Кременя, Тадеуша Левовицького, Єжи Нікіторовича, Світлани

- Сисоєвої. Університет в Б'ялостоці. Варшава : Вища педагогічна школа СПВ, 2012. С. 45-55.
115. Кремень В.Г., Ільїн В.В., Пролєєв С.В., Микал О.К., Рябенко В.О., Шморгун О.О., Курбатов С.В., Ліпін М.В., Машталер А.А., Ільїна Г.В. Феномен інновації: освіта, суспільство, культура. Монографія. Київ : Педагогічна думка, 2008. 472 с.
116. Кремінь В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору. Київ : «Педагогічна думка», 2008. 213 с. (С.164)
117. Кречковській І.О. Еще о воспитании кь оборонѣ. *Народна школа, Журналь Учительского Т-ва Подк. Руси.* Ужгородь : типографія «Новина», 1935/36. Р. XV. №8. С 12-14.
118. Кузьма В. В. Розвиток музейної справи на Підкарпатській Русі (20-30-ті роки ХХ ст.) Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія», 2011. Вип. 27. С.163-168 URL : <https://dspace.uzhnu.edu.ua/.pdf>
119. Кузьма В. Мистецькі музеї на Закарпатті часів радянської влади (1945-1991). *Синтез мистецтв.* С.383-389
120. Кузьмук О. Стан та шляхи модернізації музейного менеджменту в Україні. URL: www.niss.gov.ua/Monitor/oktober08/2.htm (дата звернення:05.12.2019)
121. Культура в часи перебудови та становлення незалежної України. URL : <https://subject.com.ua/culture/history/151.html>
122. Кух А.М. Освітнє середовище в структурі інноваційної системи фахової підготовки майбутніх учителів фізики. Предметні дидактики в контексті формування компетентнісно-світоглядних професійних якостей майбутнього фахівця. Частина 2. 2008. С.73 – 76. URL: < www.mvf.kam-pod.org/zbirniku/Zbirnyk14/e-book/2-07-Kuhh.pdf. >. (дата звернення: 10.04.2018)
123. Ласкій І. Курс «Музейна педагогіка»: особливості взаємодії школи й музею. *Мистецтво та освіта.* 2009. № 3. С. 27-30

124. Ласкій І. Пропозиції до співпраці з музеями. *Школа і музей: працюємо разом*. Навчально-методичний посібник із музейної педагогіки (5–8 класи) /За ред. О. Караманова (наук. ред.), А. Цибка (відп. ред.). Львів: Літопис, 2009. С. 49–56.
125. Лернер П.С. Вибір професії. Оцінка готовності школярів. 9-11 класи /П. Лернер, М. Родичев, С. Кропив'янська, О. Пало, Н. Параманова, С. Чистякова. URL : <https://www.livelib.ru/book/1001244551/about-vybor-professii-otsenka-gotovnosti-shkolnikov-911-klassy-nikolaj-rodichev-svetlana-kropivyanskaya-pavel-lerner-olga-palo-n-paramonova-chistyakova-svetlana-nikolaevna#content>
126. Лісова С.В., Тименко Н.П. Рольові ігри як засіб формування культури праці учнів. *Педагогіка і психологія*. 1996, №2. С.122-126.
127. Літераті Т. Втрачений Ужгород: як у місті проводили грандіозну першу промислову виставку на Підкарпатській Русі. URL : <https://pershij.com.ua/vtrachenyi-uzhhorod-ia-k-u-misti-provodyly-hrandioznu-pershu-promyslovu-vystavku-na-pidkarpatskii-rusi/>
128. Ліхтей І. «Музей товариства «Просвіта». Календар товариства «Просвіта» на 1995 рік. Ужгород : МПП «Гражда», 1995. С. 66-67
129. Ломов Б.Ф. Вопросы общей, педагогической и инженерной психологии. Москва : Педагогика, 1991. 296 с.
130. Лосінська С. В. Історичні передумови виникнення музеїв історії авіації і космонавтики в Україні з середини ХХ ст. Збірник наукових праць [Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди]. Сер. : «Історія та географія». 2014. Вип. 51. С. 178-184.
131. Лутай В. С. Філософія сучасної освіти. Навчальний посібник. Київ : Центр «Магістр – S» творчої спілки вчителів України, 1996. 256 с.
132. Лутай В.С. Основной вопрос современной философии: синергетический поход. К.ПАРАПАН, 2004. 156 с.

133. Майко С. М. Шкільний музей як форма додаткової освіти. Педагогічний пошук. Луцьк, 2017. № 2. С. 64–66.
134. Макаренко А.С. Вибрані педагогічні твори. Київ : Радянська школа, 1950. с. 301.
135. Маковский С. Народное искусство Подкарпатской Руси. Прага : Изд. «Пламя», 1925. 161 с. http://www.etnolog.org.ua/pdf/e-biblioteka/mystectv/dekor/makovskii_s_k_narodnoe_iskusstvo_podkarpatsko_i_rusi.pdf
136. Маньковська Р. В. Новітні технології у формуванні сучасного музейного простору. Київ: 2013. № 2. С. 78-80
137. Маньковська Р. Сучасні музейні комунікації та перспективи їх розвитку. Київ: Краєзнавство, 2013. № 3. С. 75-84.
138. Маньковська Р.В. Музейна справа в Україні: теоретичні, практичні та антропологічні виміри історичного досвіду (1920-і рр. – початок ХХІ ст.). Автореф. дис. ... доктора історичних наук: 07.00.01. Переяслав -Хмельницький, 2017. 40 с.
139. Масленникова Д.Ю., Попова Т.Н. Средства музейной педагогики в методике физики : учебно – методическое пособие для учителей и студентов пед.вузов физ.-мат. специальностей. Керч, 2017. 213 с.
140. Менг Т.Г. Исследование образовательной среды: проблемы, подходы, модели. Монография. Санкт-Петербург : Изд-во РГПУ, 2011. 98 с.
141. Микитюк С. О. Освітнє середовище як ресурс якості підготовки педагогів у ВНЗ» URL : <archive.nbuiv.gov.ua/portal/soc_gum/pednauk/2012_6/308.pdf>. (дата звернення:17.11.2016)
142. Міщанин В. В. Радянська Закарпаття 1944-1950 рр. Дис. д-ра історичних наук 07.00.01 – історія України; 03 Гуманітарні науки (032 – Історія та археологія). Державний вищий навчальний заклад

- «Ужгородський національний університет» Міністерства освіти і науки України. Ужгород, 2019. 606 с.
143. Музееведение. Музеи исторического профиля. Учебн. пособ. для вузов по спец. «История. Москва : Высшая школа, 1988. 431 с.
144. Музей науки. <http://science-museum.com.ua/> (дата звернення: 18.12.2019).
145. Музей: менеджмент і освітня діяльність / Упор. З. Мазурик, Г. Аартс. Львів: Літопис, 2009. 223 с.
146. Мынбаева А. К. Музейное образовательное пространство. Проектирование для развития личности: монография. Алматы : Казак университеті, 2016. 157 с.
147. Нариси історії Закарпаття. Том II (1918-1945) Під заг. ред. І.М.Гранчака. Ужгород : Вид-цтво. «Закарпаття» 1995. 668 с.
148. Немеш О. М. Віртуальна діяльність особистості: структура та динаміка психологічного змісту: Монографія. Київ : Слово, 2017. 391 с.
149. Носковъ Г. Обь основаніяхъ преподаванія реальныхъ предметовъ. *Народна школа. Журнал Учительського товариства Карпатського края. Унгварь-Ужгородъ* : типографія УНІО – Мирочикъ, 1940/41. Ч.1-2. С. 8-12
150. Опачко М.В. Про підготовленість старшокласників до вибору професії. *Наук. Вісник УжНУ: Серія ” Педагогіка. Соціальна робота”*. 2000. №3. С.63-68.
151. Опачко М.В. Професійна орієнтація учнів в процесі розв’язування задач фізико-технічного змісту. Дис....к-та пед наук. Удгород : Ужгородський національний університет, 2001. 211 с.
152. Осницкий А.К. Умение саморегуляции в профессиональном самоопределении учащихся. *Вопросы психологии*. 1992, №1-2. С.52-59.
153. Отич О. О. Культурологічна педагогічна парадигма як методологічна основа сучасної освіти. URL:

http://www.zbirnik.mixmd.edu.ua/2010_5_ua/21.pdf (дата звернення: 28.10.2016)

154. Палинчак В.В. Етапи розвитку музейної справи на Закарпатті у першій половині ХХ століття. Науковий вісник Ужгородського університету, серія «Історія», 2014. Вип. 1 (32). С.18-25
155. Парсонс Т. О социальных системах / Под ред. В.Ф.Чесноковой и С.А.Белановского. Москва : Академический Проект, 2002.832 с.
156. Пешина Й. Виставка чинної школи в Ужгороді. *Учитель*. 1926. Р. 7. Ч. 4-6. С.67-69.
157. Підсумки районного огляду музеїв при дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних та професійно-технічних навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України станом 12.12.2018 р.
http://khust-cpr.edukit.uz.ua/muzei_shkil_hustsjkogo_rajonu/
158. Пиняева С.Е., Андреев Н.В. Личностное и профессиональное развитие в период зрелости. *Вопросы психологии*. 1998, №2. С.3-10
159. Подольська Є.А., Назаркіна В.М., Яковлев А.О. Освіта як чинник розвитку особистості в соціокультурному контексті: монографія. Харків : НФАУ, 2002. 214 с.
160. Поляков В.А., Чистякова С.Н., Агапова Г.Г. Школа и выбор профессии. Москва : Педагогика, 1987. 176 с.
161. Поліщук Л. О. Анімація в діяльності закладів культури України. К., 2014. С.73-76. URL : <https://journalknukim.com.ua/index.php/camw/article/>
162. Полянський А. Трудова школа. *Учитель*. 1924. Р.5. Ч.5-6. С.105-107.
163. Попова Т.М. Методологічні і дидактичні засади реалізації культурно-історичної компоненти змісту освітньої галузі «Природознавство». Керч : РВВ КДМТУ, 2010. 325 с.

164. Про KidsWill. <http://kidswill.com.ua/ua/o-kidswill/> (дата звернення: [04.09.2018](http://kidswill.com.ua/ua/o-kidswill/)).
165. Проект Концепції розвитку освіти України на період 2015 – 2025 років. URL: <http://old.mon.gov.ua/ua/prviddil/1312/1390288033/1414672797>. (дата звернення: 02.10.2019)
166. Прокопенко А. Л. Освіта як чинник соціальних змін: (методологічний аспект): дис. канд. філос. наук: Спец. 09.00.03 / КНУТШ. Київ, 2007. 183 с.
167. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції державної системи професійної орієнтації населення»(Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ [№ 561 від 01.07.2020](#), Розпорядженням КМ [№ 1278-р від 21.10.2020](#)).
168. Про музеї та музейну справу. (Документ 249/95-ВР, чинний, поточна редакція. Редакція від 04.11.2018, підстава 2581-VIII). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show> (дата звернення: 12.12.2018).
169. Про початки музейної справи на Закарпатті. URL : <http://prozak.info/Иstoriya/Pro-pochatki-muzejnoyi-spravi-na-Zakarpatti>
170. Професії майбутнього: як готуватись до змін. URL : <https://glavcom.ua/publications/zminyuysya-abo-pomri-do-2030-roku-znikne-pivsotni-profesiy-natomist-zyavlyatsya-186-novih-520807.html> (дата звернення: [24.07.2019](https://glavcom.ua/publications/zminyuysya-abo-pomri-do-2030-roku-znikne-pivsotni-profesiy-natomist-zyavlyatsya-186-novih-520807.html))
171. Пряжников Н.С. Профорієнтаційні ігри: Проблемні ситуації, задачі, карточні методики. Москва : МГУ, 1991. 87 с.
172. Психологічне супроводження вибору професії: Науч.-метод. посібник. Москва : Моск. псих.-соц. ін-т, «Флінта», 1988. 184 с.
173. Психологія окремих видів діяльності. <http://www.kspu.edu/About/DepartmentAndServices/Library/Resource> (дата звернення: 20.03.2020)
174. Пусепліна Н. М. Музейна справа як національно-культурна традиція виховання. Зміст освітньої галузі «Технології» в 12-річній

- школі та профільне навчання. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції. Полтава, 2004. С. 152-154.
175. Радь Йосифь. Проглубленя наученого матеріяла. *Народна школа*. 1941/42. Ч. 10. С. 187–189.
176. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975 (дата звернення: 10.07.2017)
177. Розпорядження з дня 18 фебруара 1922, ч.3181. О урядовом и выкладовом языцѣ у всѣх школах Подкарпатской Руси. *Урядовый вѣстник*. Ужгород, 1922. Р. II. Ч.І. 138 с. С. 22 – 23.
178. Розпорядження з дня 24 новембра 1922, ч.25.442, о приготовлюваню мѣстных и окружных шк. выставок. *Урядовый вѣстник* школьного оддѣла цивильноѣ управы Подкарпатскоѣ Руси. Ужгородь, 1922. Р. I. Ч.10. С. 169
179. Розпорядження з дня 28 децембра 1922, Ч.28.2888. О заявленю потребних учебних средств. *Урядовый вѣстник* школьного оддѣла цивильноѣ управы Подкарпатскоѣ Руси. Ужгородь, 1923. Р.3, Ч.2. С.29-31.
180. Розпорядження з дня 27 януара 1923, Ч.1826. О приділеню поглядных образов для Подкарпато-руських школ. *Урядовый вѣстник* школьного оддѣла цивильноѣ управы Подкарпатскоѣ Руси. Ужгородь, 1923. Р.3, Ч.1. С.17-18.
181. Розпорядження з дня 15 новембра 1922, ч.24719-22. О веденю в школах «Школьных хроник».. *Урядовый вѣстник* школьного оддѣла цивильноѣ управы Подкарпатскоѣ Руси. Ужгородь, 1923. Р.3. Ч.3. С.79.
182. Розпорядження з дня 15 апрѣля 1925. Про організацію моравським учительством за допомогою шкільних адміністрацій та учнів шкіл шкільної виставки в Кромеріжі. *Урядовый вѣстник*

- школьного оддѣла цивильноѣ управы Подкарпатскоѣ Руси. Ужгородь, 1925. Р. 5. Ч. 4. С. 77-79.
183. Розпорядження з дня 15 юлія 1925. Про влаштування виставки чинної (трудовоѣ) школы. *Урядовый вѣстник* школьного оддѣла цивильноѣ управы Подкарпатскоѣ Руси. Ужгородь, 1925. Р. 5. Ч. 10. С. 207-209.
184. Романенко Н. А. Підготовка майбутніх менеджерів освіти до професійної діяльності в умовах інноваційного середовища : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04. Одеса, 2010. 21 с.
185. Рутинський М. Й. Музеєзнавство. Київ: Знання, 2008. 428 с.
186. Савчук В. О. Краєзнавство у підручниках для молодших школярів українських шкіл Закарпаття у 20-30-х рр. хх ст. URL : <http://visnyk.com.ua/stattya/2912-kraeznavstvo-u-pidruchnikah-dlja-molodshih-shkoljariv-ukrayinskih-shkil-zakarpattja-u-20-30-h-rr-hh-st.html>.
187. Салата О.О. Основи музеєзнавства. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 164 с.
188. Самоукина Н.В. Активизация школьников в профессиональном самоопределении. Вопросы психологии. 1990, №1. С.67-77.
189. Сейтешев А.П. Профессиональная направленность личности: (Теория и практика воспитания). Алма-Ата : Наука, 1990. 336с
190. Сисоєва С. О. Культурологія освіти. Навчальна програма для спеціальності 8.18010020 «Управління навчальним закладом». Освітньо-кваліфікаційний рівень «магістр», 2014. URL : http://elibrary.kubg.edu.ua/4043/1/S_Sysoieva_2014_Kultura.pdf (дата звернення:18.07.2018)
191. Словник іншомовних слів /За ред. О.С.Мельничука. Київ : Головна Редакція Української радянської енциклопедії, 1985. С. 563

192. Словник основних філософських термінів. URL: http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KOMPLEKS/KURS_1/kurs/5/109.htm (14.05.2020)
193. Сочка-Боржавин В. Історія Общества ім. Александра Духновича. 1923-2003 Л. Філіп-Радванський. Ужгород, 2003. 80 с.
194. Список музеїв Закарпатської області//<https://uk.wikipedia.org/wiki>
195. Столяров Б.А. Музейная педагогика. История, теория, практика: Учеб. пособие. Москва: Высшая школа, 2004. 216 с.
196. Стрипський Г. Пару словъ о музеяхъ. *Мѣсяцословъ* 1919. Унгваръ, 1919. С.25-27
197. Стряпко І. О. Товариство «Просвіта» в громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття (1920-1939). Монографія. Серія «Studia Regionalistica»; НДІ політичної регіоналістики; ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород : Інформаційно-видавничий центр ЗППО, 2012. № 5. 328 с.
198. Стряпко І. О. Розвиток культури Закарпаття через призму діяльності товариства «Просвіта» (1920-1925 роки). *Схід*, 2008. № 5 (89). С. 64-67.
199. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. Киев : Радянська школа, 1987. 554 с.
200. Титаренко Н. В. Інтерактивна складова науково-освітніх програм для дітей: із досвіду роботи лекторію Харківського художнього музею «Творчі майстерні». Матеріали науково-практичних семінарів (2010-2014 рр.). «Луньовські читання». Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2014. С. 149–154.
201. Титаренко Т. Г. Простір індивідний, соціальний та особистісний. Загальна психологія. Хрестоматія. URL : https://pidruchniki.com/1584072033357/psihologiya/zagalna_psihologiya_hr_estomatiya. (дата звернення: 08.01.2020).

202. Токар М. Громадські організації Закарпаття як прояв громадянського суспільства в міжвоєнній Чехословаччині// <https://zakarpattia.net.ua/News/114544-Hromadski-orhanizatsii-Zakarpattia-iaak-proiav-hromadianskoho-suspilstva-v-mizhvoiennii-Chekhoslovachchyni>
203. Троянская С. Л. Музейная педагогика и ее образовательные возможности в развитии общекультурной компетентности: Учебное пособие. Ижевск: Ассоциация «Научная книга», 2007. 131 с.
204. Трудові школи в Анталовцях. *Урядовий вѣстник* школьного оддѣла цивильноѣ управы Подкарпатскоѣ Руси. Ужгородь, 1923. Р.3, Ч.4. С. 91
205. Тюрдьо Е. Информационно-культурологический подход к преподаванию английского языка. URL : <http://shakhtyedu.ru/modules/forum/forum.css> (дата звернення:26.03.2018)
206. Учебні основи для руських народних шкіл Подк. Руси. *Урядовий вѣстник*. 1923 (Рочник III). Ч. 9-10. С. 196-247
207. Федака П. До історіографії етнографічного вивчення народного будівництва. URL : <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/17550/21-Fedaka.pdf?sequence=1>
208. Федака П. Етнографічний музей Підкарпатської Русі. *Новини Закарпаття*. 21.06.1997р. №№ 89-90. С.6.
209. Федака П. Пам'ятки Замкової гори. Ужгород : «Колір прінт», 1999. 95 с.
210. Федака П. Нарис історії товариства «Просвіта» Карпатської Русі-України (1920-1939). Ужгород, 1991. 52 с.
211. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня. доктора пед. наук : 13.00.04. Київ, 1996. 48 с.

212. Федоришин Б.А., Карпиловская С.Е., Миттельман Р.И. Система профориентационной работы со старшеклассниками. Київ : Рад. школа, 1988. 176 с.
213. Федоришин Б. О. Психологічні аспекти профорієнтації учнів. Київ : Знання, 1976. 47 с.
214. Фолтін В.Т., Манайло І.Ф. Меморіальний музей народного художника УРСР Ф.Ф. Манайла: ред. В. М. Вишневська. Ужгород : Карпати, 1986. 64 с.
215. Фукуяма С. Теоретические основы профессиональной ориентации. Москва : Изд-во МГУ, 1989. 108 с.
216. Химинець В. В. Інноваційна освітня діяльність. Ужгород : ЗІППО, 2007. 364 с.
217. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. Київ, 2018. 56 с.
218. Шапран О. І., Шапран Ю. П. Створення інноваційного освітнього середовища в процесі професійної підготовки майбутнього вчителя. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 9. С. 108-110.
219. Шапран Ю. Концептуальні підходи до створення інноваційного середовища. URL: <archive.nbuu.gov.ua/portal/soc_gum/VIrd/2010_11/20.pdf> (дата звернення: 07.10.2016)
220. Шацький С. Т. Педагогические сочинение. Москва : Просвещение, 1964. 473 с.
221. Шидловський І. В. Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України /за ред. Й. В. Царика. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. 112 с.
222. Юрченко А. В. Археологія в музейній педагогіці. URL: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2012/article.html?n=22> . (дата звернення:29.05.2020)

223. Юхневич М. Ю. Я поведу тебя в музей : Учеб. пособие по музейной педагогике. Москва : М-во культуры РФ. Рос. ин-т культурологии, 2001. 223 с.
224. Янцур М. С. Професійна орієнтація і методика профорієнтаційної роботи. Київ : Видавничий дім «Слово», 2012. 463 с.
225. Ярошенко В. В. Школа и профессиональное самоопределение учащихся. Київ : Рад. школа, 1983. 112 с.
226. Ясвин В. А. Образовательная среда : от моделирования к проектированию. Москва : Смысл, 2001. 365 с.
227. Bori I. Vitaanyagok az általános iskolai gyakorlati foglalkozások tantervéről. Budapest : Pedagógiai Szemle, 1956 14 о.
228. Dewey J. The school and society. Chicago, Illinois : The university of Chicago press, 1900. 146 p.
229. Csesznák É. Múzeumpedagógiai alapismeretek URL: http://www.tajhazszovetseg.hu/sites/default/files/tajhazi_akademia/19_csesznak_eva_-_muzeumpedagogiai_ismeretek_1.pdf (дата звернення: 04.05.2014)
230. Faludi Sz. Általános képzés – konkrét munka. Budapest : Köznevelés, 1959. 16 о.
231. Foghtúy K., Prika V., Kempf K. Új múzeumpedagógiai törekvések a hazai felsőoktatásban és a múzeumi gyakorlatban, Budapest : ELTE Eötvös Kiadó, 2012. 199 с.
232. Foghtúy K. Szemelvények az amerikai múzeumpedagógia szakirodalmából Budapest : B+V Lapkiadó Kft., 2000. 156 о.
233. Ginzberg <https://woman.thenest.com/career-theories-eli-ginzberg-15464.html>
234. Gordos I. Új szakasz a politechnikai képzésben. Budapest : Köznevelés, 1959. 24 о.

235. Guide to Holland Code. URL: http://www.wiu.edu/advising/docs/Holland_Code.pdf (дата звернення: 26.06.2018)
236. Hadnagy I. J. A múzeumpedagógia szoros kapocs a múzeum és iskola között URL: <http://www.vedelem.hu/letoltes/anyagok/636-a-muzeumpedagogia-szoros-kapocs-a-muzeum-es-iskola-kozott.pdf> (дата звернення: 12.10.2014)
237. Heinonen O.-P. For a Finland jf Knowledge and Know-How. URL: <http://www.pomorsu.ru/Seientificlife/Library/Sbornic1/Article2.htm>. (дата звернення: 23.08.2017).
238. Hefty G. Magyar Tanítók Albuma. May János Nyomdai Műintézet Rt. Budapest, 1938. 344 o.
239. Holland http://www.wiu.edu/advising/docs/Holland_Code.pdf
240. Keresztény I. Kovács A. Múzeumpedagógia az oktatásban. A múzeumpedagógia történelmi fejlődésének áttekintése, módszereinek alkalmazása különböző korú diákok esetében. Nyelvi és kulturális sokszínűség Közép-Kelet –Európában: értékek és kihívások Nemzetközi Interdiszciplináris Konferencia, Beregszász: AUTDOR – SHARK. 2016, C. 243 – 248.
241. Kovach A., Dr. István Keresten, Dr. Magdalena Opachko: Position of Museum Pedagogy in Ukraine's Educational system. Global and local Perspectives og Pedagogy, Osijek: ZEBRA, VINKOVCI, 2016. C. 133 – 139. P. 133-139.
242. Kovács A., Keresztény I., Opachko M. A múzeumpedagógia eszközeinek felhasználása kiskorú gyerekek pályaorientációjában. Kora gyermekkori nevelés szakmai megújításának útjai, lehetőségei Nemzetközi Tudományos Konferencia, Hajdúböszörmény: Debreceni Egyetemi Kiadó „Press”. 2017. C. 52-62.
243. Parsons F. Chhosing a vocation. London : Gay & Hancock Ltp., 1909. 168 p.

244. Pesina J. Skolstvi na Podkarpatske Rusi v pritomnosti. Praha: Statni nakladatelstvo v Praze, 1933. 51 str.
245. Report on effective carrer guidance. URL: http://www.career-guide.eu/uploads/cg_handbook_low.pdf (дата звернення: 18.10.2016)
246. STEM-освіта. <https://imzo.gov.ua/stem-osvita/> (дата звернення: 09.04. 2017)
247. The Career Theories of Eli Ginzberg by Johnny Kilhefnerю URL: <https://woman.thenest.com/career-theories-eli-ginzberg-15464.html> (дата звернення: 25.09.2017).
248. Vásárhelyi T. A nyitott múzeum. Szentendre: MOKK, 2009. 220 o.

РОЗДІЛ 2

ВИКОРИСТАННЯ МУЗЕЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА У ПРОФЕСІЙНІЙ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ

Розкриття особливостей використання музейно-освітнього середовища у професійній орієнтації учнів передбачало дотримання в ході дослідження двох стратегічних ліній, як-от: 1) аналіз перспектив залучення досвіду професійної орієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття, накопиченого за столітній період (20-ті роки ХХ – початок ХХІ століття) розвитку останнього; 2) обґрунтування та реалізація моделі професійної орієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття.

У межах першої лінії чітко окреслюються основні напрями профорієнтаційної роботи із застосуванням в освітньо-виховному процесі засобів музейної педагогіки, підготовки молоді до життя та праці шляхом залучення учнів і вчителів у музейно-краєзнавчу роботу в ході: 1) провадження освітньо-виховної діяльності з максимальним фокусуванням на реалізації принципу «зв'язку навчання з життям» (матеріали для виставок, які діти виготовляли самотужки за допомогою вчителів, відображали поширені в той чи той період історичного розвитку краю види професійної діяльності, традиційні для того чи того регіону Закарпаття народні ремесла, побут, архітектуру тощо); 2) орієнтація гурткової роботи на засвоєння конкретних практичних навичок і досвіду роботи в різних галузях господарства та промисловості (організація гурткової роботи бджолярів; організація гуртків з авіомодельовання та радіо; організація театральних, драматичних, хорових гурків, літературних і мистецьких студій тощо); 3) орієнтація позашкільної освіти на формування в учнів громадянських якостей, екологічного та толерантного (в умовах полікультурності) мислення.

У вимірі другої лінії обґрунтовано модель професійної орієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття, концептуальна ідея якої полягає в реалізації трьох вищевказаних напрямів, спроектованих на професійну орієнтацію учнів з використанням музейно-освітнього

середовища Закарпаття під час: 1) вивчення дисциплін (у пропонованому контексті – дисциплін науково-природничого циклу: біологія, хімія, фізика); 2) гурткової роботи («Юні друзі природи», «Основи біології», «Юний біохімік», «Юні винахідники» (гурток фізико-технічного спрямування тощо); 3) позашкільної роботи в процесі організації проектної діяльності з учнями.

Реалізацію другої лінії уможлиблює програмна підтримка (Google веб-сайт) роботи створеного в дослідженні віртуального «Музею професійної орієнтації учнів».

Архівні матеріали, які згадані в цьому розділі, списку використаної літератури та проходять під грифом ДАЗО (Державний архів Закарпатської області), поділяємо на три групи.

Першу групу складають архівні матеріали про зв'язок школи, музеїв та орієнтацію учнів на професійну діяльність у змісті вивчення навчальних дисциплін; другу – матеріали про зміст позашкільної освіти; третю – про організацію гурткової роботи з учнівською молоддю.

2.1. Роль і місце засобів музейної педагогіки в професійній орієнтації учнів

У незалежній Україні триває поступова модернізація системи освіти в напрямі наближення до євроінтеграції. Інтенсифікація такого процесу можлива за умови реформування й осучаснення освітніх послуг і профорієнтаційної роботи з молоддю.

Виконання дослідження передбачало опрацювання наукових студій, присвячених відображенню сутності та значення засобів музейної педагогіки, що пов'язані із музейно-освітнім середовищем як його структурні компоненти.

З огляду на те, що засоби музейної педагогіки виступали об'єктом наукового пошуку когорти українських і зарубіжних учених, проаналізовані доробки останніх у дисертації умовно розподілено на чотири групи.

Перша група охоплює наукові розвідки, спрямовані на розкриття освітнього потенціалу засобів музейної педагогіки. Так, О. Аліксійчук пропонує використовувати засоби музейної педагогіки для вивчення шкільного курсу світової художньої культури. Дослідниця переконливо доводить, що уроки у музеї можна проводити в контексті реалізації низки проєктів, як-от: тематичні інтегровані уроки на базі музейних експозицій, організація екскурсій, інтелектуальних ігор тощо [1]. У наукових доробках Д. Масленнікової (дівоче прізвище – Д. Дружняєва – *прим. автора – К.А.*) та Т. Попової осмислено досвід залучення засобів музейної педагогіки у процес опанування шкільного курсу фізики [40], [41], [81] – [83], [96], [97], а у працях Ю. Різника проаналізовано методи вивчення краєзнавства засобами музейної педагогіки [101].

Друга група передбачає дослідження, зорієнтовані на висвітлення виховного потенціалу засобів музейної педагогіки. Зокрема, Г. Веденеєва розглядала музейну педагогіку як форму розвитку екологічної свідомості [15], а О. Любич досліджує засоби музейної педагогіки на тлі виховання учнів у позашкільних навчальних закладах [79]. На проблемі застосування засобів музейної педагогіки у процесі виховання особистості зосереджує увагу І. Самсакова [110], тоді як питаннях музейної педагогіки як засобу формування свідомого громадянина – Ю. Соколенко [112]. Р. Силко висвітлював особливості естетичного виховання студентів засобами музейної педагогіки [113]. Потенціал засобів музейної педагогіки у площині патріотичного виховання учнів осмислював О. Палійчук [92], а у межах національно-патріотичного виховання особистості – Н. Філіпчук [122].

Третя група об'єднує наукові студії, присвячені з'ясуванню особливостей використання засобів музейної педагогіки у підготовці фахівців. Так, А. Калько, Р. Шикунула запропонували шляхи вдосконалення фахової підготовки майбутніх учителів галузі природознавства засобами музейної педагогіки [49]. В. Снагощенко окреслив сутність професійної підготовки майбутнього вчителя історії засобами музейної педагогіки [114].

Р. Шикун розробляв проблему використання засобів музейної педагогіки у процесі підготовки майбутніх учителів і визначив педагогічні умови формування фахової підготовки педагогів засобами музейної педагогіки [129].

Четверта група містить роботи, дотичні до проблем використання засобів музейної педагогіки у психологічному розвитку особистості, її соціалізації. Так, Д. Масленнікова проаналізувала взаємозв'язок пізнавальної діяльності та розвитку емоційно-психологічної сфери учнів засобами музейної педагогіки [81], а Т. Рибкіна вивчала засоби музейної педагогіки як ефективний спосіб взаємодії з дітьми з особливими потребами [102].

Аналіз вищезгаданих і низки інших досліджень дає підстави для переконливої констатації про відсутність у сучасному науковому дискурсі студій, присвячених осмисленню специфіки використання засобів музейної педагогіки у процесі професійної орієнтації учнів. Це слугує вектором до розгортання наукових пошуків у площині виявлення профорієнтаційного потенціалу музейного середовища загалом і музейно-освітнього середовища Закарпаття зокрема. Останнє увиразнює логіку розкриття сутності засобів музейної педагогіки, їхнього місця у музейно-освітньому середовищі.

У широкому спектрі розроблених ученими визначень поняття «засоби музейної педагогіки» нам особливо імponує бачення Т. Поповою засобів музейної педагогіки як різноманітного матеріалу, музейних куточків, стендів, презентацій, ідеальних або віртуальних об'єктів, які використовують у навчально-пізнавальній, творчій, пошуковій, музейно-формульвальній діяльності вчителів та учнів, а також вважають результатом музейно-педагогічного процесу [97].

На сьогодні засобами музейної педагогіки називають «і відвідування музеїв і використання інформації, отриманої під час екскурсій, і наступні складники навчально-пізнавальної, творчо-пошукової, музеєстворювальної та відтворювальної діяльності вчителів фізики й учнів:

- створення музеїв, музейних куточків, стендів з історії науки і техніки, оформлення фізичних газет;
- створення віртуальних музеїв з історії науки і техніки;
- підготовка різноманітних презентацій для їх використання на уроках і в позакласній роботі;
- різнобічне вивчення біографій і творчої діяльності видатних персоналій;
- відтворення віртуальних діалогів видатних учених, інженерів, винахідників;
- використання історичних наукових дослідів і приладів;
- складання картотеки обладнання шкільного кабінету фізики та встановлення історичної і наукової значущості кожного об'єкта картотеки;
- повернення приладам імен їхніх авторів;
- створення сучасних аналогів історично та науково значущого фізичного обладнання;
- відтворення історичних наукових експериментів;
- використання матеріальних і духовних культурно-історичних аналогів під час навчання учнів складання й розв'язування фізичних задач;
- дослідження та використання історії розвитку фізичних приладів, обладнання й експерименту під час вивчення нового матеріалу, проведення лабораторних робіт;
- дослідження історії вивчення фізичних явищ, розвитку відповідного обладнання, традицій різних народів з використання явищ, що підлягають вивченню;
- проведення навчальних предметних і міжпредметних екскурсій фізико-технічної, природничо-наукової, культурно-історичної спрямованості» [97, с. 183].

У дисертації В. Снагощенко обґрунтовано використання системи засобів музейної педагогіки у процесі професійної підготовки майбутніх учителів історії. Дослідниця акцентує увагу на залученні трьох типів засобів

музейної педагогіки: предметно-наочних, аудіовізуальних, джерелознавчих [114, с. 11].

Р. Силко до засобів естетичного виховання у музейній педагогіці зараховує, власне, мистецтво, його оригінальні, автентичні твори [113].

У значному переліку різних засобів музейної педагогіки виокремлюємо для наукового осмислення й увиразнення візуальні, технічні та віртуальні.

Найбільш поширеними у музейній педагогіці варто визнати візуальні засоби, які ґрунтуються на використанні принципу наочності. У музеях наочність забезпечують музейні експонати. Спектр потрібних для реалізації наочності технічних засобів складають: мультимедійний проєктор, кодоскоп, інтерактивна дошка, комп'ютер.

Технічними засобами навчання (ТЗН) називають обладнання (специфічні носії навчальних матеріалів), а також апаратуру, яку застосовують у навчальному процесі для підвищення його ефективності [12, с. 117].

Крім технічних засобів, у музеї послуговуються й засобами віртуальними, за допомогою яких відвідувачі мають змогу більш ефективно та комфортно почуватися в його просторі. Важливо, що віртуальні засоби належать до переліку найбільш модерних, які постають досягненням техніки XXI століття. Серед віртуальних засобів формування музейного середовища можна згадати віртуальні музейні центри, онлайн-музеї, що успішно працюють у Європі, а також різноманітні музейні інтернет-портали тощо.

Схематично класифікацію засобів музейної педагогіки представлено на рис. 2.1.

Для пропонованого дослідження видається особливо присутнім те, що саме засоби музейної педагогіки уможливають наповнення музейного середовища профорієнтаційним змістом і спеціально організованою діяльністю, спрямованою на формування знань про світ професій, види професійної діяльності, умови, знаряддя та результати праці. Це позитивно

впливає на проведення системної профорієнтаційної роботи на належному рівні [59].

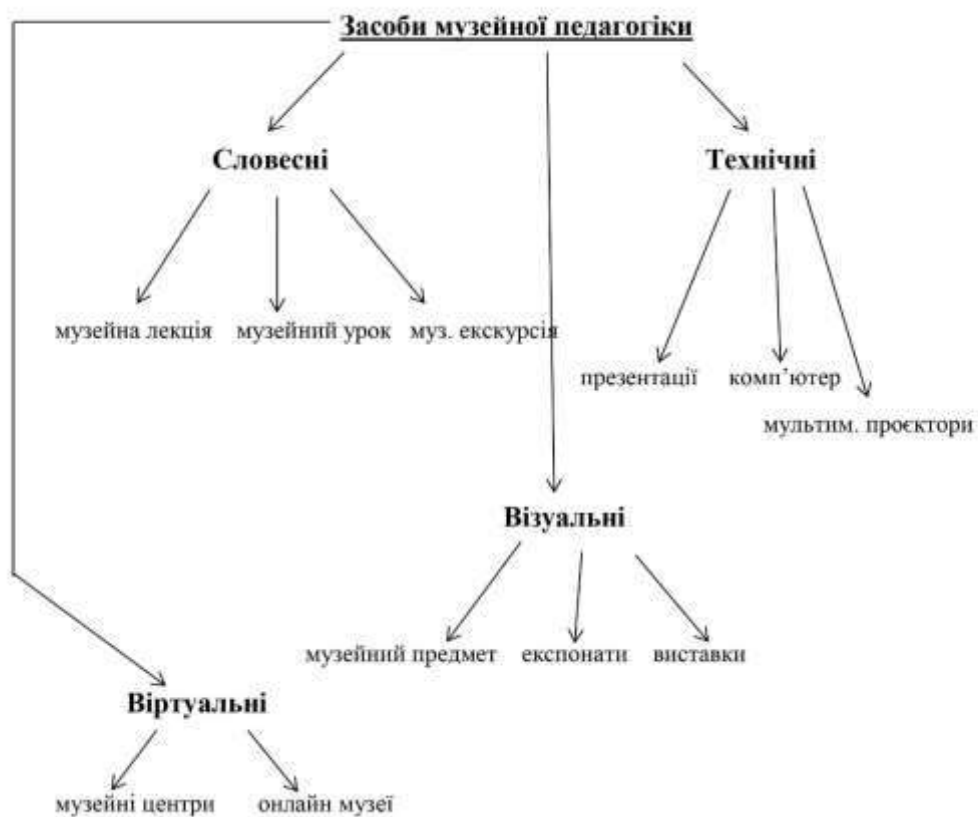

Рис. 2.1. Засоби музейної педагогіки

У науці відомо, що з початку XXI ст. музеї й інші інституції культури переймають функції неформальних освітніх установ, а їхня активна співпраця зі школами сприяє урізноманітненню форм організації, тематики та змісту музейних заходів [86, с. 13]. На практиці така співпраця відзначається спрямованістю на реалізацію різногалузевих музейних заходів для всіх категорій відвідувачів. Однак найбільш акцентованою, у контексті дослідження, повинна бути організація музейних заходів для учнів загальноосвітніх шкіл і студентів, які, за опитуваннями, проведеними в музеях, складають значну частину аудиторії. Для такої цільової аудиторії музеї мають створювати не лише різнопланові культурно-освітні заходи, а й експозиції із пізнавальним, інформативним і комунікативним значеннями. Означені тенденції окреслюють напрям трансформації музеїв у межах популяризації музейного контенту серед дедалі більшої кількості

відвідувачів і сприятимуть виведенню освітньої функції музею на якісно новий рівень.

Н. Горська продемонструвала ефективність поєднання у практичній площині – повсякденній діяльності музейних закладів – *евристики* (розгляд стратегій і тактики, шляхи інтуїтивного, творчого або продуктивного мислення в процесі реконструкції об'єктивної реальності в часі та просторі явищ чи подій) і *музейної еристики* (демонстративно-предметної комунікації у музейній експозиції під час розповсюдження інформації через музейний предмет) у процесі проведення екскурсії чи музейно-освітнього заходу для будь-якої аудиторії [86, с. 31–34].

О. Караманов порушує питання взаємодії та комунікації у музейному середовищі з використанням засобів музейної педагогіки, виокремлюючи сім основних музейно-педагогічних прийомів, як-от:

- прийом показу (спрямовує увагу на предмети музейного середовища);
- прийом коментування (експонати демонструють поступово, у процесі руху, розвитку);
- прийом руху (процес пізнання музейних об'єктів, експонатів);
- прийом реконструкції (зв'язок музейного педагога та відвідувача);
- прийом локалізації подій (емоційні події, які постають на основі взаємозв'язку певних історичних подій і певного місця);
- прийом порівняння (порівняння різних експонатів чи властивостей експонатів);
- прийом цитування (загострення зацікавлення слухачів на певних фактах) [50].

Загалом аналіз праць відомих фахівців у галузі музейної педагогіки та музеєзнавства дає підстави стверджувати про активне використання на сучасному етапі засобів музейної педагогіки у навчально-пізнавальній діяльності учнів, організації виховної роботи, а також їхню ефективність для розвитку пізнавальної та мотиваційної сфер особистості, творчих здібностей і креативності останньої.

З огляду на те, що пропонуване дослідження передбачає розроблення моделі профорієнтаційної роботи з використанням музейно-освітнього середовища Закарпаття, зазначимо, що відсутність на сьогодні музеєзнавчих науково-координаційних і методичних установ в Україні негативно позначається на створенні та реалізації музейно-педагогічних програм. Інноваційні форми музейної педагогіки представлені музеями та педагогами на регіональному рівні. Процес їхнього активного впровадження розгортається ніби «знизу», тобто ініціативу виявляють саме практики: з одного боку, працівники музеїв, які намагаються привернути увагу основної категорії відвідувачів – дітей і студентів, з іншого – педагоги, які послуговуються інноваційними педагогічними технологіями із залученням музейних колекцій. Тому постає очевидною та зрозумілою зацікавленість значної кількості науковців, педагогів, працівників музеїв і представників громадських об'єднань потенціалом музейної педагогіки, що увиразнює актуальність проблеми та потребу її організаційного розв'язання на державному рівні.

Сучасна музейна педагогіка розвивається в руслі проблем музейної комунікації та вирізняється спрямованістю, насамперед, на виконання завдань активізації творчих здібностей особистості. Для забезпечення цього розроблено низку різноманітних методик роботи з відвідувачами, особливо з дітьми [86, с. 5].

Вищевикладене слугує підставою для порушення – укотре – непростого питання про те, як саме доцільно навчати дітей у музейному середовищі для того, щоби викликати жваве зацікавлення, подив чи навіть захоплення, а найважливіше – бажання прийти знову; як перейти «від поодиноких і епізодичних контактів із відвідувачем до створення багатоступеневої системи музейної освіти, прилучення до музею та його культури» [126].

Відтак планування профорієнтаційної роботи з учнями загальноосвітніх шкіл передбачає увагу до:

1) формування в учнів ціннісного ставлення до культурної спадщини їхнього народу зокрема та людства загалом, прищеплення смаку до спілкування з музейними цінностями;

2) розвитку здатності сприймати музейну інформацію, розуміти мову музейної експозиції;

3) виховання емоцій, пробудження та розвитку уяви, фантазії, творчої активності;

4) створення й апробації нових методик і програм для різних категорій відвідувачів;

5) використання та популяризації нових технологій музейної освіти у вигляді окремих проєктів, із залученням різних партнерів [126].

Додамо, що аналогічного оновлення та модернізації потребує організація профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю.

Правильний вибір майбутньої професії значною мірою впливає на формування життєвого стилю кожної людини. Справедливість такого твердження підкреслює Л. Логуш, який розглядає професійну орієнтацію як систему завдань, що їх ставить перед людиною суспільство, як процес ухвалення рішень, які сприяють формуванню в людини потреби певної професії на ринку праці, як формування певного стилю життя» [75, с. 90].

Наголосимо, що успішна профорієнтаційна робота з молоддю детермінована низкою соціальних, економічних, психологічних і педагогічних чинників.

На думку В. Гладкової [16], управлінська діяльність системи профорієнтаційної роботи спроектована на три аспекти: 1) соціально-економічний (процес засвоєння знань, умінь і навичок як базис професійної діяльності суспільства); 2) психолого-педагогічний (формування професійних інтересів учнівської та студентської молоді); 3) медико-біологічний (взаємозв'язок критеріїв різних професій і медико-фізіологічних якостей особистості).

У роботі Л. Балабанової та О. Сардак [8] також ідеться про потребу для формування професійного покликання спрямування на останнє взаємозалежних економічних, соціальних, медичних і педагогічних заходів. Автори акцентують увагу на виявленні індивідуальних здібностей особистості, які, можуть впливати на правильний вибір майбутньої професії. Умовно залежність системи професійної орієнтації від сукупності чинників зображено на рис. 2.2.

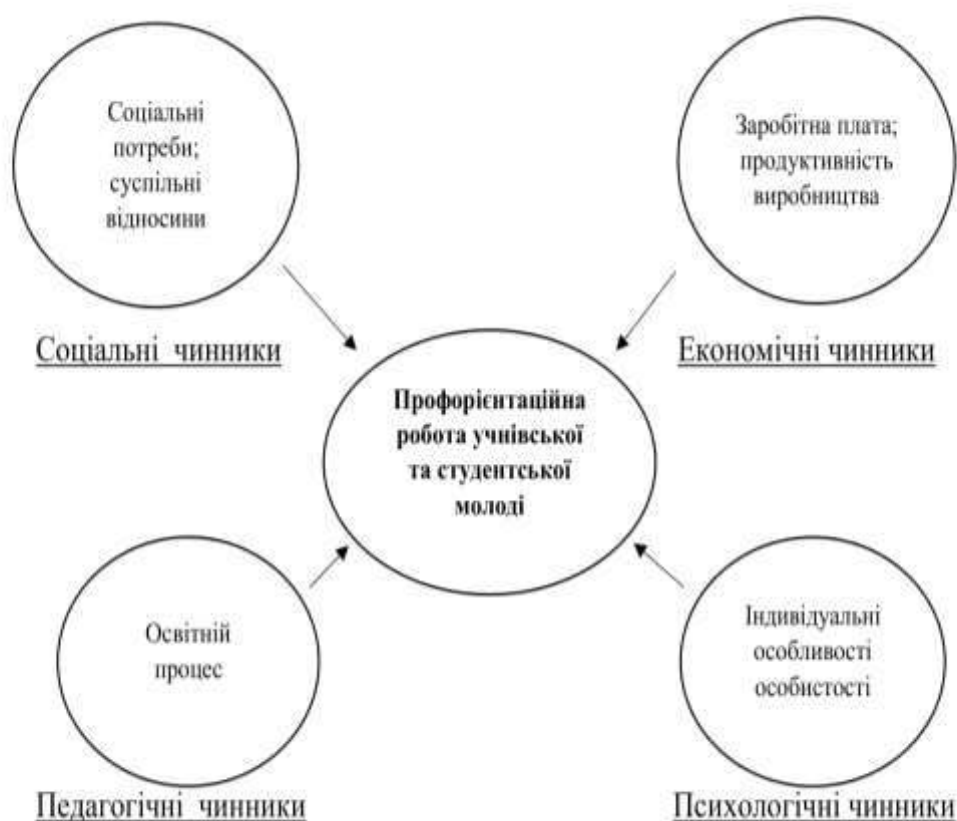

Рис. 2.2. Сукупність чинників, що впливають на професійну орієнтацію учнів

Твердження про детермінованість професійної роботи найбільш сучасними суспільними вимогами та потребами осмислено у праці «Розвиток професійної орієнтації в Україні», де йдеться про те, що «специфіка суспільних запитів на професійні послуги завжди залежала від домінування в системі виробництва певних факторів, які виступали

провідними для отримання конкурентоспроможної продукції, товарів і послуг» [103].

Професійна орієнтація забезпечує оптимальний вибір молоддю майбутнього життєвого шляху. Про це йдеться в роботі В. Т. Лозовецької [76], яка потрактує професійну орієнтацію як складну систему, що забезпечує оптимальний вибір майбутньої професії молоддю.

У «Методичних рекомендаціях» професійна орієнтація розглядається як система науково-практичної підготовки молоді до свободи і самостійності вибору професії; яка враховує як індивідуальні особливості кожної особистості, так і необхідність повноцінного розподілу трудових ресурсів в інтересах держави [99].

Професійною орієнтацію М. Опачко та В. Сагарда [90] називають такий системний вплив на особистість учня, що здійснюється за допомогою методів, спрямованих на оптимізацію процесів професійного самовизначення з урахуванням здібностей, бажань і можливостей особистості.

Розроблення проблеми оновлення форм, засобів і методів професійної орієнтації молоді активно триває в наукових середовищах зарубіжних країн. З огляду на розгортання пропонованого дослідження проходять здебільшого в закладах загальної середньої освіти Закарпаття з угорською мовою навчання вважаємо за доцільне детальніше проаналізувати угорську фахову літературу з означеної проблеми.

Угорщина як член Євросоюзу успішно адаптувала у власному освітньому середовищі програму навчання протягом життя, тобто «Life Long Learning», супровідну технологію професійної консультації, а також стратегію побудови успішної кар'єри. Серед угорських учених, зацікавлених питаннями профорієнтації, потрібно згадати таких, як: К. Сіладі (Szilágyi Klára) [136], К. Генці (Gönczi Károly) [137], Б. Раднай (Radnai Béla) [138], Ж. Пінтер (Pintér Zsolt) [140].

Так, К. Сіладі вважає професійну орієнтацію постійним зв'язком «професія – робота», який доцільно розкривати учням на уроках у

«безпечному» середовищі. У такому ключі науковець звертає увагу на потребу ознайомлення школярів із різними професіями саме в школі [136, с. 3].

Автор праці «Дослідження психології професійної орієнтації та освіти дорослих» (*Tanulmányok a pályaválasztás és a felnőttképzés lélektanáról*) Б. Раднай [138] переконує, що сучасна дитина значно відрізняється від дітей першої половини ХХ століття своєю зацікавленістю, самостійністю, сміливістю.

Інший угорський учений К. Генці підкреслює, що після вибору професії починається розвиток професійної кар'єри, а відтак виокремлює в останньому п'ять етапів, співвідносних із пошуком відповіді на такі запитання:

- 1) Що я роблю зараз?
- 2) Що потрібно знати?
- 3) Який є найкращий для мене вибір?
- 4) Що потрібно зробити?
- 5) Із чого починати? [137, с. 15].

Ще один знаний науковець із Угорщини Ж. Пінтер [140] стверджує, що спектр основних об'єктів розвитку професійної кар'єри, насамперед, складають внутрішні джерела та зовнішні фактори, а тому на розвитку професійної кар'єри позначаються такі фактори, як мета, мотивація, можливості, безпеки.

Схематичне зображення розвитку професійної кар'єри подано на рис. 2.3.

Вивчення доробків угорських і українських науковців дає підстави стверджувати про дуальність шкільного розвитку: у школі діти повинні розвивати не тільки інтелектуальні здібності та задатки, а й творчий потенціал, спроектований на майбутній професійний вибір.

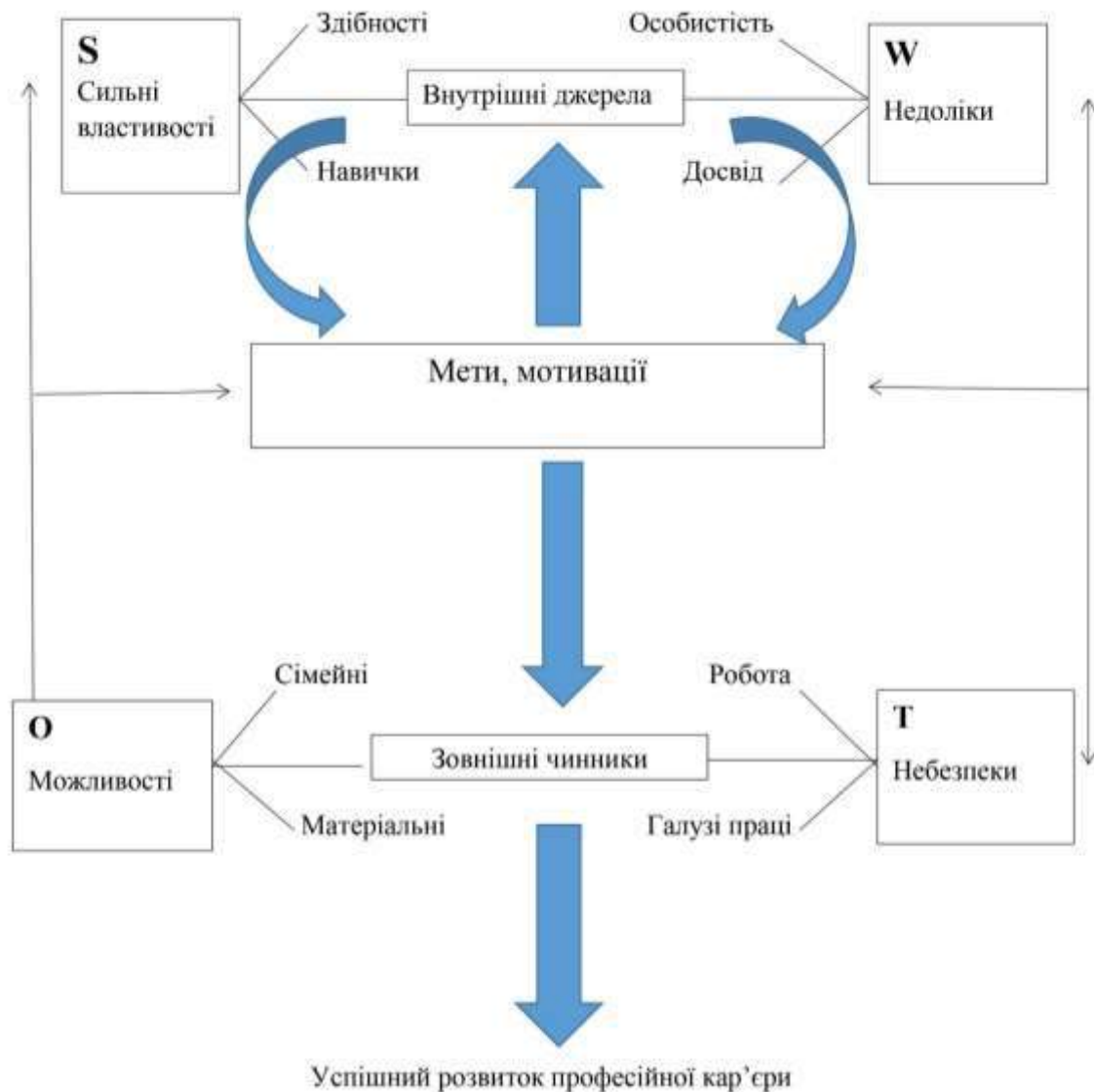

Рис. 2.3. Основи розвитку професійної кар'єри (за Ж. Пінтером, с. 20)

У пропонованому дослідженні також констатуємо про те, що школа, наповнюючи життя особистості змістовною предметною діяльністю, спрямованою на прищеплення інтелектуальних здібностей і задатків, має сприяти формуванню творчого потенціалу останньої шляхом посилення такої діяльності профорієнтаційним змістом і з огляду на те, що випускник школи – це передусім особистість, здатна до професійного самовизначення [61].

Важливим детермінантом професійного самовизначення молоді постає інформація, яку вона отримує у межах тієї чи тієї професії та яка складає основу її професіограми.

Як зазначено в роботі українських науковців, «професіограму можна визначити як зумовлену змістом праці систему інформації про соціально-психологічні, психофізіологічні, особистісні та соціально-економічні властивості, якості особистості, які є необхідними та достатніми для успішного опанування професійної діяльності та вдосконалення у ній» [51, с. 13].

Посутнім для дисертації вважаємо вміщення у професіографічному матеріалі не лише аналізу важливих професійних уявлень і ціннісних орієнтацій, істотних для професії, а й інформації про можливості вияву в такій професійній діяльності творчості, ініціативи, самостійності, здатності до самореалізації та вміння оперувати новітньою технікою [53, с. 255].

Переконливим аргументом варто визнання вчителями особливої ваги професіографічного матеріалу для реалізації профінформації у шкільному середовищі. У такому контексті видається слушним зауваженням про доцільність акцентування педагогом або практичним психологом на творчій самореалізації у професії, набутті досвіду зіставлення вимог професії до людини з її особистими якостями.

На сьогодні розроблено значну кількість класифікацій основних компонентів профорієнтації. Загальновідомо, що основними компонентами професійної орієнтації виступають: професійна інформація, професійна консультація, професійний відбір, професійна адаптація.

Результати аналізу наукових розвідок відомих українських і зарубіжних учених на предмет визначення терміна «професійна орієнтація» та компонентів останньої можна представлено у вигляді схеми, наведеній на рис. 2.4.

Загалом профорієнтаційна робота складається з різних елементів, які виконують різного роду функції та мають особливе значення для формування професійного самовизначення учнівської молоді.

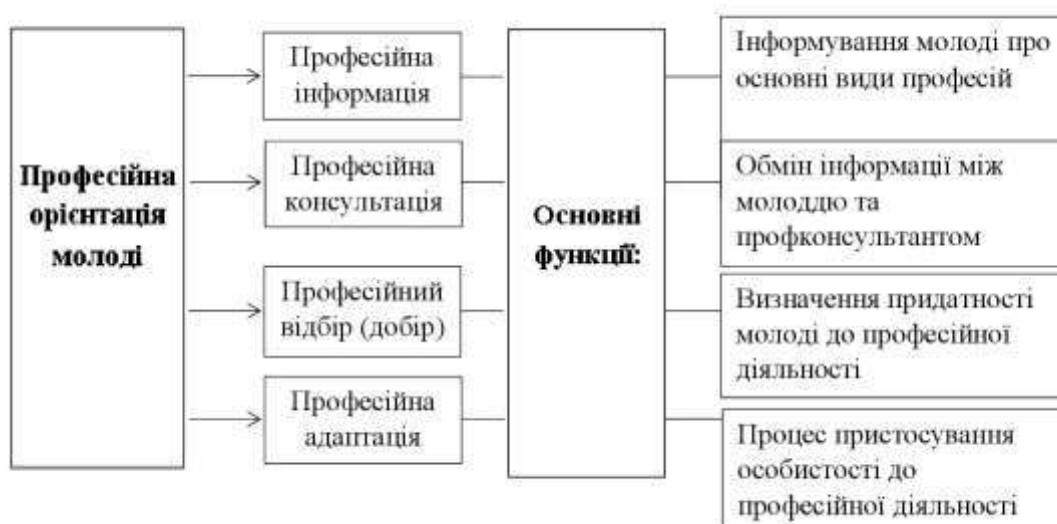

Рис. 2.4. Схема функціонального співвідношення основних компонентів професійної орієнтації

З'ясування сутності засобів музейної педагогіки, встановлення їхнього місця у структурі освітнього, зокрема музейно-освітнього, середовища, розкриття змісту профорієнтації уможлиблює розкриття їхньої ролі в організації профорієнтаційних впливів. Ключова роль засобів музейної педагогіки у пропонованому дослідженні зумовлена наповненістю останніх профорієнтаційним змістом з огляду на статус важливого управлінського механізму регуляції та координації профорієнтаційних впливів.

На основі узагальнення уявлень про освітнє, музейно-освітнє середовище, перспективи його використання в ході профорієнтації учнів сформовано модель професійної орієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття (див. рис. 2.5).

Цільовий блок моделі конкретизовано в завданнях профорієнтаційної роботи з учнями у музейно-освітньому середовищі Закарпаття, серед яких: засвоєння учнями знань про професії, зміст, предмет, умови, знаряддя праці; опанування учнями способів взаємодії у музейно-освітньому середовищі (МОС) Закарпаття (реально діючими та віртуальним «Музеєм професійної орієнтації»); набуття досвіду поважливого ставлення до праці, професій, а також емоційно-ціннісного ставлення до МОС Закарпаття.

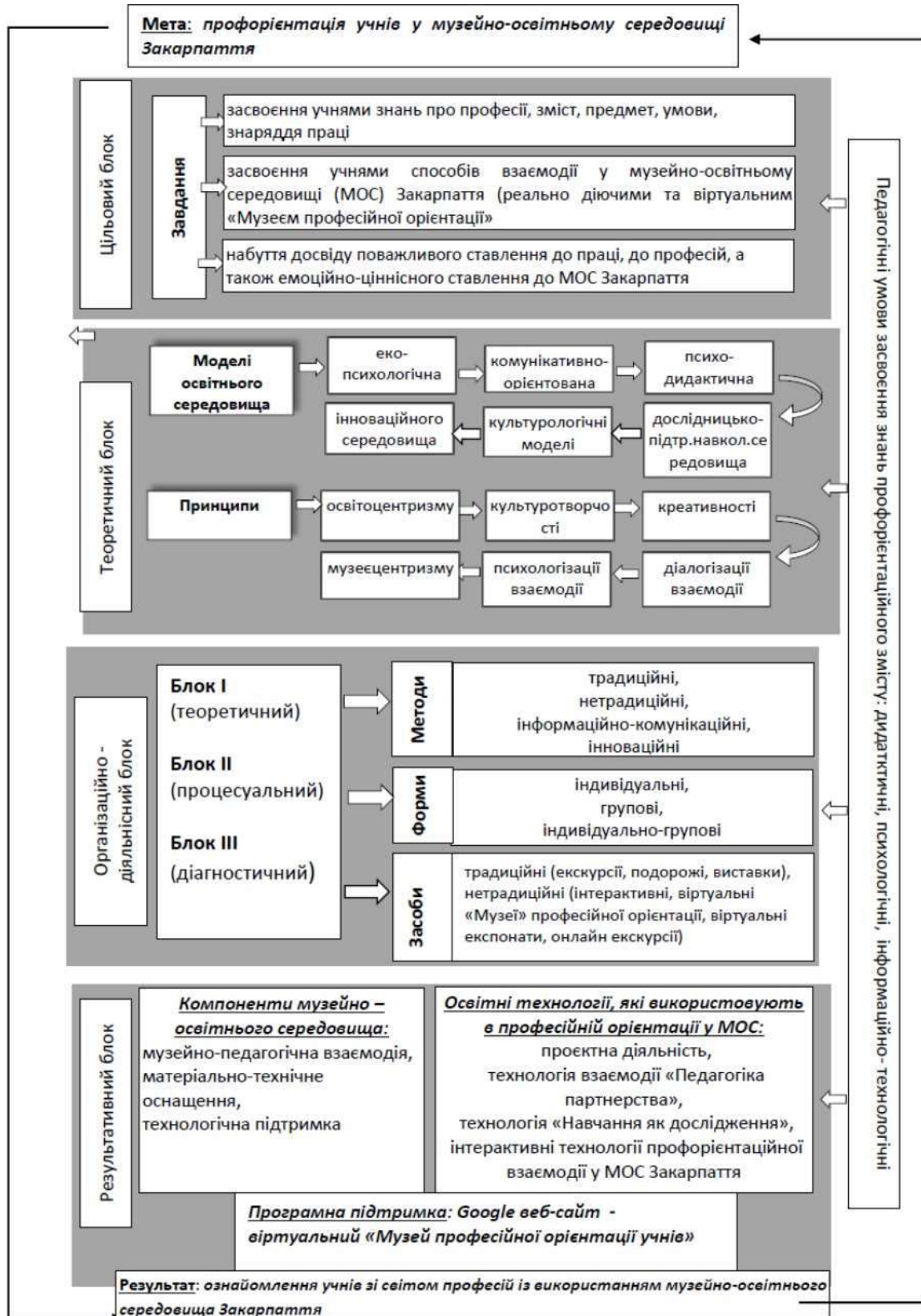

Рис. 2.5. Модель професійної орієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття

Цільовий блок моделі конкретизовано в завданнях профорієнтаційної роботи з учнями у музейно-освітньому середовищі Закарпаття, серед яких: засвоєння учнями знань про професії, зміст, предмет, умови, знаряддя праці; опанування учнями способів взаємодії у музейно-освітньому середовищі (МОС) Закарпаття (реально діючими та віртуальним «Музеєм професійної орієнтації»); набуття досвіду поважливого ставлення до праці, професій, а також емоційно-ціннісного ставлення до МОС Закарпаття.

Теоретичним підґрунтям для створення моделі слугувало узагальнення знань про освітні середовища та їхні моделі, як-от: еко-психологічну, комунікативно-орієнтовану, психо-дидактичну, інноваційну, культурологічну, дослідницько-підтримувальну. В ході організації дослідження послуговувалися принципами освітоцентризму, культуротворчості, креативності, музеєцентризму, психологізації та діалогізації взаємодії.

Аналіз виникнення, становлення та розвитку музейно-освітнього середовища Закарпаття, виконаний у першому розділі дисертації, сприяв конкретизації найважливіших принципів побудови моделі (див. рис.1), серед яких:

- урахування особливостей профорієнтаційної роботи у музеях різного профілю (історичні, природничі, технічні, архітектурні тощо);
- дотримання під час організації музейно-профорієнтаційної роботи етапів попереднього проєктування профорієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття – від цілепокладання до діагностування прогнозованих результатів;
- використання елементів технології навчання як дослідження, характерних для чехословацького періоду, як-от: залучення учнів до створення музейних експонатів, виставок, відвідування віртуальних і реальних музеїв тощо;
- відмова від ідеологізації профорієнтаційної взаємодії з огляду на реалізацію музейно-освітнього процесу на засадах технології співробітництва, що набуває вияву на рівнях співпраці та співтворчості вчителів та учнів;

- увага до регіональної специфіки у профорієнтаційній роботі (збір і розроблення у межах профорієнтації музейних експонатів краєзнавчого характеру, оформлення віртуальних виставок, відвідування віртуального «Музею професій», ознайомлення із професіями минулого та майбутнього тощо);
- дотримання вимог полікультурності та політкоректності в організації профорієнтаційної взаємодії;
- урахування особливостей психофізіологічного й інформаційно-комунікативного розвитку сучасних учнів.

Перераховані принципи набувають реалізації й у процесі вивчення дисциплін природничо-наукового циклу, й у ході гурткової, позакласної та позашкільної роботи. Означені тактичні напрями реалізації стратегії професійної орієнтації у музейно-освітньому середовищі Закарпаття відзначаються спрямованістю на втілення досвіду минулого у педагогічній практиці.

Організаційно-діяльнісний блок відображено на трьох рівнях: теоретичному (містить знання про форми, методи та засоби профорієнтації учнів і знання про використання елементів музейної педагогіки у профорієнтаційній роботі тощо), процесуальному (відповідає за технологічний бік процесу, забезпечення зворотного зв'язку між учителем і учнями у процесі профорієнтаційної взаємодії у музейно-освітньому середовищі).

Результативний блок моделі увиразнюють три складники:

1. Компоненти музейно-освітнього середовища:
  - музейно-педагогічна взаємодія;
  - матеріально-технічне оснащення;
  - технологічна підтримка.
2. Освітні технології, які використовують у ході профорієнтації у музейно-освітньому середовищі (МОС) Закарпаття:
  - проєктна діяльність;

- технологія взаємодії «Педагогіка партнерства»;
- технологія «Навчання як дослідження»;
- інтерактивні технології профорієнтаційної взаємодії у МОС Закарпаття.

3. Програмна підтримка, якою є Google веб-сайт віртуальний «Музей професійної орієнтації учнів».

2.2. Професійна орієнтація учнів із використанням музейно-освітнього середовища Закарпаття у процесі вивчення дисциплін природничо-наукового циклу

Досвід використання музейно-освітнього середовища у процесі профорієнтації учнів відображено, зокрема, на сторінках «Урядового вісника» та у матеріалах періодичної преси минулого.

Так, в «Урядовому віснику» за 1923 рік уміщено розпорядження про забезпечення шкіл засобами для навчання, виховання та розвитку учнів. Із розпорядження дізнаємося про «отримання картин, та про необхідність занесення їх до шкільного інвентаря. Серія складається із наступних образів (картин – *вид. автором – К.А.*):

- 1) Яс'їня – живот на салаш'ї.
- 2) Гуцульська одежа.
- 3) Мукачево – монастирь.
- 4) Мукачево – замок.
- 5) Ужгород – замок.
- 6) Гора – Стой.
- 7) Ужок – деревляна церков.
- 8) Ужок – горный переход.
- 9) Хуст – розвалины замка.
- 10) Рахов – загальний погляд.
- 11) Солотвино – соляна шахта.
- 12) Солотвино – завалена соляна шахта» [104, с. 18].

Логіку забезпечення шкіл картинами вбачаємо в їхньому позиціонуванні як наочності у навчанні, з одного боку, і як візуалізації – засобу музейної педагогіки, з іншого.

Про забезпечення засобами навчання як елементами візуалізації всіх шкіл дає підстави стверджувати таке розпорядження: «Щоб уможливити всѣ державнѣ народнѣ школи найпортебнѣшими учебными средствами Министерство распоряжается, чтобы всѣ управы державних народных школ переглянули рекомендовані раніше засоби $\diamond$ и подали списки тих, яких школа не має» [105, с. 29].

У періоді також фігурують повідомлення про використання такого засобу музейної педагогіки, як начальні екскурсії. Йдеться про поданий в одному із чисел «Урядового вісника» звіт про навчальні екскурсії, у якому зазначено про проведення під керівництвом проф. Емануїла Квіттона «экскурсии по эстетической истории», а саме:

«Дня 4 ноября 1930 посѣщение выставки зоологического сбора въ Подкарпатской Руси госп. К.Ешатка въ городском домѣ съ VIаи VIIв класами.

Дня 5 ноября 1930 г. съ Va, Vв, VIIа кл.

Дня 6 ноября 1930 г. съ VIIаи VIIв кл.

Дня 25 марта 1931 г. осмотр работъ въ орнжереѣ державного дѣтского пріюта съ Vв кл.

Дня 17 апрѣля 1931 г. зоологическая экскурсія в лѣсѣ около военного стрельбища съ VIа кл.

Дня 25 апрѣля 1931 г. ботанической и зоологической сборъ в окресности канала въ Мукачевѣ съ Va и VIа кл.

Дня 9 мая 1931г. ботанической и зоологической сборъ в окресности канала въ Мукачевѣ съ Va и VIа кл.» [18, с. 19].

Звіт уможливорює констатацію про поширеність використання екскурсій як форми навчання ще у період перебування Закарпаття в складі

Чехословаччини. Утім і на сьогодні екскурсію вважають ефективним засобом профорієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття.

Промовистим також є розпорядження про надання школам земельних ділянок для навчальних занять із природознавства [106]. На таких ділянках учні вирощували овочі, саджали деревця та навчалися доглядати за ними, тобто опановували навички сільськогосподарських робіт.

Аналіз матеріалів минулого дає змогу сформувавши уявлення про зв'язок між школою – музеєм – професійною діяльністю, що слугував проєкцією більш загального зв'язку між освітою – культурою – суспільством. У дослідженні оперуємо сучасною інтепретацією згаданої вище взаємопов'язаної тріади.

Однією з форм реалізації розроблених у дослідженні форм профорієнтації з використанням засобів музейної педагогіки у процесі вивчення дисциплін природничо-наукового циклу є урок.

Прикметна особливість сучасного уроку – варіативність його структури. Загальна структура уроків зумовлена відмінністю їхнього змісту та передбачає актуалізацію раніше здобутих знань, формування нових і розвиток сформованих навичок і вмінь. Попри різну послідовність і поєднання названих елементів, використання засобів музейної педагогіки у змісті уроків профорієнтаційного змісту має залишатися незмінним складником.

Біологія як навчальний предмет відзначається особливим педагогічним потенціалом в аспекті профорієнтації учнів, формування готовності до вибору професії, вироблення та розвитку практичних загальнонавчальних і виробничих умінь. На виховному й освітньому значенні політехнічної та профорієнтаційної спрямованості викладання біології наголошують у численних дослідженнях українські та зарубіжні (російські) науковці. Йдеться про прищеплення учням інтересу до цього предмета на основі розкриття зв'язку навчального матеріалу з життям і практикою, професійною

діяльністю, досягненнями біологічної науки у поєднанні з роботою з вироблення трудових навичок відповідно до навчальної програми.

Для проектування профорієнтаційної роботи в змісті біології було визначено профорієнтаційні можливості шкільних курсів біології, шляхи та засоби проведення профорієнтаційної роботи на базі предмета.

Принагідно зауважимо, що ще у 80-тих роках минулого століття було з'ясовано, що у процесі вивчення біології школярі можуть отримувати систематизовану інформацію профорієнтаційного змісту про:

- перспективи сільського, лісового, паркового господарств Закарпатської області;
- біологічні основи сільського, лісового, паркового господарств;
- використання в різних господарствах сучасних досягнень біологічної науки;
- сутність біологічних законів, покладених в основу зооветеринарії й агрономії;
- технології галузей сільського господарства;
- масові професії, необхідні сільському, лісовому, парковому господарствам сьогодні й у перспективі;
- про вимоги, що висувають до професій, у яких потрібні чи які опираються на знання предмета;
- трудові навички, важливі для роботи в різних галузях сільського господарства тощо.

У дослідженні вищенаведені положення використано в контексті зв'язку профорієнтації та можливостей музейно-освітнього середовища.

Курс загальної біології в IX класі припускає узагальнення теоретичних знань на сучасному рівні біологічної науки, ознайомлення із досягненнями в галузі генетики, цитології, екології, застосовуваними в сільському господарстві. Вивчення таких матеріалів сприяє розвитку в учнів пізнавального інтересу до біології, а відтак – формуванню інтересу до професій. На думку Г. Щукіної, «пізнавальний інтерес може набути

характеру схильності, якщо людина посилено і постійно займається певним видом діяльності, сприймає його краще за інші, якщо, нарешті, пов'язує з нею життєві плани» [130, с. 10].

Вивчення розділу «Закономірності успадкування ознак» (Календарно-тематичне планування уроків з біології у 9 класі на 2018–2019 н. р., складене згідно з чинними «Навчальними програмами для загальноосвітніх навчальних закладів із навчанням українською мовою. 5–9 класи», затвердженими МОН молоді та спорту від 12.09.2011 р. № 1051, зі змінами згідно з наказами МОН від 29.05.2015 р. № 584, від 05.08.2016 р. № 948, від 09.08.2017 р. №1/9 436 «Про затвердження змін до навчальних програм для 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів») передбачає засвоєння закономірностей спадковості та мінливості, актуалізацію знань і досвіду учнів про методи розведення домашніх тварин у процесі практичної діяльності. Засвоєння теми «Селекція тварин» уможливорює розкриття вирішального значення генетики для селекційної справи, значення селекції для розв'язання продовольчої проблеми й узагалі науки з підвищення продуктивності праці. Осмислення важливості відкриття селекціонерів і досягнення тваринників доцільно супроводжувати поясненням особливої ролі породного вдосконалення та пошуку ефективних методів досліджень у цій галузі, які дали змогу вивести високопродуктивні породи овець, корів, коней, накопичити цінний племінний резерв.

Ефективним засобом профорієнтації з використанням засобів музейної педагогіки є розв'язування задач з курсу біології: «за умов правильного методичного підходу вирішення завдань з генетики аж ніяк не обтяжує, а навіть навпаки значно полегшує курс» [130, с. 152].

Розроблені в дослідженні матеріали, що презентують використання засобів музейної педагогіки для профорієнтації учнів на уроках біології, представлено в додатках (див. Додаток Б 1).

Профорієнтація під час вивчення *хімії* не повинна набувати ізольованого від вивчення основ предмета виміру, але й не має порушувати

систему викладання хімічних знань чи ставати ілюстрацією до викладового матеріалу. На уроках хімії, присвячених вивченню хімічних, силікатних, металургійних, нафтохімічних виробництв, виробництву чавуну та сталі, виробництву полімерів і інших виробництв, варто застосовувати такі прийоми, як: забезпечення зв'язку опрацьовуваного виробничого матеріалу із сучасністю, окреслення перспектив розвитку цієї галузі народного господарства та потреби в кадрах місцевих виробництв; установлення міжпредметних зв'язків політехнічного характеру; виконання завдань із виробничим змістом; увиразнення значення набутих хімічних знань для конкретної професії хімічного профілю; демонстрація широкого вживання аналізованих речовин, матеріалів, хімічних процесів, хімічних методів контролю в різних галузях сучасного виробництва; виявлення особливостей застосування хімічних законів і теорій у технології; розвиток в учнів уміння послуговуватися у майбутньому хімічними знаннями та самостійно здобувати нові знання про використання хімії працівниками різних професій.

В умовах школи одним з ефективних шляхів допрофесійної підготовки до майбутньої трудової діяльності є раціонально організована навчальна праця учнів на уроці: виховання трудових якостей починається з виконання учнями своїх безпосередніх учнівських обов'язків. У процесі вивчення хімії важливе значення має формування в учнів експериментальних умінь і навичок.

Практичні заняття та лабораторні дослідження сприяють і засвоєнню навчального курсу, і вихованню загальної культури праці – формують умінь планувати роботу, утримувати в чистоті робоче місце, дотримуватися правил техніки безпеки, акуратно проводити різні дії, здійснювати контроль за результатами виконуваного процесу. Працюючи над першими роботами практикуму, учні вдосконалюють техніку лабораторних робіт, зокрема звертають увагу на такі важливі питання, як поведінка в хімічній лабораторії, техніка безпеки, утримання робочого місця, поводження з посудом, реактивами та різними приладами.

Курс хімії 7 класу дає змогу ознайомлювати учнів із такими професіями, як: рослинник, електрозварювальник, коваль, штукатур, гальванік, термист, лаборант-аналітик, апаратник, машиніст, слюсар, лікар, учитель, пожежник, дезінфектор, фармацевт; 8 класу – хімік, травлювач скла, ливарник, текстильник, агроном, медсестра, зубний лікар, металург, фотограф, будівельник, кулінар, ветеринар; 9–11 класів – кристалограф, геолог, піротехнік, вулканізаторник, машиніст-гумозмішувачів, інженер-хімік, технолог синтетичних смол і пластмас, формувальник, нанотехнолог, генний інженер, експерт-криміналіст, художник.

Сутність профорієнтаційної роботи у процесі навчання полягає в тому, щоб допомогти учням глибоко та міцно засвоїти основний навчальний матеріал, навчити їх самостійно шукати інформацію, користуватися набутими знаннями для розв'язування різних практичних задач.

Здійснення профорієнтації з використанням засобів музейної педагогіки передбачає аналіз навчального матеріалу у профорієнтаційному сенсі та підготовку відеоматеріалів, презентацій для досягнення освітніх, розвивальних і виховних цілей (у пропонованому контексті йдеться про виховання поважливого ставлення до професійної діяльності, людей праці, відповідального підходу до вибору професійного життєвого шляху). Основні принципи, важливі для реалізації профорієнтаційного впливу, – це науковість і доступність, наочність, інтерактивність.

Розроблені в дисертації матеріали, що презентують використання засобів музейної педагогіки для профорієнтації учнів на уроках хімії, представлено в додатках (див. Додаток Б 2).

Профорієнтацію учнів у процесі вивчення фізики з використанням музейно-освітнього середовища може бути схематично представлено у вигляді таблиці (див. табл. 2.1). У ній відображено узагальнений підхід до тематичного осмислення окремих, найбільш укрупнених тем з фізики з точки зору професійної орієнтації. Логіка останніх міркувань спочатку передбачає аналіз сфери професійної діяльності, в якій найбільш часто застосовують

знання з означеного розділу (теми) фізики, виокремлення професій, які оптимально представляють ту чи ту сферу професійної діяльності, аналіз можливостей використання музейно-освітнього середовища Закарпаття для представлення тієї чи тієї сфери професійної діяльності. Окрім того, йдеться про залучення до роботи створеного в дисертації віртуального «Музею професійної орієнтації», в якому до перегляду учням запропоновано презентації, екскурсії, он-лайн-подорожі тощо. Більш детально матеріали цього блоку представлено в додатках (див. Додаток).

Таблиця 2.1

Професійна орієнтація учнів у процесі вивчення фізики за основними розділами

Розділ (тема) з фізики	Професія (професійна діяльність)	Використання музейно-освітнього середовища
Механіка		
<u>Рух</u> матеріальної точки, що передбачає конкретизацію понять швидкості, прискорення, траєкторії руху, переміщення, дії і протидії (сили), пройденого шляху (гальмівного, зокрема)	Водії автотранспортного і залізничного транспорту; елементи професійної діяльності військових спеціальностей (льотчиків, артилеристів, космонавтів тощо)	Віртуальний музей 1. Екскурсія «З історії автомобіля». 2. Презентація «Професія – водій»
<u>Рівновага</u> тіл	Кранівники, конструктори-проектувальники машин і механізмів, інженери-будівельники, будівельні професії	Віртуальний музей 1. Презентація «Професія – будівельник»
Рух тіла <u>по колу</u>	Токар, фрезерувальник, шліфувальник, професійний гонцик	Віртуальний музей 1. Презентація «Професія – фрезерувальник»
Електродинаміка		
Розкриття змісту поняття «електричне поле» на основі	Робітничі професії: електромонтажник, електрослюсар,	Віртуальний музей 1. Презентація «Професія –

конкретизації таких його складників, як напруженість, потенціал поля, енергія зарядженого конденсатора й енергія електричного поля	електромеханік, електромонтер, електрозварювальник; інженерні й інженерно-наукові спеціальності – від інженерів-конструкторів вузлів і конструкцій електротехніки до фізиків-експериментаторів, фізиків-технологів і проєктувальників електротехнічних приладів	автослюсар». 2. Презентація «Професія – інженер-конструктор». 3. Презентація «Професія – фізик-технолог»
Електромагнетизм		
Розкриття змісту електромагнітних явищ і параметрів, які їх описують	Фахівці в галузі виробництва і передачі електроенергії та фахівці з використання електромагнетизму у побуті та техніці: ремонтники, наладчики, оператори	Онлайн-подорож. «Гідроелектростанція в Ужгороді: від чехословацьких часів до наших днів» https://zakarp.at.energy/about/history/
Геометрична оптика		
Зміст законів геометричної оптики (відбивання, заломлення, повного внутрішнього відбивання) та сутність основних явищ фотометрії	Оптики-механіки (фотоапарати, мікроскопи, спектральні, контрольні-вимірювальні прилади), чистильники оптики, інженери-технологи з виготовлення оптичних деталей, інженери-конструктори оптичного виробництва, фізики-оптики, астрофізики, фахівці оптичної галузі у медицині та побуті	Віртуальний музей 1. Екскурсія «Історія фотографії та фотоапаратів». 2. Презентація «Професія – фотограф». 3. Презентація «Професія – фотокореспондент»
Отримання зображень предметів, знаходження фокусної відстані під час фотографування	Фахівці фото-, відео- та кінозйомок; професія фотограф	Віртуальний музей 1. Екскурсія «Оптика у військовій справі». 2. Презентація «Професія – фізик-лазерник»

Здійснення профорієнтації з використанням засобів музейної педагогіки у процесі вивчення дисциплін природничо-наукового циклу

ґрунтується на залученні різних методів, форм і може супроводжувати майже всі види навчально-пізнавальної діяльності учнів, серед яких:

1) бесіда із демонстрацією слайдів, презентацій, відеоматеріалів тощо про професії, пов'язані з темою й окремого уроку, й розділу;

2) розв'язування задач, виконання завдань, що мають прикладний характер, дають змогу уявити фрагмент професійної діяльності – елемент професійної ситуації чи компонент професійного завдання тощо;

3) проєктно-дослідницька діяльність учнів на уроках і в позаурочний час, яка опирається на інтеграцію змісту навчання та знань про професії (конкретного типу) або професію. Проєктну діяльність можна здійснювати, наприклад, у напрямі дослідження професій певного типу (наприклад, «Людина – Природа») і складання «піраміди знань», без яких не обійтися у цій професії (знання з біології, хімії, фізики);

4) домашній експеримент і лабораторна робота, які дають змогу відчувати себе в ролі фахівця, для якого послідовність виконання тих дій, які передбачено в експерименті (лабораторній роботі), є звичним фрагментом професійної діяльності;

5) поєднання перегляду фрагментів навчальних фільмів, пов'язаних із професією та виробництвом, із роботою у віртуальному музеї професій;

б) екскурсії у музеї, на виставки передового досвіду;

7) проведення усних журналів, на яких учнів ознайомлюють із фактами з біографії видатних учених, винахідників, інженерів.

Успіх професійної орієнтації учнів на уроках досить відчутно залежить від уміння вчителя пов'язати програмовий матеріал із життям, сформувати позитивне ставлення у школярів до праці.

Використання засобів музейної педагогіки, зокрема віртуального музею, для профорієнтації учнів у процесі вивчення природничо-наукових дисциплін охоплює такі напрями:

- ознайомлення учнів з умовами праці;
- ознайомлення учнів зі знаряддями праці;

- ознайомлення учнів з історією розвитку техніки, технологій, господарств;
- ознайомлення учнів з історією виникнення й еволюції професій, перспективних професій і професій майбутнього;
- ознайомлення учнів із можливостями опанування професії.

Створення музейно-освітнього середовища для профорієнтації учнів у процесі вивчення дисциплін природничо-наукового циклу передбачає розроблення матеріалів профорієнтаційного змісту з використанням засобів музейної педагогіки:

- *до уроків засвоєння нових знань*: матеріали, які актуалізують досвід учнів, їхні знання про реальні, виробничі ситуації, у яких фігурують поняття, що підлягають вивченню; уроки такого типу уможливають актуалізацію знань із різних сфер професійної діяльності, повідомлення про видатних учених, які працювали в цій галузі науки, ілюстрування окремих сторінок життєвого та творчого шляху з використанням віртуальних музейних експонатів і навіть віртуальних діалогів учених;
- *до уроків формування вмінь і навичок, зокрема експериментальних*: практичні завдання на зв'язок того, що підлягає вивченню, із життям, професійною діяльністю; уроки такого типу сприяють акцентуації уваги учнів на вимогах професії до людини в частині знань, умінь і навичок;
- *до уроків узагальнення і систематизації знань*: підбиття підсумків, узагальнення вивченого дає змогу розкрити історію, розвиток і перспективи окремих професій із використанням віртуальних музейних експонатів, а також представити учнівські роботи або проекти на тему «Професії, в роботі яких опираються на засвоєні поняття» тощо.

2.3. Професійна орієнтація з використанням музейно-освітнього середовища Закарпаття у позашкільній і позакласній роботі з учнями

Аналіз сьогоденної педагогічної ситуації та стану профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю у більшості закладів загальної середньої освіти

дає підстави стверджувати про її формальне проведення чи й узагалі відсутність. За таких обставин суттєво зростає роль і значення закладів позашкільної освіти як суспільних інституцій додаткової та допрофесійної освіти дітей та учнівської молоді. Відомо, що позашкільна освіта є самостійним і самоцінним видом освітньої діяльності, що компенсує чи коректує недоліки та суперечності сучасної шкільної освіти та постає однією з основних ланок безперервної освіти в системі виховання всебічно розвиненої особистості, найбільш повного розкриття її задатків і нахилів, створення умов для професійного самовизначення. З огляду на це зрозуміло, що чим вищий рівень якості шкільної освіти, тим ширшим стає спектр інтересів і запитів особистості, які сама школа задовольнити не може. Розгалужена система профілізації освітнього процесу в комплексних і профільних позашкільних навчальних закладах, відповідно до пріоритетних напрямів позашкільної освіти, уможлиблює створення належних умов для професійної орієнтації та самовизначення особистості.

Простеження історичного досвіду розбудови позашкільної освіти на Закарпатті дає змогу сформулювати уявлення про розгортання цього процесу, починаючи із чехословацької доби. Архівні матеріали, зокрема [24], [25] – [27], [31], [33], [34], [39], містять справи, в яких багаторазово порушено питання розбудови позашкільної освіти.

Так, з опрацьованих матеріалів постає очевидним, що позашкільна робота полягала в: організації курсів для малограмотних; відкритті читалень і наповненні їх книгами; улаштування вечорів відпочинку з демонстраціями театральних постановок, декламаціями та співами (наприклад, проведення 31.05.1922 року вистави комедії М. Гоголя «Ревізор» для учнів ужгородської та мукачівської учительських семінарій у виконанні «Руського театру»; виступ перед семінаристами «Національного хору товариства «Просвіта» тощо) [27].

Система позашкільної освіти передбачала приділення значної уваги формуванню практичних умінь і навичок учнів, ознайомленню їх із основами

професійної діяльності. Із матеріалів ДАЗО дізнаємося про організацію доповнювальних ремісничих шкіл [25], навчальних майстерень [26], збирання народного матеріалу для навчання [24] (який надалі, як представлено в розділі 1, міг бути виставлений як експозиційний виставковий матеріал – *виділено автором – К.А.*).

Зі справи [31] отримуємо відомості про організацію в системі позашкільної освіти театралізованих вистав; збирання збірки матеріалів «Для русинського народного дому в Ужгороді»; роботу словацько-німецької читальні (слухання лекцій: 11 слов, 7 нім.; організація мішаного хору; різдвяна театралізована забава (рим.-кат. конфесія); дитячого оркестру тощо).

Насичена позашкільна робота сприяла й загальному розвитку учнів, і набуттю ними досвіду практичної діяльності, що є важливою умовою соціалізації особистості, її подальшої професіоналізації.

Вивчення досвіду минулого переконливо увиразнює активність суспільства в розбудові гурткової роботи, починаючи із чехословацького періоду. В архіві ДАЗО вміщено дані про, наприклад, відкриття курсів будівельників у торговельній школі Мукачева [28], організацію сільськогосподарських курсів для вчителів [29] та студійні подорожі останніх до Чехії [30], започаткування в школах курсів бджільництва [32], товариства «Радіо» [35], театру, музею, виставки [36], курсу з моделювання літаків [37] (такий курс було визнано таким, що може стати обов'язковим для вивчення у школах [38]).

За сучасних умов високу результативність профорієнтаційної роботи з вихованцями гуртків, творчих об'єднань забезпечує реалізація основних принципів організації освітнього процесу в закладах позашкільної освіти (практична спрямованість педагогічного процесу, активність вихованців, синтез їхньої інтелектуальної та практичної діяльності, позитивна мотивація, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, виховання в колективі тощо), що якісно формують готовність особистості до професійного самовизначення.

Зокрема, принцип активності відображає активну роль вихованця гуртка, творчого об'єднання під час засвоєння знань, умінь і навичок, їхню повноцінну й ефективну реалізацію на практиці; принцип синтезу інтелектуальної і практичної праці в навчальному процесі позашкільного навчального закладу гарантує трансформацію теоретичних знань, здобутих вихованцями, у внутрішні стимули, підґрунтя для нових можливостей пізнання найрізноманітніших граней людської праці як свідомої творчої діяльності, що вимагала б значних інтелектуальних зусиль і відкривала б широкі перспективи для пізнання та творчості.

Посутню роль у поетапному формуванні професійної компетентності й ефективному професійному самовизначенні вихованців відіграє також трирівнева класифікація гуртків, творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів. Така класифікація охоплює:

- гуртки, творчі об'єднання початкового рівня забезпечують загальний розвиток вихованця, теоретичне та практичне опанування ним певних основ творчої та трудової діяльності;
- гуртки, творчі об'єднання основного рівня створюють психолого-педагогічні умови для розвитку творчої особистості, надають їй глибоку теоретичну та практичну підготовку, формують професійні вміння та навички;
- гуртки, творчі об'єднання вищого рівня – для здібних і обдарованих вихованців – сприяють поглибленому вивченню професійних знань, розвитку професійно вагомих якостей особистості з обраного виду діяльності, практиці індивідуальних форм профорієнтаційної роботи, залученню до пошукової та дослідницької діяльності за обраним напрямом.

Як приклад, наведемо схему профорієнтаційної роботи гуртка з хімії. Гурткова робота може відповідати різній тематиці. Так, у ході пропонованого дослідження педагога разом з учнями готували вечір «Цікавої хімії». Під час його проведення окрему увагу (у ігровій формі) звертали на професії,

представники яких повинні знати «хімічні секрети». Узагальнену схему елементів гри представлено в таблиці (див. табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Узагальнена схема елементів гри

Професія	Розділ хімії	Завдання/Запитання
Закрійник	Органічні речовини	Полімери. Чим відрізняються штучні волокна від синтетичних?
Перукар	Хімічні реакції	Чому під час обробки порізів, отриманих унаслідок гоління, пероксидом водню відбувається його бурхливе «закипання»?
Кухар-кондитер	Хімічні реакції	Чому в алюмінієвому посуді не можна зберігати квас?
Рослинник	Поєднання хімічних елементів	Для боротьби з хворобами рослин, особливо плодових дерев і виноградників, застосовують розчин сульфату міді (II): зазвичай розчиняють 100 г солі на відро води (8 л). Яка масова частка солі в отриманому розчині? Скільки води та солі міститься в 500 г?
Слюсар-сантехнік	Вступ до хімії	Сталеві деталі внаслідок тривалого перебування у вологому середовищі покриваються іржею. Як називають це явище? До фізичних або хімічних явищ його варто зарахувати? Чому? Речовини та їхні властивості. Чи буде захищеною залізна конструкція від електрохімічної корозії у воді, якщо на ній змінити пластину з іншого металу: а) магнію, б) свинцю, в) нікелю? На поверхні окисленого ґрунту садової ділянки знаходяться залізні труби зі вставленими латунними кранами. Що буде піддаватися корозії – труба чи кран? У якому місці руйнування буде найбільш вираженим? Електроліти. У водопровідній воді виявляють іони: Na^+ , Ca^{2+} , Fe^{3+} , Cl^- , SO_4^{2-} , HCO_3^- . Які речовини (напишіть їхні формули) містяться у водопровідній воді?
Автослюсар	Органічна хімія. Вуглеводи	Чому нафтопродукти, які загорілися, або електричні дроти, які спалахнули, не можна гасити водою? Як їх погасити?
Ювелір	Склад речовини	Визначте кількість золота та срібла, яке міститься в обручці масою 3,75 г і пробою 585

Заклади позашкільної освіти разом із закладами загальної середньої освіти мають складати різнорівневу та водночас цілісну освітню систему, що індивідуалізує інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток дітей та учнівської молоді у межах єдиного освітнього, соціокультурного простору держави та якісно забезпечує професійне самовизначення й творчу реалізацію особистості.

З огляду на це навчально-методичний кабінет позашкільної освіти рекомендує:

- керівникам, методичним службам, педагогічним працівникам позашкільних навчальних закладів посилити увагу до проблеми організації профорієнтаційної роботи з вихованцями гуртків, творчих об'єднань;
- забезпечити оптимальні психолого-педагогічні умови для професійного самовизначення вихованців гуртків, творчих об'єднань з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей;
- інтегрувати зусилля позашкільних і закладів загальної середньої освіти щодо ефективної організації профорієнтаційної роботи з дітьми й учнівською молоддю.

Організація освітнього процесу має передбачати реалізацію пріоритетних завдань профорієнтаційної роботи з вихованцями, а саме:

- ознайомити дітей та учнівську молодь із професіями та правилами свідомого вибору професії, що рекомендовані МОН України;
- забезпечити формування та розвиток спрямованості особистості на самопізнання та власну активність як основу майбутнього професійного самовизначення;
- навчити зіставляти свої здібності з вимогами, необхідними для набуття конкретної професії, складати на таких засадах власний проєкт опанування обраної професії;
- забезпечити розвиток професійно важливих якостей особистості тощо.

Базисом профорієнтаційної роботи з вихованцями гуртків, творчих об'єднань закладів позашкільної освіти мають слугувати такі принципи, як:

- особистісно орієнтований підхід у здійсненні професійної орієнтації дітей та учнівської молоді;
- комплексний характер профорієнтаційних послуг;
- діяльнісний підхід до визначення професійної придатності особистості;
- узгодження виробничих інтересів особистості та потреб суспільства через ринок праці тощо.

Питання професійного самовизначення дітей та учнівської молоді, подальшої професійної освіти та працевлаштування випускників позашкільних навчальних закладів доцільно опрацьовувати спільно з батьками вихованців, педагогами основної школи, центрами (відділами) профорієнтації територіальних центрів зайнятості, що сприятиме внесенню належних коректив у профорієнтаційну роботу та підвищенню її ефективності.

Для розвитку здатності учнів до професійного самовизначення у позашкільному навчальному закладі має ефективним є звернення до таких форм профорієнтаційної роботи (з обов'язковим урахуванням вікових і фізіологічних особливостей вихованців), як: профорієнтаційні заняття, бесіди, лекції, групові й індивідуальні професійні та медичні консультації; профорієнтаційні ігри, ситуації, психологічні тренінги, вправи; пошукові та дослідницькі навчальні проекти; навчальні екскурсії; зустрічі з ушанованими представниками груп споріднених професій і ветеранів праці; «Дні кар'єри» тощо. У межах проведення вищеназваних профорієнтаційних заходів із вихованцями гуртків, творчих об'єднань видається виправданим забезпечити використання таких методів професійного самовизначення: самоаналіз особистісних якостей, аналіз професій, практична проба сил; інтерв'ювання, спостереження, анкетування; контроль знань, експертне оцінювання; пошукові ситуації, моделювання професійної діяльності, творчі завдання, експерименти тощо.

Найбільш розповсюдженим компонентом профорієнтаційної роботи в гуртках, творчих об'єднаннях позашкільних навчальних закладів є професійна інформація, спрямована на ознайомлення вихованців зі змістом і перспективами розвитку професій, формами й умовами опанування їх, станом і потребами ринку праці, вимогами до набуття конкретних професій, можливостями професійно-кваліфікаційного становлення тощо.

Для проведення профорієнтаційної бесіди з вихованцями гуртків, творчих об'єднань позашкільних навчальних закладів видається результативним дотримання сталого алгоритму, що охоплює такі складники:

1) загальні відомості про професію:

- місце та роль професії в економічному розвитку держави й суспільства, науково-технічному прогресі;
- стисла характеристика галузі виробництва, до якої належить професія, її соціально-економічне значення;
- стислий історичний нарис виникнення професії та перспективи її розвитку на сучасному етапі;
- приклади біографій і трудових досягнень найкращих представників цієї професії;

2) навчальна інформація про виробничий зміст професії:

- сфера діяльності та вид праці;
- предмет, засоби та продукт (результат) трудової діяльності;
- основні знаряддя праці, виробничі операції, робоче місце працівника;
- об'єм механізації та автоматизації праці;
- загальні та спеціальні знання, уміння та навички, моральні якості представника професії;
- зв'язок професії з іншими професіями та виробничими спеціальностями;

3) основні відомості про умови праці та вимоги професії до людини:

- санітарно-гігієнічні умови праці (температурний режим, чистота повітря, освітленість, шум);
- режим і ритм праці;

- спеціальні вимоги до фізичних і фізіологічних особливостей людини (характеристика видів мислення, пам'яті, уваги, темпераменту, моторно-рухові дії тощо), віку та здоров'я (медичні протипоказання);
- характер труднощів у виробничій діяльності, можливість виробничих травм і профзахворювань;
- елементи творчості у виробничій діяльності;
- економічні умови праці за професією (система оплати праці, відпустка);
- вплив професії на рівень життя працівника, його добробут і побут;

4) інформація про систему професійної підготовки:

- можливі шляхи здобуття професії (навчальні курси, НВК, професійно-технічні та вищі навчальні заклади);
- зв'язок професійної підготовки з навчальною та трудовою діяльністю в загальноосвітніх школах і позашкільних навчальних закладах;
- рівень та обсяг професійних знань, умінь і навичок, необхідних для отримання початкового кваліфікаційного розряду із професії;
- перспективи професійного зростання та перепідготовки;
- джерела додаткової інформації про професію (періодичні видання, навчально-методична література, теле- та радіотрансляції, комп'ютерні носії тощо).

Використання засобів музейної педагогіки для профорієнтації учнів передбачає організацію музейно-освітнього середовища, придатного для реалізації проектно-дослідницької діяльності на різні теми, серед яких: «Професії минулого: з історії Закарпаття», «Народні ремесла та майстри художніх виробів», «Гончарство на Закарпатті», «Професія художник. Художники Закарпаття», «Електрифікація на Закарпатті. Професії, пов'язані з електрифікацією».

У позашкільній роботі з учнями найкращим варіантом є проведення екскурсій такими музеями Закарпаття, як: «Музей народної архітектури і побуту», «Замки Закарпаття», «Закарпатський обласний художній музей», «Музейний комплекс «Старе село», «Музей лісу і сплаву», «Краєзнавчий

музей», «Зоологічний музей», «Мінімузей історії медицини» тощо. Планування й організація екскурсій у пропонованому дослідженні, крім ознайомлення учнів із музейними експонатами, охоплює вплетення в канву екскурсійних подорожей розповіді про професії, для чого учні мусять заделегідь підготувати стислі повідомлення. У ході екскурсій увагу учнів доцільно звертати на постаті відомих людей краю, окремі факти з їхніх біографій, шлях до успіху (здібності+освіта+робота над собою+робота в команді+роль фахового оцінення досягнень людини в діяльності).

2.4. Використання історико-педагогічного досвіду й інформаційного середовища для створення сучасних профорієнтаційних технологій

2.4.1. Особливості створення віртуального музею професій

Наповнення музейного середовища професійно-орієнтованим змістом і спеціально організованою діяльністю, спрямованою на формування знань про світ професій, види професійної діяльності, умови, знаряддя та результати праці забезпечує системну допомогу учням у виборі напрямів майбутньої професійної діяльності під час вивчення природничо-наукових дисциплін.

На нашу думку, *основними компонентами музейно-освітнього середовища* є такі, як:

- музейно-педагогічна взаємодія (організація навчальної взаємодії на засадах демократизації, гуманізації, діалогізації, інформатизації, технологізації тощо);
- матеріально-технічне оснащення;
- технологічне забезпечення (програмно-методичний супровід).

Конкретизуємо компоненти музейно-освітнього середовища.

Музейно-педагогічною взаємодією називаємо процес взаємопов'язаної діяльності педагога й учнів, спрямований на ознайомлення з культурно-історичними експонатами та формування пізнавальних інтересів учнів, їхніх

особистісних якостей. У пропонованому контексті музейно-педагогічна взаємодія відзначається зорієнтованістю на набуття учнями знань про професії, розвиток їхніх професійних інтересів. Взаємодію реалізують за допомогою методів, засобів, форм організації взаємопов'язаної діяльності.

У спектрі методів музейно-педагогічної взаємодії вирізняють такі, як:

- 1) *словесні* – передбачають інформування учнів про музейні експонати та професії, пов'язані з ними;
- 2) *наочні* – спроектовані на застосування наочних посібників і технічних засобів;
- 3) *практичні* – забезпечують засвоєння матеріалу на основі вправ, самостійних завдань і практичних робіт, участі у проєктній діяльності.

До переліку *словесних* методів належать *розповідь, пояснення та бесіда*, що уможлиблюють засвоєння понять, установлення та сприйняття чуттєвих образів у площині конкретно-образного мислення, притаманного дітям 8–11 років, або ж абстрактного, більш властивого школярам старшого віку, а також пов'язані з чуттєвим особистим досвідом кожної дитини.

У музейній педагогіці також послуговуються такими словесними методами, як: музейна лекція, зустріч із цікавими людьми.

Словесні методи, підґрунтям яких виступає вербальна комунікація, поділяють на монологічні та діалогічні [56]. Монолог полягає у проведенні музейним педагогом або екскурсоводом так званої «музейної лекції», під час якої відвідувачі слухають розповідь, а після її завершення мають змогу ставити запитання. Цей вид активно використовують викладачі, зокрема біологічного факультету Ужгородського університету, під час екскурсій до зоомузею та ботанічного саду.

Організація музейно-педагогічної взаємодії повинна супроводжуватися приділенням належної уваги вибору методів, оскільки останні мають потенціал щодо підвищення продуктивності музейно-педагогічних занять.

Так, наприклад, проведення будь-якої екскурсії [58] – і тематичної, й інтерактивної – насамперед передбачає *розповідь*, тобто монологічний

виклад матеріалу для послідовного, систематизованого, зрозумілого й емоційного передання знань. Легке засвоєння вимагає, щоб розповідь була чітко структурованою (початок, розвиток подій, кульмінацію, фінальну частину) та за призначенням стратифікованою на:

- *розповідь-вступ*, що має на меті підготовку дітей до сприйняття матеріалу, а відтак постає своєрідним нагадуванням. Наприклад, тематична екскурсія-вступ перед проведенням квесту, яка у невимушеній формі нагадує дітям певні події з розвитку техніки, а саме – з історії виникнення та побудови автомобіля чи фотоапарата, пов'язані із професіями автомеханіка чи фотографа, і водночас створює відповідний настрій, непомітно занурюючи у минуле, психологічно готує до виконання квестових завдань;

- *розповідь-переказ*, яка є необхідною компонентою викладу запланованого (окресленого) змісту та складає основну частину всіх екскурсій;

- *розповідь-завершення (висновок)*, тобто узагальнення отриманої інформації, підсумок.

Цей метод притаманний радше школі, ніж музею, на сьогодні ним майже не оперують, надаючи перевагу *закріплювальній бесіді* як більш демократичній формі спілкування з дітьми.

Під час екскурсії працівник відділу, що її проводить, зобов'язаний перейматися ефективністю власної розповіді, досягнення чого вимагає дотримання низки умов, як-от:

- 1) яскравість розповіді для забезпечення належного впливу на думки та почуття дітей;
- 2) відповідність розповіді віковим особливостям дітей і співвідносність із їхнім соціальним досвідом;
- 3) відповідність обстановки й умов проведення розповіді задуму та змісту останньої;
- 4) ефектність розповіді, а відтак її професійність;

- 5) реагування на запитання, що виникають під час розповіді (Ігнорування інтересу дітей негативно позначається на їхньому сприйнятті оповідача, а як наслідок – і самої розповіді. Важливо, що вимога належного ставлення стосується обох сторін, задіяних у проведенні екскурсії: діти також мусять відповідно поводитися в музеї, тобто не перебивати фахівця, не вигукувати своїх запитань, не розмовляти з товаришами під час викладу екскурсоводом матеріалу);
- б) емпатійність розповіді, спроектованість на певні переживання, взаємодію з почуттями (Вагомий вектор бесіди – намагання справити на дітей якомога глибше враження: тільки за таких умов можна сподіватися, що вони захочуть повернутися до музею ще раз).

Застосування методу пояснення завжди припускає постановку пізнавального завдання, відповідного досягнутому рівню знань і розвитку дітей. Краще засвоєння дітьми поданого теоретичного матеріалу уможливорює їхнє залучення під час пояснення у процес обговорення. Вагомою умовою застосування методу пояснення є налагодження зворотного зв'язку, спроектованого на отримання в ході пояснення від дітей відповідних реакцій. Зворотний зв'язок також сприяє вдосконаленню пояснення та внесенню надалі необхідних коректив. Фахівці, серед іншого, зобов'язані виявляти терпимість до незвичних пояснень дітей, підтримувати їхнє прагнення опанувати сутність предметів або явищ, простежити причинно-наслідкові зв'язки [57].

На відміну від пояснення *бесіда (особливо закріплювальна)* є дидактичною розмовою фахівця з дітьми, яка, проте, дуже відрізняється від звичайних розмов у повсякденному житті: фахівець повинен заздалегідь підготуватися до неї, аби спрогнозувати можливі запитання дітей. Сутність методу окреслена тим, щоб за допомогою цілеспрямованих і правильно поставлених запитань спонукати дітей пригадати вже відомі їм знання та стимулювати засвоєння нової інформації шляхом самостійних розмірковувань, висновків та узагальнень. Саме тому найважливішою

умовою вдалої дидактичної бесіди постає вмiле формулювання та постановка запитань, а для цього – умiння виокремити конкретний змiст i невимушено зосередити на ньому увагу дитини. Це означає заперечення хаотичностi обраних для бесіди запитань, увиразнення їхньої спроможностi пов'язувати основну та другорядну iнформацiю, мати логiчний характер i чiтку структуру. Неefективними є «подвійні», ускладнені, неоднозначні, а також надмірно легкі запитання: такі не стимулюють активної пiзнавальної діяльностi дiтей i уважного ставлення до завдань, розхолоджують чи розпорошують увагу.

Переваги методу бесіди полягають у можливостi мисленнєвого керування дорослими пiзнавального поступу дiтей, що забезпечує послiдовне просування вперед на шляху засвоєння нових знань. Бесіда максимально активiзує мислення дiтей, а вiдтак слугує результативним способом розвитку їхніх пiзнавальних функцiй i створює умови для оперативного керування процесом пiзнання.

Попри вищеописані переваги, бесіда може виявитися малоефективною та перетворитися на повчальний монолог дорослого в разі вiдсутностi в дiтей передбачуваного багажу уявлень i понять. До iнших недолiкiв бесіди належить неможливість виконання вправ для формування у дiтей практичних умiнь i навичок.

З огляду на це видається логiчним стверджувати про потребу поєднання iз *закрiплювальною бесiдою* такої живої форми спілкування з дитиною, як *малюнок (або розмальовки)*. Вiдомо, що саме малюнок є для дитини чи не єдиним способом фiксацiї дійсностi, а також доступною творчою формою вияву вражень i почуттiв.

Наочні методи завжди використовують у роботі з дiтьми в музеях, оскiльки музейні експонати сприяють поданню основної iнформацiї у виглядi образiв, а розповiдь фахiвця – її формуванню та вiдтворенню.

Розглянемо спектр наочних методiв.

- *Демонстрація* – ознайомлення дітей з експонатами – від цілісного сприйняття предмета до розгляду окремих властивостей, призначення, історичної цінності тощо. Найбільшу ефективність, а саме – активізацію процесу пізнання, такий метод міг би мати за змоги дати дітям потримати експонат у руках, але в умовах музею такий варіант ознайомлення дитячої аудиторії з предметом видається досить проблематичним.

- *Ілюстрація* – так би мовити, опосередкований, за допомогою світлин, репродукцій, плакатів, малюнків, схем тощо показ. Обидва вказані вище методи часто тісно пов'язані між собою: у разі виникнення після демонстрації експоната потреби усвідомлення залежності його компонентів, звернення уваги на окремі деталі, малодоступні для розгляду, або ж у разі відсутності якого-небудь експоната (знаходиться на реставрації чи на виставці в іншому місці тощо) під час розкриття певної теми використовують ілюстрації.

У музейній роботі здебільшого застосовують комбіновані методи, як-от *пояснювально-ілюстративний*, структура якого охоплює *теоретичний* і *ілюстративний* складники: ілюстративний фактичний матеріал дає змогу синтезувати пояснення з особистим досвідом дитини та надати йому більшої доступності.

- *Відеометод* – показ із використанням будь-яких технічних відеозасобів: проєкторів, відеомагнітофонів, комп'ютерів тощо.

Пояснювально-ілюстративний метод реалізують на основі музейних експонатів. На думку І. Малафійка, пояснювально-ілюстративний метод призначений для забезпечення розуміння учнями сутності матеріалу, який підлягає вивченню. Розуміння, як відомо, є не тільки результатом, а й процесом, у ході якого людина встановлює зв'язок невідомого з відомим, підводить невідоме поняття під відоме, порівнює невідоме з відомим [80, с. 228]. Варто додати, що у музейному просторі всі предмети й виставки виконують інформативну функцію.

Важливою для пропонованого дослідження вважаємо групу профорієнтаційних методів, ефективних для роботи у музейному просторі з огляду на спрямованість на профінформування учнів і відвідувачів.

Із переліку профорієнтаційних методів зупинимося на профорієнтаційній бесіді та професійній консультації.

Профорієнтаційна бесіда передбачає вербально-комунікаційну систему: музейний простір, незалежно від профілю, уможлиблює в такому разі інформування про різні професії.

Професійна консультація учнів припускає визначення особистих якостей останніх, а також професійне самовизначення в обраній професії. Для проведення профконсультацій у віртуальному музеї може бути створено профконсультаційний центр, відвідувачі якого матимуть змогу пройти онлайн-діагностування власних здібностей, інтересів.

Особливо результативним у контексті дослідження видається метод проєктів, який потрактовують як зразок інноваційних технологій, попри доволі тривалий досвід його використання у педагогіці.

Варто зазначити, що теоретичні засади проєктної технології було закладено 1900 р.: у розробленні останніх важливу роль відіграли педагоги – науковці ХХ століття Дж. Дюї та У. Х. Кільпатрік. Запропоновані вченими ідеї пройшли успішну адаптацію в освітніх середовищах країн Західної Європи, де надають вагоме значення практичному застосуванню учнями теоретичних знань.

Зарекомендували себе як ефективні в роботі з дітьми практичні методи, тобто форми опанування матеріалу на основі вправ, самостійних завдань, практичних робіт. У такому ключі слушно звучать слова Й. В. Гете: «Мало знати, треба й застосовувати, мало хотіти, треба й робити» [5]. Цей девіз залишався актуальним на всіх хронологічних зрізах, тим паче для роботи з дітьми: застосування знань на практиці чи отримання їх на основі практичних дій виступає запорукою міцнішого їх засвоєння.

Коло практичних методів утворюють:

- 1) пізнавальні вправи;
- 2) пізнавальні ігри;
- 3) інсценування (театралізація).

До пізнавальних вправ можна зарахувати складання пазлів картини та розмальовки по пам'яті під час інтерактивної частини екскурсій, а також переважну кількість завдань інтелектуального турніру «Клуб активних знавців». Цікавим є також метод *пізнавальних ігор*, серед яких особливого значення набуває *театралізований квест*. Переваги цього виду музейного дозвілля полягають саме в його формі – гри, що пробуджує уяву дітей, уможлиблює отримання яскравих і незабутніх вражень, навчає взаємодіяти в команді під час виконання складних завдань.

Загалом у музейній педагогіці послуговуються комплексом методів – традиційних для навчання та виховання (розповідь, бесіда, інтерв'ю), класичних для педагогічного дослідження (спостереження, аналіз, синтез, інтерпретаційні методи, пошуково-дослідницькі), профорієнтаційних та інноваційних методів. Серед останніх особливо результативним є метод проєктів, або проєктні технології.

Обрана в роботі логіка наукового пошуку зумовлює потребу розгляду форм музейної педагогіки, використання яких уможливило б ознайомлення учнів із світом професій, традиційних для Карпатського регіону.

На думку Г. Коджаспірової, «форма – спосіб існування навчально-виховного процесу, оболонка для його внутрішньої сутності, логіки та змісту; завершена організація педагогічного процесу в єдності всіх його компонентів» [65, с. 374].

Однією з найбільш ефективних форм музейної педагогіки є екскурсія. У дисертації екскурсію вважаємо формою організації музейно-просвітницької роботи, спрямованою на дослідження учнями поза межами школи (це можуть бути й реальні музейні об'єкти (і не тільки), й віртуальні) та під керівництвом учителя явищ, процесів на основі безпосереднього їхнього сприймання.

Як відзначає Ю. М. Юхневич у своїй праці «Я поведу тебя в музей», «для екскурсії, як виду спілкування, дуже цінне вміння екскурсовода здійснювати контакт з групою. Важливим моментом з точки зору встановлення цього контакту є вступна бесіда, коли відбувається знайомство екскурсовода з аудиторією. Досвідчений екскурсовод ніколи не буде ігнорувати цю частину екскурсії. Навпаки, він постарается максимально використовувати відведені для вступної бесіди 2–3 хвилини, щоб неспішно представитися, викласти свій план екскурсії, продемонструвати, що готовий враховувати побажання аудиторії» [132, с. 36].

В ході організації екскурсій видається посутнім звернути увагу на такі аспекти, як:

- віковий склад відвідувачів;
- розташування об'єктів екскурсії;
- розроблення шляху до відвідуваного об'єкта;
- детальне ознайомлення з об'єктом відвідування.

За Н. Гончаровою, спектр завдань профорієнтаційної екскурсії складають закріплення в учнів позитивного ставлення до праці, формування інтересів до професійної діяльності, ознайомлення з виробничим процесом, змістом та умовами праці робітників [21, с. 80].

У пропонованій роботі розглядаємо екскурсію як інтегративну форму, що поєднує елементи музейної педагогіки із профорієнтаційною роботою. Залежно від змісту профорієнтаційної роботи виокремлюємо такі групи екскурсій: до краєзнавчих музеїв, заповідників, на виробництво (підприємства) (рис. 2.6).

Так, експонати краєзнавчого музею, на нашу думку, можна використовувати й у межах профорієнтаційної роботи, але така багатоетапна трансформація (експонатів краєзнавчого музею в засоби профорієнтаційного впливу) потребує часу.

Рис. 2.6. Класифікація екскурсій

Організація екскурсій до заповідників передбачає увиразнення для учнів значення екологічної культури. Уточнимо, що заповідниками називають території з унікальними, червонокнижними рослинами та тваринами. На Закарпатті такими є: НПП «Синевир», РЛП «Притисянський», «Долина нарцисів» тощо. Можливості використання віртуального музею під час екскурсій до заповідників досить значні. Йдеться про такі перспективи екскурсій до віртуальних музеїв-заповідників, краєзнавчих музеїв, окремих шкільних музеїв (онлайн і офлайн), постійно діючих музеїв Ужгорода та Карпатського регіону, як: по-перше, організація для широкого кола охочих з огляду на вікові, професійні, особисті інтереси й уподобання; по-друге, орієнтація на види діяльності типу «Людина-Природа»; по-третє, актуальність для людей різного віку, зокрема й для учнів та їхніх батьків. Додамо про численні переваги екскурсій до віртуального музею саме для змісту інклюзивної освіти.

Відомо, що екскурсіями на підприємства, фабрики та заводи може бути охоплено різні галузі промисловості. У межах Закарпаття видається логічним зробити акцент на традиційних промислових ресурсах з огляду на природні, кліматичні, економічні, геополітичні, полікультурні чинники, як-от на сільському господарстві, деревообробній промисловості, машинобудівній галузі, лісово-парковому господарстві, тваринництві, вівчарстві, народних промислах, швейно-ткацькій промисловості тощо.

Матеріально-технічне забезпечення як *компонент* музейно-освітнього середовища передбачає наявність засобів (про них ішлося раніше) для реалізації цілей музейно-освітньої роботи.

Застосування музейно-педагогічних засобів залежить, насамперед, від змістового складу музеїв. Як відомо, до основних об'єктів музейної педагогіки належать музеї з різними профілями (природничими, історичними, технічними або іншими). Для окремих музеїв характерним є експонування живих експонатів. Серед останніх варто згадати музеї, які збирають, зберігають, вивчають та експонують різноманітні природні матеріали й інформують про новітні досягнення природничих наук. Такі музеї тісно пов'язані з академічними, науково-дослідними інститутами та вищими навчальними закладами, тож діяльність їхня має й наукову, й навчальну мету [111].

Важливий момент пропонованого дослідження – аналіз класифікації музеїв. Одну з перших класифікацій музеїв запропонував 1929 року радянський учений Ф. Шмідт. Науковець убачає аналогію між музеями та книгами. На його думку, музей повинен бути книгою, яка не словами, а речами впливає на відвідувача, а книга прагне бути музеєм тому, що словами, чудовими ілюстраціями та малюнками передає інформацію читачам про різні речі [129].

Ф. Шмідт виокремлює три основні типи музеїв: наукові (демонструють результати дослідницької діяльності), навчальні (призначені винятково для учнів), популярні (зорієнтовані всіх).

На погляд О. М. Уривалкіна, класифікувати музеї можна за двома ознаками – за типом і профілем. За типом музеї поділяють на науково-освітні, науково-дослідні, навчальні. За профілем розрізняють музеї історичного профілю, краєзнавчі, музеї художнього профілю, меморіальні музеї, присвячені видатним людям, музеї природничо-історичного профілю, музеї просто неба, музеї на громадських засадах [120, с. 143].

Класифікувати музеї можна й за експозиційною площею. Так, за площею музеї розмежовують на великі – до 10 тис. м², крупні – від 10 тис. м² до 100 тис. м², найкрупніші – понад 100 тис. м² [119, с. 5–6].

Автори праці «Основи музеєзнавства» М. Белікова, В. Зайцева пропонують класифікацію музеїв за різними ознаками: 1) за типом: науково-дослідницькі, просвітницькі, навчальні, народні, виставки; 2) за профілем: історичні, природничо-наукові, мистецтвознавчі, літературні; 3) за адміністративно-територіальною ознакою: республіканські, крайові, обласні, районні; 4) за юридичним статусом: державні, громадські та приватні [10, с. 170–178].

У науковій розвідці Д. Кепіна запропоновано модернізацію класифікації музеїв – заповідників [54, с. 50–53]. На думку автора, археологічні пам'ятки можна класифікувати відповідно до їхньої матеріальної структури, а саме:

- 1) археологічні музеї – заповідники (такими є території, на яких проводять археологічні та палеонтологічні дослідження);
- 2) археопарки – музеї-заповідники під відкритим небом;
- 3) геомuzeї – природничо-наукові музеї з геологічними пам'ятками, що мають правовий статус.

Аналіз класифікацій музеїв передбачає характеристику такого їх різновиду, як екомuzeї. На переконання вчених Нгуен Дак Дат і С. Б. Зиміна [89, с. 67–73], екомuzeї передусім створюють люди та місцеві органи влади спільними зусиллями.

Шляхом узагальнення напрацьованих на сьогодні класифікацій музеїв у дисертації розробили власну класифікацію на основі такої класифікаційної ознаки, як «профорієнтаційний потенціал». З огляду на останню виокремили ті музеї, які зі своїми експонатами та програмами можуть передати відвідувачам певну інформацію про різні види професійної діяльності, умови праці, історію професій, регіональні особливості формування трудових ресурсів, відображені в культурно-історичному контексті розвитку музейно-освітнього середовища Закарпаття.

Представимо запропоновану в дослідженні класифікацію:

1) *природничі музеї*, де представлено професії, пов'язані зі збереженням довкілля, охороною навколишнього природного середовища (національні природничі парки, біосферні заповідники, ботанічні сади, дендропарки тощо);

2) *заводи, фабрики*, на яких розкрито роботу працівників певних спеціальностей;

3) *суспільно важливі заклади (лікарні, навчальні заклади)*, де можна ознайомитися із професіями державних службовців.

Конкретизуємо складники класифікації з огляду на розміщення об'єктів дисертації в Закарпатській області:

1) *природничі музеї*, де представлено професії, пов'язані зі збереженням довкілля, охороною навколишнього природного середовища:

- а) ботанічний сад УжНУ;
- б) НПП «Синевир»;
- в) РЛП «Притисянський»;
- г) дендропарк Лаудона;
- д) липова алея;
- е) Карпатський біосферний заповідник;
- є) Долина нарцисів;

2) *заводи, фабрики*, на яких розкрито роботу працівників певних спеціальностей:

- а) Ужгородський коньячний завод;
- б) Закарпатська торгово-промислова палата;
- в) Закрите акціонерне товариство «Ужгородський механічний завод»;
- г) ТОВ «Джейбіл сьоркіт юкрейн лімітед»;
- д) Закрите акціонерне товариство «Ужгородська швейна фабрика»;
- е) Медично-комерційна фірма «Інтермед»;
- є) Відкрите акціонерне товариство «Закарпатінтерпорт»;
- ж) Закрите акціонерне товариство «Єврокар»;

3) *суспільно важливі заклади*, зокрема лікарні, навчальні заклади:

а) Ужгородська обласна лікарня;

б) Мукачівський державний університет;

в) Ужгородський національний університет;

г) Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці II.

Схарактеризуємо більш детально *третій компонент музейно-освітнього середовища – технологічний*, яким називаємо створення музейно-освітнього «продукту».

Йдеться про створення програмно-методичного супроводу для забезпечення пошуково-пізнавальної діяльності учнів, як-от упровадження конкретних технологій, які є частиною музейно-освітнього процесу та на яких ґрунтується реалізація моделі профорієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі, що поєднує форми, методи та засоби музейної педагогіки у краєзнавчій, полікультурній і профорієнтаційній роботі з учнями.

Найбільш часто в дослідженні оперували проектною технологією, реалізація якої сприяє оптимізації проведення екскурсій як форми та засобів (візуальних, технічних, віртуальних) музейної педагогіки.

Проектна технологія об'єднує методи, форми та засоби музейної педагогіки в цілісну систему виховного впливу на учнів, підпорядковану конкретній меті виховання та розвитку особистості.

Вибір теми проекту передбачав увагу до такого орієнтира, як доступність для учнів об'єкта дослідження. Тому темою проекту, призначеного для ознайомлення учнів під час позашкільних занять, було обрано таку, як «Соляні шахти Закарпаття».

Виконання проекту вимагало поділ 32 охоплених роботою учнів на три групи. Завдання першої групи полягало в дослідженні історії та географічного розташування соляних шахт Закарпаття.

Рис. 2.7. Презентація першої групи

Завдання другої групи передбачало вивчення кількості та періодичності виникнення шахт на Закарпатті.

Рис. 2.8. Презентація другої групи

Завдання третьої групи охоплювало ознайомлення із професіями, представники яких задіяні у процесі видобутку солі.

Рис. 2.9. Презентація третьої групи

Кожна робота складається із п'яти-шести слайдів, які в сукупності створюють конкретну презентацію.

Іншим важливим аспектом пропонованого дослідження є розширення віртуальних засобів музейної педагогіки. З огляду на це було створено так званий віртуальний «Музей професій» (див. рис. 7), для ознайомлення з яким залучено різні мови, використовувані на Закарпатті (українська, угорська, словацька).

Віртуальний «Музей професій» складається з трьох «виставкових залів», у яких презентовано такі професії, як:

- 1) професії типу «Людина – Аграрне господарство»;
- 2) відроджені професії;
- 3) затребувані в сучасності професії.

До найважливіших переваг віртуального музею, на думку його «відвідувачів», належать такі:

- незалежність відвідування учнями від погодних умов;
- доступність для учнів;
- можливість доповнення змісту самими учнями;

– яскрава ілюстрованість фотографіями.

Рис. 2.10. Віртуальний «Музей професій»

Віртуальний «Музей професій» містить віртуальний музейний центр, у якому представлено такі стенди: біологічний, хімічний, фізичний, інженерно-технічний, географічний.

Усі стенди мають чітко визначену блочну структуру (історія створення; експозиції за науковими напрямками; експозиції за галузями професійної діяльності до кожного напрямку (з огляду на класифікації професій); рубрики за професійними інтересами; діагностичний блок), але відрізняються між собою інформативною насиченістю.

У дослідженні до створення віртуального музейного центру залучали самих учнів. Під керівництвом учителів останні обирали матеріал з історії науки, розвитку певної галузі науки в регіоні, застосування досягнень науки

на підприємствах у місцях проживання молоді тощо (вибір учителями для учнів завдань, які збігаються з їхніми професійними інтересами, забезпечує формування під час виконання завдань зі створення віртуального музею стійкого інтересу та вплив на вибір майбутньої професії).

Важливим є те, що музейний простір уможлиблює проведення навчальних занять з учнями різних вікових груп. На цьому наголошує К. Фогтюї [137], яка у своїй праці *«Нові музейно-педагогічні прагнення в системі вищої освіти та музейній практиці»* («Új múzeumpedagógiai törekvések a hazai felsőoktatásban és a múzeumi gyakorlatban») виокремлює низку позитивних чинників музейних занять, які впливають на розвиток особистості:

- інформальна та нон-формальна форми навчання в музейному середовищі,
- вплив на комунікативну здатність учнів,
- кооперативна форма навчання (інтерперсональні та групові заняття),
- розвиток ефективності навчання,
- вплив креативного середовища навчання на навчальні досягнення учнів тощо.

Аналіз сутності та значення інноваційних технологій навчання, які використовують у музейній педагогіці, вимагає розгляд основних методів навчання музейної педагогіки.

На думку відомого угорського науковця Ю. Тордіка, серед основних методів музейно-педагогічних занять варто назвати:

- 1) словесні методи (розповідь, бесіда, доповідь);
- 2) методи гри (маріонетка, вистави);
- 3) дидактично-письмові методи (анкетування, кросворди, заповнення музейних зошитів);
- 4) заняття з мистецтва (кераміка, малювання);
- 5) заходи, пов'язані з музичним мистецтвом;
- 6) музейні проєкти [111].

Під час музейно-педагогічних занять доцільно послуговуватися такими засобами музейної педагогіки, як:

- музейний кофр (або музейна сумка, яка полегшує самостійне розроблення відвідувачами інформації, отриманої під час відвідування музею);
- аудіовізуальні засоби (кіно, підготовка звукового знімання);
- музичні засоби (пісні, ритми);
- засоби, що пов'язані з комп'ютерною технологією (вебсайти, онлайн відвідування музеїв) [111].

Відомо, що паралельно з розвитком інноваційних технологій навчання внаслідок стрімкого економічно-індустріального розвитку в епіцентрі уваги соціуму постає підготовка фахівців різних галузей професійної діяльності. Посилює означений процес поява на ринку праці низки нових професій. Пріоритет у поширенні інформації про нові професії, апріорі зрозуміло, належить професійній орієнтації.

На основі аналізу джерел дослідження виокремлено особистісно-зорієнтовані напрями використання музейної педагогіки, що впливають на розвиток професійних інтересів учнівської молоді:

- профорієнтаційні екскурсії до різних об'єктів для інформування молоді про доступні для них галузі виробництва;
- залучення віртуального музею для ознайомлення учнів із різними сферами професійної діяльності;
- застосування елементів проектної технології у процесі відвідування музеїв різного профілю;
- інтерактивні ігри у музейному просторі для розвитку та вдосконалення інформаційної компетентності юнаків і дівчат.

Під час відвідування музеїв учні, окрім загальнокультурного розвитку, мають нагоду отримати інформацію про різні види професійної діяльності (особливо професії сучасного світу та професії майбутнього – див. Додатки).

Візуально віртуальний «Музей професій» має такий вигляд (див. рис. 2.11).

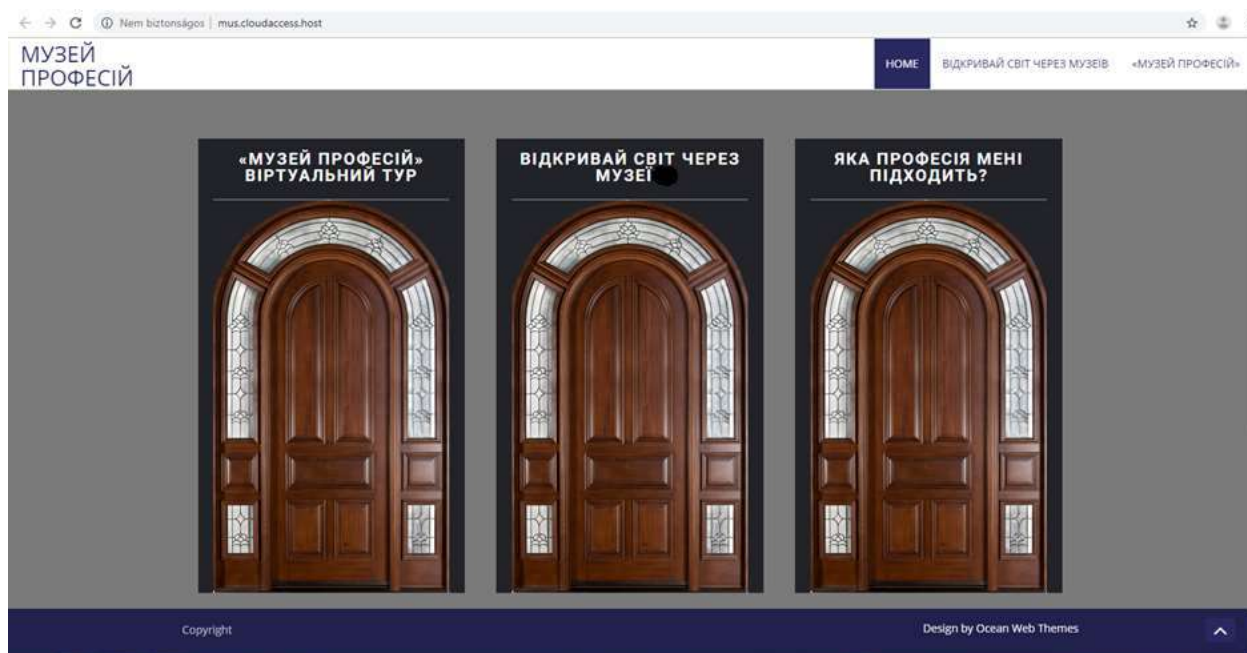

Рис. 2.11. Віртуальний музейний центр «Музей професій»

Рис. 2.12. Початок роботи віртуального музею «Музей професій»

Перехід до компетентнісно орієнтованих засад організації освітньо-виховного процесу в закладах загальної середньої освіти актуалізує виховну роботу в напрямі орієнтації на формування компетентностей, зокрема профорієнтаційної. Відтак учні, крім визначених проектом «Нова українська

школа» компетентностей, повинні набути компетентності орієнтуватися у світі професій, видів професійної діяльності й алгоритмі досягнення професійних життєвих цілей. Це увиразнює потребу приділення уваги роботі класних керівників. Конкретизуємо зміст профорієнтаційної роботи класного керівника в контексті використання можливостей музейно-освітнього середовища для профорієнтації учнів. Так, класний керівник має змогу якомога більш повно послуговуватися реальними та віртуальними засобами музейної педагогіки.

У ході планування й організації екскурсії до реального музею класний керівник повинен заделегідь підготуватися до реалізації таких профорієнтаційних завдань, як:

- підготувати вступну розповідь про музей, стисло пояснивши основні завдання екскурсії (про виставкові експонати, окремі експозиції розповідь музейний працівник);
- викликати в учнів інтерес до розмови про професійну діяльність (або професії), пов'язану з оглянутими музейними експонатами;
- після завершення екскурсії й обов'язкового обміну враженнями, емоціями, вільного висловлювання думок провести узагальнювальну бесіду про професію (-ї), вимоги професії до людини, якості, наявність яких забезпечує успіх у професії тощо.

Класний керівник, ознайомившись із особливостями роботи віртуального «Музею професій», може використовувати його в різних напрямках профорієнтаційної роботи, тобто для:

- ознайомлення учнів з історією рідного краю шляхом вивчення професій минулого (поєднання краєзнавчого, полікультурного та профорієнтаційного складників виховної роботи);
- розкриття змісту сучасних професій і занурення у світ професій майбутнього;
- надання інформаційної (затребуваність професій на ринку праці сьогодні та у найближчій перспективі), діагностичної (вивчення професійних інтересів учнів; визначення типу професії, оптимальної для учня тощо) і

консультативної (пояснення кроків, потрібних на шляху до професії; розгляд вимог професії до людини, якостей, вагомих для досягнення успіху у виборі майбутньої професії тощо) допомоги учням, особливо старшокласникам.

Класний керівник може долучати учнів до створення музейних куточків і з реальними експонатами, і з віртуальними. Під час роботи над проектом «Історія мого села (вулиці, мікрорайону міста)» учні можуть знаходити та приносити музейні експонати до школи, де з таких буде зібрано та підготовлено виставкову експозицію з такою обов'язковою частиною, як історія людей і професій, пов'язаних із досліджуваною місцевістю.

Підготовка до виховного заходу «Моя майбутня професія» може охоплювати перегляд і обговорення презентацій учнів. Для створення демонстраційних матеріалів учням доцільно запропонувати об'єднатися у групи, які відповідають типам професій (за О. Клімовим), тобто на п'ять груп. Презентації у групах легко створювати за зразком: 1. Стисла характеристика професій цього типу: об'єкт, предмет, засоби праці. 2. Загальні вимоги до професій цього типу: базові знання й уміння, освіта, професійні якості, якості особистості, бажані для людей цього типу професій. 3. Шляхи освоєння професійного фаху: над чим працювати для досягнення мети? 4. Відомі люди, представники професій цього типу, на яких я рівняюся (є моїм ідеалом, авторитетом на шляху до професійного успіху), які якості особистості імпонують, як їх культивувати в собі? 5. Стислі повідомлення учнів групи про свою майбутню професію «Ким я хочу бути в майбутньому»? «Чому»? «Що потрібно робити для досягнення мети»?

Не менш цікавою для учнів є робота з віртуальним «Музеєм професій», що уможлиблює створення ними власних сторінок і групових віртуальних експозицій на різні теми, як-от: «Наш рід: професії членів нашої родини», «Професійними стежками родоводу», «Трудові династії рідного краю» тощо; подорож стежками проекту в стилі «фентезі»: «Професії майбутнього» тощо.

2.4.2. Аналіз результатів педагогічного експерименту на предмет оцінювання ефективності використання віртуального музейного середовища для профорієнтації учнів

Експериментальні дослідження, присвячені визначенню ефективності використання засобів музейної педагогіки в освітньому процесі, проводили впродовж 2017 – 2018 навчального року з учнями різних шкіл Закарпатської області. У дослідженні брали участь учні та педагоги таких шкіл:

- Великодобронської ЗОШ I–III ступенів (з угорською мовою навчання) – Ужгородський район;
- Батівської ЗОШ I–III ступенів (з угорською мовою навчання) – Берегівський район;
- Червонівської ЗОШ I–III ступенів (з українською мовою навчання) – Ужгородський район;
- Середнянської ЗОШ I–III ступенів (з українською мовою навчання) – Ужгородський район;
- Рафайнівської ЗОШ I–II ступенів (з угорською мовою навчання) – Берегівський район.

В експериментальному дослідженні брали участь 334 учні та 141 педагог. Результати дослідження представлено в додатках.

За результатами експериментального дослідження встановлено, що найбільше часу профорієнтації учнів учителі приділяють під час навчання.

Педагоги також відзначають брак часу для добору змісту та матеріалу профорієнтаційних заходів. Хоча на запитання про те, які форми вони вважають найбільш ефективними для ознайомлення учнів із професіями, більшість називає зустрічі з випускниками, які реалізувались у професійній діяльності, продемонстрували кар'єрний ріст або стали майстрами у власній справі. Зустрічі з живими людьми завжди викликають позитивні емоції, сприяють активізації професійних інтересів і вподобань учнів.

Серед ефективних форм роботи вчителі вказують проєктну діяльність. Участь у проєктах профорієнтаційного змісту посилює пізнавальні,

дослідницькі та професійні інтереси учнів. Щоправда, як видно з аналізу відповідей на попереднє запитання, таку форму роботи вчителі (принаймі ті, які брали участь в опитуванні) не практикують. Відтак з'ясувати, що вплинуло на вибір цієї форми роботи (модні тренди чи враження від спостережень) не вдалося. Ефективними формами роботи педагоги вважають екскурсії на сільськогосподарські об'єкти (регіональна особливість), тематичні вечори та відвідування культурно-мистецьких закладів (театри, виставки).

Відродно, що після відвідування віртуального «Музею професій» вчителі вводять таку форму роботи до переліку найбільш ефективних. Як дають підстави стверджувати результати, цю форму роботи опитані педагоги ставлять на друге місце (18 %) після зустрічей із випускниками (25 %).

Експеримент також передбачав проведення після відвідування віртуального музею професій опитування учнів. У ході опитування виявилось, що учням відвідування такого музею здалося дуже цікавим (приблизно 80% від загальної кількості). Їм сподобалося проводити час у віртуальному музеї професій, бо там вони почувуються комфортно та затишно.

Отже, як дають підстави стверджувати результати дослідження, новітні засоби професійної орієнтації учнів, серед яких – віртуальні засоби музейної педагогіки, мають профорієнтаційний потенціал, а відтак – підстави поставати складником системи профорієнтаційної роботи.

Проведене дослідження не претендує на повне й усебічне розкриття всіх аспектів проблеми. Перспективними напрямками подальших наукових пошуків вважаємо: створення комплексу методичного забезпечення інтегративних уроків із природничо-наукових дисциплін профорієнтаційного змісту з використанням можливостей віртуального музею; укладання комплексу методичного забезпечення для профорієнтації учнів у позашкільній діяльності із застосуванням інтерактивних засобів музейно-освітнього середовища; розроблення інтерактивного комплексу

профорієнтації учнів у музейно-освітньому полікультурному середовищі Закарпаття.

Висновки до другого розділу

У розділі схарактеризовано особливості проектування музейно-освітнього середовища для профорієнтації учнів. Визначено роль і місце засобів музейної педагогіки у професійній орієнтації учнів. На основі аналізу джерел із проблеми дослідження та власних наукових розвідок поняття «педагогічний потенціал музейної педагогіки» потрактовано як нерозроблені та невикористані можливості технологій (форм, методів і засобів) музейної педагогіки. Розкриття педагогічного потенціалу передбачає: а) створення сучасних інтерактивних засобів музейної педагогіки; б) використання технологій музейної педагогіки для профорієнтації учнів, зокрема угорськомовних шкіл Закарпаття.

Перший напрям зреалізовано в авторському методичному посібнику для учнів і вчителів загальноосвітніх закладів «Упровадження інноваційних засобів музейної педагогіки для професійної орієнтації учнів у процесі вивчення дисциплін природничо-наукового циклу: біології, хімії, фізики» (Ковач А. І., Опачко М. В. Ужгород: Видавництво «Інватор», 2019), а також у постійно діючому віртуальному комплексі «Музей професійної орієнтації» (іноді фігурує із робочою назвою «Музей професій»), призначеному для використання в ході профорієнтаційної роботи з учнями у процесі навчання, й під час позакласної та позашкільної роботи.

Констатовано на можливості реалізації другого напрямку за допомогою профорієнтаційних технологій. Профорієнтаційні технології – це сукупність прийомів, способів, форм, методів, засобів, які забезпечують взаємопов'язану діяльність суб'єктів (учителів і учнів) освітнього процесу у музейно-інформаційно-освітньому середовищі, спрямовану на розширення профорієнтаційних знань і вмінь учнів, формування їхньої профорієнтаційної

компетентності. З'ясовано, що залежно від сфери використання (вид діяльності та специфіка музейного середовища) профорієнтаційні технології поділяють на освітні, виховні та розвивальні.

Узагальнення уявлень про профорієнтацію учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття уможливило представлення моделі реалізації профорієнтаційних технологій, вибудованої на синтезі музеєцентричного, освітньоцентричного та культуротворчого принципів і описаної за допомогою освітнього та музейного блоків, які взаємодіють у змісті реалізації конкретних профорієнтаційних технологій.

Аналіз виникнення, становлення та розвитку музейно-освітнього середовища Закарпаття, поданий у першому розділі дисертації, дає змогу конкретизувати принципи, покладені в основу створення моделі.

У розділі розкрито сутність профорієнтаційної роботи із сучасною учнівською молоддю, що передбачає активізацію зацікавлення учнів новим способом подання професійної інформації, стимулювання пізнавальної, дослідницької активності учнів шляхом залучення їх до проєктної діяльності профорієнтаційного змісту. Увиразнено створення та використання музейно-освітнього середовища для профорієнтації учнів: а) у змісті вивчення дисциплін природничо-наукового циклу; б) у змісті позашкільної та гурткової роботи.

Доведено, що організація профорієнтаційної роботи з учнями ґрунтується на використанні профорієнтаційного потенціалу інноваційного музейного середовища, яким є «Музей професій», а особливості застосування інтерактивних засобів музейної педагогіки для ознайомлення учнів із поширеними в краї професіями полягають у «відвідуванні» останніми віртуального «Музею професій», пошуку та доповненні наявної інформації про світ професій новими відомостями, отриманими в ході проєктної діяльності.

За результатами експериментального дослідження встановлено, що пріоритетною площиною реалізації педагогами профорієнтації учнів є процес

навчання (йдеться про реалізацію принципу зв'язку навчання із життям шляхом демонстрації можливостей застосування засвоєваних учнями знань у практичній діяльності), надалі – виховні заходи профорієнтаційного змісту, індивідуальна робота з учнями, а також проведення профорієнтаційних бесід.

Як дають підстави констатувати результати анкетування, учителі майже не використовують у профорієнтаційній роботі профорієнтаційний потенціал екскурсій. Попри неможливість виявити частотність застосування педагогами названих форм профорієнтаційної роботи в школі на основі аналізу діаграми розподілу, контент-аналіз увиразнює такі причини низької частотності залучення екскурсій, як організаційні (віддаленість екскурсійних об'єктів від школи, брак часу, складність формування екскурсійних груп, відсутність домовленостей з адміністрацією екскурсійних об'єктів тощо) та фінансові.

На тлі констатації браку часу для добору змісту та матеріалу профорієнтаційних заходів, педагоги вважають найбільш ефективними формами ознайомлення учнів із професіями зустрічі з випускниками, які реалізувались у професійній діяльності, побудували кар'єру чи стали майстрами власної справи: зустрічі з такими персоналіями завжди викликають позитивні емоції, сприяють активізації професійних інтересів і вподобань учнів.

Зміст розділу розкрито у публікаціях [30] – [38]

Список використаних джерел до другого розділу

1. Аліксійчук О. С. Музейна педагогіка в контексті вивчення шкільного курсу світової художньої культури URL: <https://www.phdpu.edu.ua/imagesA1.pdf>.
2. Ананко Т. В. Професійна орієнтація у системі підготовки учнів загальноосвітніх навчальних закладів України до професійної діяльності. URL: <file:///C:/Users/Admin/Downloads/Tmpvd_2014_18(1)__5%20(1).pdf>. – Загол. з екр. С. 25–33.
3. Ананко Т. В. Профорієнтація та її складові. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Сер.: Педагогічні науки. Чернігів, 2014. Вип. 115. С. 8–10.
4. Аненкова І. П. Педагогіка: модульний курс: навчальний посібник. Львів: Вид-во «Новий Світ, 2000», 2010. 567 с.
5. Афоризмы. URL: http://www.orator.ru/aforizmy_1.html
6. Балабанова Л. В., Сардак О. В. Управління персоналом. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 468 с.
7. Бас Г. Г. Профорієнтаційна робота в сільській школі. Київ: Радянська школа, 1978. 224 с.
8. Бестужев-Лада И. В. К школе XXI века: Размышления социолога. Київ: Педагогика, 1988. 256 с.
9. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. 280 с
10. Белікова М. В., Зайцева В. М. Основи музеєзнавства: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Запоріжжя: ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2015. 180 с.
11. Белофастова Т. Ю. Педагогічні засади діяльності музею як соціально-культурного центру: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.06 / Київськ. нац. унів. культури і мистецтв. Київ, 2003. 14 с.
12. Буйницька О. П. Інформаційні технології та технічні засоби навчання: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 240 с.

13. Вайдахер Ф. Загальна музеологія: посібник / перекл. з нім. В. Лозинський, О. Лянґ, Х. Назаркевич. Львів: Літопис, 2005. 632 с.
14. Вереш Г. И. Трудовое воспитание и политехническое обучение в школах Венгерской Народной Республики. Київ: Радянська школа, 1981. 112 с.
15. Веденєєва Г. К. Музейна педагогіка як форма розвитку екологічної свідомості. *Сучасні аспекти природничої музеології: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 11–13 вересня 2012 р., Київ-Канів*. Київ, 2012. С. 117–118.
16. Гладкова В. М. Профорієнтація: навч. посібник. Львів: Новий світ, 2007. 160 с.
17. Гайда Л. А. Музей у навчальному закладі. Київ: Шкільний світ, 2009. 128 с.
18. Годичный отчетъ за 1930/31 учебный годъ / составилъ Николай Драгула, мукачевская державная реальная гимназія. Мукачево: Паннонія, 1931. 56 с.
19. Голомшток А. Е. Выбор профессии и воспитание личности школьника. Москва: Педагогика, 1979. 160 с.
20. Гомоннай В. В. Народное образование в европейских странах социалистического содружества. Киев: Радянська школа, 1978. 126 с.
21. Гончарова Н. О. Основи професійної орієнтації: навчальний посібник / за ред. В. Ф. Моргуна. Київ: Видавничий дім «Слово», 2010. 168 с.
22. Грибова Л. В., Остапенко К. П. Проблеми професійного самовизначення в умовах здобуття або зміни професії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи*. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 51. С. 86–90.
23. Грубіч Д. Ю. Педагогічні інновації в освіті: поняття та сутність *Педагогіка та психологія*. 2011. Вип. 40 (1). С. 34–39.

24. Державний архів Закарпатської області (ДАЗО). Ф. 28. Оп. 7. Спр. 19. Розпорядження з дня 26 серпня 1921 р. (ч. 12478). О собираню народного матеріяла для потреб научованя. 22 арк.
25. ДАЗО. Розпорядження Міністерства освіти по фінансуванню ремісничих доповнюючих шкіл (1922 р.). Розпорядження шкільного відділу і листування з дирекцією доповнюючих ремісничих шкіл про утворення інспекторату, про учбові плани шкіл. Ф. 28. Оп. 9. Спр. № 91. 28 арк.
26. ДАЗО. Розпорядження Міністерства освіти про порядок одержання дозволу на відкриття ткацької учбової майстерні, листування з дирекцією доповнюючих реміс. Листування з шкільними інспекторами по питаннях позашкільної роботиничих шкіл і учбові майстерні, про відкриття і устаткування майстерні. Ф. 28. Оп. 9. Спр. № 92. 22 арк.
27. ДАЗО. Листування по питанню позашкільної роботи. Ф. 28. Оп. 9. Спр. № 119. 71 арк.
28. ДАЗО. Лист до Мукачівської торговельної школи у справі відкриття курсів будівельників. Ф. 28. Оп. 9. Спр. № 174. 1 арк.
29. ДАЗО. Листування з рефератом землеробства і шкільними інспекторами про сільськогосподарські курси для вчителів. Ф. 28. Оп. 9. Спр. № 197. 16 арк.
30. ДАЗО. Програма екскурсії учителів до Чехії (1924 р.). Ф. 28. Оп. 9. Спр. № 200. 3 арк.
31. ДАЗО. Листування з Міністерством освіти, повідомлення окружних народопроевітних рад і шкіл про позашкільну роботу (1922 р.). Ф. 28. Оп. 9. Спр. № 235. 52 арк.
32. ДАЗО. Розпорядження про відкриття курсів бджільництва. Ф. 28. Оп. 9. Справа № 278. 2 арк.
33. ДАЗО. Лист про позашкільну роботу. Ф. 28. Оп. 9. Справа № 282. 3 арк.
34. ДАЗО. Листування з шкільними інспекторами, Хустською окружною народнопроевітною радою і ужгородським відділенням «словацької Матиці» про позашкільну роботу. Ф. 28. Оп. 9. Спр. № 348. 17 арк.

35. ДАЗО. Про відкриття в школах товариства «Радіо». Ф. 28. Оп. 9. Справа № 558. 3 арк.
36. ДАЗО. Про театр, музей, виставки. Ф. 28. Оп. 9. Справа № 560. 5–7 арк.
37. ДАЗО. Про моделювання літаків. Ф. 28. Оп. 9. Справа № 637. 2 арк.
38. ДАЗО. Циркуляр про запровадження в школах вивчення моделювання літаків як обов'язкового предмета (1937 р.). Ф. 28. Оп. 9. Справа № 637. 1 арк.
39. ДАЗО. Про позашкільну роботу. Ф. 28. Оп. 9. Справа № 670. 22 арк.
40. Дружняєва Д. Використання елементів музейної педагогіки у процесі вивчення фізики в школі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. Ужгород: Говерла, 2009. Вип. 16–17. С. 32–34.
41. Дружняєва Д. Ю. Використання елементів музейної педагогіки на уроках фізики: біографія Д. К. Максвелла. *Педагогічні науки та освіта: збірник наукових праць Запорізького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти*. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2008. Вип. III. С. 83–89.
42. Ендальцев В. С. Выбор профессии: социальные, экономические и педагогические факторы. Київ – Одеса: Вища школа, 1982. 150 с.
43. Закон України «Про позашкільну освіту». *Позашкільна освіта в Україні* (нормативно-правові акти). Київ: НЕНЦ, 2002. С. 3–32.
44. Звѣт держ. руськоѣ горожаньскоѣ школы в Ужгородѣ за школьный рок 1927–28. 28 с.
45. Івченко Б. А. Музей і патріотичне виховання. *Шістнадцяті Сумцовські читання*: матеріали наукової конференції, присвяченої 90-річчю із часу заснування Харківського історичного музею. Харків: Оригінал, 2010. С. 59–60.
46. Інновації у вищій освіті: проблеми, досвід: монографія / П. Ю. Саух [та ін.]; ред. П. Ю. Сауха. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. 443 с.
47. Йовайша Л. А. Проблемы профессиональной ориентации школьников. Москва: Педагогика, 1983. 128 с.

48. Калько А. Д., Шичула Р. Р. Шляхи удосконалення фахової підготовки майбутніх учителів галузі природознавства засобами музейної педагогіки. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. Рівне, 2016. Вип. 2. С. 76–80.
49. Калько А. Д., Шичула Р. Р. Структурно-функціональна модель фахової підготовки майбутніх учителів галузі природознавства засобами музейної педагогіки. URL: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:cslhz4jUEpAJ:nbu.gov.ua/j-pdf/Ppog_2017_1_9.pdf+&cd=8&hl=ru&ct=clnk&gl=ua
50. Караманов О. В. Музейна педагогіка в навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи. *Освіта та педагогічна наука*. Луганськ, 2012. № 3. С. 5–12.
51. Карпіловська С. Я., Мітельман Р. Й., Синявський В. В., Ткаченко О. М., Федоришин Б. О., Ящишин О. О. Основи професіографії: навч. посібник. Київ: МАУП, 1997. 148 с.
52. Карпов В. С., Булка М. М. Модернізація структури вищої освіти в Україні (Болонський процес). *Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури*. 2013. № 3. С. 61–62.
53. Керестень І. С., Ковач А. І. Професійна орієнтація учнів засобами музейної педагогіки. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. Ужгород, 2014. С. 252–258.
54. Кепін Д. В. Класифікація музеїв-заповідників. *Історико-культурна спадщина: проблеми збереження і популяризації: тези IV Міжнародної науково-практичної конференції, 21–22 квітня 2017 року*. Львів, 2017. С. 50–53.
55. Климов Е. А. Психология профессионального самоопределения. Ростов-на-Дону: Изд-во «Феникс», 1996. 512 с.
56. Ковач А. І. Екскурсія до ботанічного саду як форма професійної інформації молоді. *Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації*:

матеріали ІХ Всеукраїнської наукової конференції, Тернопіль, 2013. С. 12–16.

57. Ковач А. І., Керестень І. С. Екологічне виховання учнівської молоді в позаурочний час. *Актуальні проблеми педагогічної науки*: матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції. Миколаїв, 2014. С. 64–66.

58. Ковач А. І. Екскурсія учнівської молоді до заповідних територій і до музеїв природничого профілю закарпатської області. *Перспективні напрямки світової науки*: збірник статей учасників XXVI Міжнародної наукової конференції «Інноваційний потенціал світової науки – XXI сторіччя». Запоріжжя, 2014. С. 102–103.

59. Ковач А. І., Керестень І. С., Попова Т. М. Використання елементів музейної педагогіки в природничо-науковій освіті для розвитку професійних інтересів учнів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2015. Вип. 127. С. 167–170.

60. Ковач А. І., Керестень І. С. Форми музейної педагогіки в сучасних умовах функціонування заповідників Закарпатської області. *Освіта Закарпаття в загальноєвропейському контексті*: колективна монографія. Ужгород: АУТДОР-ШАРК, 2017. С. 63–76.

61. Ковач А. І. Дослідження ефективності використання засобів музейної педагогіки у формуванні знань учнів про світ професій. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2018. Вип.1 (9). С. 58–66.

62. Ковач А. І. Профорієнтація учнів у позашкільному вихованні з використанням музейно-освітнього середовища Закарпаття. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*: матеріали X Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. Вип. 1 (10). С. 89–97.

63. Ковач А. І. Профорієнтація учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття в змісті гурткової роботи. *Музейна педагогіка в науковій освіті*: збірник тез доповідей учасників I Всеукраїнської науково-практичної

конференції. Київ-Біла Церква: Вид-во «Авторитет» ФОП Курбанова Ю. В., 2019. С. 202–206.

64. Ковач А. І., Опачко М. В. Впровадження інноваційних засобів музейної педагогіки для професійної орієнтації учнів у процесі вивчення дисциплін природничо-наукового циклу: біології, хімії, фізики: навчально-методичний посібник. Ужгород: Видавництво «Інватор», 2019. 47 с.

65. Коджаспирова Г. М., Коджаспиров А. Ю. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. Москва: Издательский центр «Академия», 2000. 176 с.

66. Козаков В. А. Самостійна робота студентів і її інформаційне забезпечення. Київ, 1990. 248 с.

67. Козяр М. М. Модернізація вищої освіти України засобами інформатизації. *Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності*. 2011. № 5(2). С. 131–136.

68. Комар О. А. Модернізація сучасного навчально-виховного процесу: зб. наук. праць. Ч. II. Київ: Мінімум, 2005. С. 159–166.

69. Комар О. Модернізація професійної освіти: інтерактивний підхід. *Психолого-педагогічні проблеми сільської школи*. 2007. № 22. С. 37–43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppps_2007_22_8

70. Концепція позашкільної освіти та виховання. *Виховна робота в закладах освіти України*. Випуск II. Збірник нормативних документів та методичних рекомендацій. Київ: ІЗМН, 1998. С. 192–203.

71. Концепція державної системи професійної орієнтації населення. *Книга керівника позашкільного навчального закладу*. Харків: Торсінг, 2006. С. 349–354.

72. Концепція профільного навчання в старшій школі. *Інформаційний збірник МОН України*. 2003. № 24. С. 3–14.

73. Кремінь В. Г. Освіта в структурі цивілізаційних змін. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія: Педагогічні науки*. 2011. Вип. 133. С. 6–9.

74. Ланкова Н. Методика работы с детьми в музее. *Образование*. 2017. № 10 (328). URL: <http://www.relga.ru/Environ/WebObjects/tguwww.woa/wa/Main?textid=528&level1=main&level2=article>
75. Логущ Л. Професійна орієнтація – формування усвідомленого вибору професії. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2013. Вип. 3–4. С. 90–96.
76. Лозовецька В. Т. Професійна орієнтація молоді в умовах сучасного ринку праці. Київ, 2012. 157 с.
77. Литвин А. В., Руденко Л. А. Модернізація професійної освіти України: науково-методичні засади. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2014. Вип. 37. С. 128–133.
78. Лукашук В. І. Модернізація української вищої освіти в контексті Болонського процесу. *Український соціум*. 2013. № 3. С. 77–85.
79. Любич О. Роль засобів музейної педагогіки в процесі виховання учнів у позашкільних навчальних закладах. *Сучасний виховний процес: сутність та інноваційний потенціал*: матеріали звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту проблем виховання НАПН України за 2013 рік / за ред. О. В. Сухомлинської, І. Д. Бега, Г. П. Пустовіта, О. В. Мельника; літ. ред. І. П. Білоцерківець. Івано-Франківськ: НАІР, 2014. Вип. 4. С. 428–429.
80. Малафіїк І. В. Дидактика: навчально-методичний посібник. Київ: Кондор, 2005. 397 с.
81. Масленнікова Д., Попова Т. Взаємовплив пізнавальної діяльності та розвитку емоційно-психологічної сфери учнів засобами музейної педагогіки. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. Ужгород, 2013. Вип. 28. С. 107–112.
82. Масленнікова Д. Ю. Попова Т. Н. Методологічні і дидактичні засади використання засобів музейної педагогіки в навчанні фізики. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира*

Винниченка. Серія: *Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2013. Вип. 4 (1). С. 181–187.

83. Масленникова Д. Ю., Попова Т. Н. Средства музейной педагогики в методике физики: учебно-методическое пособие для учителей и студентов пед. вузов физ.-мат. специальностей. Керч, 2017. 213 с.

84. Модернізація змісту професійної освіти і навчання: теорія і практика: монографія / авт. кол. М. А. Вайнтрауб, А. М. Романова, І. А. Мося, Я. Ю. Білоконьта ін.; за наук. ред. М. А. Вайнтрауб. Київ: ТОВ «НВП Поліграфсервіс», 2015. 328 с.

85. Музеї у сучасному поліетнічному світі. Другий Всеукраїнський музейний фестиваль: каталог учасників / упор. Н. І. Капустіна, В. М. Бекетова, Ю. М. Малієнко. Дніпропетровськ, 2008. 102 с.

86. *Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи*: матеріали П'ятої науково-практичної конференції (28–29 вересня 2017 р.) / Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Київ, 2017. 132 с

87. Музейно-педагогічна палітра України. Програма Всеукраїнської виставки. Київ: Педагогічний музей України, 2009. 4 с.

88. Наказ Міністерства освіти і науки України від 05.05.2008 № 368 «Про підсумки проведення огляду музеїв при навчальних закладах, які перебувають у сфері управління Міністерства освіти і науки України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0239736-11>

89. Нгуен Дак Дат, Зиміна С. Б. Экомузей в общей классификации музеев. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2011. Вип. 26. С. 67–73.

90. Опачко М. В., Сагарда В. В. Теорія і методика профорієнтаційної діяльності педагога: навчально-методичний посібник. Ужгород: Видавництво УЖДУ, 2000. 114 с.

91. Опачко М. В. Професійна орієнтація учнів в процесі розв'язування задач фізики-технічного змісту: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02.

- Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2001. 22 с.
92. Палійчук О. В. Патріотичне виховання засобами музейної педагогіки. URL: <http://www.history.odessa.ua/publication15/pdf/19.p>
93. Положення про позашкільний навчальний заклад. *Позашкільна освіта в Україні (нормативно-правові акти)*. Київ: НЕНЦ, 2002. С. 39–45.
94. Положення про організацію професійної орієнтації населення. *Книга керівника позашкільного навчального закладу*. Харків: Торсінг, 2006. С. 354–360.
95. Положення про професійну орієнтацію молоді, яка навчається. *Виховна робота в закладах освіти України. Випуск II. Збірник нормативних документів та методичних рекомендацій*. Київ: ІЗМН, 1998. С. 205–209.
96. Попова Т. М. Використання елементів музейної педагогіки в природничо-науковій освіті для розвитку професійних інтересів учнів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки*. 2015. Вип. 127. С. 167–170.
97. Попова Т. М. Методологічні і дидактичні засади реалізації культурно-історичної компоненти змісту освітньої галузі «Природознавство»: монографія. Керч: РВВ КДМТУ, 2010. 325 с.
98. Протокол IV рочних Загальних Збборів Педагогічного товариства Підкарпатської Русі одбутих дня 3 мая 1931 в Ужгороді. *Подкарпатська Русь*. 1931. Р. VIII. Ч. 5–6. С. 122–128.
99. Профессиональная ориентация обучающихся учреждений общего среднего образования: методические рекомендации. Гомель: ГУО «Гомельский областной институт развития образования», 2014. 80 с.
100. Резолюції III річних загальних зборів Педагогічного товариства Підкарпатської Русі, одбутих дня 3 мая 1931 в Ужгороді. *Подкарпатська Русь*. 1931. Р. VIII. Ч. 5–6. С. 128–131.

101. Різник Ю. М. Вивчення краєзнавства засобами музейної педагогіки. URL:http://teacher.edsp.net/index.php?option=com_content&view=article&id=152:2014-03-09-12-45-06&Itemid=25
102. Рибкіна Т. О. Музейна педагогіка, як ефективний засіб формування особистості дітей дітей з особливими освітніми потребами URL: http://distance.dnu.dp.ua/ukr/conference/2015/osvitniy_dosvid_v_Ukraini/Rybkina.pdf
103. Розвиток професійної орієнтації в Україні: наук.-допом. бібліогр. покажч. / АПН України, ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського [та ін.]; упоряд. Пономаренко Л. О., Стельмах Н. А., Ніколюк Л. І.; наук. ред.: Рогова П. І., Чепурна Н. М.; наук. консультант Мельник О. В.; бібліогр. ред. Пономаренко Л. О. Київ; Черкаси, 2009. 196 с.
104. Розпорядження з дня 27 януара 1923, ч.1826. Оприділеню поглядных образов для Подкарпато-руських школ. *Урядовый вѣстник*. 1923. Р. III. Ч. 1. С. 17–18.
105. Розпорядження з дня 28 децембра 1922. О заявленю потребных учебных средств. *Урядовый вѣстник*. 1923. Р. III. Ч. 2. С. 29–31.
106. Розпорядження з дня 9януара 1923, ч. 120.681. О просьбах школ о придѣленю землѣ при проведеню земельноѣ реформы. *Урядовый вѣстник*. 1923. Р. III. Ч. 3. С. 68.
107. Розпорядження з дня 15 новембра 1922, ч. 24719-22. О веденю в школах «Школьных хроник». *Урядовый вѣстник*. 1923. Р. III. Ч. 3. С. 79.
108. Розпоряження з дня 22 октобра 1923, ч. 25 846. Учебны основы для руських народных школ на Подкарпатской Руси. *Урядовый вѣстник школьного oddѣла цивильно ѣ управы Подкарпатско ѣ Руси*. Ужгород, 1923. Р. 3, Ч. 4. С. 32–203.
109. Розпорядження Міністерства Школьніцтва і Народної освіти з дня 6 Мая 1930. Чис. 47. 415-1, котрим упорядковуюються нормальні учебні основи для народних шкіл. *Урядовий вісник школьного реферату краєвого*

- уряду Подкарпатської Русі. Прилога «Учителя». Ужгород, 1930. Р. Х. Ч. 8. С. 25–199.
110. Самсакова І. В. Виховання особистості учня засобами музейної педагогіки. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. Херсон, 2015. Вип. 68. С. 119–123.
111. Слов'янський світ: здобутки, проблеми, перспективи: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 23–24 травня 2013 р. / за ред. канд. істор. наук Л. М. Несух. Ужгород: ПРАТ Видавництво «Закарпаття», 2013. 408 с.
112. Соболенко Ю. П. Музейна педагогіка як засіб формування свідомого громадянина. URL: <http://pozashk1.blogspot.com/p/1.html>
113. Силко Р. М. Особливості естетичного виховання студентів засобами музейної педагогіки. URL: https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=956
114. Снагощенко В. В. Професійна підготовка майбутнього вчителя історії засобами музейної педагогіки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Київський ун-т ім. Б. Грінченка. Київ, 2010. 20 с.
115. Столяров Б. А. Музейная педагогика. История, теория, практика: учеб. пособие. Москва, 2004. 21 с.
116. Сухомлинська О. В. Педагогічний ідеал крізь призму теорій моралі. *Педагогічні науки*. 2009. Вип. 1. С. 5–15.
117. Сухомлинский В. А. Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну. 2-е изд. Київ: Радянська школа, 1987. 554 с.
118. Тверезовська Н. Т., Балалаєва О. Ю. Дидактичні аспекти модернізації засобів навчання в умовах інформатизації освіти. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. Чернігів, 2013. Вип. 108. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_1_108_32
119. Трегубов К. Ю. Класифікація та розподіл музейних комплексів за розміром: тези 67-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів університету. Том 3 (Полтава, 2 квітня – 22 травня 2015 р.). Полтава: ПолтНТУ, 2015. С. 5–6.

120. Уривалкін О. М. Історичне краєзнавство: навчальний посібник. Київ: КНТ, 2006. 296 с.
121. Філіпчук Н. О. Становлення і розвиток педагогічно-просвітницької діяльності музеїв України (кінець XIX – початок XXI століття): автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. Київ, 2020. 42 с.
122. Філіпчук Н. О. Виховання особистості засобами музейної педагогіки. *Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи*: матеріали П'ятої науково-практичної конференції (28–29 вересня 2017 р.). Київ: Національний Києво-Печерський історико-культурний заповідник. Київ, 2017. С. 115–117.
123. Федоришин Б. О. Психолого-педагогічні основи професійної орієнтації: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Ін-т пед. і псих. проф. освіти АПН України. Київ, 1996. 48 с.
124. Федоришин Б. А. Система профінформаційної роботи со старшокласниками. Київ: Радянська школа, 1988. 176 с.
125. Черченко О. Світові та українські музеї в умовах інформаційно-комп'ютерного суспільства. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/53821/08Cherchenko.pdf?sequence=1>
126. Шабанова Н. В. Музейна педагогіка. Визначення поняття, історія, форми роботи, перспективи розвитку. URL: http://ua-referat.com/Музейна_педагогіка
127. Шидловський І. В. Історія музейної справи та зоологічних музеїв університетів України. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. 112 с.
128. Шикуча Р. Р. Педагогічні умови формування фахової підготовки майбутніх учителів галузі природознавства засобами музейної педагогіки. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*: збірник наукових праць. Рівне: РВЦ МЕРУ ім. акад. С. Дем'янчука, 2016. № 1 (15). С. 173–178.
129. Шмидт Ф. И. Музейное дело. Москва, 1929. 52 с.

130. Щукина Г. И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе: учеб. пособие. Москва: Просвещение, 1979. 160 с.
131. Юрченко А. В. Археологія в музейній педагогіці. URL: <http://museum.kh.ua/academic/sumtsov-conference/2012/article.html?n=22>
132. Юхневич М. Ю. Я поведу тебя в музей: учеб. пособие по музейной педагогике. Москва: М-во культуры РФ, Рос. ин-т культурологии, 2001. 223 с.
133. Якса Н. В. Основи педагогічних знань: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 358 с.
134. Янцур М. С. Професійна орієнтація і методика профорієнтаційної роботи. Київ: Видавничий дім «Слово», 2012. 463 с.
135. Ярошенко В. В. Школа и профессиональное самоопределение учащихся. Київ: Радянська школа, 1992. 124 с.
136. Szilágyi K., Hajdu A., Könczöl L. Pályaeorientáció. Budapest: Kollégiumi Tanácsadó, Szolgáltató KFT, 2012. 198 о.
137. Gönczi K. Életpályaeépítés önismeret – pályaválasztás – karrier. *Pedellus Tankönyvkiadó*. Debrecen, 2008. 108 о.
138. Radnai B. Tanulmányok a pályaválasztás és a felnőttoktatás lélektanáról. Budapest: Táncsics Könyvkiadó, 1980. 179 о.
139. Keresztény I., Almási I., Kovács A. A gyermekek ökológiai kultúrájának fejlődése a mai családokban, Ukrajnában, a múzeumpedagógia eszközeinek segítségével: *családi nevelés Nemzetközi Konferencia*. Hajdúböszörmény: Didakt Kft, 2017. С. 102–108.
140. Pintér Zs. Hogyan csináljunk karriert? Az álláskeresés enciklopédiája. Budapest: Pauker Nyomda, 2006. 402 о.

ВИСНОВКИ

1. Науково-методичні засади професійної орієнтації учнів в умовах музейно-освітнього середовища Закарпаття ґрунтуються на результатах узагальнення динаміки розгортання профорієнтаційної роботи за столітній період розвитку. У дисертації подано широкий аналіз динамічного процесу, пов'язаного із суспільним, науково-технічним, виробничо-промисловим прогресом, що відбувався впродовж доіндустріального, індустріального, постіндустріального й інформаційного етапів. Схарактеризовано основні тенденції та найважливіші чинники розвитку системи професійної орієнтації у змісті кожного етапу.

Акцентовано на сучасних викликах розроблення проблем профорієнтації. Визначено тенденції розвитку інформаційного суспільства (початок XXI століття), які впливають на розроблення та розвиток сучасної моделі професійної орієнтації. Серед останніх пріоритетними є такі, як: інформатизація всіх сфер життя, виробництва, економіки, промисловості; глобалізація як перспектива розвитку суспільств у сучасному цивілізованому світі; розвиток ІК технологій, компетентісно орієнтований підхід у навчанні, онлайн-освіта, розроблення нових технологій профорієнтаційної роботи, використання комп'ютерного дизайну для інформування про професії, доступність у самодіагностуванні; рефлексія досвіду минулого та проектування професійного майбутнього тощо.

2. Поняттєвий апарат дослідження охоплює такі поняття: «профорієнтаційний потенціал музейно-освітнього середовища», «музейно-освітнє середовище», «музейно-освітній процес», «музейно-освітня взаємодія», «профорієнтація учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття». На основі аналізу наукової літератури «професійну орієнтацію учнів» потрактовано як систему підготовки молоді до вибору професійного життєвого шляху. У межах окреслення сутності «профорієнтаційного потенціалу музейно-освітнього середовища» профорієнтаційний потенціал

витлумачено як нерозроблені та невикористані можливості технологій (форм, методів і засобів) музейної педагогіки у профорієнтації учнів. У контексті пропонованого дослідження розкриття профорієнтаційного потенціалу пов'язано із: а) розробленням сучасних інтерактивних засобів музейної педагогіки; б) використанням останніх для профорієнтації учнів, зокрема угорськомовних шкіл Закарпаття.

У дослідженні професійною орієнтацією учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття названо систему профорієнтаційних впливів за допомогою традиційних і новітніх засобів музейної педагогіки (подорожі музеями он-лайн і оф-лайн, віртуальний музей, віртуальні музейні експонати тощо).

Узагальнення знань про освітнє та музейне середовища уможливило формулювання визначення *музейно-освітнього середовища* як частини інтегративного освітнього та музейного просторів, обмеженої особливостями (регіональними, статусними) та матеріально-технічними можливостями освітніх закладів; спеціально створених умов (інформаційно-технологічних, методичних, дидактичних, психологічних) реалізації цілей і завдань виховання, освіти, навчання; організаційно-педагогічних впливів (музейно-освітнього процесу), що опосередковують взаємопов'язану діяльність і комунікацію вчителя й учнів в оточенні музейних експонатів, предметів тощо. Складниками музейно-освітнього середовища обрано: музейне довкілля (предмети, експозиції, приміщення, обладнання), музейно-освітній процес (цілі, зміст, завдання, методи, форми, засоби), суб'єкти (учитель і учні) музейної комунікації у музейно-освітньому процесі, музейно-освітній взаємодії. Узагальнення моделей освітніх середовищ уможливило зарахування проєктованого в роботі музейно-освітнього середовища до моделей інтегрованого типу – як поєднання елементів інформаційної, інноваційної, дослідницької та культурологічної моделей.

3. Еволюцію поняття «музейно-освітнє середовище Закарпаття» розмежовано на різні за тривалістю та динамікою етапи, серед яких:

домузейний, становлення музейної справи, розвитку (чехословацький період), занепаду (угорський період), відродження (радянський період), оновлення (період незалежності), трансформації (сучасний період). Розкрито історичні особливості становлення культурного тла (фону) дисертаційної роботи. Розглянуто становлення музейно-освітнього середовища в чехословацький період і його подальший розвиток до наших днів. Констатовано про початок із входженням Закарпаття із назвою «Підкарпатська Русь» до складу Чехословаччини справжнього розвитку всіх ланок суспільного життя, зокрема музейно-освітньої.

Основними характеристиками музейно-освітнього середовища Підкарпатської Русі названо: нівелювання дистанції між школою та музеєм; проведення значної кількості виставок із участю вчителів і учнів; забезпечення спеціально організованої «виставкової» роботи для підготовки експонатів виставок; залучення до створення музейних експонатів учнів різних шкіл (народних, горожанських, ремісничих) і різних національних груп (українців (русинів), угорців, чехів, євреїв, румунів); підтримка та безпосередня участь у музейно-освітньому процесі товариств «Педагогічного», «Етнографічного», товариства «Просвіта» й «Общества А.Духновича». Зазначено, що профорієнтаційний вплив музейно-освітнього середовища полягав у популяризації народних ремесел, характерних для того чи того регіону, організації численних курсів з овочівництва, садівництва, квітникарства, тваринництва, бджолярства тощо. Крім того, профорієнтаційний вплив музейно-освітнього середовища передбачав залучення культосвітніх, пропагандистських працівників та орієнтацію молоді на переважно робітничі професії й передові будівництва.

Установлено, що профорієнтаційний вплив сучасного музейно-освітнього середовища передбачає можливість відвідування віртуальних музейних експозицій, які не лише представляють окремі артефакти, що створюють уявлення про професійну діяльність, а й формують розгорнуту культурно-історичну картину історії професії від її зародження, становлення

до розвитку (знаряддя праці, виробничі процеси) та трансформації (перетворення чи повне зникнення). Для досягнення системного профорієнтаційного впливу на учнів доведено доцільність використання інформаційні-комунікативних засобів та інтерактивних методів роботи з учнями.

4. Виявлення перспектив застосування історичного досвіду профорієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття уможливило визначення основоположних принципів створення моделі профорієнтації учнів. Побудова моделі на ґрунті синтезу, єдності музеєцентричного й освітньо-центричного принципів, з одного боку, дає змогу відмовитися від усталено спрощених підходів до обслуговуючої ролі музеїв відповідно до ідеологічно-партійних замовлень, а з іншого – уможливорює налагодження тісного зв'язку між школою та музеєм, тобто зв'язку, що його відображає досвід становлення музейно-освітнього середовища Закарпаття в чехословацький період і трансформації в контексті використання сучасних інформаційних технологій.

Реалізацію моделі профорієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття конкретизовано для: а) вивчення дисциплін природничо-наукового циклу; б) гурткової, позакласної та позашкільної роботи. Базисом організації профорієнтаційної роботи з учнями слугує використання профорієнтаційного потенціалу інноваційного музейного середовища, яким є «Музей професій». Особливості застосування інтерактивних засобів музейної педагогіки для ознайомлення учнів із професіями, поширеними у краї, полягають у «відвідуванні» учнями віртуального «Музею професій» та пошуку й доповненні наявної інформації про світ професій новими відомостями, здобутими під час виконання різних видів пошуково-дослідницької, пізнавальної, творчої та проєктної діяльності.

Наповнення музейного середовища професійно-орієнтованим змістом і спеціально організованою діяльністю, спрямованою на формування знань про світ професій, види професійної діяльності, умови, знаряддя та

результати праці, сприятимуть наданню системної допомоги учням у виборі майбутньої професійної діяльності.

Сутність профорієнтаційної роботи із сучасною учнівською молоддю пов'язано з активізацією її зацікавлення новим способом подання професійної інформації, стимулюванням пізнавальної, дослідницької активності внаслідок залучення до проєктної діяльності профорієнтаційного змісту.

5. Експериментальна робота, проведена у два етапи, передбачала на першому етапі з'ясування стану професійної орієнтації учнів на практиці в окремих школах Закарпатської області за допомогою анкетування вчителів і учнів; на другому – оцінювання ефективності використання постійно діючого віртуального «Музею професійної орієнтації».

Результати емпіричного дослідження застосування новітніх засобів музейної педагогіки у професійній орієнтації слугували підставою для констатації, що останні, зокрема інноваційне музейно-освітнє середовище, яким є «Музей професій», викликають значний інтерес в учнів, сприяють активізації системи профорієнтаційної роботи в школах. а також мають значні переваги у використанні та значні перспективи подальшої профорієнтаційної роботи.

ДОДАТКИ

Додаток А

Матеріали до першого розділу

Додаток А.1

Визначення поняття «освітнє середовище» у науковій літературі

Автор (и)	Визначення
Н. Гонтаровська	<p>Елемент соціуму, відкрита педагогічна система, яка є цілеспрямовано організованою, керованою, багатофункціональною, у межах якої учень усвідомлює себе як соціально розвинену цілісність.</p> <p>Складна цілісна система, що на засадах типологізації охоплює різні типи освітніх середовищ – навчальне освітнє середовище, позаурочне освітнє середовище і позашкільне освітнє середовище. За таких умов створення освітнього середовища постає способом цілеспрямованої організації навчально-виховного процесу в кожному з типів освітніх середовищ для досягнення позитивного впливу на розвиток особистості школяра</p>
І. Карабаєва	Сукупність соціально-психологічної, педагогічної, інформаційної, технічної та інших підсистем, які забезпечують досягнення мети навчально-виховного процесу, а також сукупність матеріальних, духовних і суспільних умов здійснення освітнього процесу
О. Керницький	Педагогічний феномен, який розвивається і складається з просторово-тимчасових, соціально-культурних, діяльнісних, комунікативних, інформаційних та ін. факторів, які виникають унаслідок цілеспрямовано створюваних і спонтанних умов взаємодії особистості, яка розвивається, і об'єктивного світу школи
Н. Крилова	Частина соціокультурного простору, зона взаємодії елементів освіти, освітніх систем, їхніх учасників
Л. Макар	Сукупність умов, що впливають на формування й функціонування людини в суспільстві, на наочну і людську обстановку особистості, її здібності, потреби, інтереси, свідомість
Л. Максимова	Об'єднання трьох компонентів: природного (абіотичний, біотичний), антропогенного (техногенний, соціальний), життєвого (соціально-побутовий, рекреаційний, виробничий). Різноманітні середовища складають єдине середовище існування людини, що визначає різноманіття його впливів на неї
О. Нечаєва	<p>Соціокультурне оточення учня, створене природнім або штучним шляхом, яке охоплює різні види засобів і змісту освіти, що здатні забезпечити продуктивну діяльність учня. Освітнє середовище є багатомірним простором, який має бути адекватним сучасним потребам суспільства та відповідати тенденціям розвитку культури, економіки, виробництва й технологій. Важливою якістю сучасного освітнього середовища є взаємодія значної кількості локальних освітніх середовищ, спільне використання вченими різноманітних методів, прийомів та інновацій.</p> <p>Спеціально змодельоване місце й умови, які забезпечують різноманітні шляхи оптимального розвитку та дорослішання особистості</p>

Р. Семенова, О. Музика, Д. Корольов	Освітнє середовище повинне забезпечувати повноцінне розкриття потенціалу всіх сфер психіки та здібностей обдарованого індивіда (фізичних, емоційних, пізнавальних, особистісних, духовно-моральних) відповідно до його індивідуальних особливостей і завдань вікової соціалізації
В. Сериков	Джерело та спосіб моделювання професійної поведінки майбутнього фахівця. Середовище стає умовою становлення фахівця, якщо створено можливості для застосування знань, досвіду і формування та розвитку компетентностей
А. Цимбалару	Складник освітнього простору, що є складним утворенням, формування якого відбувається за допомогою сукупності подій, що забезпечують освоєння освітнього середовища для задоволення освітніх потреб кожного учасника навчально-виховного процесу
Т. Чернецька	Природне або штучне соціокультурне оточення дитини (учня, студента й ін.), що охоплює різноманітні види засобів і різний зміст навчання, що забезпечують продуктивну навчально-пізнавальну (навчально-дослідницьку, навчально-розвивальну тощо) діяльність в урочній (позаурочній, позанавчальній) час; межі освітнього середовища конкретизує поширеність в освітньому просторі (всукраїнське освітнє середовище), назва навчального закладу (освітнє середовище школи, ВНЗ тощо), назва освітньої ланки (освітнє середовище дошкільної (початкової, середньої) ланки освіти), вказівка часу розгортання тієї чи тієї діяльності (позакласне освітнє середовище, освітнє середовище урочної діяльності учнів), домінування певного виду діяльності (освітнє середовище навчально-дослідницької діяльності дітей)
О. Ярошинська	Сукупність умов різного характеру (природних і створених суб'єктами), у яких розгортається конструктивна взаємодія суб'єктів та явищ соціокультурної дійсності; <i>освітнім середовищем</i> вважають природне або штучно створене оточення людини, що охоплює зміст і різні види засобів освіти, здатних забезпечувати продуктивну діяльність особистості, її освітній розвиток за допомогою створення сприятливих для цього умов
В. Ясвін	Система впливів і умов формування особистості згідно з певним зразком, а також система можливостей для її розвитку, що утримуються в соціальному та просторово-предметному оточенні

Додаток А.2

Моделі «освітнього середовища»

Моделі освітнього середовища	Автори	Сутність
Еколого-особистісна модель	В. Ясвін	Ґрунтується на уявленнях про освітнє середовище як систему впливів та умов формування особистості за поданим зразком, а також можливостей для її розвитку в соціальному та просторово-предметному оточенні
Комунікативно-орієнтована	В. Рубцов,	Освітнє середовище як форма співпраці (комунікативна взаємодія), що створює

модель	В. Івошина	особливі види спільності між учнем і педагогом, між самими учнями та забезпечує засвоєння учнями необхідних для функціонування в цій спільноті норм життєдіяльності; засадничим для цього підходу видається бачення того, що обов'язковою умовою розвитку дитини є її участь у спільній діяльності з дорослим і/або з іншими суб'єктами освітнього процесу
Антрополого-психологічна модель	В. Слободчиков	Освітнє середовище, яке характеризують за двома показниками – насиченістю (ресурсний потенціал) і структурованістю (спосіб його організації), дає змогу виокремити три різні способи організації, а відтак і структури освітнього середовища, залежно від типу зв'язків і стосунків: одноманітне, різноманітне, варіативне
Психодидактична модель	В. Давидов, В. Лебедева, В. Орлов	Ґрунтується на ідеї про визнання за кожним учнем як суб'єктом освітнього процесу пріоритету його індивідуальності, персонального досвіду. Організація освітніх процесів у цій моделі середовища спрямована на реалізацію індивідуальних освітніх траєкторій, що передбачає розроблення для кожного учня індивідуального педагогічного проєкту освітнього середовища, який відповідає особистісним потребам; індивідуального навчального плану, вибору освітніх програм та їхніх рівнів із кожної навчальної дисципліни
Екопсихологічна модель	В. Панов	Освітнє середовище як система психолого-педагогічних умов і впливів, які створюють можливості для розкриття інтересів і здібностей кожної особистості з урахуванням її природних потенційних і вікових можливостей. Освітнє середовище як педагогічний феномен, за В. Пановим, є: фактом навчання і розвитку; фактором навчання та розвитку того, хто навчається; умовами навчання і розвитку; засобами для навчання та розвитку того, хто навчається; предметом проєктування та моделювання; об'єктом психолого-педагогічної експертизи
Рефлексивно-контекстна модель	В. Желанова	Освітнє середовище як умова впровадження технології контекстного навчання: зовнішні умови (соціальний контекст

		<p>майбутньої професійної діяльності),</p> <p>внутрішні умови (моделювання мотиваційно-стимулювального, рефлексивно-формульовального, смислоутворювального, суб'єктноформульовального контекстів),</p> <p>об'єктивні умови (актуалізація мотиваційного, рефлексивного, смислового, суб'єктного потенціалу фундаментальних навчальних дисциплін),</p> <p>спеціально створені умови (розроблення спецкурсів рефлексивної, смислової та суб'єктної спрямованості, технологій формування зазначених професійно-особистісних конструктів)</p>
Модель безпечного середовища	Т. П. Цюман, Н. І. Бойчук	Стан освітнього середовища, в якому: наявні безпечні умови навчання та праці, комфортна міжособистісна взаємодія, що сприяє емоційному благополуччю учнів, педагогів і батьків, відсутні будь-які вияви насильства та є достатньо ресурсів для їхнього запобігання, а також дотримано права та норми фізичної, психологічної, інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника навчально-виховного процесу
Модель інноваційного середовища	А. Каташов, А. Романенко, О. Шапран	Доцільно організований простір життєдіяльності, який сприяє розвитку інноваційного ресурсу особистості; інтегрований засіб накопичення і реалізації інноваційного потенціалу навчального закладу
Модель дослідницько-підтримувального навколишнього середовища	С. Клепко	Основні тенденції світової освіти пов'язані з ідеєю створення освітнього середовища, що сприяє самореалізації кожного учня. Це передусім проєктування Дослідницьких Підтримувальних Навколишніх Середовищ (Study Support Environments – SSEs) замість «навчальних систем», або «навколишніх середовищ, які навчають»
Культурологічні моделі	В. Гура, І. Колмогорова, А. Погодина, Е. Тюрдьо	Відображає двосторонній зв'язок освіти із загальними процесами, що відбуваються в різних сферах культури: будь-які зміни в культурі автоматично призводять до змін освітнього середовища, а зміни в освіті нерідко вельми істотно впливають на перебіг загальнокультурних процесів

Список музеїв, розташованих на території Закарпатської області

№	Назва	Місце знаходження
1.	Закарпатський краєзнавчий музей	Ужгород
2.	Закарпатський музей народної архітектури та побуту	Ужгород
3.	Закарпатський обласний художній музей імені Йосипа Бокшая	Ужгород
4.	Колочавська вузькоколійка	Колочава
5.	Музей «Чеська школа»	Колочава
6.	Музей архітектури і побуту «Старе село»	Колочава
7.	Музей Берегівщини	Берегово
8.	Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах	Рахів
9.	Музей варення	Ботар
10.	Виноградівський районний історичний музей	Виноградів
11.	Хустський краєзнавчий музей	Хуст
12.	Музей імені Степана Вайди	Дулове
13.	Музей лісу та сплаву на Чорній ріці	Синевир
14.	Краєзнавчий музей міста Перечин	Перечин
15.	Затисянський музейний комплекс	Пийтерфолво
16.	Музей «Срібна Земля» імені Василя Тегзи	Грушове
17.	Краєзнавчий музей Тернівської сільради	Тернове
18.	Свалявський районний історичний музей	Свалява
19.	Регіональний музей етнографії	Буштино
20.	Історичний музей солекопалень	Солотвино
21.	Новоселицький сільський музейний комплекс	Новоселиця
22.	Мукачівський історичний музей	Мукачево
23.	Народний краєзнавчий музей-садиба «Синевирська долина»	Синевирська поляна

Матеріал до другого розділу дисертації

Профорієнтація учнів засобами музейно-освітнього середовища з використанням НІТ у процесі вивчення «Біології»

Додаток Б.1

БІОЛОГІЯ (6–11 класи)

6 КЛАС

Тема уроку: *Будова світлового мікроскопа та робота з ним*

Мета заняття:

- *освітня*: розуміння (усвідомлення) будови та дії світлового мікроскопа; використання у практичній і професійній діяльності;
- *виховна*: прищеплення акуратності в роботі з мікроскопом, виховання терпеливості, зібраності, уважності; розвиток знань про професії;
- *розвивальна*: емоційний розвиток (практичні емоції, викликані діяльністю у процесі навчання, гностичні, естетичні почуття); абстрактне, асоціативне мислення.

Організація та хід уроку:

1. Вивчення будови шкільного мікроскопа.
2. Розгляд особливостей роботи з мікроскопом.
3. Практичне використання мікроскопа.
4. Застосування ЗМП для демонстрації (віртуального музею) історії розвитку та створення мікроскопа
5. Використання віртуального музею для ознайомлення із професіями, засобом діяльності в яких є мікроскоп.
6. Звернення до віртуального музею, результатом чого є створення збільшувальних/зменшувальних апаратів.
7. Залучення проектного навчання з метою створення експозицій для віртуального музею.

Мікроскоп використовують як:

- а) знаряддя (засіб) праці;
- б) результат праці (професійне виготовлення мікроскопів для різних потреб: у виробництві, науковій роботі, професійно-орієнтованих лабораторних дослідженнях).

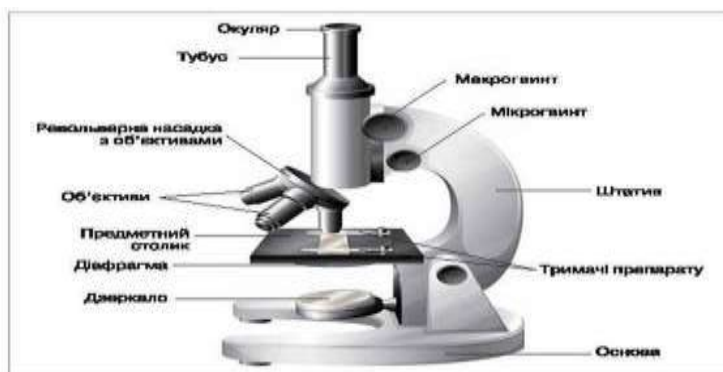

Рис.1. Будова світлового мікроскопа

Учитель. За допомогою віртуального «Музею професій» ознайомимося із професіями, у яких центральне місце займає мікроскоп:

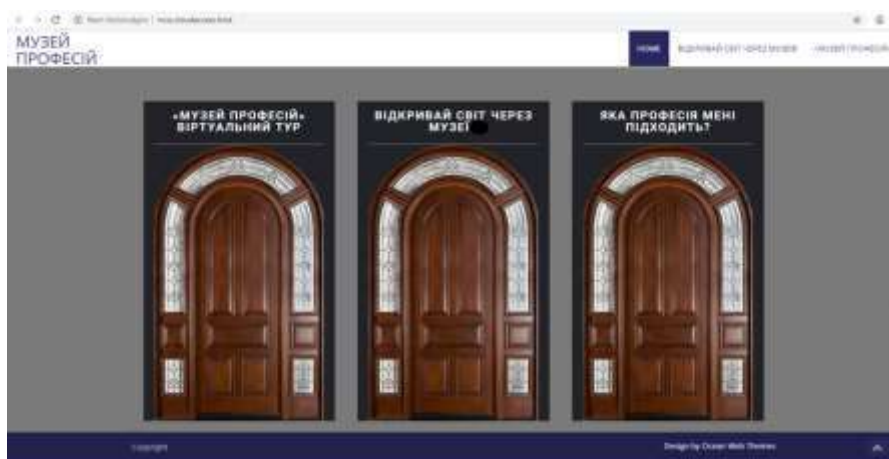

Рис. 2. Віртуальний «Музей професій»

Рис. 3. Професія біотехнолога (фрагмент роботи віртуального «Музею професій»)

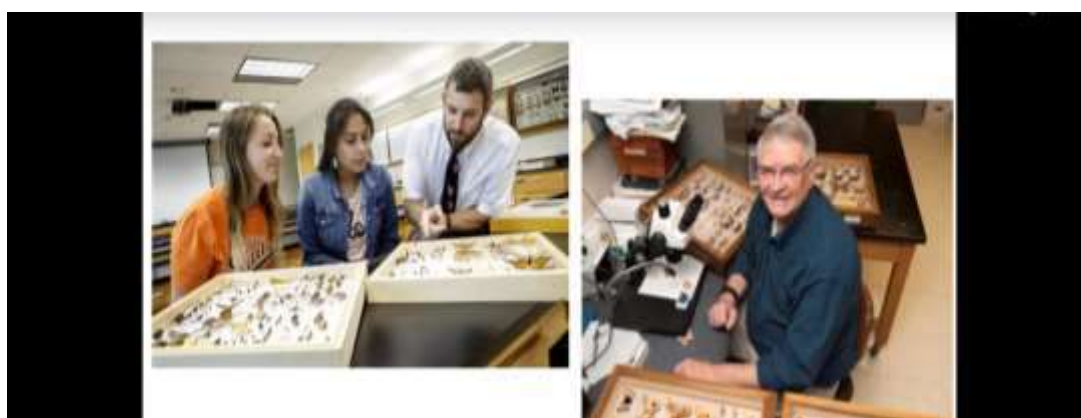

Рис. 4. Демонстрація професії ентомолога

Узагальнення і систематизація знань учнів.

Самостійна робота.

Відповіді за запитання (в усній формі).

1. Хто працює у сфері мікробіології?
2. Шляхи опанування професії у сфері криміналістики?
3. Що би Ви хотіли дізнати про мікроскоп?
4. Ризики професій, представники яких використовують мікроскоп?

6 КЛАС

Тема уроку: *Голонасінні*

Мета заняття:

- *освітня*: ознайомлення учнів із загальною характеристикою голонасінних рослин; розкрити особливості посадки і вирощування голонасінних рослин;

- *виховна*: формування екологічної культури учнів, поважливого і бережливого ставлення до навколишньої природи, професійна орієнтація на діяльність, пов'язану з вирощуванням голонасінних;

- *розвивальна*: розвиток уявлень про те, де на території Закарпаття ростуть голонасінні рослини, знання про значення і роль голонасінних для збереження екосистем.

Організація і хід заняття:

1. Ознайомлення із загальною характеристикою голонасінних рослин, їхньою роллю і значенням у екосистемі.
2. Використання віртуального музею для демонстрації територій Закарпаття, де компактно ростуть голонасінні рослини.
3. Підготовка та проведення профорієнтаційної екскурсії до Ботанічного саду м. Ужгород.
4. Робота у «Музеї професій»: ознайомлення з професіями лісівника, садівника, ботаніка.
5. Робота учнів під керівництвом учителя зі створення гербарію голонасінних. Оформлення музейного куточка голонасінних.

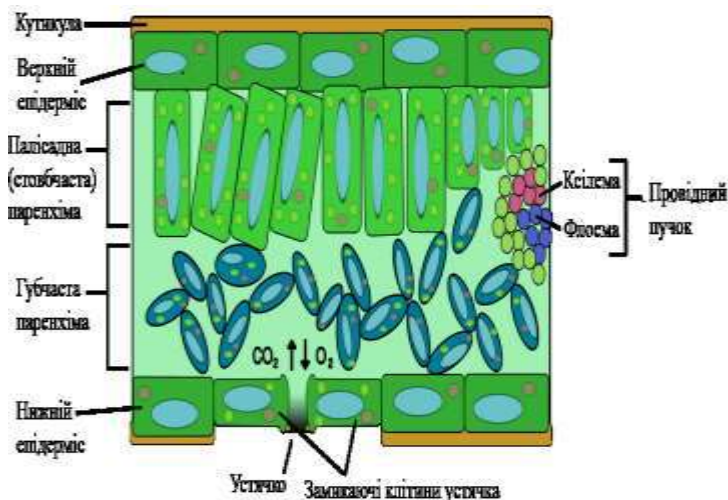

Рис.5. Будова листка голонасінних рослин

Учитель. За допомогою віртуального «Музею професій» ознайомимося з тими місцями нашої області, де ростуть унікальні голонасінні рослини.

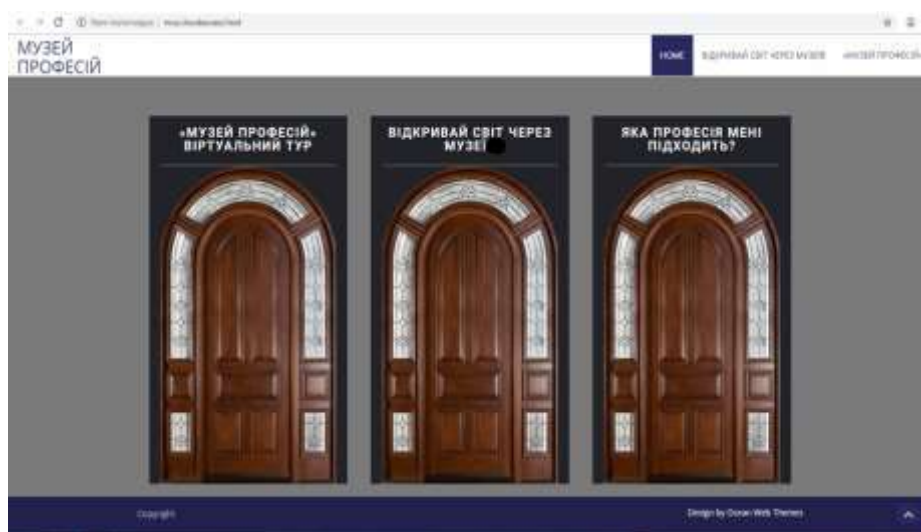

Рис. 6. Віртуальний «Музей професій»

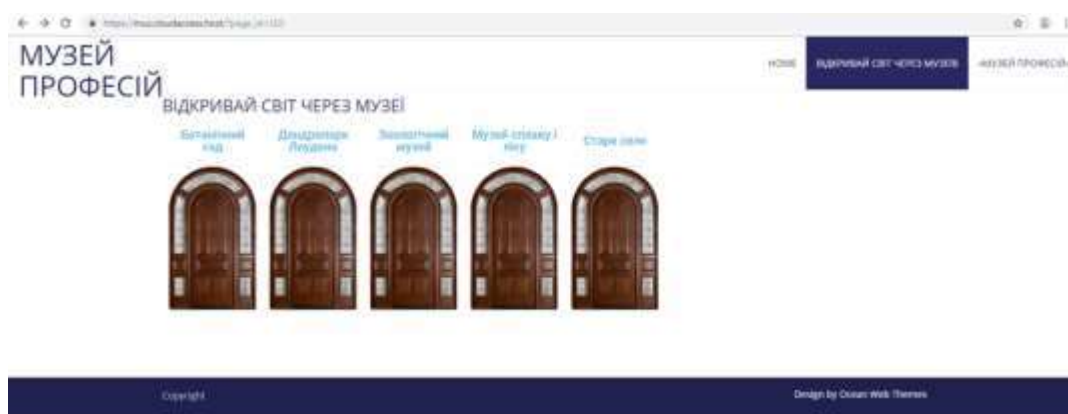

Рис. 7. Проєкт віртуального музею «Відкривай світ через музеї»

Учитель. Уже знаємо, що голонасінні рослини відіграють важливу роль у нашому житті. За допомогою віртуального «Музею професій» ознайомимося із професіями, представники яких працюють із голонасінними рослинами (садівник, лісівник, ботанік).

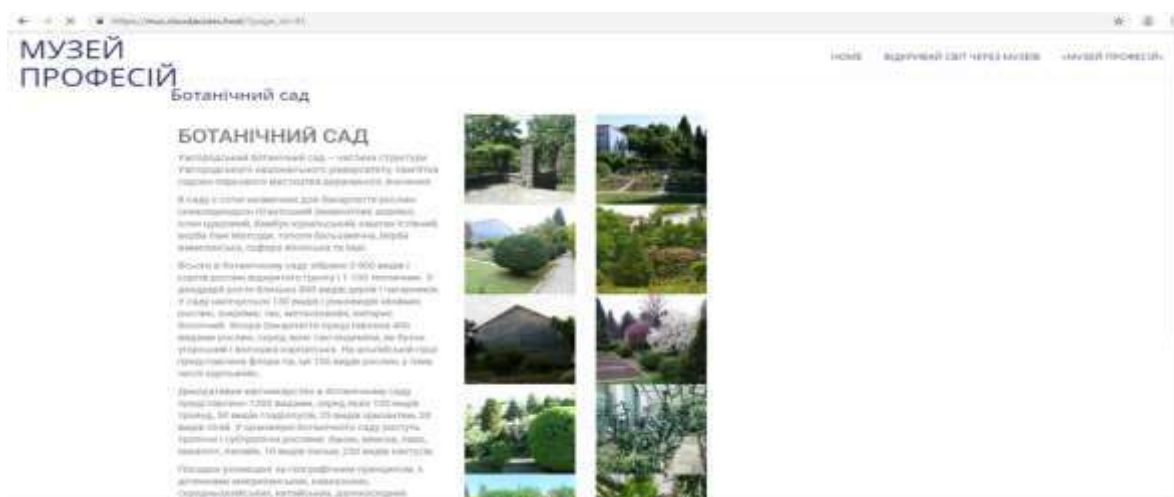

Рис. 8. Інформація про ботанічний парк (м. Ужгород)

Рис. 9. Інформація про Дендропарк Лаудона (м. Ужгород)

Рис.10. Демонстрація професії лісівника у віртуальному «Музеї професій»

Рис. 11. Презентація професії садівника у віртуальному «Музеї професій»

Рис. 12. Представлення професії ботаніка у віртуальному «Музеї професій»

Узагальнення і систематизація знань учнів.

Самостійна робота.

Відповіді за запитання (в усній формі).

1. Хто працює у сфері ботаніки?
2. Які шляхи опанування професії?
3. Хто використовує знання з ботаніки?
4. Що вирізняє людей, які присвятили своє життя природоохоронній діяльності?

7 КЛАС

Тема уроку: *Будова тварин (клітини)*

Мета заняття:

- *освітня*: ознайомлення з особливостями будови тваринної клітини і тканини;
- *виховна*: виховання поважливого ставлення до тварин, ознайомлення з особливостями догляду за тваринами;
- *розвивальна*: розвиток уявлень про умови проживання і збереження тварин; знань про професії, пов'язані із розмноженням, вирощуванням, доглядом, лікуванням тварин.

Організація і хід заняття:

1. Ознайомлення з особливостями тваринної клітини.
2. Проведення екскурсії профорієнтаційного змісту в Зоологічний музей УжНУ.
3. Використання Музею професій для ознайомлення із професіями ветеринара, зоотехніка, дресирувальника.
4. Самостійна робота учнів зі створенням проєкту «Життя диких тварин» (на зразок створення документальних фільмів про життя диких тварин).
5. Відповіді на запитання
  - А) Яка наука вивчає тварини?
  - Б) Яка наука вивчає клітини?
  - В) Використання мікроскопії у науці про тварин?

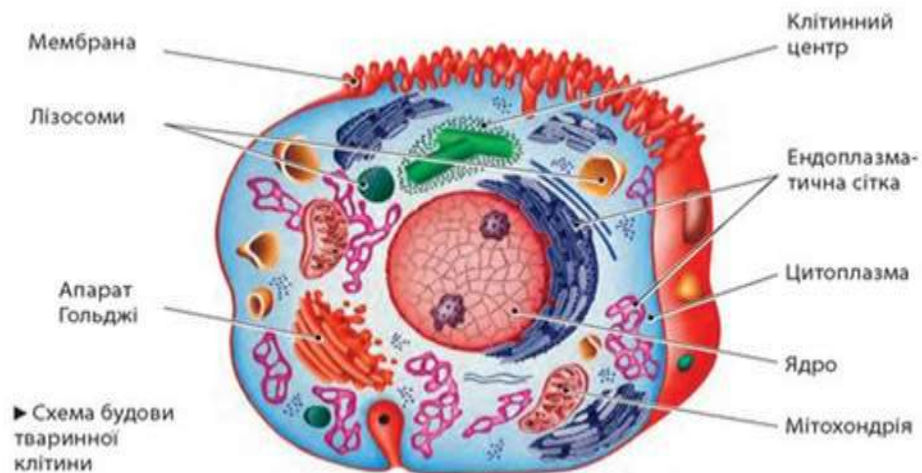

Рис. 13. Будова клітини тварин

Учитель. За допомогою віртуального «Музею професій» ознайомимося із професіями, для яких важливі знання про будову клітини тварин.

Рис. 14. Відеопрезентація професії «ветеринар»

9 КЛАС

Тема уроку: *Еволюція органічного світу*

Мета заняття:

- *освітня*: ознайомлення учнів з основними поняттями еволюційного вчення; теоріями Ламарка та Дарвіна;
- *виховна*: виховання уважності, системності;
- *розвивальна*: розвиток загальних уявлень про професії типу «Людина – Природа».

Організація і хід заняття

1. Ознайомлення з основними положеннями еволюційного вчення Дарвіна та Ж.-Б. Ламарка.

Ч.

2. Робота у віртуальному «Музеї професій» над віртуальним діалогом Ж.-Б. Ламарка і Ч. Дарвіна.

Віртуальний діалог складається з двох одночасно ввімкнених презентацій: перша розкриває сутність і значення теорії Ч. Дарвіна, друга – основні гіпотези Ж.-Б. Ламарка.

I презентація

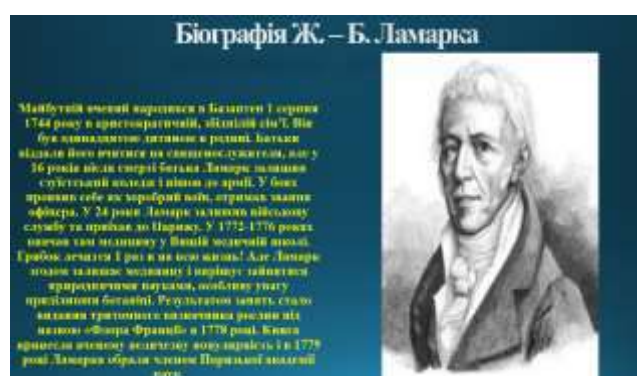
II презентація

1 слайд	Заголовок презентації	
2 слайд	Біографія Ч. Дарвіна	Біографія Ж.-Б. Ламарка
3 слайд	Творчість Ч. Дарвіна	Творчість Ж.-Б. Ламарка
4 слайд	Фактори виникнення життя за Ч. Дарвіном	Фактори виникнення життя за Ж.-Б. Ламарком
5 слайд	Етапи еволюції людини	Етапи еволюції людини

I

II

III

IV

V

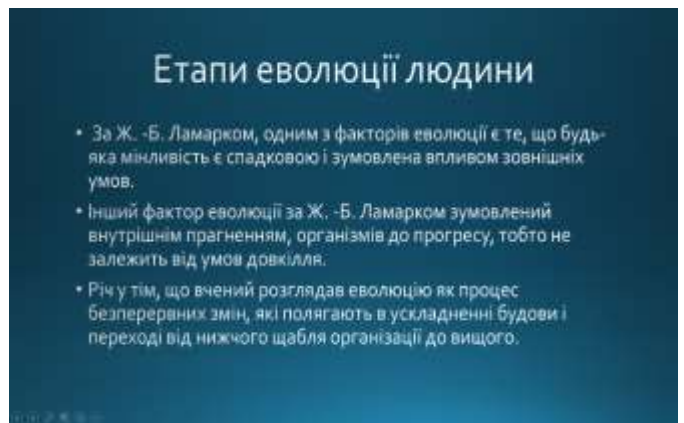

Рис. 15. Віртуальний діалог про життя і творчість відомих учених Ч. Дарвіна та Ж.-Б. Ламарка

3. Самостійна робота учнів

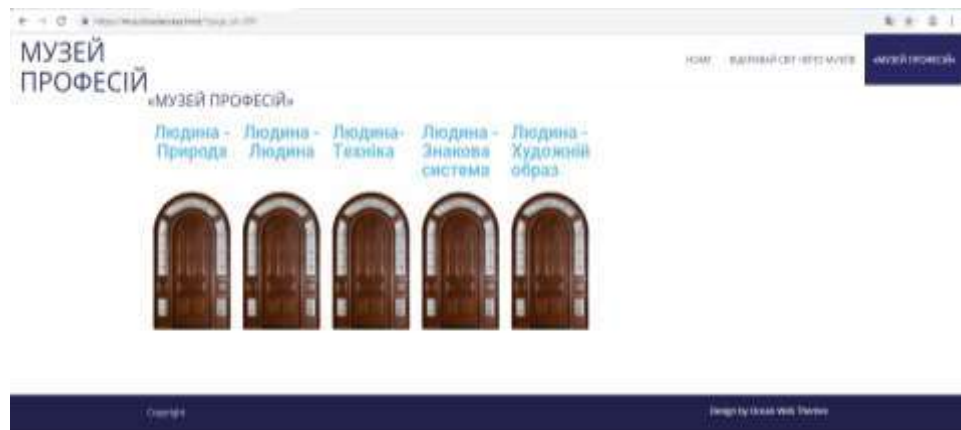

Рис.16. Двері віртуального «Музею професій»

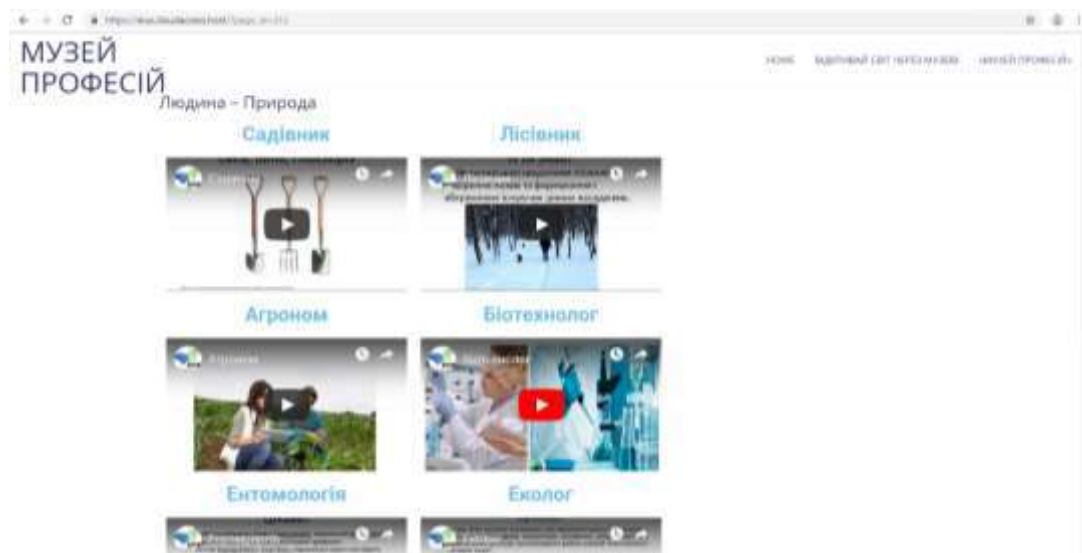

Рис. 17. Демонстрація професій типу «Людина – Природа»

10 КЛАС

Тема: *Поняття про онкогенні фактори й онкологічні захворювання*

Мета заняття:

- *освітня*: ознайомлення учнів з основними онкогенетичними факторами та захворюваннями; методами боротьби з онкологічними захворюваннями;
- *виховна*: виховання системності, уваги та поваги до тих професій, які допоможуть хворим подолати онкологічні захворювання;
- *розвивальна*: розвиток уявлень про виникнення онкологічних захворювань і методи боротьби з нею.

Організація та хід уроку:

1. Ознайомлення із загальною характеристикою онкологічних хвороб, їхніми формами, причинами виникнення та сучасними методами боротьби з ними.
2. Характеристика та систематизація установ, де проводять лікування онкологічних захворювань на території Закарпатської області.
3. Робота у віртуальному «Музеї професій»: ознайомлення із професіями, пріоритетом для яких є подолання онкологічних захворювань.
4. Самостійна робота.

Учні класу діляться на групи. Під керівництвом учителя групи та за допомогою інтернету готують доповіді про виникнення онкологічних хвороб і методи боротьби з ними.

Рис. 18. Демонстрація професії лікаря

11 КЛАС

Тема уроку: *Біотехнологія, основні напрями та досягнення*

Мета заняття:

- освітня: ознайомлення учнів з історією, досягненнями та проблемами сучасної біотехнології;
- виховна: виховання акуратності, уважності й уваги до системності біологічних явищ;
- розвивальна: розвиток уявлень і допитливості сучасних біотехнологічних процесів.

Організація та хід заняття:

1. Інформування учнів про основні поняття з історії виникнення та методи сучасної біотехнології.
2. Організація та проведення екскурсії на кафедру біології Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці II та біологічного фіакультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» для ознайомлення учнів із місцевими досягненнями біотехнології.
3. За допомогою віртуального «Музею професій» інформування учнів про професію біотехнолога.
4. Відповіді на запитання:
  - А) Основні об'єкти дослідження біотехнології?
  - Б) Сучасні методи біотехнології?
  - В) Ризики професії біотехнолога?

Рис. 19. Професія біотехнолога

Додаток Б.2

Профорієнтація учнів засобами музейно-освітнього середовища з використанням НІТ у процесі вивчення «Хімії»

ХІМІЯ (7–11 класи)

7 КЛАС

Тема уроку: *Вода*

Мета заняття:

- освітня: ознайомлення учнів із основними фізико-хімічними властивостями води, значенням у житті людини;
- виховна: виховання сміливого ставлення до гідросфери Землі; розширення знань учнів про професію сантехніка;
- розвивальна: розвиток емоцій, уявлень і знань учнів про методику відведення стічних вод із міських і сільських будинків.

Організація та хід уроку:

1. Ознайомлення учнів з особливостями, хімічними та фізичними властивостями води.
2. Робота у віртуальному музеї для розкриття специфіки професії сантехніка.
3. Відповіді на запитання:
  1. Формула води?
  2. Які шляхи опанування професії сантехніка?
  3. Значення води в житті людини?

Рис. 20. Професія сантехніка

8 КЛАС

Тема уроку: *Солі. Поширеність у природі, використання*

Мета заняття:

- освітня: ознайомлення учнів із загальними властивостями та фізико-хімічними властивостями солі;
- виховна: виховання спостережливості, уважності, систематичності;
- розвивальна: розвиток емоцій та формування уявлення про професію, за допомогою якої отримують солі.

Організація та хід уроку:

1. Ознайомлення учнів із загальною характеристикою, фізико-хімічними властивостями солі та методами використання солей.
2. Організація та проведення екскурсії до соляних шахтів с. Солотвино для ознайомлення учнів із професією шахтаря.
3. Робота у віртуальному музеї: групова самостійна робота учнів зі створення проєкту «Соляні шахти Закарпаття».

Рис. 21. Професія шахтаря

9 КЛАС

Тема уроку: *Окисно-відновні реакції*

Мета заняття:

- освітня: ознайомлення учнів із закономірностями окисно-відновних реакцій;
- виховна: виховання уважності, системності та допитливості;
- розвивальна: розвиток емоцій, уваги та поважливого ставлення до професії хіміка-педагога.

Організація та хід уроку:

1. Ознайомлення учнів із загальною характеристикою окисно-відновних реакцій, її властивостями й етапами розв'язання.
2. Робота у віртуальному музеї: інформування учнів про професію хіміка.
3. Відповіді на запитання:
  1. Які є окисно-відновні реакції?
  2. Загальна формула окисно-відновних реакцій?
  3. Особливості опанування професії хіміка?

Рис. 22. Професія хіміка

10 КЛАС

Тема уроку: *Вуглеводи. Класифікація вуглеводів*

Мета заняття:

- освітня: ознайомлення учнів із загальною характеристикою, структурою та формами вуглеводів, класифікацією вуглеводів і практичним застосуванням вуглеводів у житті людини;
- виховна: виховання уважності, системності, послідовності;
- розвивальна: розвиток уявлень про використання вуглеводів у харчуванні людини, знань про професію пекаря.

Організація та хід уроку:

1. Ознайомлення учнів із загальною характеристикою вуглеводів, її будовою та практичним застосуванням вуглеводів.

2. Організація та проведення екскурсії до кондитерських цехів і пекарень для ознайомлення учнів із методикою виготовлення тортів та хліба.
3. Використання віртуального музею для більш детального ознайомлення учнів із професіями кондитера та пекаря.
4. Відповіді на запитання:
  1. Склад вуглеводів?
  2. Типи вуглеводів?
  3. Які шляхи опанування професії кондитера та пекаря?

Рис. 23. Професія пекаря

Рис. 24. Професія кондитера

10 КЛАС

Тема уроку: *Вплив полімерних матеріалів на здоров'я людини та довкілля*

Мета заняття:

- освітня: ознайомлення учнів із небезпеками полімерних матеріалів для здоров'я людини;
- виховна: виховання уважності, поважливого ставлення до природохоронної діяльності екологів;
- розвивальна: розвиток екологічної культури молоді, поглиблене знання учнів про професію еколога.

Організація та хід уроку:

1. Ознайомлення із небезпеками та наслідками впливу полімерних матеріалів на здоров'я людини та довкілля.

2. Організація та проведення екскурсії до природоохоронних територій Закарпаття (Карпатський біосферний заповідник, НПП «Синевир», РЛП «Притисянський»).
3. Робота у віртуальному музеї: ознайомлення із професією еколога.
4. Групова робота. Учні під керівництвом учителя готують доповіді та презентації для ознайомлення учнів-початківців із небезпечними впливами полімерних матеріалів.

Рис. 25. Вплив полімерних матеріалів

Рис. 26. Професія еколога

11 КЛАС

Тема уроку: *Амінокислоти*

Мета заняття:

- *освітня*: ознайомлення з будовою, хімічними та біологічними властивостями амінокислот, біологічним значенням амінокислот;
- *виховна*: виховання системності, допитливості;
- *розвивальна*: розвиток емоцій, уявлень про будову та значення амінокислот, знань про професію фармаколога.

Організація та хід уроку:

1. Ознайомлення учнів з особливостями будови амінокислот, їхньою структурою та роллю в житті людини.
2. Робота у віртуальному музеї: ознайомлення із професією фармаколога

3. Відповіді на запитання:

1. Структура амінокислот?
2. Види амінокислот?
3. Шляхи опанування професії фармаколога?

Рис. 27. Професія фармаколога

11 КЛАС

Тема уроку: *Шкідливий вплив уживання алкоголю та наркотичних речовин*

Мета заняття:

- освітня: ознайомлення учнів зі шкідливими впливами алкоголю, небезпекою вживання наркотичних речовин;
- виховна: виховання системності, уважності та допитливості щодо наслідків уживання алкоголю та наркотиків;
- розвивальна: розвиток емоцій, уявлень і знань про діяльність токсиколога.

Організація та хід заняття:

1. Ознайомлення учнів із наслідками вживання алкоголю та наркотичних речовин.
2. Використання віртуального музею для демонстрації професії токсиколога.
3. Відповіді на запитання:
  1. Негативні наслідки вживання алкоголю?
  2. Негативні наслідки вживання наркотиків?
  3. Шляхи опанування професії токсиколога?

Рис. 28. Професія токсиколога

Використання засобів музейно-освітнього середовища для профорієнтації учнів на уроках «Фізики»

Презентації до теми «Рух тіла»

Слайд 1

ВОДИЙ АВТОТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Рух – основна умова існування життя, проте не всім тваринам, рослинам чи навіть людям доступна своїм особливим транспортом і саме в цьому відношенні на допомогу приходить водій. Разом з цим, професія водія дуже актуальна в сучасній державі, а також і наші часи.

Відрізняє водія від інших професій наявність транспортного засобу. Наявність транспортного засобу дозволяє водієві рухатися швидше, ніж будь-яким іншим засобом транспорту. Крім того, водій має можливість керувати транспортним засобом, що дозволяє йому рухатися швидше, ніж будь-яким іншим засобом транспорту.

Водій водія на першому етапі здатний рухатися тільки вперед – назад з певною швидкістю і певною траєкторією руху, але це тільки на першому етапі.

Під час руху водій постійно знаходиться в постійній взаємодії з навколишнім середовищем і водій, що постійно рухається в різних напрямках і з різною швидкістю. Водій повинен уникати ситуацій, які можуть призвести до аварій, об'їждати перешкоди, уникати небезпечних об'єктів. В обов'язки водія входить не тільки керувати транспортним засобом, але й керувати транспортним засобом, що дозволяє йому рухатися швидше, ніж будь-яким іншим засобом транспорту.

- Під час руху водій повинен уникати ситуацій, які можуть призвести до аварій.
- Водій повинен керувати транспортним засобом, що дозволяє йому рухатися швидше, ніж будь-яким іншим засобом транспорту.
- Водій повинен керувати транспортним засобом, що дозволяє йому рухатися швидше, ніж будь-яким іншим засобом транспорту.
- Водій повинен керувати транспортним засобом, що дозволяє йому рухатися швидше, ніж будь-яким іншим засобом транспорту.

Слайд 2

Із історії автомобілів

Перші автомобілі

- В середині XIX століття ідея створення самохідного транспортного засобу була дуже цікавою. Першим самохідним транспортним засобом вважають паровий автомобіль, який був винайдений в 1769 році французьким винахідником Жозефом Кюньо. Цей автомобіль був дуже простим і незграбним, але він мав одну важливу перевагу – він міг рухатися самостійно.
- Наступним кроком в історії автомобілів стало винайдення парового автомобіля Ніколасом-Жозефом Кюньо в 1769 році. Цей автомобіль був дуже простим і незграбним, але він мав одну важливу перевагу – він міг рухатися самостійно.
- У 1789 році французький винахідник Жозеф Кюньо винайшов паровий автомобіль, який був дуже простим і незграбним, але він мав одну важливу перевагу – він міг рухатися самостійно.

Перші автомобілі

- Протягом історії винайшли багато різних транспортних засобів, але першим транспортним засобом, який мав двигун внутрішнього згоряння, вважають паровий автомобіль Ніколаса-Жозефа Кюньо в 1769 році. Цей автомобіль був дуже простим і незграбним, але він мав одну важливу перевагу – він міг рухатися самостійно.
- У 1789 році французький винахідник Жозеф Кюньо винайшов паровий автомобіль, який був дуже простим і незграбним, але він мав одну важливу перевагу – він міг рухатися самостійно.
- У 1789 році французький винахідник Жозеф Кюньо винайшов паровий автомобіль, який був дуже простим і незграбним, але він мав одну важливу перевагу – він міг рухатися самостійно.

Слайд 3

Винахідник першого автомобіля

Жозеф Кюньо (1734–1804) – французький винахідник, який винайшов перший самохідний транспортний засоб. Цей автомобіль був дуже простим і незграбним, але він мав одну важливу перевагу – він міг рухатися самостійно.

Жозеф Кюньо винайшов перший самохідний транспортний засоб, який був дуже простим і незграбним, але він мав одну важливу перевагу – він міг рухатися самостійно.

Жозеф Кюньо винайшов перший самохідний транспортний засоб, який був дуже простим і незграбним, але він мав одну важливу перевагу – він міг рухатися самостійно.

Слайд 4

Фрагменти уроків розв'язування задач із фізики на предмет аналізу умов задач для виявлення професій, у яких такі задачі складають зміст професійних ситуацій.

Фрагмент критеріального аналізу задач за способами фронтального та часткового дослідження їх профорієнтаційного змісту (* Задачі взято із збірника задач А.П. Римкевича. - К., 1989.)

Задачі до теми "Перший закон Ньютона. Маса тіл. Сила."**

№ задачі	Де або ким у реальному житті вирішується дана задачна ситуація (область професійної діяльності, професія)
112	Управління підводним човном; штурман-підводник
113	Дизайнери парашутних комплектів; десантники
114	Метеорологія (запускання кулі-зонду в атмосферу); метеорологи, астрофізики
115	Врахування інерційного руху при керуванні автотранспортом; водії, каскадери, професійні гонщики, машинобудівники
116	На залізничному транспорті; машиніст потягу
117	Артисти цирку, конструктори відцентрових регуляторів у парових машинах (типу регулятора Уатта)

Фрагмент дослідження умови фізичної задачі на профорієнтаційні можливості змісту.

Задачі до теми "Переміщення і швидкість рівноприскореного руху"***

№ задачі	Про що йдеться в умові задачі	Фізичний зміст	Моделлю якої реальної ситуації є дана задача	Де і ким вона вирішується
62	За стробоскопічною фотографією відтворено рух кульки. Визначити швидкості у зафіксованих точках і прискорення	Рівноприскорений рух. Розв'язування основної задачі механіки	При фотографуванні рухомих тіл необхідно враховувати стробоскопічний ефект, який на фото дає тіні	Фотограф, лаборант, інженер-експериментатор
63	Починаючи рух із стану спокою автомобіль рухається з прискоренням. Визначити час, за який пройде певний шлях.	Рух з прискоренням (визначення основних параметрів)	При управлінні вантажним та пасажирським перевезеннями	Водії усіх видів транспорту, інспектор ДАІ

Презентація у віртуальному музеї для роботи гуртка фотолюбителей.

Перші фотографії

1826 — перша гравіювана фотографія

Джеймс Нішпел — французький гравіювальник, автор першої гравіюваної фотографії. Зображення було зроблено в 1826 році на замовлення французького вченого Жозефа Нішпела.

1839 — перша фотографія друкованого чепцю

Лавентіо Задарелло — італійський друкар, автор першої друкованої фотографії. Зображення було зроблено в 1839 році в місті Модені. Це була перша друкована фотографія, яку можна було розглядати як справжню фотографію.

1839 — перша фотографія

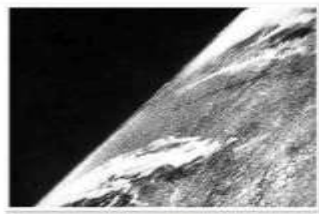
1839 року Ніколас Ніпессе зробив першу фотографію, зображивши кілька чоловіків у кімнаті.

1839 — перша кольорова фотографія

Джеймс Кларк Максвелл, шотландський фізик, автор першої кольорової фотографії в 1861 році. Фотографія була зроблена в лабораторії Максвелла в Единбурзі. Це була перша кольорова фотографія, яку можна було розглядати як справжню фотографію.

1840 — первый снимок из космоса

24 августа 1840 25-миллиметровая камера размещена на крыше 192-этажного здания с высотой 33 метра над Землей.

1861 — первая фотография сделанная с помощью

Первые цветные фотографии были сделаны в 1861. Джон Тейлор создал камеру и в процессе ее к нему пришло это изобретение снять на пленку в несколько кадров и использовать для

1923 — первая цветная подводная фотография

Первая подводная цветная фотография была сделана в Мексиканском заливе доктором Dr. William Longley Charles Martin в 1923.

1968 — первая фотография полностью облетевшей Земли

Самая известная фотография на этой неделе — снимок планеты Земля, сделанный космонавтом «Аполло-17» (Стивом Грейзом) 11 января 1968 года. Это снимок планеты Земля, сделанный с орбиты космического корабля «Аполло-17». Снимок был назван «Земля из космоса» и стал одним из самых известных снимков в истории фотографии.

Додаток В

Додаток В.1

Професії майбутнього

Сфера біотехнологій:

- урбаніст-еколог;
- архітектор живих систем;
- системний біотехнолог;
- біофармаколог;
- ГМО-агроном;
- СІПІ-фермер

Сфера медицини:

- ІТ медик;
- архітектор медичного обладнання;
- біоетик (спеціаліст із нормативно-правових та етичних аспектів);
- генетичний консультант;
- клінічний біоінформатик;
- медичний маркетолог;
- R&D менеджер охорони здоров'я (спеціаліст із комунікацій);
- молекулярний дієтолог;
- оператор медичних роботів;
- ІТ-генетик;
- спеціаліст із кіберпротезування;
- спеціаліст із кристалографії (спеціаліст із використання кристалів у медицині);
- проєктант життя медичних закладів (професіонал із розроблення життєвого циклу лікарень);
- експерт із персоніфікованої медицини (спеціаліст, що досліджує генетичну карту пацієнта та розробляє індивідуальні програми його супроводу, а також пропонує відповідні страхові медичні продукти);
- консультант зі здорового старіння;
- мережевий лікар (лікар, що ставитиме діагнози он-лайн).

Сфера енергетики та її накопичення:

- менеджер із модернізації;
- розробник систем мікрогенерації;
- метеоенергетик;
- проєктант систем рекуперації;
- спеціаліст із локальних систем енергопостачання;
- дизайнер портативних пристроїв (одяг, взуття тощо);
- проєктант енергонакопичувальних пристроїв.

Сфера транспорту:

- оператор автоматизованих транспортних систем;
- інженер із безпеки транспортних мереж;
- оператор крос-логістики;
- проєктувальник інтермодальних транспортних вузлів (розробляє системи пересадки з одного транспортного засобу на інший);
- технік інтермодальних транспортних систем;
- будівник «розумних» доріг;
- проєктувальник композитних конструкцій для транспортних засобів;
- проєктувальник високошвидкісних залізничних колій;
- архітектор інтелектуальних систем управління.

Сфера освіти:

- модератор;
- розробник освітніх траєкторій;
- тьютор;
- організатор проектного навчання;
- координатор освітніх он-лайн платформ;
- ментор стартапів;
- ігромайстер;
- ігровикладач;
- тренер із майнд-фітнесу.

Додаток В.2

Аналіз результатів експериментального дослідження на предмет вивчення стану профорієнтаційної роботи на практиці

Метою експериментальної перевірки дієвості використаних засобів музейної педагогіки було з'ясування стажу педагогічної роботи, який мають педагоги, задіяні в дослідженні. На запитання анкети «Який у Вас стаж педагогічної роботи?» відповіді педагогів розподілилися так:

Рис. 1. Діаграма розподілу відповідей педагогів на запитання «Який у Вас стаж педагогічної роботи?»

Як видно з діаграми розподілу, перше місце серед опитаних педагогів посідають ті, що мають стаж педагогічної діяльності понад двадцять років, а друге місце – ті, педагогічний стаж яких складає дванадцять років (статистичний розподіл відповідей педагогів представлено в таблиці 1).

Таблиця 1

Статистичний розподіл відповідей педагогів на запитання

«Який у Вас стаж педагогічної роботи?»

Категорії	Таблиця частот: Стаж педагогічної робо			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
До трьох років	9	9	6,38298	6,3830
Три-чотири роки	11	20	7,80142	14,1844
П'ять і більше	15	35	10,63830	24,8227
Десять років	21	56	14,89362	39,7163
Дванадцять років	35	91	24,82270	64,5390
Інше	50	141	35,46099	100,0000
Missing	0	141	0,00000	100,0000

Відповіді педагогів на запитання анкети «Ви є класним керівником чи вчителем-предметником?» розподілилися так:

Рис. 2. Розподіл відповідей педагогів на запитання «Ви є класним керівником чи вчителем-предметником?»

У таблиці подано дані про те, що 52 % опитаних педагогів є класними керівниками, а 47 % – учителями-предметниками.

Таблиця 2

Статистичний розподіл відповідей педагогів на запитання
«Ви є класним керівником чи вчителем-предметником?»

Категорії	Таблиця частот: Класний керівник або вчитель-предметник			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
Класний керівник	74	74	52,48227	52,4823
Вчитель - предметник	67	141	47,51773	100,0000
Missing	0	141	0,00000	100,0000

Відповіді педагогів на третє запитання анкети «Чи використовуєте Ви таку форму роботи, як екскурсія?» розподілилися так:

Рис. 3. Розподіл відповідей педагогів на запитання про використання екскурсії як форми роботи

Із діаграми зрозуміло, що у навчально-виховному процесі педагоги застосовують екскурсію як форму роботи лише іноді.

Статистичний аналіз відповідей на запитання анкети про використання екскурсії як форми роботи відображено в таблиці 3.

Таблиця 3

Статистичний розподіл відповідей педагогів на запитання «Чи використовує Ви таку форму роботи, як екскурсія?»

Категорії	Таблиця частот: Використання екскурсії, як форми роботи			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
Так, постійно	21	21	14,89362	14,8936
Іноді	96	117	68,08511	82,9787
Ні	24	141	17,02128	100,0000
Missing	0	141	0,00000	100,0000

На основі статистичного аналізу постає очевидним, що тільки 14% опитаних учителів постійно використовують екскурсії в ході педагогічної діяльності, а більшість – 68% – частково використовують екскурсії (відповідно до навчального плану).

Відповіді на четверте запитання анкети «Екскурсії використовую для...» розподілилися так:

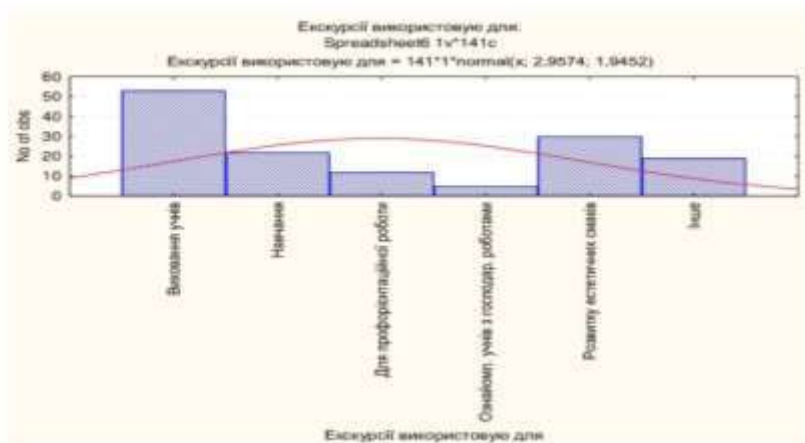

Рис. 4. Розподіл відповідей педагогів на запитання анкети про використання екскурсії як форми роботи

Відповіді педагогів на запитання анкети «Коли і як Ви ознайомлюєте учнів із професіями?» розподілилися так:

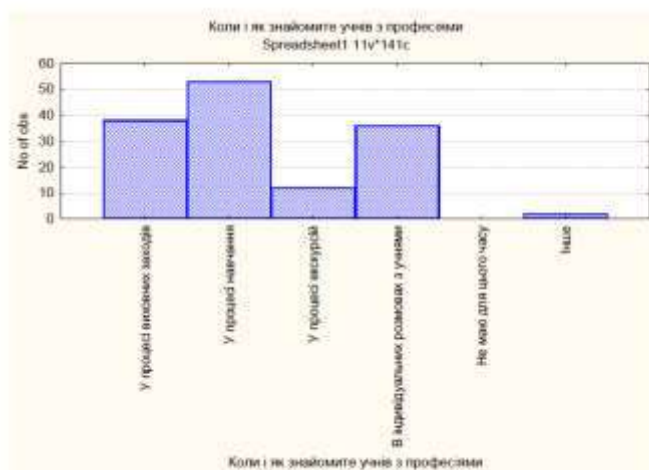

Рис. 5. Розподіл відповідей педагогів на запитання «Коли і як Ви ознайомлюєте учнів із професіями?»

На основі аналізу діаграми можемо стверджувати, що профорієнтаційна робота педагогів здебільшого відбувається у процесі навчання, дещо рідше – у рамках проведення виховних заходів.

Статистичний розподіл відповідей на запитання анкети представлено в таблиці 4.

Таблиця 4

Статистичний розподіл відповідей педагогів на запитання «Коли і як Ви ознайомлюєте учнів із професіями?»

Категорії	Таблиця частот: Коли і як знайомите учнів з професіями			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
У процесі виховних заходів	38	38	26,95035	26,9504
У процесі навчання	53	91	37,58865	64,5390
У процесі екскурсій	12	103	8,51064	73,0496
В індивідуальних розмовах з учнями	36	139	25,53191	98,5816
Інше	2	141	1,41844	100,0000
Missing	0	141	0,00000	100,0000

Відповіді на запитання анкети «Чи проводять профорієнтаційну роботу з учнями у Вашій школі?» розподілилися так:

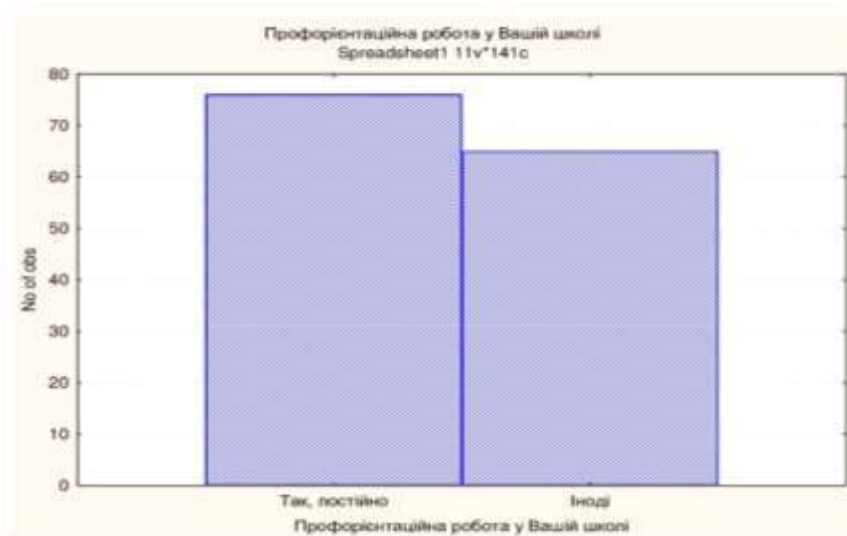

Рис. 6. Розподіл відповідей педагогів на запитання анкети «Чи проводять профорієнтаційну роботу з учнями у Вашій школі?»

На діаграмі зафіксовано пріоритет відповіді про постійне проведення у школах профорієнтаційної роботи з молоддю, а також високу (на другому місці) частотність відповіді «Іноді».

Статистичний розподіл відповідей педагогів на запитання подано в таблиці 5.

Таблиця 5

Статистичний розподіл відповідей педагогів на запитання
«Чи проводять профорієнтаційну роботу з учнями у Вашій школі?»

Категорії	Таблиця частот: Профорієнтаційна робота у Вашій шк			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний підрахунок
Так, постійно	76	76	53,90071	53,9007
Іноді	65	141	46,09929	100,0000
Missing	0	141	0,00000	100,0000

Відповіді педагогів на запитання анкети «Яка, на Вашу думку, форма профорієнтаційної роботи є найефективнішою?» розподілилися так:

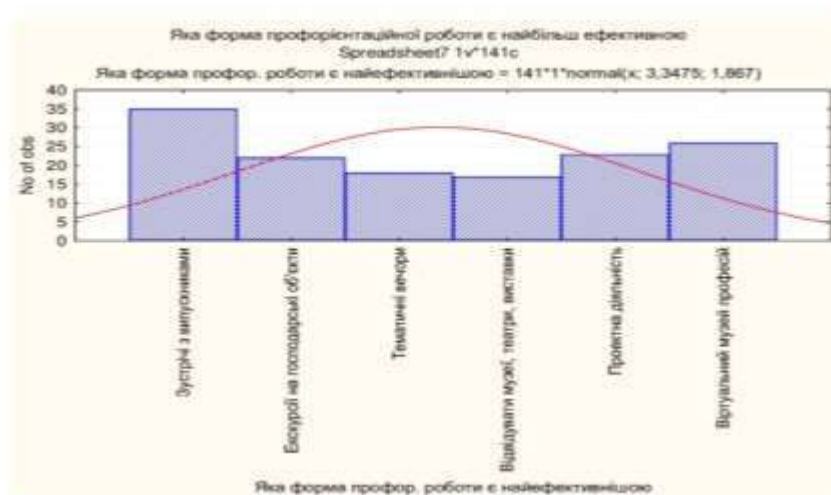

Рис. 7. Розподіл відповідей педагогів на запитання «Яка, на Вашу думку, форма профорієнтаційної роботи є найефективнішою?»

Аналіз діаграми дає підстави стверджувати про те, що для педагогів найефективнішою формою профорієнтаційної роботи з учнями є зустріч із випускниками, а також (друге місце) – віртуальний музей, який дає учням змогу ознайомитися з різними видами професійної діяльності у межах використання засобів музейної педагогіки.

Статистичний розподіл відповідей педагогів на це запитання відображено в таблиці 6.

Таблиця 6

Статистичний розподіл відповідей педагогів на запитання «Яка, на Вашу думку, форма профорієнтаційної роботи є найефективнішою?»

Категорії	Таблиця частот: Яка форма профор. роботи є найефективнішою?			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
Зустрічі з випускниками	35	35	24,8227%	24,8227%
Екскурсії на господарські об'єкти	22	57	15,6028%	40,4255%
Тематичні вечори	18	75	12,7659%	53,1915%
Відвідувати музеї, театри, виставки	17	92	12,0567%	65,2482%
Проектна діяльність	23	115	16,3120%	81,5603%
Віртуальний музей професій	26	141	18,4397%	100,0000%
Missing	0	141	0,0000%	100,0000%

Відповіді на запитання анкети «Чи є, на Вашу думку переваги використання віртуального музею для профорієнтаційної роботи з молоддю?» розподілилися так:

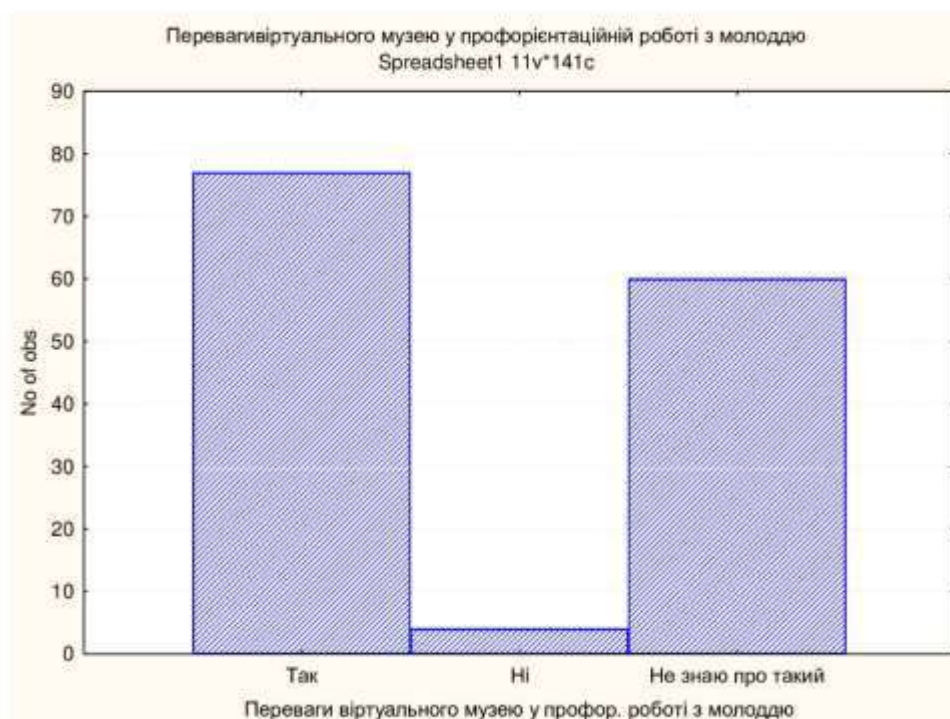

Рис. 8. Розподіл відповідей педагогів на запитання «Чи є, на Вашу думку переваги використання віртуального музею для профорієнтаційної роботи з молоддю?»

Аналіз отриманих у ході анкетування відповідей дає підстави стверджувати про те, що переважна більшість опитаних педагогів визнають переваги віртуального музею, а досить багато з них узагалі не знають про такий.

Статистичний розподіл відповідей педагогів на це запитання вміщено в таблиці 7.

Таблиця 7

Статистичний розподіл відповідей педагогів на запитання «Чи є, на Вашу думку, переваги використання віртуального музею для профорієнтаційної роботи з молоддю?»

Категорії	Таблиця частот: Переваги віртуального музею у профор. роботі з молод			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
Так	77	77	54,60993	54,6099
Ні	4	81	2,83688	57,4468
Не знаю про такий	60	141	42,55319	100,0000
Missing	0	141	0,00000	100,0000

Відповіді на запитання анкети «Якщо Ви обрали відповідь «так», то поясніть, у чому вбачаєте такі переваги?» розподілилися так:

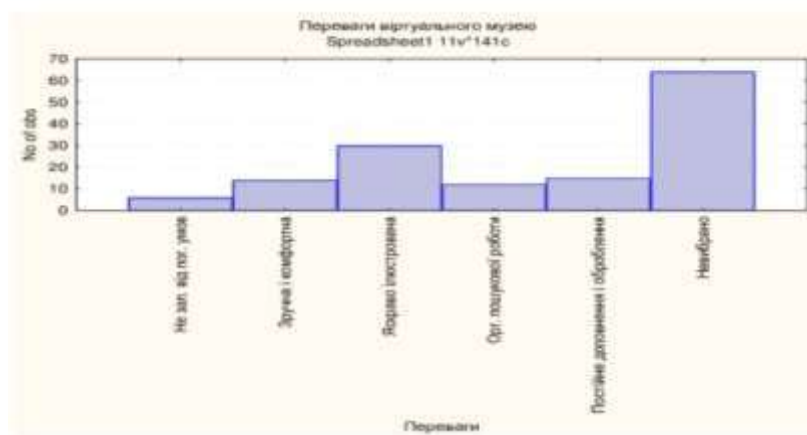

Рис. 9. Розподіл відповідей педагогів на запитання «Якщо Ви обрали відповідь «так», то поясніть, у чому вбачаєте такі переваги?»

Аналіз діаграми уможливорює констатацію про визнання опитаними педагогами найбільшою перевагою віртуального музею його яскраву ілюстрованість.

Статистичний розподіл відповідей опитаних педагогів на вищезгадане запитання представлено в таблиці 8.

Таблиця 8

Статистичний розподіл відповідей педагогів на запитання «Якщо Ви обрали відповідь «так», то поясніть, у чому вбачаєте такі переваги?»

Категорії	Таблиця частот: Переваги			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
Не зал. від пог. умов	6	6	4,25532	4,2553
Зручна і комфортна	14	20	9,92908	14,1844
Яскраво ілюстрована	30	50	21,27660	35,4610
Орг. пошукової роботи	12	62	8,51064	43,9716
Постійне доповнення і оброблення	15	77	10,63830	54,6099
Невибрано	64	141	45,39007	100,0000
Missing	0	141	0,00000	100,0000

Відповіді педагогів на запитання анкети «Якщо Ви обрали відповідь «Ні», то поясніть, у чому вбачаєте обмеженість використання віртуального музею?» розподілилися так:

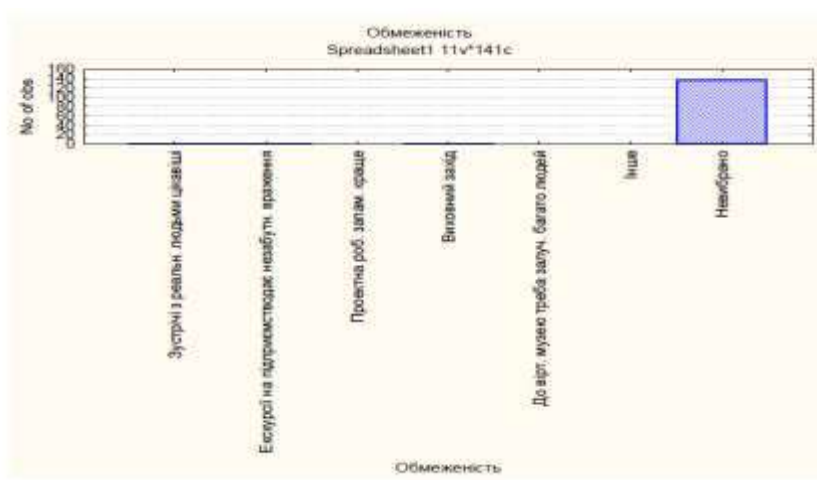

Рис. 10. Розподіл відповідей педагогів на запитання «Якщо Ви обрали відповідь «Ні», то поясніть, у чому вбачаєте обмеженість використання віртуального музею?»

Із діаграми постає очевидним притаманне опитаним педагогам переконання про таку найбільшу обмеженість використання віртуального музею, як визнання зустрічей із реальними людьми набагато цікавішими й ефективнішими.

Статистичний розподіл відповідей педагогів на це запитання наведено в таблиці 9.

Таблиця 9

Статистичний розподіл відповідей педагогів на запитання «Якщо Ви обрали відповідь «Ні», то поясніть, у чому вбачаєте обмеженість використання віртуального музею?»

Категорії	Таблиця частот: Обмеженість			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
Зустрічі з реальн. людьми цікавіші	2	2	1,41844	1,418
Екскурсії на підприємстводає незабутн. враження	1	3	0,70922	2,127
Виховний захід	1	4	0,70922	2,836
Невибрано	137	141	97,16312	100,000
Missing	0	141	0,00000	100,000

Відповіді на запитання анкети «Якщо Ви обрали відповідь «Не знаю про такий», то поясніть, чи хотіли б Ви дізнатися про нього більше?» розподілилися так:

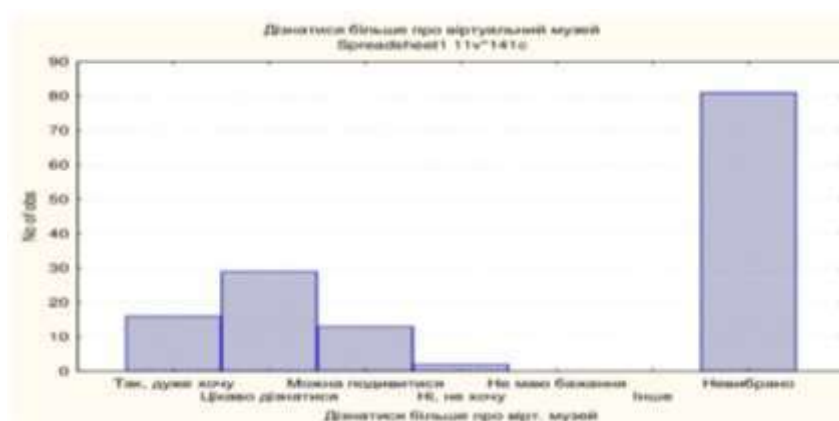

Рис. 11. Розподіл відповідей педагогів на запитання «Якщо Ви обрали відповідь «Не знаю про такий», то поясніть, чи хотіли б Ви дізнатися про нього більше?»

Із діаграми зрозуміло, що педагоги, не ознайомлені з роботою та функціонуванням віртуального музею, виявили бажання відвідувати, а у майбутньому використовувати його у процесі навчання та виховання учнівських колективів.

Статистичний розподіл відповідей педагогів на це запитання відображено в таблиці 10.

Таблиця 10

Статистичний розподіл відповідей педагогів на запитання «Якщо Ви обрали відповідь «Не знаю про такий», то поясніть, чи хотіли б Ви дізнатися про нього більше?»

Категорії	Таблиця частот: Дізнатися більше про вірт. музе			
	Рахунок	Сукупний підрахунок Count	Відсоток	Сукупний відсоток Percent
Так, дуже хочу	16	16	11,34752	11,3475
Цікаво дізнатися	29	45	20,56738	31,9149
Можна подивитися	13	58	9,21986	41,1348
Ні, не хочу	2	60	1,41844	42,5532
Невибрано	81	141	57,44681	100,0000
Missing	0	141	0,00000	100,0000

Важливим кроком розробленого у пропонованому дослідженні алгоритму наукового пошуку є анкетування учнів.

На перше питання анкети «Як часто ти відвідуєш музей?» учні відповідали так:

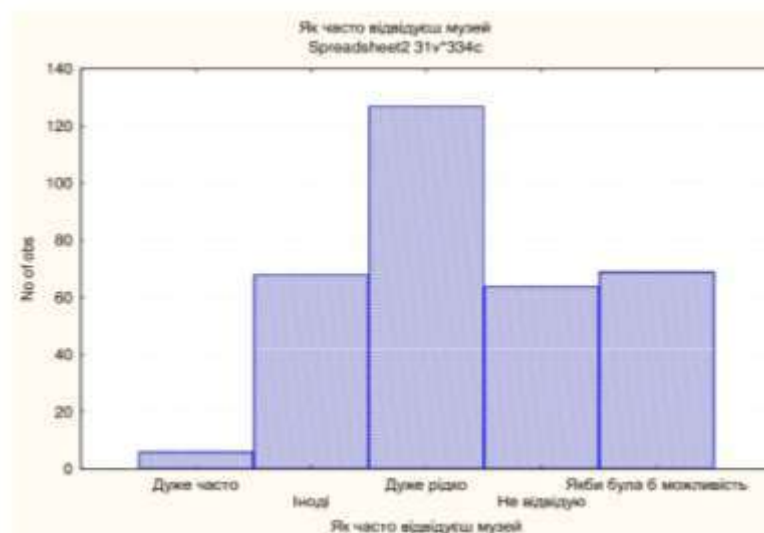

Рис. 12. Розподіл відповідей учнів на запитання «Як часто ти відвідуєш музей?»

Як видно з діаграми, переважна більшість учнів відвідують музей дуже рідко, проте, якби мали змогу, робили б це більш часто.

Статистичний розподіл відповідей опитаних учнів на це запитання подано в таблиці 11.

Таблиця 11

Статистичний розподіл відповідей учнів на запитання

«Як часто ти відвідуєш музей?»

Категорії	Таблиця частот: Як часто відвідуєш музей			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
Дуже часто	6	6	1,79641	1,7964
Іноді	68	74	20,35928	22,1557
Дуже рідко	127	201	38,02395	60,1796
Не відвітую	64	265	19,16168	79,3413
Якби була б можливість	69	334	20,65868	100,0000
Missing	0	334	0,00000	100,0000

На друге запитання анкети «Про які музеї ти знаєш, які відвідував?» учні відповіли так:

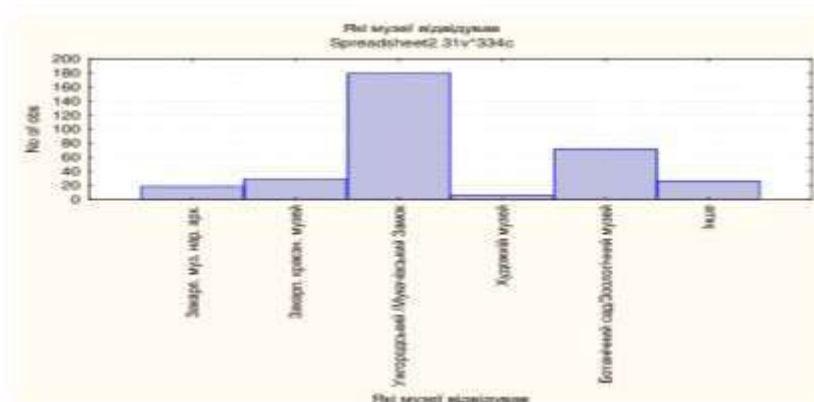

Рис. 13. Розподіл відповідей учнів на запитання «Як часто ти відвідуєш музей?»

У відповідях на це запитання більшість учнів стверджує, що відвідували Ужгородський і Мукачівський замки, значно менша частина – Ботанічний сад і Зоологічний музей, також розташовані на Закарпатті.

Статистичний аналіз відповідей учнів на це запитання вміщено в таблиці 12.

Таблиця 12

Статистичний розподіл відповідей учнів на запитання

«Про які музеї ти знаєш, які відвідував?»

Категорії	Таблиця частот: Які музеї відвідував			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
Закарп. муз. нар. арх.	19	19	5,68862	5,6886
Закарп. краєзн. музей	30	49	8,98204	14,6707
Ужгородський /Мукачівський Замок	180	229	53,89222	68,5629
Художній музей	6	235	1,79641	70,3593
Ботанічний сад/Зоологічний музей	72	307	21,55689	91,9162
Інше	27	334	8,08383	100,0000
Missing	0	334	0,00000	100,0000

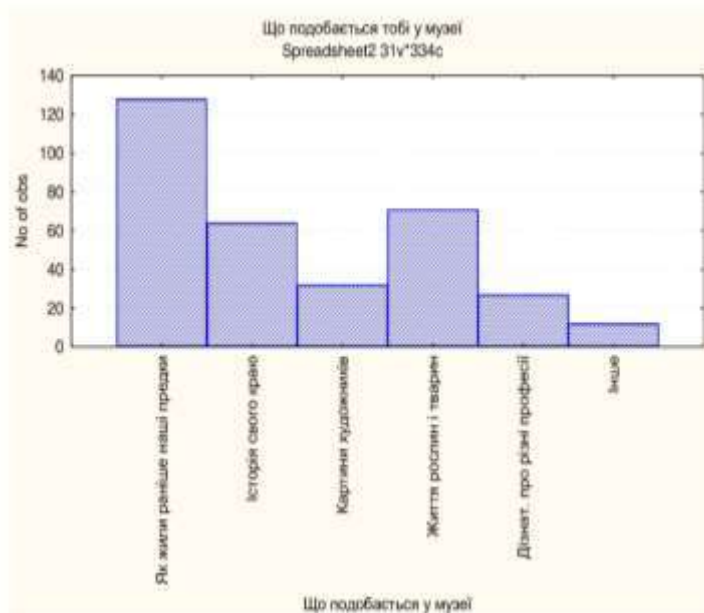

Рис. 14. Розподіл відповідей учнів на запитання «Що подобається тобі в музеї?»

Відповіді на запитання «Що подобається тобі в музеї?» представлено на діаграмі 3.22, на якій видно, що більша частина опитаних учнів вважає найцікавішою у відвідуванні музеїв можливість виявити, як жили раніше предки.

Таблиця 13

Статистичний розподіл відповідей учнів на запитання
«Що подобається тобі в музеї?»

Категорії	Таблиця частот: Що подобається у музеї			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
Як жили раніше наші предки	128	128	38,32335	38,3234
Історія свого краю	64	192	19,16168	57,4850
Картини художників	32	224	9,58084	67,0659
Життя рослин і тварин	71	295	21,25749	88,3234
Дізнат. про різні професії	27	322	8,08383	96,4072
Інше	12	334	3,59281	100,0000
« Missing	0	334	0,00000	100,0000

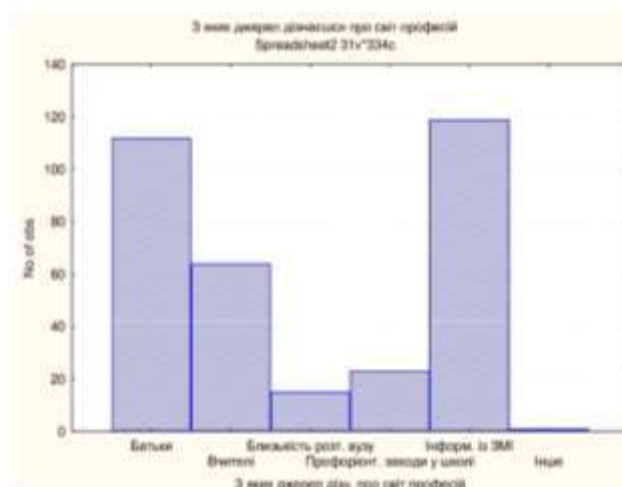

Рис. 15. Розподіл відповідей учнів на запитання «З яких джерел ти дізнаєшся про світ професій?»

Відповіді учнів на запитання «З яких джерел ти дізнаєшся про світ професій?», що має профорієнтаційний характер, представлено на діаграмі 3.23.

Як видно з діаграми, більшість учнів отримують інформацію про світ професій із засобів масової інформації, дещо менше – від батьків.

Статистичний розподіл відповідей учнів на запитання «З яких джерел ти дізнаєшся про світ професій?» зафіксовано в таблиці 3.14.

Таблиця 14

Статистичний розподіл відповідей учнів на запитання
«З яких джерел ти дізнаєшся про світ професій?»

Категорії	Таблиця частот: З яких джерел дізн. про світ професій			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
Батьки	112	112	33,53293	33,5329
Вчителі	64	176	19,16168	52,6946
Близькість розт. вузу	15	191	4,49102	57,1856
Профорієнт. заходи у школі	23	214	6,88623	64,0719
Інформ. із ЗМІ	119	333	35,62874	99,7006
Інше	1	334	0,29940	100,0000
Missing	0	334	0,00000	100,0000

У відповідях на п'яте запитання «Яка сфера професійної діяльності є для тебе найбільш привабливою?» учні мали змогу визначитися зі сферою майбутньої професійної діяльності. Так, серед запропонованих варіантів більшість учнів обрала відповідь «Людина – Людина».

Статистичний розподіл відповідей учнів на це запитання зареєстровано в таблиці 15.

Таблиця 15

Статистичний розподіл відповідей учнів на запитання
«Яка сфера професійної діяльності є для тебе найбільш привабливою?»

Категорії	Таблиця частот: Яка сфера проф. діяльн. є найб. привабл.			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
Л.-Л.	143	143	42,81437	42,8144
Л.-П.	28	171	8,38323	51,1976
Л.-Т.	48	219	14,37126	65,5689
Л.-Х.	59	278	17,66467	83,2335
Л.-З.	56	334	16,76647	100,0000
Missing	0	334	0,00000	100,0000

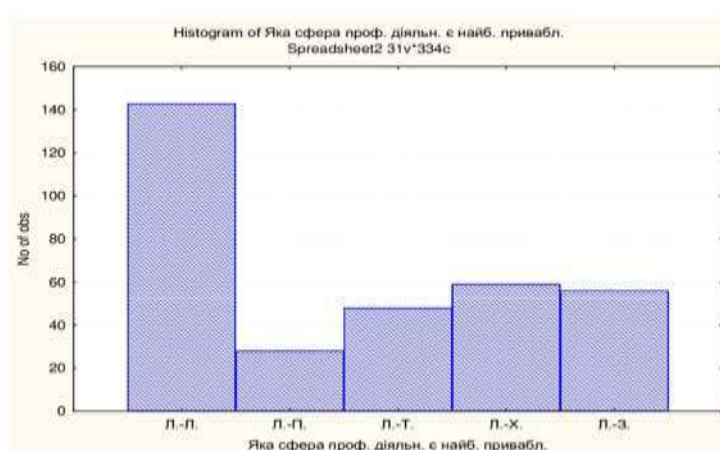

Рис. 16. Розподіл відповідей учнів на запитання «Яка сфера професійної діяльності є для тебе найбільш привабливою?»

Друга частина учнівської анкети складається також із п'яти (від шостого до десятого) запитань. Слід звернути уваги на те, що на ці запитання учнів відповідали після відвідування віртуального музею «Музей професій».

Відповіді учнів на шосте запитання «Чи знав ти раніше про «віртуальний музей професій?» розподілилися так:

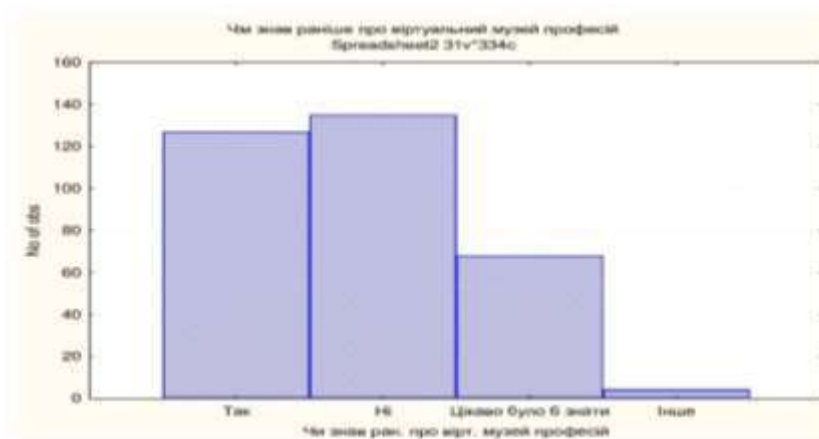

Рис. 17. Розподіл відповідей учнів на запитання «Чи знав ти раніше про «віртуальний музей професій?»

Розподіл відповідей учнів на запитання анкети «Чи знав ти раніше про «віртуальний музей професій?» дає підстави стверджувати, що значній частині учнів нічого не відомо про віртуальний музей.

Статистичний розподіл відповідей учнів на запитання анкети подано в таблиці 16.

Таблиця 16

Статистичний розподіл відповідей учнів на запитання «Чи знав ти раніше про «віртуальний музей професій?»

Категорії	Таблиця частот: Чи знав ран. про вірт. музей профе			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
Так	127	127	38,0239%	38,0240%
Ні	135	262	40,4191%	78,4431%
Цікаво було б знати	68	330	20,3592%	98,8024%
Інше	4	334	1,1976%	100,0000%
Missing	0	334	0,0000%	100,0000%

Розподіл відповідей учнів на запитання «Що сподобалося тобі у музеї професій?» виявився таким:

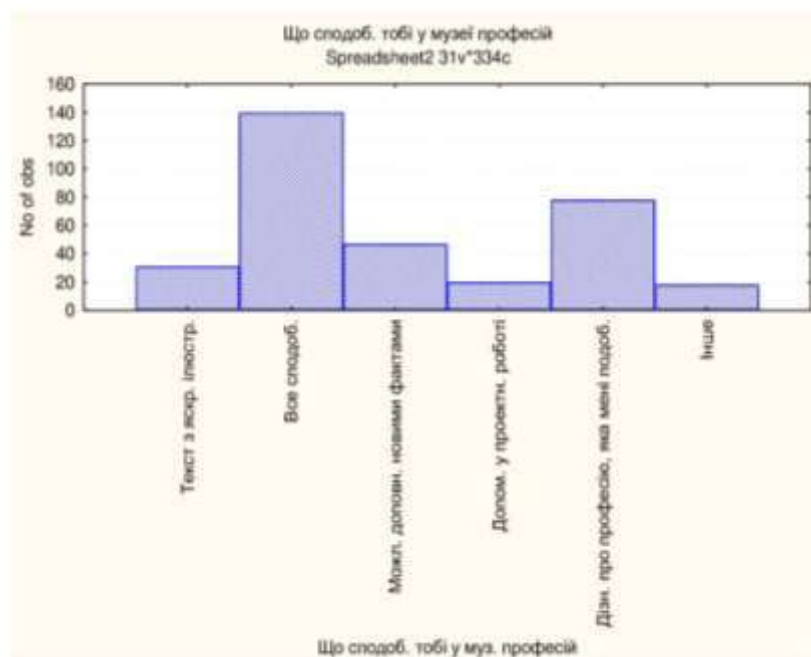

Рис. 18. Розподіл відповідей учнів на запитання «Що сподобалось тобі у музеї професій?»

Із розподілу отриманих в учнів відповідей видається зрозумілим, що учням сподобалося під час відвідування віртуального музею професій усе побачене та почуте.

Статистичний розподіл відповідей учнів на це запитання анкети подано в таблиці 17.

Таблиця 17

Статистичний розподіл відповідей учнів на запитання «Що сподобалося тобі у музеї професій?»

Категорії	Таблиця чистот: Що сподоб. тобі у муз. профе			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
Текст з яскр. ілюстр.	31	31	9,28144	9,28144
Все сподоб.	140	171	41,91617	51,19761
Можл. доповн. новими фактами	47	218	14,07186	65,26951
Допом. у проектн. роботі	20	238	5,98802	71,25753
Дізн. про професію, яка мені подоб.	78	316	23,35329	94,61082
Інше	18	334	5,38922	100,00000
Missing	0	334	0,00000	100,00000

Відповіді учнів на восьме запитання анкети «Чим, на твою думку, варто доповнити віртуальний музей?» розподілилися так:

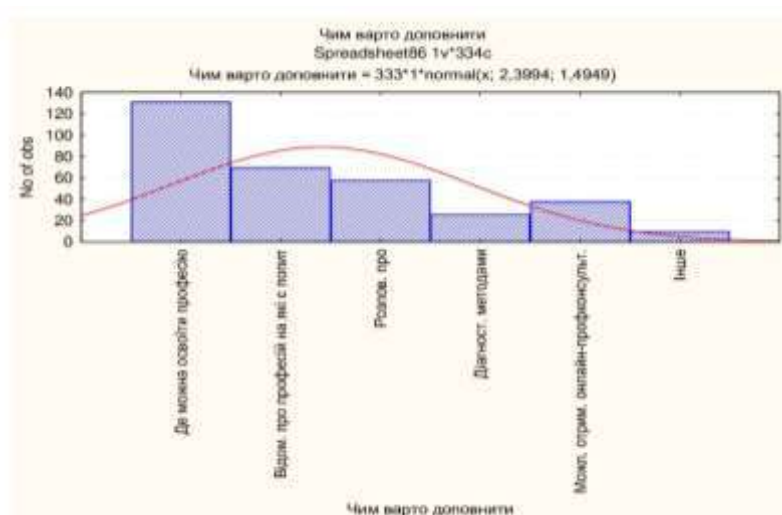

Рис. 19. Розподіл відповідей учнів на запитання «Чим, на твою думку, варто доповнити віртуальний музей?»

На думку учнів, пріоритетним завданням віртуального «Музею професій» має бути інформування учнів не тільки про основні види професійної діяльності, а й про вищі навчальні заклади, де запропоновані професії можна здобути.

Статистичний розподіл відповідей учнів на це запитання відображено в таблиці 18.

Таблиця 18

Статистичний розподіл відповідей учнів на запитання «Чим, на твою думку, варто доповнити віртуальний музей?»

Категорії	Таблиця частот: Чим варто доповнит			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
Де можна освоїти професію	131	131	39,22156	39,2216
Відом. про професій на які є попит	70	201	20,95808	60,1796
Розпов. про	58	259	17,36527	77,5449
Діагност. методами	26	285	7,78443	85,3293
Можл. отрим. онлайн-профконсульт.	38	323	11,37725	96,7066
Інше	10	333	2,99401	99,7006
Missing	1	334	0,29940	100,0000

Відповіді учнів на дев'яте запитання анкети «У чому ти вбачаєш переваги віртуального музею?» вказують на те, що більшість опитаних основною перевагою віртуального музею вважають його незалежність від погодних умов.

Статистичний розподіл відповідей учнів на це запитання представлено в таблиці 19.

Статистичний розподіл відповідей учнів на запитання
«У чому ти вбачаєш переваги віртуального музею?»

Категорії	Таблиця частот: Переваги вірт. музею			
	Рахунок	Сукупний підрахунок	Відсоток	Сукупний відсоток
Відвідув. не зал. від пог. умов	144	144	43,11377	43,1138
Зручна і комфортна	63	207	18,86228	61,9760
Поєдн. серйоз. речі з ігров. момен..	48	255	14,37126	76,3473
Можл. самому здійсн. пошук інформ.	43	298	12,87425	89,2216
Можл. постійно доп. і обновл.	27	325	8,08383	97,3054
Інше	9	334	2,69461	100,0000
Missing	0	334	0,00000	100,0000

На діаграмі це має такий вигляд:

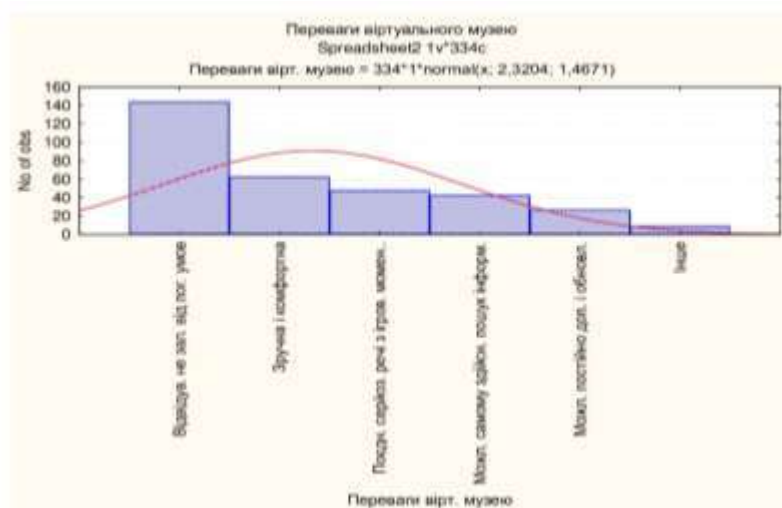

Рис. 20. Розподіл відповідей учнів на запитання «У чому ти вбачаєш переваги віртуального музею?»

Під час опрацювання десятого запитання анкети «Перед тобою дві колонки прислівників. Прочитай усі. Вибери з них тільки п'ять (5 сл.), якими б описав відвідування віртуального музею» учні мали змогу обирати варіанти відповідей. Такими були нижченаведені.

Цікаво	Радісно
Довго	Динамічно
Яскраво	Комфортно
Прикольно	Захопливо
Смачно	Нудно
Смішно	Весело
Набридливо	Байдуже
Повільно	Приємно
Емоційно (зворушливо)	По-новому
Шумно	Звично
Затишно	Допитливо

Варіанти відповідей учнів виявилися розподілені так:

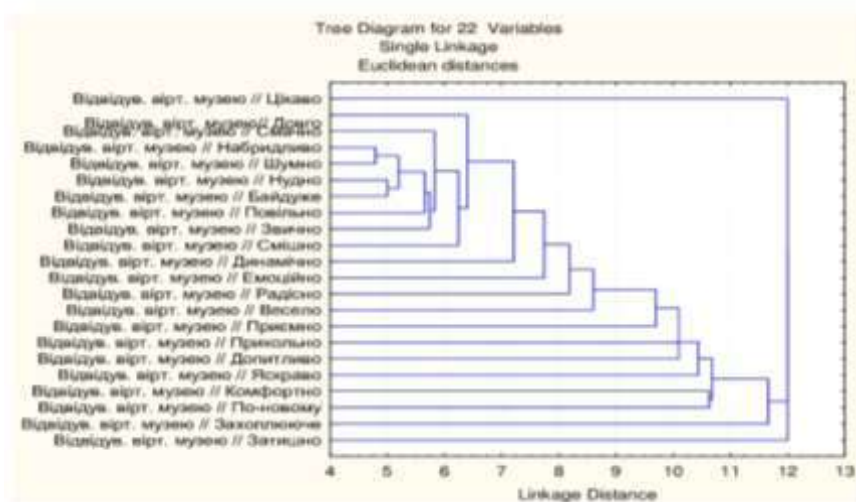

Рис. 21. Кластерний аналіз розподілу відповідей учнів на запитання «Перед тобою дві колонки прислівників. Прочитай усі. Вибери з них тільки п'ять (5 сл.), якими б описав відвідування віртуального музею»

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Ковача Аттіли Іштвановича

«Професійна орієнтація учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття (20-ті р. ХХ – початок ХХІ століття)»

зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Наукові праці, які відображають основні результати дисертації

1. Ковач А. І., Керестень І. С., Попова Т. М. Використання елементів музейної педагогіки в природничо-науковій освіті для розвитку професійних інтересів учнів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки.* Чернігів: Видавництво ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2015. Вип. 127. С. 167–170.
2. Ковач А. І., Керестень І. С. Форми музейної педагогіки в сучасних умовах функціонування заповідників Закарпатської області. *Освіта Закарпаття в загальноєвропейському контексті: колективна монографія.* Ужгород: АУТДОР-ШАРК, 2017. С. 63–76.
3. Ковач А. І. Використання інноваційних технологій музейної педагогіки у професійній орієнтації учнів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки.* Чернігів: Видавництво ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2018. Вип. 153. С. 56–60.
4. Ковач А. І., Опачко М. В. Використання засобів музейної педагогіки у професійній орієнтації учнів. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки.* Чернігів: Видавництво ЧНПУ імені Т. Г. Шевченка, 2019. Вип. 158. С. 135–141.
5. Ковач А. І., Опачко М. В. Професійна орієнтація учнів у історико-педагогічному дискурсі. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія».* Збірник наукових праць. Мукачево: Вид-во МДУ, 2020. Вип. 1 (11). С. 35–38.
6. Ковач А. Поняття музейно-освітнього середовища в сучасному педагогічному дискурсі. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Наукове видання. Збірник наукових праць. Педагогічні науки.* Глухів: ГНПУ імені Олександра Довженка, 2020. Вип. 3 (44). С. 45–54.
7. Kovach A., Opachko M. Vocational guidance of students of transcarpathian schools with hungarian language of instruction by interactive means of museum-educational environment. *International Journal of Educational Theory and Practice (IJETP)*, 2020. Volume 7, Issue 14. P. 13–22.

Опубліковані праці апробаційного характеру

8. Ковач А. І. Екскурсія до ботанічного саду як форма професійної інформації молоді. *Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації: матеріали IX Всеукраїнської наукової конференції.* Тернопіль, 2013. С. 12–16.
9. Ковач А. І. Екскурсія учнівської молоді до заповідних територій і до музеїв природничого профілю Закарпатської області. *Перспективні напрямки світової науки: збірник статей учасників XXVI Міжнародної наукової конференції «Інноваційний потенціал світової науки – ХХІ сторіччя».* Запоріжжя, 2014. С. 102–103.
10. Keresztény I., Kovács A. Múzeumpedagógia az oktatásban. A múzeumpedagógia történelmi fejlődésének áttekintése, módszereinek alkalmazása különböző korú diákok esetében. *Nyelvi és kulturális sokszínűség Közép-Kelet –Európában: értékek és kihívások Nemzetközi Interdiszciplináris Konferencia.* Beregszász: AUTDOR – SHARK, 2016. С. 243–248.
11. Kovács A., Keresztény I., Opachko M. A múzeumpedagógia eszközeinek felhasználása kiskorú gyerekek pályaeorientációjában. *Kora gyermekkori nevelés szakmai megújításának útjai,*

lehetőségei. Nemzetközi Tudományos Konferencia. Hajdúböszörmény: Debreceni Egyetemi Kiadó «Press», 2017. С. 52–62.

12. Ковач А. І. Дослідження ефективності використання засобів музейної педагогіки у формуванні знань учнів про світ професій. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*: збірник наукових праць. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2018. Вип. 1 (9). С. 58–66.

13. Ковач А. І. Профорієнтація учнів у позашкільному вихованні з використанням музейно-освітнього середовища Закарпаття. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*: матеріали Х Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2019. Вип. 1 (10). С. 89–97.

14. Ковач А. І. Профорієнтація учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття в змісті гурткової роботи. *Музейна педагогіка в науковій освіті*: збірник тез доповідей учасників І Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ-Біла Церква: Вид-во «Авторитет» ФОП Курбанова Ю.В., 2019. С. 202–206.

15. Ковач А. Надання освітніх послуг з профорієнтації молоді засобами музейної педагогіки. *Надання соціальних послуг в умовах децентралізації: проблеми та перспективи*: матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 25 вересня 2020 р.) / за ред. О. Бартош, С. Литвинової, В. Панка, Ф. Шандора. Ужгород: ФОП Роман О. І., 2020. 110 с. С. 47–48.

Праці, які додатково відображають результати дисертації

16. Ковач А. І., Опачко М. В. Впровадження інноваційних засобів музейної педагогіки для професійної орієнтації учнів у процесі вивчення дисциплін природничо-наукового циклу: біології, хімії, фізики: навчально-методичний посібник. Ужгород: Видавництво «Інватор», 2019. 47 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Ковача Аттіли Іштвановича

«Професійна орієнтація учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття (20-ті р. XX – початок XXI століття)»

зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Основні практичні та теоретичні результати дослідження апробовано у доповідях та виступах на міжнародних, усеукраїнських та обласних науково-практичних конференціях і семінарах:

1. ІХ Всеукраїнська наукова конференція «Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації». Тернопіль, 18–22 листопада 2013 р., заочної форми участі. Тема доповіді: Експерсія до ботанічного саду як форма професійної інформації молоді.
2. ХХV Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційний потенціал світової науки – ХХІ сторіччя». Запоріжжя, 3–7 березня 2014 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Експерсії з природознавства для учнів початкових класів до природних об'єктів Ужгорода.
3. VI Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні проблеми педагогічної науки». Миколаїв, 14–15 березня 2014 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Екологічне виховання учнівської молоді в позаурочний час.
4. ХХVI Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційний потенціал світової науки – ХХІ сторіччя». Запоріжжя, 7–11 квітня 2014 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Експерсія учнівської молоді до заповідних територій і до музеїв природничого профілю Закарпатської області.
5. V Всеукраїнська науково-практична заочна конференція «Педагогічні інновації у фаховій освіті». Ужгород, 19 грудня 2014 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Професійна орієнтація учнів засобами музейної педагогіки.
6. II. Nemzetközi Konferencia «Nyelvi kulturális sokszínűség Kelet-Közép-Európában: értékek és kihívások». Beregszász, 2015. március 26–27., очна форма участі. Тема доповіді: Múzeumpedagógia az oktatásban. A múzeumpedagógia történelmi fejlődésének áttekintése, Ukrajnában, a múzeumpedagógia eszközeinek segítségével.
7. Міжнародна науково-практична конференція «Актуалізація фізичної освіти: засоби, методи, стратегія». Чернігів, 29–30 червня 2015 р., очна форма участі. Тема доповіді: Використання елементів музейної педагогіки в природничо-науковій освіті для розвитку професійних інтересів учнів.
8. I. Különleges Bánásmód Nemzetközi Konferencia. Hajdúböszörmény, 2015. december 3., очної форми участі. Тема доповіді: Múzeumpedagógiai gyakorlatok a sajátos nevelési igényű gyermekek természettudományos érdeklődésének mélyítésére.
9. I Міжнародна психолого-педагогічна конференція «Інноваційні методи психолого-педагогічної практики у світлі євроінтеграційних процесів України». Берегово, 14–15 квітня 2016 р., очна форма участі. Тема доповіді: Формування професійних інтересів учнів у сучасній школі.
10. International Scientific Conference «Global and local Perspectives of Pedagogy». Osijek, 27–28th October 2016., заочна форма участі. Тема доповіді: Position of Museum Pedagogy in Ukraine's Educational system.
11. I. Kora gyermekkori nevelés «A szakmai megújítás útjai, lehetőségei». Hajdúböszörmény, 2016. május 25–26., очна форма участі. Тема доповіді: A múzeumpedagógia eszközeinek felhasználása kiskorú gyerekek pályaorientációjában.
12. XII Всеукраїнська науково-методична конференція «Реалії та перспективи євроінтеграційного розвитку післядипломної педагогічної освіти України».

- Ужгород, 10–11 листопада 2016 р., очна форма участі. Тема доповіді: Практичні засади музейної педагогіки.
13. Усеукраїнська науково-практична конференція «Психолого-педагогічні особливості розвитку особистості в освітньому просторі». Мукачево, 17–18 травня 2017 р., очна форма участі. Тема доповіді: Формування професійного самовизначення учнів засобами музейної педагогіки.
  14. Усеукраїнська науково-практична конференція «Актуалізація фізичної освіти в контексті державної програми «Нова українська школа». Чернігів, 26–28 червня 2018 р., очна форма участі. Тема доповіді: Використання інноваційних технологій музейної педагогіки у профорієнтації учнів.
  15. Усеукраїнська науково-практична конференція «Фізика як змістовий і концептуальний елемент природничої освіти і її роль у процесі розбудови Нової української школи». Чернігів, 19–20 червня 2019 р., очна форма участі. Тема доповіді: Використання засобів музейної педагогіки у професійній орієнтації учнів.
  16. X Усеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Педагогічні інновації у фаховій освіті». Ужгород, 15 жовтня 2019 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Профорієнтація учнів у позашкільному вихованні з використанням музейно-освітнього середовища Закарпаття.
  17. I. Усеукраїнська науково-практична конференція «Музейна педагогіка в науковій освіті». Київ – Біла Церква, 28 листопада 2019 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Профорієнтація учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття в змісті гурткової роботи.
  18. XVI Scientific and practical conference «Prospects for the development of modern science and practice». Graz, 11–12th May 2020., очна форма участі. Тема доповіді: Особливості професійної орієнтації учнів у індустріальний період суспільного розвитку.
  19. IX International Scientific and Practical Conference «Dynamics of the development of world science». Vancouver, 13–15th May 2020., заочна форма участі. Тема доповіді: Розвиток системи профорієнтації учнів у постіндустріальний період.
  20. XXIII International Scientific and Practical Conference «Theoretical and practical foundations of social process management», San Francisco, 29–30th June 2020., заочна форма участі. Тема доповіді: Розвиток системи профорієнтації учнів в сучасних умовах інформаційного суспільства.
  21. Міжнародна науково-практична конференція «Надання соціальних послуг в умовах децентралізації: проблеми та перспективи». Ужгород, 25 вересня 2020 р., заочна форма участі. Тема доповіді: Надання освітніх послуг з профорієнтації молоді засобами музейної педагогіки.

ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ

Ковача Аттілі Іштвановича

«Професійна орієнтація учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття (20-ті р. ХХ – початок ХХІ століття)»

зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

(СКАНОВАНИ КОПІЇ)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, Закарпатська область, 88000

тел: (0312) 61-33-21, 42-99-89 факс: (0312) 61-33-96

e-mail: official@uzhnu.edu.ua Код ЄДРПОУ 02070832

27.02.2020 № 709/01-14 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри
 загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

Державного вищого навчального закладу
 «Ужгородський національний університет»
 КОВАЧА Аттілі Іштвановича

на тему: *«Професійна орієнтація учнів у музейно освітньому середовищі
 Закарпаття (20 –ті р. XX – початок XXI століття)»*

на здобуття освітньо-наукового ступеню доктор філософії за спеціальністю 13.00.01
 – «загальна педагогіка та історія педагогіки»

На базі Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» впродовж 2015 – 2019 рр. аспірантом Ковачем Аттілою Іштвановичем здійснювалось апробація результатів дисертаційного дослідження. Матеріали та результати дослідження не одноразово оприлюднювались в процесі роботи конференцій, які проводились на базі кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи і оприлюднювались у збірнику «Педагогічні інновації у фаховій освіті» та щорічних конференцій професорсько-викладацького складу кафедри.

На фізичному, біологічному, хімічному факультетах університету здійснювалась апробація навчально – методичного посібника: Ковач А.І., Опачко М.В. «Використання інноваційних засобів музейної педагогіки для професійної орієнтації учнів у процесі вивчення дисциплін природничо-наукового циклу: біології, хімії, фізики». Ужгород: УжНУ, 2019.

Розроблені дисертантом матеріали мають наукове й практичне значення для підготовки майбутніх учителів до профорієнтаційної роботи з учнями, а також для підвищення педагогічної майстерності вчителів, які прагнуть самореалізуватися у професійній творчій роботі.

Результати дослідження А.І. Ковача мають як наукову так і практичну цінність. Вони можуть використовуватися як у змісті методичної підготовки майбутніх учителів фізики, біології, хімії, так і в змісті засвоєння досвіду профорієнтаційної роботи з учнями в процесі проходження педагогічної практики студентами – майбутніми вчителями природничих дисциплін загальноосвітніх шкіл регіону.

Проректор з наукової роботи
 доктор фізико-математичних наук, професор

Студеняк І.П.

Опачко М.В.
 0504321458

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

вул. Ужгородська, 26, м.Мукачево, 89600, телефон/факс (03131) 2-11-09
E-mail: www.msu.edu.ua, info@msu.edu.ua, код ЄДРПОУ 36246368

№ _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
КОВАЧА АТТІЛИ ІШТВАНОВИЧА
на тему: «Професійна орієнтація учнів у музейно-освітньому середовищі
Закарпаття (20 –ті р. ХХ – початок ХХІ століття)»
на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
за спеціальністю 13.00.01 – «Загальна педагогіка та історія педагогіки»

У Мукачівському державному університеті впродовж 2015-2019 рр. аспірантом Ковачем Аттілою Іштвановичем здійснювалася апробація результатів дисертаційного дослідження.

Актуальність проблеми професійної орієнтації учнів у сучасному суспільстві впливає із суперечності між потребою модернізації системи профорієнтаційної роботи з молоддю в контексті сучасних євроінтеграційних процесів та переважанням на практиці традиційних, неефективних методів та форм профорієнтації. Саме ця суперечність розв'язується у дослідженні А.І. Ковача, який розкриває профорієнтаційний потенціал музейно-освітнього середовища Закарпаття з використанням інформаційних технологій.

Отримані А.І. Ковачем результати мають наукове й практичне значення. Вони можуть використовуватися майбутніми вчителями початкових класів для організації виховної роботи з учнями, в тому числі і профорієнтації з використанням музейно-освітнього середовища Закарпаття.

Результати апробації дисертаційного дослідження Ковача Аттіли Іштвановича на тему «Професійна орієнтація учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття (20–ті р. ХХ – початок ХХІ століття)» обговорені і затверджені на засіданні кафедри теорії та методики початкової освіти Мукачівського державного університету (протокол № 10 від 21 квітня 2020 року).

Перший проректор Мукачівського
державного університету, д-р екон. наук, проф.

В.В. Гоблик

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЗАКАРПАТСЬКИЙ ІНСТИТУТ
ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

вул. А. Волошина, 35, м. Ужгород, 88000 тел./факс: (03122) 61-42-75
web: <http://zakinppo.org.ua>, e-mail: info@zakinppo.org.ua Код СДРПОУ 02139723

від 17.02 2019 р. № 09-10/125 На № _____ від _____ 20__ р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
КОВАЧА Аттіли Іштвановича
на тему: *«Професійна орієнтація учнів у музейно освітньому середовищі Закарпаття (20 –ті р. ХХ – початок ХХІ століття)»*
на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 13.00.01 – «загальна педагогіка та історія педагогіки»

На базі Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (ЗІППО) впродовж 2015 – 2019 рр. аспірантом ДВНЗ «Ужгородський національний університет» Ковачем А.І. здійснилось апробація результатів дисертаційного дослідження.

Розроблені дисертантом матеріали презентувалися і обговорювалися на різного рівня наукових форумах, які проводились на базі ЗІППО: науково – методичних конференціях, регіональних міжвузівських науково-методичних семінарах «Використання краснавчичних матеріалів у процесі викладання суспільно-гуманітарної та художньо-естетичної освіти» (2016, 2018 р.р.), які проводились на базі кафедри суспільно-гуманітарних та художньо-естетичних дисциплін ЗІППО; міських та районних методичних об'єднаннях учителів-предметників.

На базі Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти (ЗІППО) здійснювалась апробація посібника: Ковач А.І., Опачко М.В. «Використання інноваційних засобів музейної педагогіки для професійної орієнтації учнів у процесі вивчення дисциплін природничо-наукового циклу: біології, хімії, фізики», Ужгород: УжНУ, 2019.

Дослідження проблеми використання музейно-освітнього середовища у професійній орієнтації учнів є вдалою спробою модернізувати систему профорієнтаційної роботи з учнями закладів загальної середньої освіти. Виявлення і використання профорієнтаційних можливостей музейно-освітнього середовища Закарпаття та створення на цій основі віртуального музейно-профорієнтаційного центру мають теоретичне і практичне значення.

Директор інституту,
кандидат педагогічних наук, доцент

Я. СИВОХОП

**ЗАКАРПАТСЬКИЙ УГОРСЬКИЙ
ІНСТИТУТ ІМ. ФЕРЕНЦА
РАКОЦІ ІІ**

90202 Україна, м. Берегово,
пл. Кошута Лєб, А/с: 33. тел./факс
(031-41)2-34-62, тел.: 4-28-29
✉ foiskola@kmf.uz.ua
www.kmf.uz.ua

**II. RÁKÓCZI FERENC
KÁRPÁTALJAI
MAGYAR FŐISKOLA**

90202 Ukrajna, Beregszász, Kossuth
tér 6, Pf.33. tel./fax (00-380-3141)
2-34-62, tel.: 4-28-29
✉ foiskola@kmf.uz.ua
www.kmf.uz.ua

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта
кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
КОВАЧА Аттіли Іштвановича

на тему: *«Професійна орієнтація учнів у музейно – освітньому
середовищі Закарпаття (20 –ті р. ХХ – початок ХХІ століття)»*
на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі педагогіки за
спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

На базі Закарпатського угорського інституту імені Ференца Ракоці ІІ впродовж 2015 – 2017 рр. здійснювалась апробація результатів дисертаційного дослідження А.І. Ковача. Матеріали дослідження та експериментальні результати неодноразово оприлюднювались у процесі роботи багатьох конференцій, а також в змісті науково-методичних семінарів.

На міжнародній психолого – педагогічній конференції «Інноваційні методи психолого – педагогічної практики у світлі євроінтеграційних процесів України» (14 – 15 квітня 2016 р., м. Берегово) оприлюднювались результати перевірки ефективності запропонованої системи професійної орієнтації учнів у музейно-освітньому середовищі Закарпаття.

Розроблені дисертантом матеріали мають наукове та практичне значення і можуть бути використані у змісті підготовки майбутніх учителів до виховної, профорієнтаційної роботи з учнями, їх професійного самовизначення як у процесі вивчення природничих дисциплін, так і у позашкільній роботі.

Проректор з науково-педагогічної
та виховної роботи

Рац А.Й.

СЕРЕДНЯНСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ СТУПЕНІВ УЖГОРОДСЬКОЇ РАЙОННОЇ РАДИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

89452, Закарпатська область, Ужгородський район, смт. Середнє, вул. Лікарняна, 2. тел./факс: 721-481.
seredneschool@meta.ua

24.02.2020 № 221

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри
загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

Державного вищого навчального закладу

«Ужгородський національний університет»

КОВАЧА Аттіли Іштвановича

на тему: *«Професійна орієнтація учнів у музейно освітньому середовищі
Закарпаття (20 –ті р. ХХ – початок ХХІ століття)»*

на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі педагогіки за спеціальністю
13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

На базі Середнянської ЗОШ І – ІІІ ст. протягом 2017-2019 років здійснювалась апробація результатів наукового дослідження А.І. Ковача, спрямована на оновлення системи профорієнтаційної роботи з учнями. Проведені уроки, заняття з гурткової роботи за участю і під керівництвом А.І. Ковача викликали велику зацікавленість як в учнів, так і вчителів.

Новизна у підході до профорієнтації учнів полягає у інтеграції засобів музейної педагогіки із професіографічними матеріалами з використанням ІК-технологій. Велику зацікавленість в учнів викликав віртуальний музейно-профорієнтаційний центр.

Методичний посібник Ковач А.І., Опачко М.В. «Використання інноваційних засобів музейної педагогіки для професійної орієнтації учнів у процесі вивчення дисциплін природничо-наукового циклу: біології, хімії, фізики», Ужгород: УжНУ, 2019; містить матеріали на допомогу вчителям-предметникам.

Велике захоплення викликала в учнів організована Аттілою Іштвановичем проектна робота з використанням профорієнтаційних «комірок» віртуального музею.

Інтегративний підхід, запропонований дослідником до профорієнтаційної роботи з учнями загальноосвітнього закладу не тільки оптимізує методи, форми, засоби професійної орієнтації, а й сприяє ознайомленню учнів із музеями Закарпаття, історією і культурою рідного краю. Цей підхід реалізує цілі і завдання гуманізації і гуманітаризації сучасної освіти.

Результати дослідження А.І. Ковача мають наукове і практичне значення та можуть бути використані як в системі шкільної освіти, так і в системі позашкільної роботи з учнями.

Директор

(Handwritten signature)

Югас А.М.

**ВЕЛИКОДОБРОНСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ СТУПЕНІВ
УЖГОРОДСЬКОЇ РАЙОННОЇ РАДИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

Україна, Закарпатська область, Ужгородський район, 89463, с. Велика Добронь, вул. Малодобронська
131. тел./факс: (0312)714-321, e-mail:velikodobronska-zos@meta.ua, код ЄДРПОУ:22110137

**KÁRPÁTALJA UNGVÁRI JÁRÁSI TANÁCSÁNAK
NAGYDOBRONYI I-III FOKOZATÚ KÖZÉPISKOLÁJA**

Ukrajna, Kárpátalja, Ungvári járás, 89463, Nagydobrony, Kisdobronyi út 131, tel./fax.: (0312) 714-321,
e-mail:velikodobronska-zos@meta.ua, reg. kód:22110137

Від 24.02.2020.№ 148

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта
кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
КОВАЧА Аттіли Іштвановича

на тему: *«Професійна орієнтація учнів у музейно-освітньому середовищі
Закарпаття (20 –ті р. ХХ – початок ХХІ століття)»*

на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі педагогіки за
спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

На базі Великодобронської ЗОШ І – ІІІ ст. впродовж 2016-2019 років Ковачем А.І. здійснювалась апробація результатів дисертаційного дослідження. У цей період за участі і під керівництвом Ковача А.І. у школі була організована профорієнтаційна робота з учнівською молоддю: здійснювалось поглиблення знання учнів про різні види професійної діяльності; проводилось інформування учнів про унікальні музеї, які є наявними на Закарпатті.

Використання віртуального музейно-профорієнтаційного центру дозволило доступно й комфортно для учнів відкривати для себе світ професій. В змісті уроків природничо – наукового циклу, а також у змісті гурткової роботи, учні мали можливість познайомитися з особливими, унікальними музеями нашого краю, а також із сучасними й затребуваними професіями у віртуальному режимі.

Відгуки педагогічного колективу нашого закладу свідчать про те, що запропонована А.І. Ковачем модель профорієнтаційної роботи з учнями з використанням музейно-освітнього середовища Закарпаття позитивно впливає на поведінку учнів, їх пізнавальну мотивацію.

Розроблені дисертантом матеріали мають наукове і практичне значення і можуть бути корисними для учнів і вчителів-предметників. Вони також можуть бути використані і у системі підвищення кваліфікації вчителів.

Директор школи

Кантор Й.Й.

**ЧЕРВОНІВСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІІ СТУПЕНІВ
УЖГОРОДСЬКОЇ РАЙОННОЇ РАДИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

✉ : 89400 с. Червоне, вул. Шкільна, 30 Ужгородський район
Закарпатська область ☐/факс (0312) 71-55-76 e-mail – chervonivska-zos@meta.ua

24.02.2020 № 01-12/17

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта
кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи

Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
КОВАЧА Аттілі Іштвановича

на тему: *«Професійна орієнтація учнів у музейно освітньому середовищі
Закарпаття (20 –ті р. ХХ – початок ХХІ століття)»*

на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі педагогіки за
спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Впродовж 2016-2019 років на базі освітньо-виховного закладу Червонівської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів Ужгородської районної ради Закарпатської області А.І. Ковачем проводилась апробація результатів дисертаційного дослідження.

Актуальність обраної для дослідження теми впливає із потреби в інформуванні учнів про професії в контексті сучасних суспільних трансформацій та переважання традиційних підходів до профорієнтації учнів у школі: бесіди, зрідка зустрічі, розповіді тощо. Запропонований Аттілою Іштвановичем підхід передбачав використання інформаційно-комунікаційних технологій та засобів музейної педагогіки для ознайомлення учнів з різними професіями.

Завдяки цьому учні разом з учителями-предметниками (фізики, хімії, біології) активно приймали участь у профорієнтаційних заходах, що проводились в рамках апробації результатів дослідження. Великий інтерес як в учнів, так і у вчителів викликала робота з віртуальним музейно-профорієнтаційним центром.

Заслугує на увагу методичний посібник: Ковач А.І., Опачко М.В. «Використання інноваційних засобів музейної педагогіки для професійної орієнтації учнів у процесі вивчення дисциплін природничо-наукового циклу: біології, хімії, фізики», Ужгород: УжНУ, 2019; в якому подаються матеріали на допомогу вчителям.

Розроблені дисертантом матеріали мають наукове і практичне значення для вдосконалення системи профорієнтаційної роботи з учнями, особливо зі старшокласниками. Вони є дуже корисними для вчителів-предметників, класних керівників, керівників гуртків

Директор школи

О.М. Кемінь

У К Р А І Н А

РАФАЙНІВСЬКА ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА І-ІІ СТУПЕНІВ
З УГОРСЬКОЮ МОВОЮ НАВЧАННЯ
БЕРЕГІВСЬКОЇ РАЙОННОЇ РАДИ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

24.02.2020р.

№ 5/01-14

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри
загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
КОВАЧА Аттілі Іштвановича

на тему: *«Професійна орієнтація учнів у музейно освітньому середовищі
Закарпаття (20 –ті р. ХХ – початок ХХІ століття)»*

на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі педагогіки за
спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

На базі Рафайнівської ЗОШ І – ІІ ст. впродовж 2016-2019 років А.І. Ковачем здійснювалась апробація результатів дисертаційного дослідження. Запропонована дисертантом система професійної орієнтації учнів з використанням музейно – освітнього середовища Закарпаття викликала великий інтерес як в учнів, так і вчителів. Використання віртуального профорієнтаційного музею, який був доступний на уроках природничого циклу за допомогою настільних комп'ютерів, дозволило інформувати учнів не тільки про музеї нашого краю, а й розкривати зміст професій, розкривати шляхи опанування майбутньою професією.

Впровадження основних положень дослідження в освітньо-виховну практику діяльності загальноосвітнього закладу сприяло вдосконаленню професійної майстерності вчителів як у процесі вивчення дисциплін природничо-наукового циклу, так і в позаурочний час – у гуртковій роботі з учнями, в організації проектної діяльності тощо.

Відгуки учнівського та педагогічного колективу про роботу, яка проводилась А.І. Ковачем були схвальними, позитивними.

Розроблені дисертантом матеріали мають наукове і практичне значення і можуть бути корисними як для учнів і вчителів-предметників, так і для вдосконалення професійної майстерності педагогів у системі підвищення кваліфікації.

В.о. директора ЗОШ:

Молнар Б.Т.

У К Р А Ї Н А
БАТИВСЬКА
ЗАГАЛЬНООСВІТНЯ ШКОЛА
I-III СТУПЕНІВ

UKRAJNA
BÁTYÚI KÖZÉPISKOLA
BEREGSZÁSZI JÁRÁS
KÁRPÁTALJA

Берегівської районної ради Закарпатської області

Індекс 90212, смт. Батьово, вул. Вашут 52, E-mail: batyuikozezpiskola@gmail.com
Írányítószám: 90212, Bányú, Vasút út 52

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта
кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»
КОВАЧА Аттіли Іштвановича
на тему: *«Професійна орієнтація учнів у музейно освітньому середовищі
Закарпаття (20 –ті р. ХХ – початок ХХІ століття)»*
на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі педагогіки за
спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Проведена дисертантом А.І. Ковачем робота з апробації результатів дослідження була сприйнята як учнями, так і вчителями Батівської ЗОШ I – III ст. з великим ентузіазмом.

Актуальність проблеми оновлення профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю не викликає сумніву, оскільки впливає з низки суперечностей серед яких гостротою виокремлюється наступна: між потребою у необхідності здійснення вибору подальшого професійного шляху та недостатнім рівнем поінформованості учнів про різні професії (а не тільки ті, які вони знають з найближчого оточення), можливості їх отримання, етапи реалізації професійного вибору тощо.

У процесі апробації результатів дослідження учні і вчителі мали можливість ознайомитися із особливостями роботи у «віртуальному музейно-профорієнтаційному центрі». Це дозволяє не тільки ознайомлюватись із інформацією про професії, діагностичними методиками, шляхами опанування професій, а й «побувати» у різних музеях Закарпаття, що впливає на розвиток загальнокультурної компетентності школярів, їх світогляд.

Результати дослідження А.І. Ковача мають наукове і практичне значення, і можуть бути використані як учнями, так і вчителями загальноосвітніх закладів як у процесі освітньо-виховної роботи, так і у позаурочний час (у гуртковій роботі).

Директор

Баратей Б.Б.